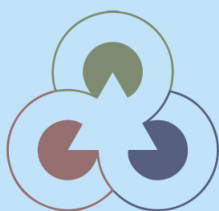

Faluszemináriumi kutatások

Átány – 2. forduló

MAGYAR REGIONÁLIS
TUDOMÁNYI TÁRSASÁG

MRTT Faluszemináriumi Kutatóműhely
MATE Faluszeminárium

ACTA REGIONIS RURUM
17.

Faluszemináriumi kutatások
Átány, 2. forduló

MATE
Gödöllő, 2023

Sorozatszerkesztő

Nagyné Molnár Melinda PhD egyetemi docens (MATE Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet)

Technikai szerkesztő:

G. Szabó Sára

Borító:

Szalai Norbert

Nyelvi lektor:

Bogárdi Tünde

Szakmai lektor:

Herbály Katalin (főiskolai tanár)

A fotók készítői:

Nagyné Molnár Melinda: 15., 16. kép

Nagy Kamilla: 1–14., 17. kép

A kiadvány az NTP-SZKOLL-23-0030 „Gazdasági, társadalmi és térségi kihívások a hazai vidékfejlesztési folyamatokban” című pályázat támogatásával jött létre.
2023

KULTURÁLIS ÉS INNOVÁCIÓS
MINISZTERIUM

Nemzeti
Tehetség Program

© Szerzők, 2023; Szerkesztő © Nagyné Molnár Melinda, 2023

This issue is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:

CC-BY-NC-ND-4.0.

A lapszámról a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

Kiadja: Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

H-2100 Gödöllő, Práter Károly u. 1.

Tel.: +36-28/522-000

<https://www.uni-mate.hu>

A folyóirat honlapja: <https://journal.uni-mate.hu/index.php/arr/index>

Felelős kiadó: Prof. Dr. Gyuricza Csaba, rektor

Felelős szerkesztő: G. Szabó Sára

ISSN 1789-5588 (Print)

DOI: 10.21408/arr.17

<https://journal.uni-mate.hu/index.php/arr/issue/view/649>

Tartalom

A második faluszemináriumi kutatás Átányon (2022) <i>Nagyné Molnár Melinda</i>	5–12
Korstruktúra és a munkaerőpiaci trendek Átányon <i>Lőrinc Balázs</i>	13–23
Átány jövedelemi, munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata <i>Böhm Zsanett</i>	25–32
A fiatalodó korstruktúrához kapcsolódó fejlesztések vizsgálata Átány községben <i>Tóth Borbála</i>	33–40
A helyi oktatás, szociális és egészségügyi ellátórendszer vizsgálata Átányon <i>Bogárdi Tünde</i>	41–52
Az átányi fiatalok megélhetési lehetőségei <i>Nagy Alexa</i>	53–68
Az mezőgazdaság helyzete és szerepe Átányon <i>Ritter Krisztián – Erdélyi Dániel</i>	69–91
Közösségi attitűd, civil szervezetek és szerepük Átányon <i>Gerencsér Ilona – Bálint Csaba</i>	93–104
A református egyház vallási közössége és helyzete Átányon <i>Kovács Csaba József</i>	105–112
Társadalmi szükségletek és megoldások, innovációk Átányon <i>Bálint Csaba</i>	113–126
Átány mentális térképe <i>Kátai Balázs Elek</i>	127–134
A tér értéke: Átányi térvizsgálatok <i>Nagyné Molnár Melinda – Nagy Kamilla</i>	135–145
A 2014-es és 2022-es átányi kutatások tanulságai <i>Nagyné Molnár Melinda</i>	147–152

Content

The second village seminar research in Átány (2022) <i>Nagyné Molnár, Melinda</i>	5–12
Age structure and the labour market trends in Átány <i>Lőrinc, Balázs</i>	13–23
Investigation of Átány's income and labor market situation <i>Böhm, Zsanett</i>	25–32
Study of the development related to the rejuvenating age structure in the community of Átány <i>Tóth, Borbála</i>	33–40
Examination of the local education, social and health care system in Átány <i>Bogárdi, Tünde</i>	41–52
The livelihood opportunities of young people in Átány <i>Nagy, Alexa</i>	53–68
The status and role of agriculture in Átány <i>Ritter, Krisztián – Erdélyi, Dániel</i>	69–91
Community activities, civil organisations, and their role in the village of Átány <i>Gerencsér, Ilona – Bálint, Csaba</i>	93–104
The religious community of the Reformed Church and its changing status in Átány <i>Kovács, Csaba József</i>	105–112
Social needs and innovations in the village of Átány <i>Bálint, Csaba</i>	113–126
Mental map of Átány <i>Kátai, Balázs Elek</i>	127–134
The value of space: spatial studies at Átány <i>Nagyné Molnár, Melinda – Nagy, Kamilla</i>	135–145
Lessons from the 2014 and 2022 Átány research <i>Nagyné Molnár, Melinda</i>	147–152

A második faluszemináriumi kutatás Átányon (2022)

The second village seminar research in Átány (2022)

Nagyné Molnár Melinda

*egyetemi docens – Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
associate professor – Hungarian University of Agruculture and Life Sciences, Gödöllő, Hungary
e-mail: nagyne.molnar.melinda@uni-mate.hu*

Absztrakt

A 2007 óta működő Faluszemináriumi Kutatóműhely a kilenc mintahelye kiválasztása során hetedikként járt 2014-ben Átányon. Falukutatásaink kiválasztott helyszínein az első „mélyfúrások” 2016-ban lezárultak. 2017-ben kezdtük meg a visszatérést a korábbi helyszíneinkre. Ennek azért nagy a jelentősége, mert a visszatérés lehetővé teszi a trendmonitorozást, azaz hogy a tér társadalmi, gazdasági vonatkozású időbeli változásait is nyomon követhessük. Fontosnak és kívánatosnak tartjuk ugyanis, hogy egy-egy konkrét helyszínen a vizsgálat ne egyszeri legyen, hanem folyamatos. 2022-ben Átányra is visszatértünk

Abstract

The Village Seminar Research Workshop, which has been conducting research since 2007, visited Átány in 2014 as the seventh place in the selection of its nine sample sites. In 2016, the first "deep drillings" were completed at the selected locations of our village research. We started returning to our previous locations in 2017. This is of great importance because the return makes it possible to monitor trends, i.e. to be able to follow the social and economic changes of the space *over time*. We consider it important and desirable that the investigation at a specific location is not a one-time occasion, but a continuous process. We also returned to Átány in 2022.

Bevezetés

Átány, ez az állandó népességét tekintve 1549 lelket számláló település (2021) természetföldrajzi értelemben a Hevesi síkon található. Közigazgatási értelemben Heves vármegye területére esik, a Hevesi járás részeként. Az ország egyik legszegényebb térségéről beszélünk. Átány csakúgy, mint Dél- Heves, egy tipikus belső periféria, ami komoly társadalmi és gazdasági kihívásokkal küzd. Hátrányos helyzetét jól jellemzi, hogy a megélhetési lehetőségek a rendszerváltást követően itt különösen gyorsan és látványosan leépültek. Természetesen mindezzel együtt az is igaz, hogy az önfeladás itt a legnehezebb években sem volt opció. Voltak és vannak helyi gazdaság élénkítést szolgáló kezdeményezések, közösség-szervezés, projektek a szegénység leküzdésére, a társadalmi integrációra. A számos szempontból térségi viszonylatban is igen aktív szereplőnek számító falu ugyanakkor dél-hevesi sorstársaihoz hasonlóan még mindig csak reméli, hogy a sorsfordító változások, a jóllét és (lét)biztonság egyszer ide is elérnek.

Az átányi kutatás célja 2014-ben és 2022-ben

Az átányi kutatási helyszín kijelölését leginkább azon adottsága motiválta a kezdetektől fogva, hogy a falu, csakúgy, mint Dél- Heves, egy tipikus belső periféria, ami komoly társadalmi és gazdasági kihívásokkal küzd. Az átányi kutatásoknak tehát célzottan mindig feladata volt megismerni ennek a peremlétnek a mibenlétét. Ugyanakkor az is izgalmassá tette Átány kutatásba vonását, hogy minden korban igyekezett a falu a lehetőségeihez mérten megtalálni a boldogulását. És bár Átány híressé Fél-Hofer néprajzi kutatásai tették (Fél- Hofer, 2010), valójában nemcsak néprajzi „modellként” különleges. Egy meglehetősen proaktív falu, ami a társadalmi, gazdasági problémáira és az erőforrásainak jobb kiaknázására is számos stratégiát fölépített (Áldorfai 2014, Molnár 2014/b). Visszatérésünk a helyszínre azért is töltött el bennünket nagy várakozással, mert kíváncsiak voltunk, hogy ezek közül melyik, milyen eredményt hozott, és ha van siker, az mennyire mondható tartósnak.

Ami a 2014-es kutatásainkat illeti, a mezőgazdaság vizsgálata hangsúlyos volt, de ez nem a paraszti társadalom néprajzi kutatását jelentette. Nem Fél Edit és Hofer Tamás néprajzkutatók munkásságának folytatását terveztük meg, akik a hagyományos paraszti társadalom eltűnésre ítélt portréját festették meg Átány példáján keresztül (Fél-Hofer 2010). Ezt a célt az ELTE Néprajzi Intézete vállalta fel tőlünk függetlenül, mely a Fél-Hofer hagyaték nyomán a falu paraszti hagyományainak, annak megújulásának kutatását végezte. A mi műhelyünkben a 2014-es kutatásunk során a legfontosabb cél a mezőgazdaságban rejlő megélhetés és a generációváltás lehetőségének felmérése volt, a közmunkaprogram működésének ide tartozó vonatkozásait is vizsgálva (Demeter 2014).

A 2014-es kutatásunkban fontos feladatként tűztük ki a helyi társadalom demográfiai, foglalkozásszerkezeti, etnikai vizsgálatát is. Kiindulópontnak tekintettük, hogy a 2007-ben megjelent Beluszky-Sikos T. (2007) falutipizálás szerint ez a falu a *Rossz munkaerőpiaci helyzetű, stagnáló népességű, magas kiingázó aránnyal rendelkező községek* sorába tartozott. Mint általában a hátrányos helyzetű térségekben úgy itt is fontos volt megismerni, hogy az egykor tehetősnak mondható agrártelepülés hogyan periferizálódott, és hogy ennek milyen látható és rejtett következményei lettek. Különösen kíváncsiak voltunk arra, hogy hogyan hasadt ketté, és hogyan él együtt a fogyó, elöregedő többségi társadalom és a növvő, fiatalos korstruktúrájú cigányközösség. Ugyancsak vizsgáltuk, hogy miként jelenik meg a hátrányos helyzet a helyi humán ellátórendszerben (Bogárdi 2014/A, Bogárdi 2014/B).

A falu térszerkezet-vizsgálatára is sor került 2014-ben. Igaz nem településnéprajzi vonatkozásban, bár etekintetben is izgalmas a falu, hisz Györffy Gy. (1987) leírása szerint ez egy tipikus halmazfalu, ami az arculatát a XVIII. század első felére nyerte el. Tény, hogy ma is meglehetősen jól kivehető a korabeli kétfeltes építkezési logikából adódó szoros beépítés a falu belső részén, amihez korábban az ún. ólaskertöv tartozott. A Faluszeminárium 2014-es térszerkezeti vizsgálata során a mi kutatásunk fókuszában a társadalmi tagoltság térbeli megjelenésének, a szegregátumok, az elértéktelenedett lakott terek vizsgálata állt (Vitéz 2014). Ugyancsak felmértük, hogy miként látják saját életterüket (más településekhez is viszonyítva) a helyiek (Bogárdi- Molnár 2014).

2014-ben vizsgáltuk továbbá a település közösségét, mindenekelett a mértékadó civil szervezeteket, azon társadalmi innovációkat, melyek a falu hagyományait, paraszti kultúráját, identitását voltak hivatottak tovább vinni (Kassai 2014, Karacs 2014).

És mivel a falu nem pontszerű képződmény, számos ellátó-szolgáltató intézmény a falun kívül található, így szükségesnek tartottuk megvizsgálni 2014-ben, hogy a falu milyen településekkel épített ki, tart fenn térkapcsolatot (Topa 2014).

A 2022-es pázmándi kutatásunk közvetlen előzményének tekintjük tehát a fentiekben jellemzett 2014-es vizsgálatainkat és annak eredményeit, melyet az Acta Regionis Rurum 8. kötetében tettünk közzé. A fontosabb kutatói kérdéseinket 2022-ben az alábbiakban összegezhetjük:

- Milyen demográfiai trendek jellemzik a falut általában, és a többségi társadalmat, valamint a cigányközösséget közelebbről is vizsgálva?
- Miként változott a szegénységben élők száma és helyzete a 2014. évi kutatás óta?
- A helyi, jövedelmi szegénységben élő fiataloknak milyen elhelyezkedési lehetőségeik vannak a munkaerőpiacon akár helyben, akár a környéken? Mit csinálnak, ha elvégzik az iskolát? Milyen tényezők játszanak szerepet az ezzel kapcsolatos döntéseikben?
- Milyen társadalmi felzárkózási célú pályázatok valósultak meg Átányon a 2007-2013 és a 2014-2020 időszakban, melyek voltak ezek közül a legmeghatározóbbak és milyen eredménnyel jártak, milyen kihívások jelentek meg?
- Az, hogy Átány része a Felzárkózó Települések programnak, miként érinti a helyi társadalmat, valamint a helyi ellátórendszert?
- Milyen a helyiek kötődése a falujukhoz? Változott-e ez 2014-hez képest?
- Hogyan változott a 2014-es vizsgálathoz képest a tér-érték? A látható szegregátumok kiterjedése nőtt, csökkent?
- Mi jellemzi a helyi közösség életét? Az előző kutatáshoz képest milyen irányú változásokkal írható le a közösség, a civil szervezetek élete? Mit jelent a református egyház közösségszervező ereje a faluban?
- Hogyan működik a helyi oktatási, szociális és egészségügyi ellátórendszer?
- Milyen innovatív megoldások azonosíthatók a helyi kezdeményezésekben, projektekben, intézményi, közösségi működésekben?
- Működik-e még a 2014-ben még újnak mondható innovatív Átány-modell?
- Kik azonosíthatók konkrét, illetve potenciális innovátorokként a településen?
- Ami a megélhetést illeti: milyen a szerepe a mezőgazdaságnak a háztartások életében? Mi a helyzet a mezőgazdaságban a generációs megújulással? Milyen a helyi termék előállítás fajsúlya, működik-e a helyi REL?
- Átány élhetőségét miképp határozza meg az elérhetőség, az áruval való ellátottság, a helyi szolgáltatások és a társadalmi helyzet? Hogyan változott mindez 2014-hez képest?

Ami a kutatómunkára való felkészülést illeti, a 2021/2022-es tanévben lezárult a korábbi COVID-járvány miatt bevezetett online-rendszerű oktatás. Így a Faluszeminárium is újra működni kezdett. A szemináriumi keretek közt folyó félévi munka során a falukutató diákok először megismerték a rurális térről, annak átalakulási folyamatáról szükséges legfőbb tudnivalókat. Foglalkoztunk a magyarországi falukutató mozgalmak irányzataival, majd módszertani alapismereteket kaptak a falvak társadalmi, gazdasági jellegzetességeinek mérésével, értékelésével kapcsolatban. Közben felvettük a kapcsolatot újra Átány polgármesterével, és a vele folytatott személyes egyeztetés után a terepi kutatás célrendszerét is kidolgoztuk a megvalósításhoz szükséges módszertannal együtt. Minden témához egyedileg. A félévnyi előkészület után következett a tábor 2022 június 30. és július 5. között. (Bár voltak diákok, akik előtte és utána is voltak kutatási céllal a faluban.) A kutatómunka irányítója Nagyné Molnár Melinda és Ritter Krisztián egyetemi docensek voltak. A műhelymunkát végzők neve és témája a következőképp alakult:

- *Bálint Csaba* kutató (AKI), egyetemi adjunktus (BCE) kutatásának középpontjában a társadalmi szükségletek, innovatív megoldások álltak.
- *Bogárdi Tünde* egyetemi adjunktus (EKKE) a helyi oktatási, szociális és egészségügyi ellátórendszert kutatta.

- *Böhm Zsanett* egyetemi hallgató (MATE) a falu jövedelmi és munkaerőpiaci helyzetét vizsgálta
- *Gerencsér Ilona* kutató (AKI) a közösségi attitűdöt, valamint a helyi civil szerveződést vizsgálta.
- *Kátai Balázs* egyetemi hallgató (MATE) mentális térképezéssel foglalkozott
- *Kovács Csaba József* kutató (AKI) a református hitélet közösségszerveződéséről készítette a tanulmányát
- *Lőrinc Balázs* doktorandusz (MATE) a korstruktúrát és a munkaerőpiaci helyzetet elemezte
- *Nagy Alexa* doktorandusz (DE) az átányi fiatalok megélhetési lehetőségeit vizsgálta.
- *Nagyné Molnár Melinda* egyetemi docens (MATE), Nagy Kamilla egyetemi hallgató (SOTE) tér-érték-elemzést végzett.
- *Ritter Krisztián* egyetemi docens (MATE) és Erdélyi Dániel doktorandusz (MATE) a mezőgazdaság helyzetét és szerepét vizsgálta
- *Tóth Borbála* egyetemi hallgató (MATE) Átány fiatal korstruktúráját, és az ahhoz szükséges óvodai intézményfejlesztést és működést vizsgálta.

A kérdőíves felmérésben adatgyűjtőként vett részt Farkas Levente egyetemi hallgató (MATE), és Tóth Alexander József egykori SZE GVAM hallgatónk. Adatgyűjtést és adatfeldolgozást végzett továbbá: Mezei Martin doktorandusz (MATE).

Kutatásmódszertan

Dokumentum- és adatbázis-elemzés

A falukutatás során a felhasználható dokumentált anyagok, adatok köre széles palettán mozgott. A történeti és recens forrásmunkák, valamint a témához tartozó statisztikai adatok összegyűjtése részben az ú.n. *manifeszt-tartalom*, részben a *látens tartalom* felfedését szolgálták. A manifeszt-tartalom gyűjtése a kinek-kinek témájához tartozó kulcsszavak, kifejezések, tényanyagok összegyűjtését jelentette, a látens tartalom kiszűrése pedig a dokumentumok, adatok mögött rejlő komplex összefüggések kiemelését.

A dokumentum-elemzések sorában kiemelten fontos volt a 2014-es *Acta Regionis Rurum* kötetünk, melyben az akkori társadalmi, gazdasági mélyfúrásaink eredményeit tettük közzé. Természetesen hasznos volt az előkészületek során a korábban már említett Fél Edit és Hofer Tamás munkásságához kapcsolódó „*Mi korrekt parasztok ...*” *Hagyományos élet Átányon* című könyv volt (Fél-Hofer 2010). Ugyancsak segítségünkre volt az átányi néplélek megértésében egy, a település történeti forrásait feldolgozó gyűjtőmunka Szuromi Rita tollából (*Átány évszázadai- A rend megtartó ereje a hagyományos falusi társadalomban* 2010). Természetesen az egyes konkrét témák mentén további forrásmunkák tanulmányozására is sor került, melyek az egyes tanulmányok irodalomjegyzékében megtalálhatóak.

A kutatáshoz részben statisztikai adatokat is használtunk. Ezek forrásai főleg az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR), az MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont által üzemeltetett Erőforrástérkép és a KSH által üzemeltetett Területi Statisztikai Adatok Rendszere (TSTAR) voltak, de használtunk papír alapon rendelkezésre bocsajtott jelentéseket, adatközléseket is.

A személyes interjú

Minden kutatott téma megkívánta, hogy a témához kapcsolódó releváns információkkal rendelkező szereplőkkel interjú is készüljön. Ezzel a „puha” módszerrel olyan információk és vélemények feltérképezése volt a cél, amely a nem ismert, vagy nem teljesen tisztázott ok-okozati összefüggések tisztázásában volt szükséges. A falukutatás során alkalmaztuk a strukturált, *zárt interjúk* formáját, amikor előre kialakított forgatókönyv mentén gyűjtöttük az információt. Ugyanakkor alkalmaztuk a kötetlen beszélgetéseken alapuló *informális* módot is. Az egyes tanulmányok külön-külön jelölik a forrásul szolgáló interjúalanyokat.

A személyes megfigyelés

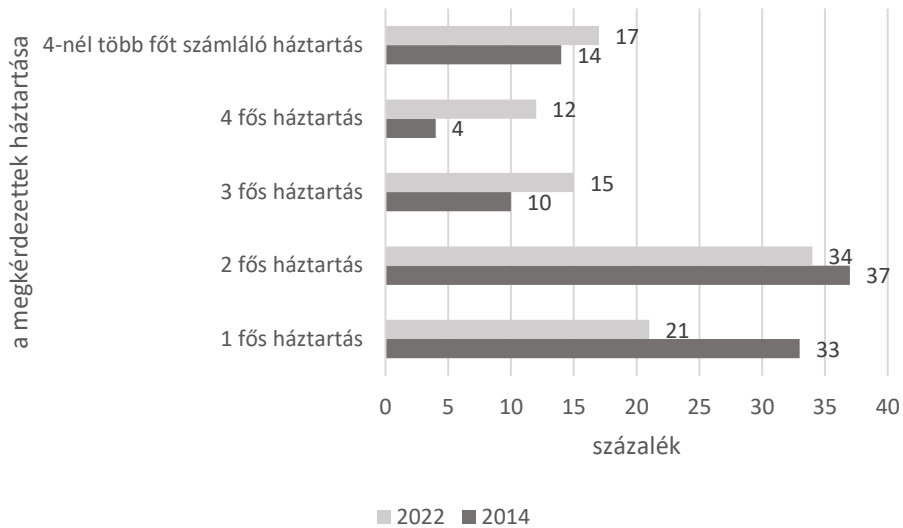
A személyes megfigyelésen alapuló vizsgálati technika az érintett szereplők, intézmények folyamatok mechanizmusának megfigyelésén alapult. A kutatás során alkalmaztuk a részvétel nélküli megfigyelést és a résztvevő-megfigyelést is. A *részvétel nélküli megfigyelés* során kívülről figyeltük a szituációt (pl. tér-érték-elemzés, mentális térképezés stb.), anélkül, hogy a megfigyeltnek erről tudomása lett volna. A *részvevő-megfigyelés* során a folyamatban résztvevőként is jelen voltak a diákjaink (pl. a helyi gazdaságfejlesztés vizsgálatában). A módszer segítségével nyert adatok, információk a tanulmányokba fotografikus és szöveges formában épültek be.

A kérdőíves felmérés

Az 1549 főt számláló település (2022) kérdőíves vizsgálatával a célunk az volt, hogy a különböző társadalmi, gazdasági tárgyú kutatáshoz a helyi társadalom véleményéről is legyen képünk. A felmérésünket *háztartásokra* vonatkoztatva terveztük és szerkesztettük meg azzal a fontos kitételrel, hogy egy háztartásból csak egy kérdőív születhet. A kérdőívezés során arányos mintavételre törekedtünk, azaz a rövidebb utcákból kevesebb, a hosszabbakból több mintát vettünk. Összesen 117 kérdőív gyűlt össze. Így közelítőleg a 2014-es kutatásunk mintavételével azonos nagyságrendű mintavételezés történt (2014: 107 kérdőív)

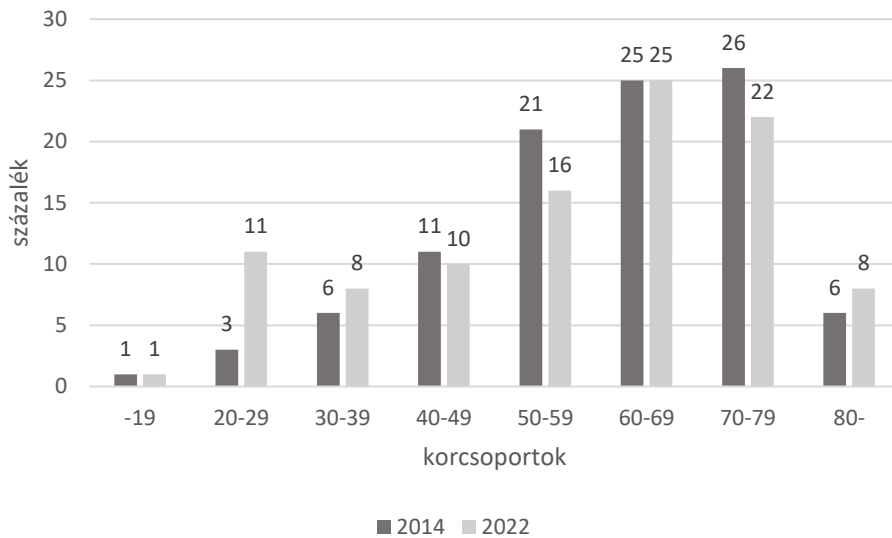
Megvizsgálva, hogy a 2022-ben kitöltött 117 kérdőív adatai alapján hány főt fed le a vizsgálatunk, azt tapasztaljuk, hogy a kutatásba vont háztartások együtt élő tagjait összeszámolva egy 343 fős átányi közösség véleményét ismertük meg közelebbről. Ez azt jelenti, hogy nagyjából az összlakosság ötödének véleménye (22%) jelent meg a vizsgálatunkban. Ugyanez 2014-ben a kérdőív adatai alapján (a háztartásban élők tagjainak összeszámlálásával) egy 264 főt magában foglaló vizsgálat volt (ami az összlakosság 17%-a).

A közvetlenül megkérdezettek zöme nő volt. 2022-ben a megkérdezettek 59%-a volt nő, 2014-ben a 63%-a. Ami a háztartások nagyságát illeti, 2022-ben a megkérdezett háztartások 21%-a-a volt 1 fős, 34%-a 2 fős, 15%-a 3 fős, 12%-a 4 fős, és a fennmaradó 17% ennél is nagyobb létszámnak mutatkozott. (A legnépesebb háztartás 10 fős volt). Összevetve a 2014-es adatokkal, népesebb háztartásokkal dolgoztunk 2022-ben, mint korábban (1. ábra).

1. ábra. A kérdőívbe bevont háztartások nagysága 2014-ben és 2022-ben

Forrás: A kérdőíves adatbázis (2014, 2022) alapján szerkesztette a szerző

2. ábra. A kérdőívet kitöltő családtag korcsoport-szerkezete 2014-ben és 2022-ben

Forrás: A kérdőíves adatbázis (2014, 2022) alapján szerkesztette a szerző

2022-ben a mintavételünkben sokkal kiegyenlítettebb volt a közvetlenül megkérdezettek korcsoport-megoszlása. 2014-hez viszonyítva a legnagyobb mintavételű korcsoport nem a 70-79 évesek, hanem a 60-69 évesek közül került ki. Csaknem háromszor annyi fiatal (20-29 év közötti) válaszadó volt, mint 2014-ben. Ez szinkronban van azzal, hogy a faluban a korstruktúra is elmozdult a fiatalosabb korszervezet irányában. 2014-ben a 15 évesnél idősebb népességben belül a 15-64 évesek a népesség 61%-át tették ki, 2020-ban az 58%-át. A 65 évesnél idősebbek részaránya 2014-ben 14%, 2020-ban 15% volt (KSH Népszámlálási adatok 2021) (2. ábra). További adalék, hogy a 2022-es kérdőíves felmérésünk mintavételében a háztartások kevesebb mint negyedében volt a megkérdezés idején 14 év alatti. További 9%-ában 14-17 év közötti személy is élt

a közös háztartásban. A megkérdezett háztartások 59%-ában viszont volt 60 éves vagy idősebb családtag.

Ami az iskolai végzettséget illeti, 2022-ben minimum középfokú végzettséggel 40%-ban rendelkező legalább egyvalaki a háztartásból. 2014-ben ugyanez 44% volt. A gazdasági aktivitást illetően a háztartások 56%-ában volt legalább egy olyan személy 2022-ben, aki (*nem* közfoglalkoztatásban) dolgozott. A közfoglalkoztatás a mintavételünk 9%-ában jelent meg. Összevetésképp 2014-ben a megkérdezett háztartások 3%-ában regisztráltunk közfoglalkoztatottat. Más összefüggésben vizsgálódva a háztartásoknak csak mindössze 25%-ában volt legalább egy olyan személy, aki *nem* dolgozott közfoglalkoztatásban.

A csak nyugdíjasokból vagy egyéb inaktívokból álló kérdőívezett háztartások 39%-ot tettek ki a mintából 2022-ben. 2014-ben ez 72 %-os volt. Ez azt jelenti, hogy az inaktívak felül voltak reprezentálva 2014-ben. Ehhez képest viszont kiegyenlítettebb összetételű lett 2022-re a mintavételünk. A megkérdezettek körében viszonylag kevés volt azon háztartások aránya, ahol

a legmagasabb munkaerőpiaci státusz az álláskeresői járadék volt. Ez 2022-ben alig érte el a 3%-ot, és 2014-ben is csak alig több mint 4% volt.

Mivel Átány jelentős cigány kisebbséggel jellemezhető, ezért a kérdőíves felmérésünkben is voltak cigány származású megkérdezettjeink. 2014-ben a megkeresett háztartások 13%-ában, 2022-ben 34%-ában volt cigány kisebbséghez tartozó személy.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetünket fejezzük ki Átány minden lakójának, akik válaszaikkal támogatták a kutatásunkat. Külön köszönet Átány polgármesterének, Jámbor Dénesnek a sokrétű segítségért. Hálás köszönet Végh Károlynak és családjának, hogy befogadtak minket; nem csupán szállást biztosítva a számunkra. Segítségükkel reméljük valóban sikerült olyan munkát végezünk, ami a falu javát szolgálja. Köszönetet szeretnénk mondani a helyi konyha minden dolgozójának a számunkra biztosított finom ebédekért is. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy nekünk igazán csak a kutatásra kelljen figyelni. Nyilván minden segítőnket név szerint felsorolni lehetetlen vállalkozás. Ugyanakkor feltétlenül fontos a köszönetnyilvánítás mindazoknak, akik a kérdéseink felé nyitottak voltak, munkánkat bármilyen módon támogatták. Köszönjük, hogy bizalmukba fogadtak, és ismereteik átadásával, véleményük kinyilvánításával segítettek a MTA Regionális Tudományi Társaság Faluszemináriumi Kutatóműhelyének munkáját. Köszönet továbbá a MATE VFGI Tudományos Diákkörének és a MATE Vidékfejlesztési Szakkollégiumának az anyagi támogatásáért is.

Irodalomjegyzék

Áldorfali Gy. (2014): Átány modell-törekvések a helyi gazdaságfejlesztés jegyében. *Acta Regionis Rurum*, 8. 30–43.

Beluszky P. – Sikos T. T. (2007): Változó falvaink / Magyarország falutípusai az ezredfordulón. Budapest.

Bogárdi T. (2014/a): Átány demográfiai, iskolázottsági és foglalkoztatottsági mutatói. *Acta Regionis Rurum*, 8. 10–19.

Bogárdi T. (2014/b): Az átányi humán ellátórendszer – szociális, egészségügyi és oktatási helyzetkép. *Acta Regionis Rurum*, 8. 95–106.

Demeter P. (2014): Átány jelene, jövője a mezőgazdaságban. *Acta Regionis Rurum*, 8. 20–29.

Fél E. – Hofer T. (2010): „Mi korrekt parasztok” – Hagyományos élet Átányon, Korall Kiadó, Budapest.

Györffy Gy. (1987): Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Karacs M. (2014): Néhány fontosabb társadalmi innováció Átányon. *Acta Regionis Rurum*, 8. 44–51.

Kassai Zs. (2014): A civil kativitás jellemzői Átányon. *Acta Regionis Rurum*, 8. 52–63.

Molnár M. (2014/a): Az átányi falukutatás. *Acta Regionis Rurum*, 8. 4–9.

Molnár M. (2014/b): Átány kétarcúsága. *Acta Regionis Rurum*, 8. 110–113.

Szuromi R. (2010): Átány évszázadai /A rend megtartó ereje a falusi társadalomban. Átány Község Önkormányzata, Átány.

Topa Z. (2014): Az élhetőség és elérhetőség összefüggései Átány település példáján. *Acta Regionis Rurum*, 8. 64–75.

Vitéz B. T. (2014): Átányi utcakép. *Acta Regionis Rurum*, 8. 76–85.

Egyéb források

KSH (2021): Népszámlálási adatok

1. kép. A falukutató csapat (Fotó: Nagy Kamilla)

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

Korstruktúra és a munkaerőpiaci trendek Átányon

Age structure and the labour market trends in Átány

Lőrinc Balázs

*PhD-hallgató – Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gazdaság- és
Regionális Tudományi Doktori Iskola (GRTDI)*

*PhD student – Hungarian University of Life Sciences, Doctoral School of
Economic and Regional Sciences (DSERS)*

Absztrakt

A tanulmány célja Átány község korstruktúrájának és az ezzel szoros összefüggést mutató munkaerőpiaci helyzetének elemzése 2014 és 2021 között. A település társadalmának korszerkezete igen fiatalos, illetve fiatalodó korstruktúráról mutat képet a vizsgált intervallumon belül, ellentétesen Heves vármegye értékeivel, amely népességdinamikai folyamatok erős hatást gyakorolnak a helyi munkanélküliségi, közfoglalkoztatási, illetve jövedelmi trendekre is. Az elemzett szekunder mutatókon, illetve a primer kutatás tapasztalatain keresztül kirajzolódik, hogy az átányi lakosság nagy hányada van kitéve a szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának. A vizsgálat eredményei alapján kijelenthető, hogy a lakosság munkához és megfelelő jövedelemhez való juttatása számít a legnagyobb helyi kihívásnak napjainkban.

Abstract

The aim of the study is to analyse the age structure of Átány and its strongly correlated labour market situation in the period 2014-2021. The age distribution of the society in the village shows a very youthful or even a rejuvenating age structure over the period under study, in contrast to the values of Heves county. These population dynamics have a strong impact on local unemployment, public employment and income trends. The analysed secondary indicators and the experience of the primary research show that a large share of the population of Átány is at risk of poverty or social exclusion. The results of the study have shown that access to work and adequate income is the biggest local challenge today.

Bevezetés

A regionális gazdaságtani kutatások alaptéziseként írható fel, hogy a területi változások folyamatosága idézi elő a területi egyenlőtlenségeket. Enyedi (2004) megfogalmazása szerint a változások erőteljes hatást gyakorolnak egy adott téregység vagy település gazdasági növekedésére, fejlődésére, illetve az ott élő társadalom életszínvonalára és életkörülményeire is. Ezen alaptézishez kapcsolódva Áldorffai (2014) megközelítése szerint a gazdasági-társadalmi-környezeti viszonyok együttes fejlettsége lehet a települések sikerének kulcsa. Egyértelműen megállapítható, hogy azon magyarországi falvak gazdasági kitettsége a legmagasabb, amelyeket a regionális tudomány számos aktuális írása is perifériaként tart számon (Egri, 2023; Hajdú-Koncz, 2022; Lőrinc-Káposzta, 2022; Ritter, 2018). Felmerülhet viszont a kérdés, hogy a magas munkanélküliséggel és az alacsony jövedelemszinttel bíró települések és térségek milyen módon tudnak kiutat találni a hátrányos helyzetükből?

Káposzta (2014) szerint a területi különbségek sokváltozós viszonyrendszerében az új és újszerű fejlesztési stratégiák kidolgozását régiókon belüli lehetőségekre, az endogén potenciálok kiaknázására, a saját és helyi erők megújítására, illetve azok fejlesztésére szükséges alapozni. Viszont mindezek alapján sincs egységesen elfogadott megoldási keretrendszer a területi különbségek mérséklésére. Kiemelt fontossággal bírnak az adott térségben uralkodó viszonyok, így az erősségek és a gyengeségek szemügyre vétele, illetve, a természeti, gazdaság és társadalmi folyamatok figyelembevétele is. Mindezek alapján megfogalmazható, hogy egy település – jelen vizsgálat esetén Átány – adott időben miként tud sikeressé válni, az számos egyedi gazdasági és társadalmi tényező függvénye. Tény, hogy a helyi közösségeknek az egyre szűkülő hatáskörük ellenére is vannak hatásos eszközeik, melyeket jól is kell tudni kezelni. Az önkormányzat munkája a siker érdekében azonban nem szorítkozhat a pusztán gazdasági racionalitás képviselésére. A helyi gazdaságpolitika céljává kell kitűzni az életminőség javítását, amelyhez nélkülözhetetlen a település értékeinek, hagyományainak megőrzése, továbbá a települési szolgáltatások megfelelő szintű biztosítása is (Nagy, 2018).

Anyag és módszer

A tanulmány e fejezetében az alkalmazott szekunder adatok, illetve a terepi kutatás során végrehajtott adatgyűjtési módszerek kerülnek részletezésre. A kutatás kezdetén fő célként az átányi társadalom munkaerőpiaci helyzetének értékelése, illetve az ezzel szoros összefüggést mutató, releváns demográfiai tendenciák elemzése fogalmazódott meg. Az elemzés végrehajtása területi szempontból számos kérdést vetett fel, ugyanakkor – főképp a 2014-es átányi falukutatás eredményeivel való összehasonlíthatóság szempontjai miatt – a települési adatkörök vármegyei értékekkel történő összevetése mellett döntöttem. A vizsgálat időintervallumaként az első átányi falukutatás óta eltelt időszakot (2014-2021) választottam (Molnár, 2014). Az elemzés alá vont indikátorok rendszerét az 1. táblázat tartalmazza:

1. táblázat. A vizsgált indikátorok rendszere

Az indikátor	
megnevezése	mértékegysége
A lakónépesség főbb korcsoportjainak százalékos megoszlása	százalék
Öregedési index	százalék
Eltartottsági ráta	százalék
A nyilvántartott álláskeresők száma az aktív korú (15-64 éves) lakónépesség százalékában	százalék
A közfoglalkoztatásban részt vevők száma az aktív korú (15-64 éves) lakónépesség százalékában	százalék
Az egy lakosra jutó összevont SZJA adóalapba tartozó jövedelem	ezer forint/fő/év

Megjegyzés: Az egyes alapindikátorokat minden esetben a lakónépesség egészéhez, vagy a lakónépesség megjelölt korcsoportjaihoz viszonyítottam.

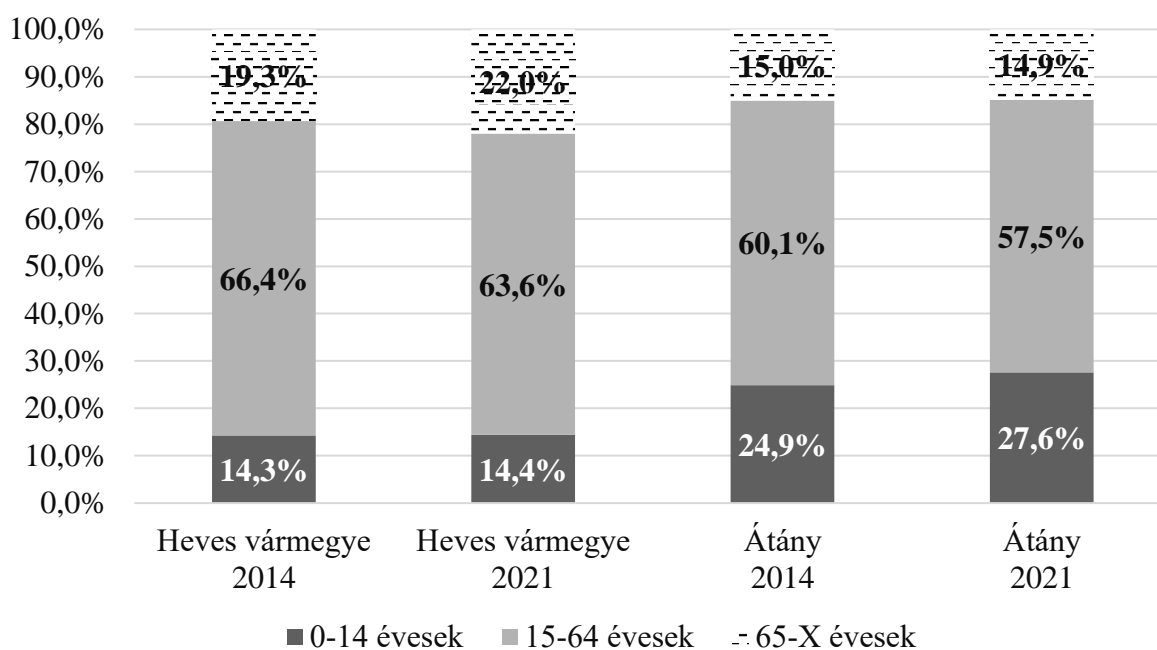
Forrás: BM, KSH, NAV adatok alapján saját szerkesztés (2022)

A szekunder adatok ábrázolásán és elemzésén kívül a kutatás primer részében (a kérdőíves adatfelvételben való részvételen túl) interjút készítettem Átány község polgármesterével. A szekunder adatok települési tendenciáinak elemzésekor a félig strukturált interjú során megfogalmazottakra is támaszkodtam.

A korstruktúra változása Heves vármegyében és Átányon

A fejezet célja – az egyes munkaerőpiaci tendenciák megértéséhez igazodva – a legfontosabb, magyarázó erővel rendelkező korstruktúra-változások ábrázolása és bemutatása az első átányi falukutatás óta eltelt időintervallumra (2014-2021) vonatkoztatva. Az elemzés alá vont indikátorok Heves vármegye és Átány község adatain keresztül kerülnek bemutatásra.

Az 1. ábrán a lakónépesség főbb korcsoportjainak százalékos megoszlásai láthatóak az ábrázolt évek december 31-i állapotai szerint. Az ábrához kapcsolódóan meg kell említeni Bogárdi (2014) elemzését, aki a népszámlálási adatok alapján már korábban megállapította, hogy a vármegyei korszerkezet kétségtelenül az elöregedő társadalom jegyeit hordozza, ezzel ellentétben az átányi adatok egy igen fiatalos korstruktúrát jeleznek 1990-től egészen 2011-ig.

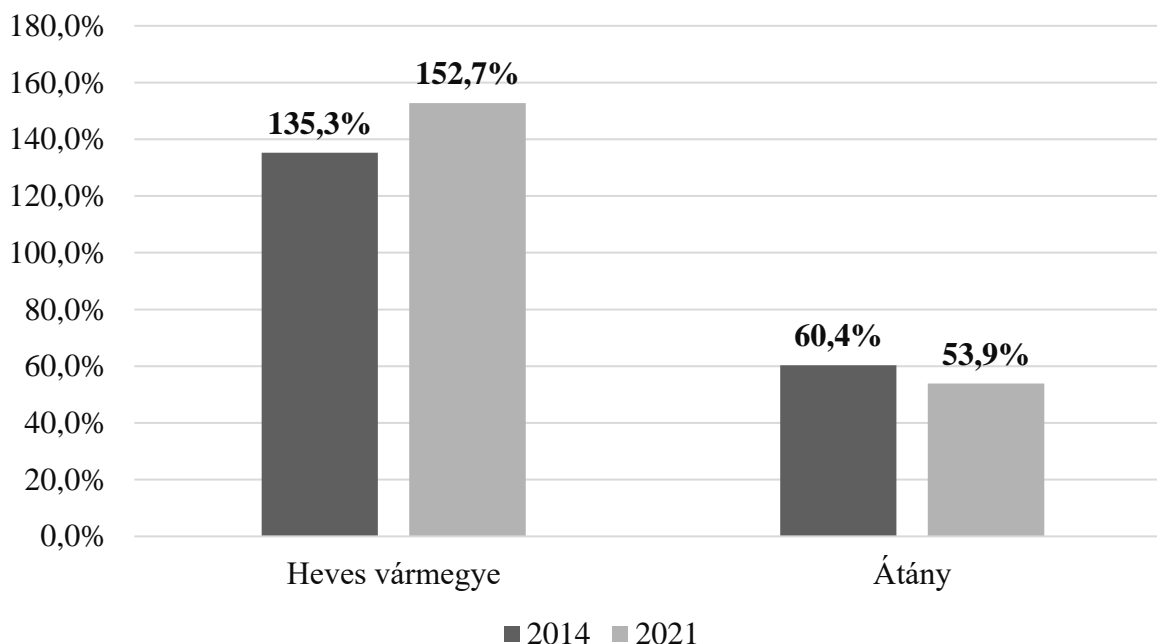
1. ábra. A lakónépesség főbb korcsoportjainak százalékos megoszlása Heves vármegyében és Átányon, 2014-ben és 2021-ben (%)

Forrás: KSH T-STAR adatok alapján saját szerkesztés (2022)

Átány község korstruktúrája napjainkban is hasonló kondícióban fedezhető fel, ugyanis míg a vármegyei adatok tekintetében 2014-ről 2021-re a 14 éves és annál fiatalabb lakónépesség százalékos aránya 0,1 százalékponttal növekedett, addig Átányon ugyanezen korosztályba tartozók aránya – szintén 2014-ről 2021-re – 2,7 százalékpontos növekedést mutat. Ezen túlmenően ki kell emelni, hogy az aktív korú (15-64 éves) lakónépesség arányváltozása azonos irányú, tehát népességfogyás látható mindkét területi szinten: Heves vármegyében 2,8 százalékpontos míg Átányon

esetén 2,6 százalékpontos csökkenés tapasztalható. A leginkább szembeűnő és ellentétes irányú változást a 65 éves és annál idősebb korosztály mutatja, miszerint Heves vármegyében a vizsgált 8 év leforgása alatt 2,7 százalékponttal nőtt, míg Átányon 0,1 százalékponttal csökkent az ugyanezen korcsoportba tartozó lakónépesség aránya (1. ábra).

Mindezek alapján megállapítható, hogy megyei szinten az elöregedést az idős korúak arányának növekedése és az aktív korúak arányának csökkenése, míg Átányon a fiatalos korstruktúrát a gyermekkorúak arányának növekedése eredményezi. Szorosan kapcsolódva a főbb korcsoportok elemzéséhez a 2. ábra a lakónépességbe tartozók öregedési indexének alakulását mutatja vármegyei és települési szinten a 2014-es és a 2021-es év végi (december 31-i) adatok alapján.

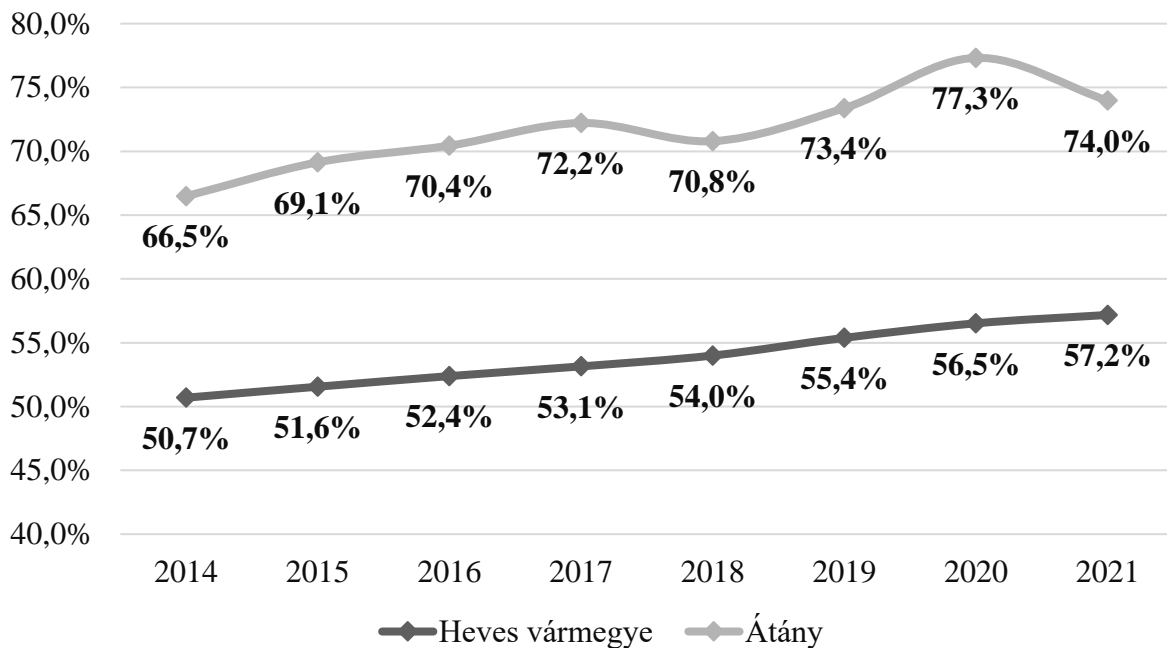
2. ábra. Az öregedési index Heves vármegyében és Átányon, 2014-ben és 2021-ben (%)

Forrás: KSH T-STAR adatok alapján saját szerkesztés (2022)

A két eltérő népesedési „életút”, melyet Bogárdi (2014) fogalmazott meg a népszámlálási adatokból (1990, 2001, 2011) számított öregedési indexek kapcsán, az a 2011-es népszámlálási adatokból továbbvezetett 2014-es és 2021-es lakónépesség létszámadataiból is kirajzolódni látszik. A korábban megállapított korstruktúra-változás az öregedési index jelen ábrázolása esetén egy igen erős validációt kap, ugyanis míg Heves vármegye teljes társadalmában növekedést mutat az idős generáció fiatalokhoz viszonyított aránya (135,3%-ról 152,7%-ra), addig Átány esetén csökkenés (60,4%-ról 53,9%-ra) látható, így itt egy fiatalos és egyben fiatalodó helyi társadalomról beszélhetünk. Kiemelendő továbbá, hogy a települési öregedési index értékei 2014-ben és 2021-ben is a megyei értékek alatt helyezkednek el, ezzel nyomatékosítva azon tényállást, miszerint a Heves vármegyei és az átányi társadalom korszerkezetének változása eltérő irányú és dinamikájú (2. ábra).

A népesség korstruktúra-változásának további fontos indikátorai az eltartottsági ráták. Értéküket hosszabb távon a gyermekvállalás és a halandóság alakulása, valamint a vándorlás is befolyásolja. Az indikátor a gyermekkorúak (0-14 évesek) és az időskorúak (65 évesek és annál idősebbek) létszámát mutatja az aktív korú (15-64 éves) népesség százalékában. A mutató mértéke és változásának iránya azt jelzi, hogy mekkora, illetve, hogy növekvő vagy csökkenő terhet jelent-e a munkavállalási korú népességnek a gyermekkorúak és az időskorúak eltartása. A 3. ábrán –

mindehhez kapcsolódva – az eltartottsági ráta változásai kerülnek bemutatásra vármegyei és települési szinten 2014 és 2021 között.

3. ábra. Az eltartottsági ráta Heves vármegyében és Átányon, 2014–2021 (%)

Forrás: KSH T-STAR adatok alapján saját szerkesztés (2022)

Az eltartottsági ráta 2014-2021 közötti dinamikája alapján kijelenthető, hogy települési szinten – a vizsgált időszak teljes egészében – magasabb értékek olvashatóak le az ábráról, mint vármegyei területi szinten. E tényállás arra enged következtetni, hogy az átányi szociális ellátórendszerre vármegyei átlag feletti terhet ró a gyermekkorúak, illetve az időskorúak ellátása. Kiemelendő, hogy 2014-ről 2021-re mindkét területi adatkör növekedést mutat, amely – kapcsolódva a korösszetétel és az öregedési index értékeihez – többek között az aktív korúak arányának csökkenésével magyarázható (3. ábra).

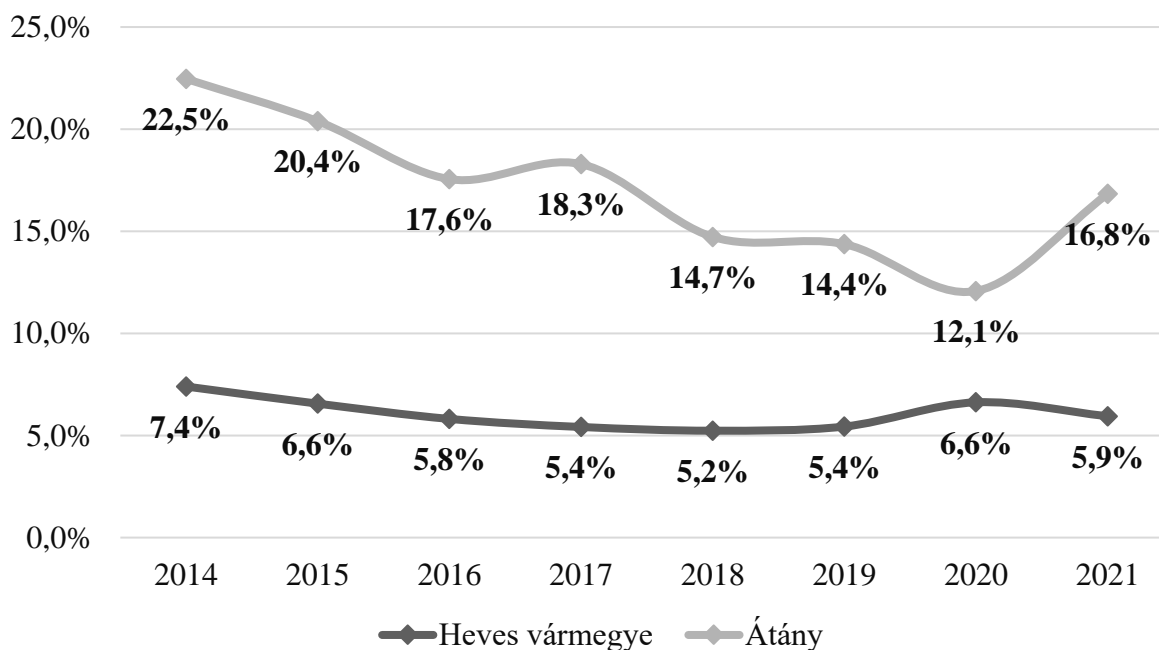
A fejezet összegzéseként elmondható, hogy az Átányt is magába foglaló Heves vármegye értékei nagymértékben eltérnek és az eltartottsági ráta emelkedésétől eltekintve ellentétes irányú népességdinamikai folyamatokat produkálnak az átányi adatokhoz képest. A vizsgált településen egy igen fiatalos korszerkezetről beszélhetünk, így Átány esetében egy jelenleg is meglévő, illetve várhatóan az elkövetkezendő időszakban is folyamatosan növekvő, a munkaerőpiacra frissen kikerülő társadalmi csoportról beszélhetünk, amely számos további társadalmi és gazdasági kérdést vet fel. Ezáltal a foglalkoztatás, a közfoglalkoztatás, illetve a munkanélküliség helyzetének kérdésköre, továbbá az ehhez szorosan kapcsolódó társadalmi problémák megoldása igen magas prioritást fog képviselni a jövőben a dél-hevesi térségben, így Átányon is.

Munkaerőpiaci trendek Heves vármegyében és Átányon

Napjainkban a társadalom képzettségi szintje, illetve a társadalmi-gazdasági környezet kétségtelesen markáns hatással van a munkaerőpiacra (Alpek-Tésits, 2019; Kóti, 2020). E megállapítást támasztja alá, hogy a 2008-2009-es gazdasági válságot követő években – a válság okozta foglal-

koztatási nehézségek enyhítésére – a megreformált egységes közfoglalkoztatási rendszer jelentős mértékben nyújtott a munkavállalóknak ideiglenes foglalkoztatást, ezzel egyben jövedelemszerzési lehetőséget is Magyarországon. E foglalkoztatási forma hazánkban főképp a kevésbé versenyképes területeken jellemző, ahol számos esetben ez jelenti az egyetlen jövedelemszerzési forrást. Mindezek által a fejezet célja a munkaerőpiaci tendenciák vizsgálata vármegyei és települési szinten 2014-2021 között.

Az adatgyűjtés során a hosszú idősoros munkaerőpiaci adatkörök elérhetősége – főképp települési szinten – igen szűkösnek bizonyult, így a 4. ábrán a nyilvántartott állás keresők számának változásán, az 5. ábrán a közfoglalkoztatásban részt vevők számának változásán, illetve a 6. ábrán az egy lakosra jutó összevont SZJA adóalapba tartozó éves jövedelem változásán keresztül mutatom be a munkaerőpiaci sajátosságait a vizsgált területeknek, így nyújtva teljeskörű képet Átány és tágabb környezetének munkapiaci trendjeiről.

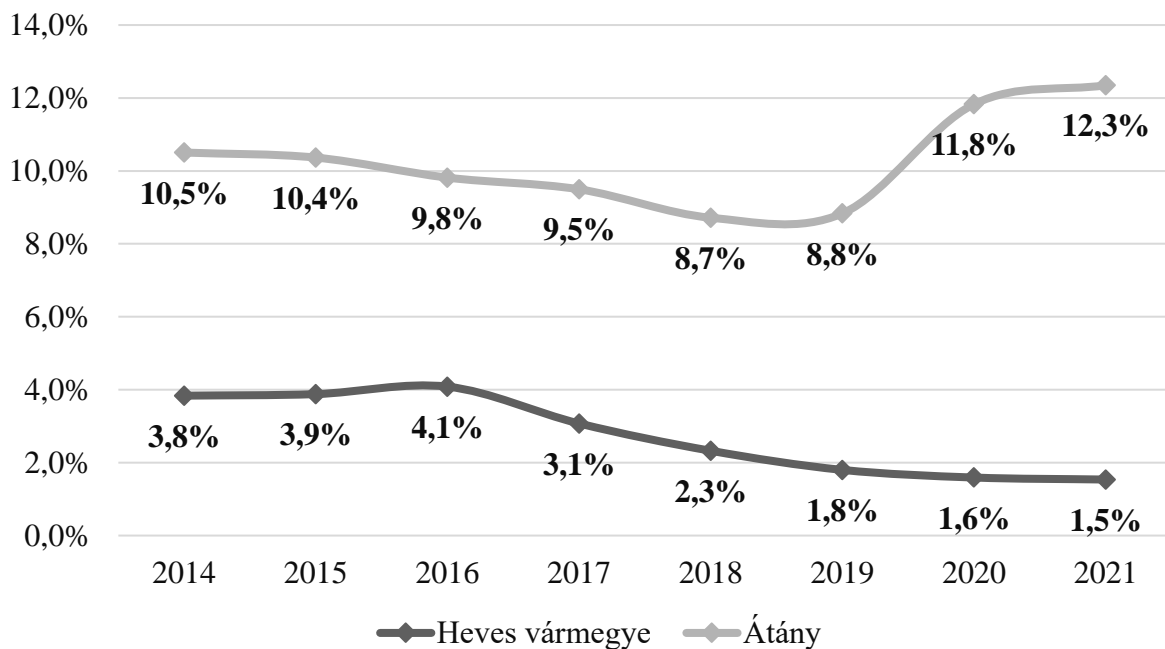

4. ábra. A nyilvántartott állás keresők száma az aktív korú (15-64 éves) lakónépesség százalékában Heves vármegyében és Átányon, 2014–2021 (%)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés (2022)

A társadalmi kirekesztődés, illetve a szegénység kockázatának kitettek aránya fokozottabban érinti azokat a településeket és téregységeket, ahol a nyilvántartott állás keresők száma magasabb. Ez fakadhat a munkaalkalmak alacsony számából, illetve a helyi társadalom munkavállalás szempontjából relevánsnak számító készségei és kompetenciái vagy a megfelelő szakképzettség hiányából is. E hátrányok globális kitekintésben, illetve a hazai térszerkezetben is eltérő módon érintik az egyes terület egységeket. Markánsan megjelenik a vizsgált indikátoron keresztül, hogy az átányi értékek ugyan csökkenő tendenciát mutatnak 2014 és 2020 között, viszont a 2020-as, legkedvezőbb települési szintű ráta alkalmával is közel duplája az állás keresők aránya a vármegyei átlaghoz viszonyítva. Továbbá ki kell emelni, hogy Átány esetén a már említett 2020-as szekunder adatok mutatják a legkedvezőbb értéket, ellentétesen az országosan tapasztalható, a koronavírus járvány okozta negatív munkaerőpiaci trendekkel (4. ábra).

Az álláskeresési adatokhoz igazodva az 5. ábra az egységes közfoglalkoztatási rendszerben részt vevők számának változását mutatja az aktív korú (15-64 éves) lakónépesség százalékában vármegyei és települési területi szinten.

5. ábra. A közfoglalkoztatásban részt vevők száma az aktív korú (15-64 éves) lakónépesség százalékában Heves vármegyében és Átányon, 2014–2021 (%)

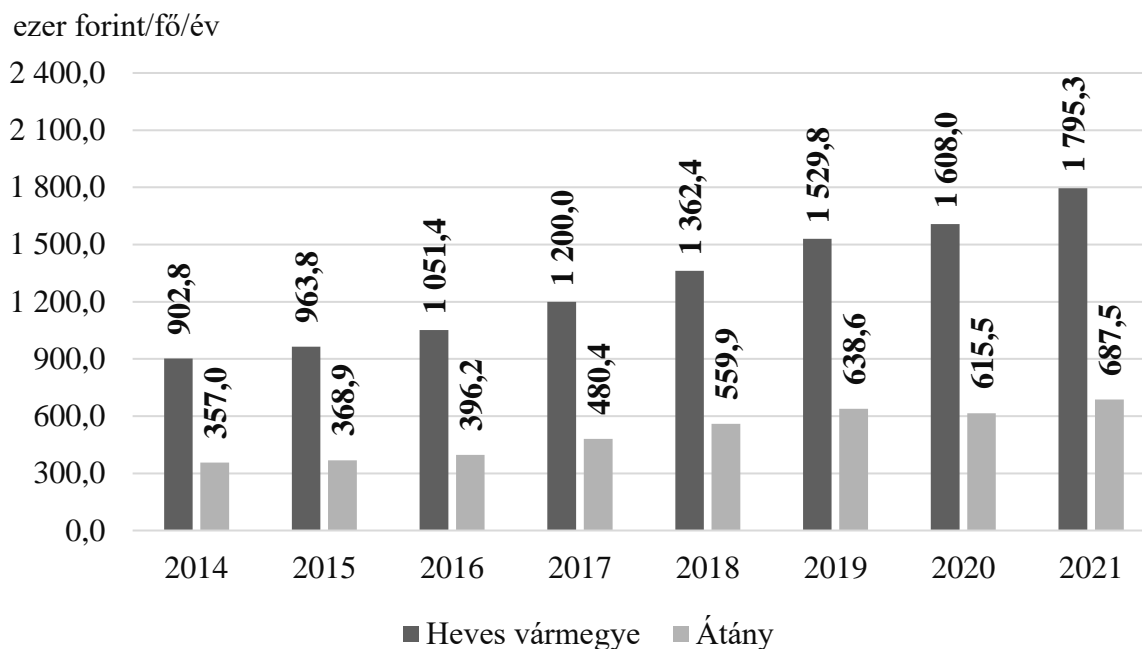
Megjegyzés: A közfoglalkoztatásban részt vevők létszámadatai a havi adatok éves átlagaként értendők 2014 és 2021 között.

Forrás: BM adatok alapján saját szerkesztés (2022)

A társadalmi fejlődés elengedhetetlen velejárója a foglalkoztatási helyzet javítása. Az álláskereséssel töltött idő hosszának csökkentésére, átmeneti foglalkoztatási céllal jött létre Magyarországon a közfoglalkoztatási rendszer, amely a magas munkanélküliséggel sújtott településeken a foglalkoztatáspolitikai egy fontos eszközeként jelenik meg. Így van ez Átány esetén is, hiszen a közfoglalkoztatásban részt vevők 15-64 éves lakónépességhez viszonyított aránya a vizsgált időintervallumon belül jelentősen meghaladja a vármegyei értékeket. Ezen idősoros dinamika esetén megfogalmazható, hogy az idő előrehaladtával a különbségek erőteljesen növekednek, hiszen míg Heves vármegyében 2016-tól kezdődően folyamatosan csökken, addig Átányon a 2019-es évtől kezdődően növekedik a közfoglalkoztatottak aránya (5. ábra).

Világosan kirajzolódik, hogy a pandémia következtében Átány esetén a munkanélküliségi ráta növekedését nagymértékben fékeztek a közfoglalkoztatási rendszer adta helyi foglalkoztatási lehetőségek. Kijelenthető ezáltal, hogy a Belügyminisztérium nyilvántartásai szerint 2021-ben átlagosan minden nyolcadik aktív korú lakos közfoglalkoztatottként volt nyilvántartva a településen.

A munkaerőpiacon tapasztalható területi különbségek megértéséhez szorosan kapcsolódik a lakosság jövedelmi helyzetének változása is. A 6. ábra az SZJA adóalapba tartozó jövedelem egy lakosra vetített átlagos értékeit tartalmazza Heves vármegyére és Átányra vetítve.

6. ábra. Az egy lakosra jutó összevont SZJA adóalapba tartozó jövedelem Heves vármegyéjében és Átányon, 2014–2021 (ezer forint/fő/év)

Megjegyzés: SZJA = Személyi jövedelemadó

Forrás: NAV adatok alapján saját szerkesztés (2022)

Az egy lakosra jutó átlagos jövedelmek vármegyei szinten folyamatosan növekedtek a vizsgált időszakban: 2014-ről 2021-re az 1,99-szeresére nőttek. Ezzel együtt Átányon is növekedő tendencia rajzolódik ki az egy lakosra jutó átlagos jövedelmi szint esetén (2014-ről 2021-re 1,93-szorosára nőttek), ugyanakkor 2019-ről 2020-ra egy enyhe csökkenés figyelhető meg, amelyet ellensúlyoz a 2021-es települési jövedelmi szint, hiszen itt ismét emelkedés olvasható le az ábráról. Mindezek alapján megállapítható, hogy a jövedelemváltozás dinamikája hasonló ütemben ment végbe Átányon, mint a vármegye egészében, ugyanakkor nominálértékben kifejezve az átányi jövedelmek jócskán elmaradnak a vármegyei átlagértékektől (6. ábra).

A fejezet összegzéseként megállapítható, hogy az 1990-es évek előtt hagyományosan agrártér-ségként jellemezhető dél-hevesi térség, ezzel együtt Átány község is a rendszerváltás egyik vesztese munkaerőpiaci szempontból (Bogárdi, 2014). Az 1990 utáni években erőteljesen érezteti hatását a hátrányos munkapiaci-helyzet, ugyanis mind az álláskereső, mind pedig a közfoglalkoztatottak száma magasnak mondható a 15-64 éves korcsoportba tartozó lakónépesség százalékában, emellett az egy lakosra jutó jövedelmek nagysága sem éri el a vármegyei átlag felét sem 2014 és 2021 között.

A rendelkezésre álló szekunder adatkörök elemzése összecsengenek az Átány község polgármesterével készített interjú tapasztalataival, hiszen a település első embere is kedvezőtlen munkapiaci folyamatokkal jellemezte a települést. Ugyanakkor számos fejlődési és kitörési pontot azonosított, amelyeken keresztül a jövőben csökkenhet a munkanélküliséggel sújtott háztartások aránya, illetve a jövedelmek szintjében is markánsabb növekedés következhet be. Ilyen település-fejlesztési célok közé tartozik, hogy az alacsony iskolázottsági szinttel rendelkező lakosok számára képzési programokat alakítsanak ki (pl. magas kézügyességet igénylő munkaalkalmak

idetelepítésével), amelyen keresztül a helyi társadalom széles körének lehetne biztosítani állandó jellegű munkavégzést, ezzel elősegítve a jövedelmi és egzisztenciális helyzetük javulását. Ez esetben a közmunkaprogram – amely a kutatás ideje alatt, 2022 júniusában minden nyolcadik aktív korú átányi lakosnak biztosított munkát – ténylegesen azt a funkcióját töltene be, amire létrehozták, miszerint ideiglenes foglalkoztatási formát jelenthetne az átányiaknak.

Összefoglalás

Átány társadalmának korstruktúrája és munkaerőpiaci helyzete 2014-2021 között jelentős eltérést mutat a vármegyei tendenciákhoz képest. A település korszerkezete fiatalos képet fest, amely magyarázható mind az öregedési index csökkenő, mind pedig az eltartottsági ráta növekvő értékeivel. A vizsgált demográfiai mutatók, illetve a terepi kutatás tapasztalatai alapján kijelenthető, hogy Átányon jelentős létszámú munkaerőtartalék áll rendelkezésre, ugyanakkor a helyi társadalom ezen részének munkaerőpiaci értéke szerénynek mondható. A demográfiai folyamatokon túl a munkanélküliségi, közfoglalkoztatási és jövedelmi adatok is egyöntetűen azt mutatják, hogy a településen élők nagy része ki van téve a szegénység kockázatának.

A szekunder adatokból kirajzolódó tendenciákon túl viszont meg kell említeni, hogy a településen a lehetőség adott a munkaerőpiaci fejlődésre, ugyanakkor mégsem számíthat arra, hogy vállalatok sokasága helyezné Átányba a telephelyét. A falu legfontosabb gazdasági adottsága – még a létszámában folyamatosan csökkenő mezőgazdasági foglalkoztatottság ellenére is – az agrárium: ugyanis a mezőgazdasági művelés alá vonható területek nagysága az önkormányzati telkek révén folyamatosan növekedett az elmúlt években. A kutatás alkalmával továbbá kirajzolódott az is, hogy a helyi lakosság alacsony képzettségi szintje számos korlátot állít a fejlődés elé, így – a mezőgazdasági termelésen túl – mindenképp támogatandó az a helyi célkitűzés, amely az endogén erőforrásokra épülő gazdasági- és munkaerőpiaci fejlesztést helyezi a fő prioritásai közé.

Mindent összegezve – a vizsgálat eredményei alapján – kijelenthető, hogy a lakosság munkához és megfelelő jövedelemhez való juttatása számít napjainkban és fog számítani a jövőben is a legnagyobb helyi kihívásnak.

Irodalomjegyzék

- Áldorjai, Gy. (2014): Átány modell – Törekvések a helyi gazdaságfejlesztés jegyében. *Acta Regionis Rurum*, 8. 29–42.
- Alpek, B. L. – Tésits, R. (2019): A foglalkoztathatóság térszerkezeti és települési dimenziói Magyarországon. *Területi Statisztika*, 59(4): 381–399. <https://doi.org/10.15196/TS590402>
- Bogárdi, T. (2014): Átány demográfiai, iskolázottsági és foglalkoztatottsági jellemzői. *Acta Regionis Rurum*, 8. 9–18.
- Egri, Z. (2023): Mobilitás és prezisztencia a hazai települési szintű jövedelemegyenlőtlenségi folyamatokban, 2012–2019. *Területi Statisztika*, 63 (1): 3–37. <https://doi.org/10.15196/TS630101>
- Enyedi, Gy. (2004): Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 49 (9): 935–941.
- Hajdú, D. – Koncz, G. (2022): Employment data of participants in supported adult training for jobseekers and their territorial pattern in Hungary, 2010-2020. *Regional Statistics*, 12 (2): 117–148. <https://doi.org/10.15196/RS120205>
- Káposzta, J. (2014): Területi különbségek kialakulásának főbb összefüggései. *Gazdálkodás*, 58 (5): pp. 399–412. <https://doi.org/10.22004/ag.econ.206101>

- Kóti, T. (2020): A munkanélküliség és a közfoglalkoztatás területi különbségei, összefüggései Magyarországon. *Területi Statisztika*, 60 (5): 517–547. <https://doi.org/10.15196/TS600501>
- Lőrinc, B. – Káposzta, J. (2022): Analysis of regional income inequalities in Hungary between 2010 and 2019. *Engineering for Rural Development*, 21 (1): 313–318. <https://doi.org/10.22616/ERDev.2022.21.TF098>
- Nagy, H. (2018): A helyi gazdaság szereplőinek együttműködési lehetőségei a vidéki térségek versenyképességének fokozására. *Studia Mundi – Economica*, 5 (1): 24–32. <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2018.05.01.24-32>
- Molnár, M. (2014): Az átányi falukutatás. *Acta Regionis Rurum*, 8 (1): 3–8.
- Ritter, K. (2018): Special features and problems of rural society in Hungary. *Studia Mundi – Economica*, 5 (1): 98–112. <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2018.05.01.98-112>

Internetes források

- BM (2014–2021): Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer: Belügyminisztérium adatok – A közfoglalkoztatottak száma. <https://www.teir.hu/> (Utolsó letöltés ideje: 2022. december 13.)
- KSH (2014–2021): Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer: Központi Statisztikai Hivatal adatok – A nyilvántartott álláskeresők száma. <https://www.teir.hu/> (Utolsó letöltés ideje: 2022. december 13.)
- KSH T-STAR (2014–2021): Központi Statisztikai Hivatal – Tájékoztatási adatbázis: A lakónépesség száma korcsoportonként. Online: <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/> (Utolsó letöltés ideje: 2022. december 9.)
- NAV (2014–2021): Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer: Nemzeti Adó- és Vámhivatal adatok – Az összevont SZJA adóalapba tartozó jövedelem. <https://www.teir.hu/> (Utolsó letöltés ideje: 2022. december 13.)

Interjúalany

Jámbor Dénes, Átány község polgármestere (Az interjú felvételének időpontja: 2022. július 3.)

1. kép. Átányi életkép (Fotó: Nagy Kamilla)

*This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.*

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

Átány jövedelemi, munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata

Investigation of Átány's income and labor market situation

Böhm Zsanett

egyetemi hallgató – Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
student – Hungarian University of Life Sciences

Absztrakt

Az átányi falukutatás során a települések gazdasági helyzetéhez szorosan kapcsolható téma, a jövedelmi viszonyok vizsgálata is szerepet kapott. Átány jövedelmi helyzetét a 2010 és 2020 közötti intervallumra vonatkoztatva vontam vizsgálat alá.

Abstract

In the course of the village survey in Átány, a topic closely related to the economic situation of the settlements, namely income relations, was also examined. The income situation of Átány was examined for the period 2010-2020.

Bevezetés

A földrajzi tér minden pontja vagy téregysége különböző, egyedi adottságokkal rendelkezik, éppen ezért két azonos tulajdonságokkal rendelkező területegység nincs a Földön. Nemes Nagy (1998) e nézete szerint az erőforrások, a települések adottságainak heterogenitásából adódóan a különböző térségekben eltérő módon alakítják a gazdaságukat (Nemes Nagy, 1998). Ehhez kapcsolódva megfogalmazható, hogy a földrajzi tér minden pontja vagy téregysége mindig különbözőséget fog mutatni (más domborzat, éghajlat, természeti erőforrások stb.). Minden egyes területi egység (pl. régió, vármegye, járás, település) egyedinek tekinthető, hisz eltérő külső jellemzőkkel, belső működéssel és kapcsolatrendszerrel bír. Különböző emberek (kultúrájú, tehetségű, szorgalmú, képességű) különböző helyeken eltérően bontakoztatják ki a tehetségüket, más-más törekvéseik lehetnek (Farágó, 2016).

A gazdasági-társadalmi folyamatok térben és időben szüntelenül újra- rendeződnek. A hátrányos helyzetből való kitörésre az időben és térben lejátszódott, illetve folyamatosan működő területi egyenlőtlenségi folyamatoknak és azok térszerkezeti változásokra gyakorolt hatásainak átfogó ismerete adhat lehetőségeket. Ebben a sokváltozós viszonyrendszerben az újabb és újabb fejlesztési stratégiák kidolgozását elsősorban a régiókon belüli lehetőségekre, endogén potenciálok kiaknázására, a saját erők megújítására és fejlesztésére kell alapozni az adott térségben (Káposzta, 2014).

A társadalmi jólét egyik legfontosabb mérőszáma a népesség jövedelmi helyzete. A vizsgált ország, illetve téregységeinek versenyképességét az évről-évre változó jövedelmi helyzet nagyban

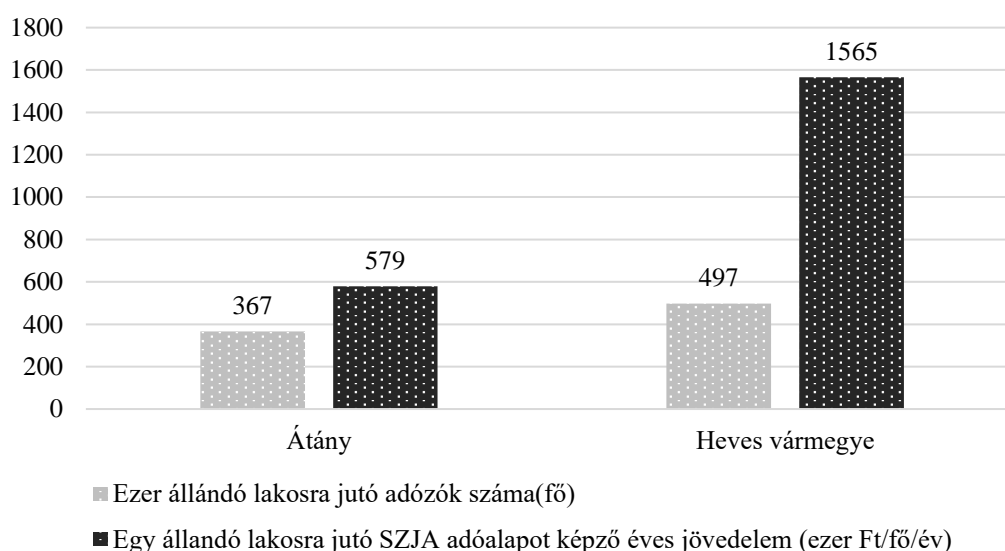
befolyásolja. A jövedelmi egyenlőtlenségek az általunk vizsgált településen is jelen van, ebből kifolyólag a következő elemzésben Átány jövedelemhez és munkaerőpiachoz kapcsolódó adatait fogom vizsgálni.

Anyag és módszer

A kutatói kérdések megválaszolásához két módszert is alkalmaztam. A Faluszemináriumi Kutatóműhely 2022 júniusában folyt lakossági kérdőíves felméréstét megelőzően szekunder kutatást alkalmaztam, hogy nagyobb rálátást kapjak a helybéli jövedelmi viszonyokról. A szekunder kutatásom indikátorrendszer forrása a TeIR (Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer) vonatkozó demográfiai adatbázisa volt.

A szekunder kutatás eredményei

Szekunder kutatásom során összegyűjtöttem az Átány jövedelmi helyzetének megrajzolását szolgáló adatokat, majd összevettem Heves vármegye adataival, illetve ahol lehetett a Hevesi járás adataival is, mert így több információt lehetett kinyerni a statisztikákból.

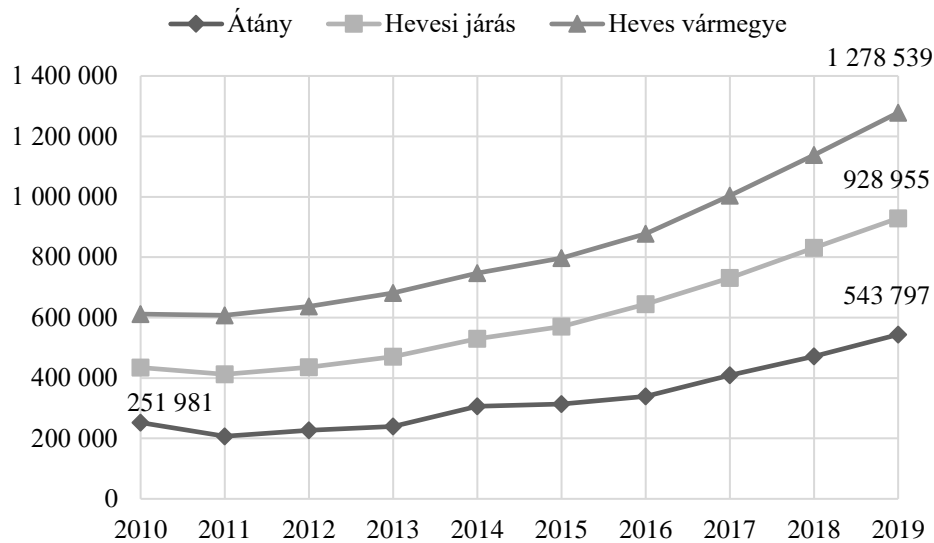
1. ábra. Ezer állandó lakosra jutó adózók száma és az egy állandó lakosra jutó SZJA-adóalapot képző éves jövedelem, 2019

Forrás: TEIR – Saját szerkesztés

A jövedelmi adatok vizsgálatát az ezer lakosra jutó adózók számával és az egy lakosra jutó SZJA adóalapot képző éves jövedelem vizsgálatával kezdtem. Az ezer lakosra jutó adózók száma azt jelenti, hogy ezer emberből, hány adózik. Ez Átányban 367 fő, ha a lakónépességet nézzük akkor ez körülbelül minden harmadik átányi lakos. Heves megyében ez az érték 497 fő, ami körülbelül minden 2. lakost jelenti (1. ábra).

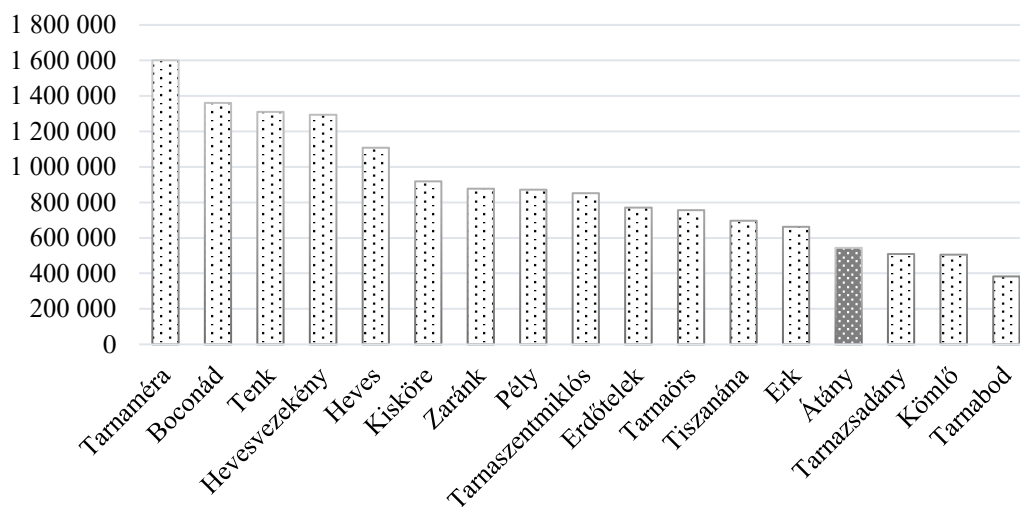
A következő vizsgált mutató az egy állandó lakosra jutó SZJA adóalapot képző éves jövedelem (ezer Ft/ fő/ év). A vármegyei jövedelmi szint 9 év alatt 109%-kal nőtt, a járási 114%-kal, míg az átányi 116%-kal. Az ábrán jól láthatóan a vármegyei, a járási és átányi adatok szinkronmozgásban növekednek. Átány jövedelmi szintje mutatja a legnagyobb mértékű növekedést, azonban fontos

megemlítenem, hogy a 2019-es átányi, egy állandó lakosra jutó SZJA adóalapot képző éves jövedelem sem éri el a 2010-es járási átlagot. Átány jövedelmi szintje a vármegyei és a járási adatoknál is alacsonyabbnak mondható (2. ábra).

2. ábra. Egy lakosra jutó összes nettó jövedelem (Ft), 2010–2019

Forrás: TEIR – Saját szerkesztés

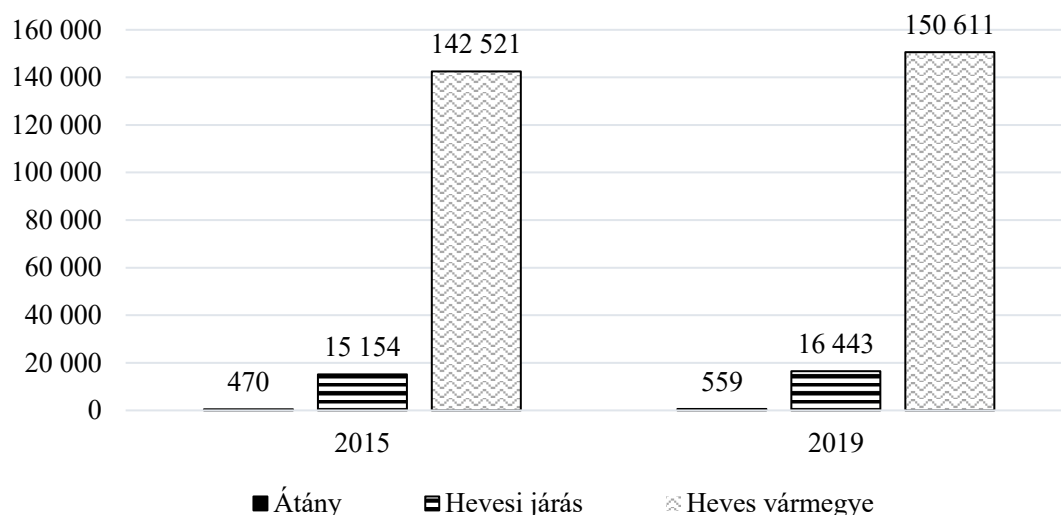

3. ábra. Egy lakosra jutó összes nettó jövedelem a Hevesi járásban (Ft), 2019

Forrás: TEIR – Saját szerkesztés

Ha a 2019-es egy főre jutó összes nettó jövedelmet vizsgáljuk járási szinten, Átány a negyedik legrosszabb helyen szerepel. A Hevesi járásban Tarnaméra jövedelmi adatai a legmagasabbak, míg a járásszékhely csak az ötödik legmagasabb jövedelmi szinttel rendelkezik (3. ábra).

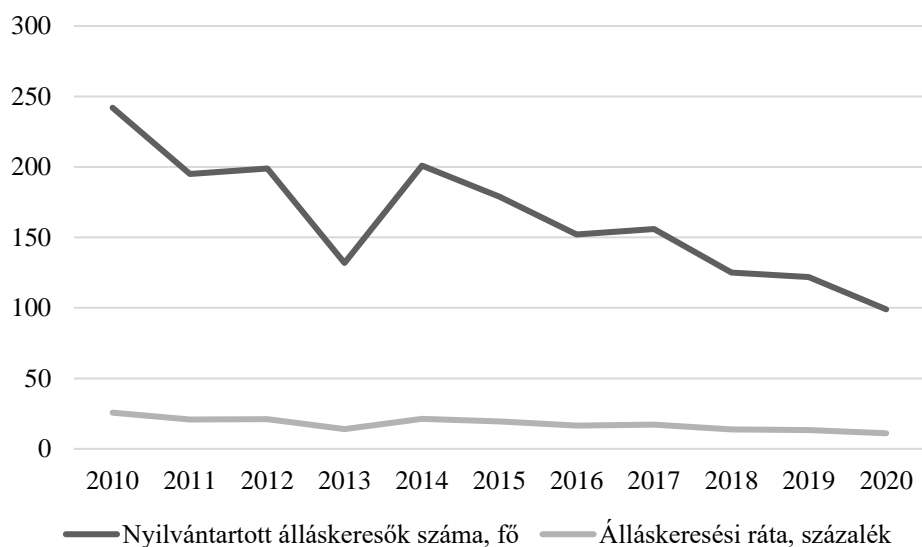
2015-ről 2019-re Átányban 19%-kal, járási szinten közel 9 %-kal és vármegyei szinten 6%-kal növekedett a SZJA adófizetők száma. A legnagyobb változás települési szinten volt megfigyelhető (4. ábra).

4. ábra. SZJA-adófizetők száma 2015; 2019

Forrás: TEIR – Saját szerkesztés

Az 5. ábráról elmondható, hogy a nyilvántartott álláskeresők száma jóval meghaladja az álláskeresési rátát a vizsgált időszakban. A munkanélküliség a vizsgált időszakban 2010-ben volt a legmagasabb. Mindezek mellett megfogalmazható, hogy 2012-ről 2013-ra egy nagyobb törés olvasható le, melynek oka az egységes közfoglalkoztatási rendszer bevezetéséhez köthető. Innentől kezdve a közfoglalkoztatottak nem munkanélkülinek, hanem foglalkoztatottnak minősülnek. 2013-tól egészen 2019-ig tekintetben csökkenést figyelhetünk meg (5. ábra).

5. ábra. Nyilvántartott álláskeresők száma (fő) és az álláskeresési ráta (%) Átányban

Forrás: TEIR – Saját szerkesztés

1. táblázat. Nyilvántartott pályakezdő álláskeresők és arányuk az összes álláskeresőhöz

	Heves vármegye	Hevesi járás	Átány
Nyilvántartott pályakezdő álláskeresők száma (fő)	918	203	14
Nyilvántartott pályakezdő álláskeresők aránya az összes álláskereső százalékában (%)	7,43	8,94	14,14

Forrás: TEIR – Saját szerkesztés

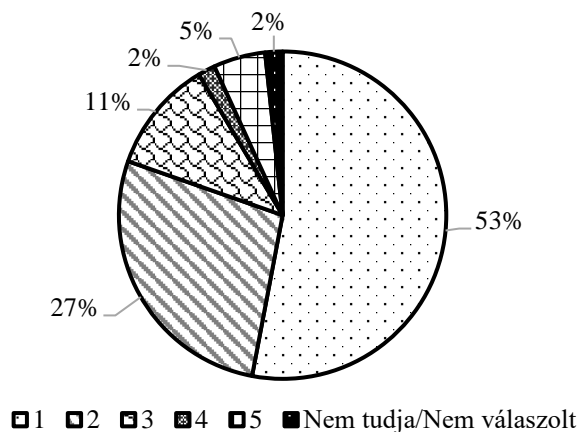
A nyilvántartott pályakezdő álláskeresők aránya vármegyei szinten a legalacsonyabb, ezt követi a járási adat. Átányban a legmagasabb a pályakezdő álláskeresők aránya, közel a vármegyei adat duplája (1. táblázat).

A terepi kutatás eredményei

A terepi kutatás során voltak kérdéseink a jövedelmi viszonyokra vonatkozóan is. Az alábbiakban ezen vizsgálatnak összegzem az eredményeit.

Jól fizető munka Átányon

Arra vonatkozóan, hogy Átányon könnyű-e jól fizető munkát találni, a válaszadók 80%-a nemmel válaszolt, azaz 1-est vagy 2-est jelölt. Ebből arra lehet következtetni, hogy a többség szerint nehéz olyan munkát találni helyben, ami kellőképpen biztosítja a szükségleteiket. A kérdés, amelyből a következtetés származik így szólt: *Véleménye szerint az alábbi állítások mennyire igazak Átányra? Átányon könnyű jól fizető munkát találni (1-től 5-ig terjedő skálán)?*(6.ábra)

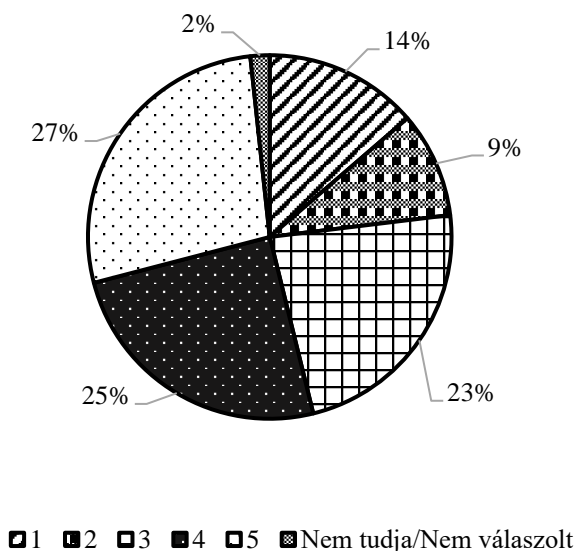
6. ábra. Egyetértés-vizsgálat: Átányon könnyű jól fizető munkát találni

Megjegyzés: 1: legrosszabb, 5: legjobb minősítés

Forrás: a 2022-es háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

A jövedelemszint és a családi költség

Kíváncsiak voltunk arra is, hogy vajon ki tud-e jönni a család a rendelkezésére álló jövedelemből. A megkérdezettek legnagyobb százalékban 5-ös, 4-es és 3-as jelölést adtak (77%). 23%-uk azonban 1-est vagy 2-est jelölt, azaz nehezen vagy egyáltalán nem tudják biztosítani a megélhetésüket (7. ábra).

7. ábra. Egyetértés-vizsgálat: Teljes mértékben ki tud jönni a családom a rendelkezésre álló jövedelemből

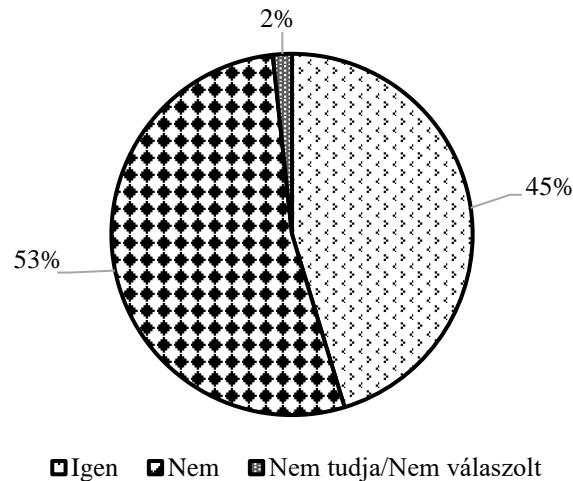
Megjegyzés: 1: legrosszabb, 5: legjobb minősítés

Forrás: a 2022-es háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Megtakarítás – váratlan kiadás

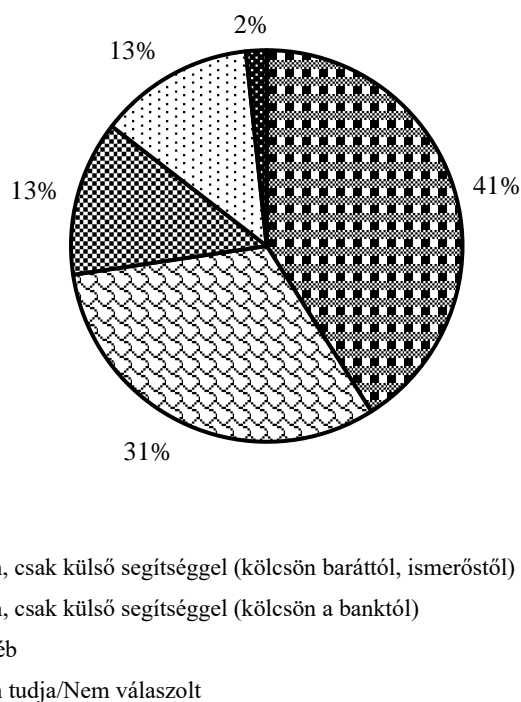
A válaszadók többsége nem tud félretenni a jövedelméből. Igaz ugyanakkor, hogy 45%-uknak van megtakarítása. A válaszadók az előző kérdésre 4 vagy 5 értékelést adók közül kerültek ki. Ők a válaszadók 52 %-át adták. Akik 5-öst jelöltek, azaz teljes mértékben ki tudnak jönni a jövedelmükből, náluk a legjellemzőbb, hogy félre tudnak tenni a jövedelmükből. Ha ugyanis a jövedelmi szintjük magas, akkor nagyobb eséllyel van mit félretenni. A 4-es jelölést adóknak a 41%-a tud félretenni, azonban a többség (59%-uk) nem tud takarékoskodni. Az egyre alacsonyabb számú jelöléseknél (3, 2, 1) jellemzőbb, hogy nem tudnak félretenni a jövedelmükből (8. ábra).

Akik félre tudnak tenni a jövedelmükből, azok nagyobb valószínűséggel tudnának finanszírozni egy váratlan nagyobb összegű kiadást. Összességében a 10. ábra viszont azt mutatja, hogy a válaszadók többsége nem tudna finanszírozni egy váratlan kiadást. Akik nem tudnák önerőből megoldani, azok többségében ismerőstől, baráttól kérnének segítséget elsősorban (9. ábra).

8. ábra. Tud-e a család a jövedelméből félretenni?

Forrás: a 2022-es háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

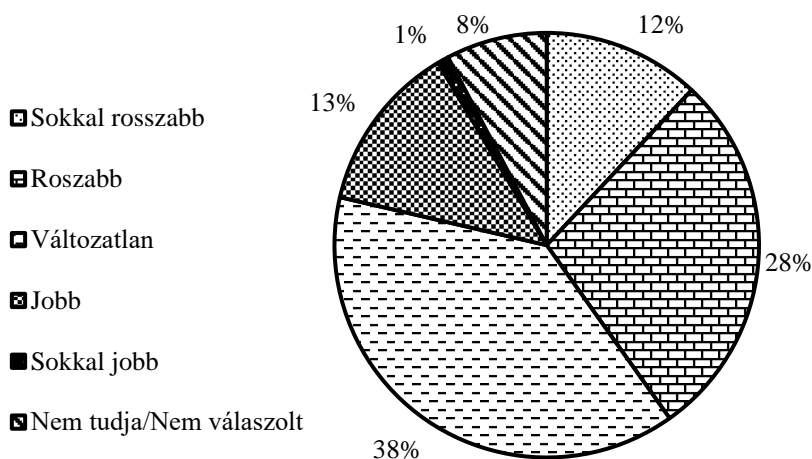
9. ábra. Ha egy váratlan, nagyobb összegű kiadás merülne fel a család életében, tudná-e azt önerőből kezelni?

Forrás: a 2022-es háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

Kilátások

A megkérdezettek a jövőbeli anyagi helyzetükre vonatkozó kérdés tekintetében a leggyakrabban azt a választ adták, hogy változatlan lesz az anyagi helyzetük. Ezt követte a „rosszabb” válaszlehetőség, melyre sokan az inflációt és a háborús helyzetet hozták oknak. Összevetve az eredmé-

nyeket azt tapasztaltam, hogy akik félre tudnak tenni a jövedelmükből és önerőből tudnának finanszírozni egy nagyobb összegű kiadást, ezeknek a válaszadóknak a metszete adja azokat, akik jobb anyagi helyzetben reménykednek a jövőt illetően is. Akik sokkal rosszabb anyagi helyzetre számítanak, többségében olyanok, akik eleve nem tudnak megtakarítani és már most sem tudnának fedezni egy nagyobb összegű kiadást (10. ábra).

10. ábra. Milyen lesz az Önök anyagi helyzete egy év múlva?

Forrás: a 2022-es háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Összefoglalás

A hivatalos statisztikai adatok alapján elmondható, hogy Átány az egyébként szerény járási, és vármegyei teljesítményhez képest is rosszabb pozícióban van a jövedelmi kérdésekre vonatkozóan. Igaz ugyan, hogy Átány jövedelmi szintje is növekedést mutat, azonban a jövedelmi szintje a vármegyei és a járás többi településéhez képest is jóval alacsonyabbnak mondható. A munkanélküliség és a közfoglalkoztatás jelenléte azt mutatja, hogy Átányon nehéz jól fizető munkát találni. Ez tükröződött az önálló kutatásunk során nyert információkból is. A háztartások között végzett vizsgálatban annyival árnyaltabb ez a kép, hogy akik a jövedelmi helyzetükkel kapcsolatos kérdésekre pozitív válaszokat adtak, azok többnyire érettségivel, szakiskolai végzettséggel, vagy felsőoktatási szakképesítéssel rendelkeztek.

Forrás

KSH-adatok

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

A fiatalodó korstruktúrához kapcsolódó fejlesztések vizsgálata Átány községben

Study of the development related to the rejuvenating age structure in the community of Átány

Tóth Borbála

*egyetemi hallgató – Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem
student – Hungarian University of Life Sciences*

Absztrakt

Tanulmányomban Átány község fiatalodó korstruktúrához kapcsolódó fejlesztéseit vizsgálom Heves vármegyéhez is viszonyítva, főként az előző (2014-es) átányi falukutatás óta eltelt intervallumra vonatkoztatva. Elsőként a népesedési trendek alakulását mutatom be az állandó népességből a 0–7 évesek arányán, a fiataikorúak (0–14 évesek) eltartottsági rátáján és az öregedési index változásán keresztül. Ehhez szorosan kapcsolódva az óvodába beírt gyermekek számát is szemléltetem a 3-6 éves állandó népesség arányában. Emellett az átányi óvoda bemutatásával a fókuszban – a rendelkezésre álló szekunder adatok segítségével – teljeskörű képet kaphatunk a település fiatalodó korstruktúrájához kapcsolódó óvodai fejlesztésről és beruházásról.

Abstract

In my study, I examine the developments related to the rejuvenating age structure of the village of Átány in relation to Heves County, mainly in relation to the interval since the previous (2014) Átány village survey. First, I present the evolution of population trends through the share of the permanent population aged 0-7, the dependency ratio of the young (0-14 years old) and the change in the ageing index. Closely related to this, I also illustrate the number of children enrolled in kindergarten as a share of the resident population aged 3-6. In addition, by focusing on the kindergarten in Átány, using the available secondary data, a complete picture of kindergarten development and investment related to the municipality's rejuvenating age structure can be obtained.

Bevezetés

Az Európai Unió összterületének közelítőleg 90%-a számít rurális területnek, ahol a tagországok lakosságának jelentős része él. Ennek következtében az utóbbi években, évtizedekben a vidékfejlesztés egyre inkább központi szerepet tölt be a tagországok gazdaságpolitikájában, és kiemelt jelentőségű szakpolitikai területté is vált. A vidék fogalmának szerepe és helye a történelem folyamán folyamatosan változott, lévén a vidék élelmiszertermelő és ellátó funkciója is átalakult (Káposzta-Tóth, 2013).

Ha figyelembe vesszük a hazai és az Európai uniós támogatáspolitikai rendszert és annak folyamatos átalakulási tendenciáit, akkor azt láthatjuk, hogy a vidékgazdaság egy komplex rendszert alkot, ahol a gazdasági tevékenységek térbeli struktúrájának átalakulásai a hazai vidéket erőteljesen érintették és a mai napig is érintik. Mind az iparfejlesztés, mind az élelmiszergazdaság- és az infrastruktúra fejlesztése, valamint a társadalmi problémák kezelése is jelentős szerepet játszik a vidékgazdaság összetett rendszerében (Ritter, 2017). A jó gyakorlatok kialakítása versenyképességi kérdés is (Nagy H. 2018).

Témám fontosságát jól jelzi, hogy Átány a 105/2015 (IV. 23.) Korm. rendelet alapján társadalmi-gazdasági és infrastrukturális szempontból kedvezményezett és jelentős munkanélküliséggel sújtott hátrányos települések közé sorolható, melynek népesedési trendje egyértelműen a fiatalos korstruktúra felé mutat. Ehhez fontos azt is hozzátenni, hogy megfigyeléseim alapján az is elmondható, hogy a magas gyermekvállalási kedv többségében a rosszabb anyagi körülmények között élő és alacsonyan iskolázott családokban tapasztalható, a legtöbb esetben cigány családokban. Nem mindegy, hogy Átány felnövő generációja milyen lehetőségekhez jut, mi lehet a kitörési pont, miként lehet hasznos tagja a helyi társadalomnak.

Felmerül a kérdés, hogy – a település hátrányos helyzetén túl – melyek azok az endogén erőforrások, melyekre építve sikeres lehet Átány? Milyen lehetőségek állnak rendelkezésre a helyi gazdaságfejlesztésben? A gyermekkorúak magas száma mit jelent az ellátó rendszer számára, hogyan lehet beruházásokat és településfejlesztési célokat megvalósítani ezen a téren?

A Magyar Falu Program (MFP) célkitűzéseit széles társadalmi részvétel mellett, a valós helyi igények alapján dolgozták ki. A kormány 2018-ban hirdette meg, amelynek célja a drasztikus népességfogyás megállítása vidéken, valamint az volt, hogy újra jó legyen a falvakban élni. A MFP révén a Kormány a hazai kistelepülések népességmegtartó és a helyi identitástudat kialakítását segítő fejlesztéseket támogatja. A támogatás célcsoportja az 5000 főnél kisebb állandó lakosság-számú települések. Gyopáros (2022) a 2019-ben indult program sikerességét abban látja, hogy valós igényekre reagál és valós megoldásokat nyújt. Az egyszerűen elérhető és előre finanszírozott forrásokból megvalósuló fejlesztések rengeteg vidéken dolgozni akaró embernek, vállalkozónak adnak munkát közvetlenül, és számos olyan beruházás valósul meg általa, ami valóban életminőséget javító (Gyopáros, 2022).

Anyag és módszer

A tanulmány primer és szekunder kutatásból áll. Szekunder kutatásom során az előző átányi kutatás óta eltelt időintervallumra fókuszáltam, azaz a 2014-2020 közötti időszakra. Összesítettem az Átányra vonatkozó települési adatbázist, összevettem a vármegyei adatokkal, aminek a segítségével többletinformációt szereztem a népesedési trendek alakulásáról. Az elemzésem során elsősorban az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) adataira támaszkodtam. Emellett a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Területi Statisztikai Adatok Rendszerét (TSTAR) hívtam segítségül az adatgyűjtés során.

Az elemzéshez, így az adatok ábrázolásához az alábbi számított mutatókat használtam fel:

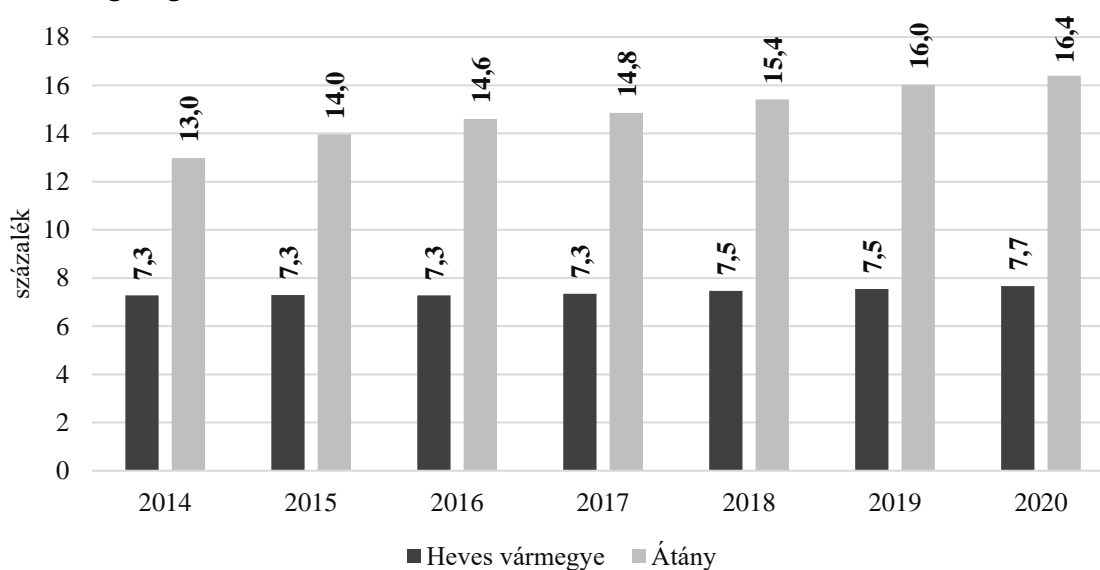
- Az állandó népességből a 0–7 évesek aránya (%);
- Fiatalok (0–14 évesek) eltarthatósági rátája (%);
- Az öregedési index változása (%);
- Óvodába beírt gyermekek száma a 3–6 éves állandó népesség arányában (%).

A primer adatgyűjtés gerincét a Faluszemináriumi Kutatóműhely 2022-es, háztartásokra tervezett kérdőíve szolgáltatta. Továbbá félig strukturált mélyinterjút készítettem Jámbor Dénes polgármesterrel, ami alapul szolgált a statisztikai adatok alátámasztására és az óvoda fejlesztésének megismerésére.

Népesedési trendek alakulása Átányban

A tanulmány e fejezetében Átány demográfiai helyzetét elemzem, illetve összevetem az egyes településsoros mutatókat a vármegyei adatokkal is, így még átfogóbb képet kapva a társadalmi változásokról az előző 2014-es falukutatás óta eltelt idő távlatában.

Az 1. ábra az állandó népességszámból a 0–7 évesek arányát mutatja Heves vármegyében és Átányban. A fiatalok népességszámának változása kapcsán kijelenthető, hogy a 2014 és 2020 közötti években Átányban nem volt olyan év, amelyben a 0–7 évesek aránya ne nőtt volna. Így jutunk el egészen a 2020-as évhez, amikor 3,4%-kal nőtt ez az arányszám a 2014-es évhez képest. Az országos adatokat megfigyelve megállapítható, hogy az átányihoz hasonló népességdinamika rajzolódik ki. Az adott időintervallumban 7,48%-ról 7,68%-ra nőtt a 0–7 évesek aránya, de ez jóval elmarad a vizsgált település mutatóitól, ahol mindössze 0,2%-os a növekedés. Vármegyei szinten is növekszik a fiatalok aránya, de ez sem olyan mértékben, mint települési szinten, itt 0,4%-os a növekedés a 2014-es évtől 2020-ig. A vármegyében csak 2017-től láthatunk egy minimális növekedést, addig stagnálást mutatnak az adatok.

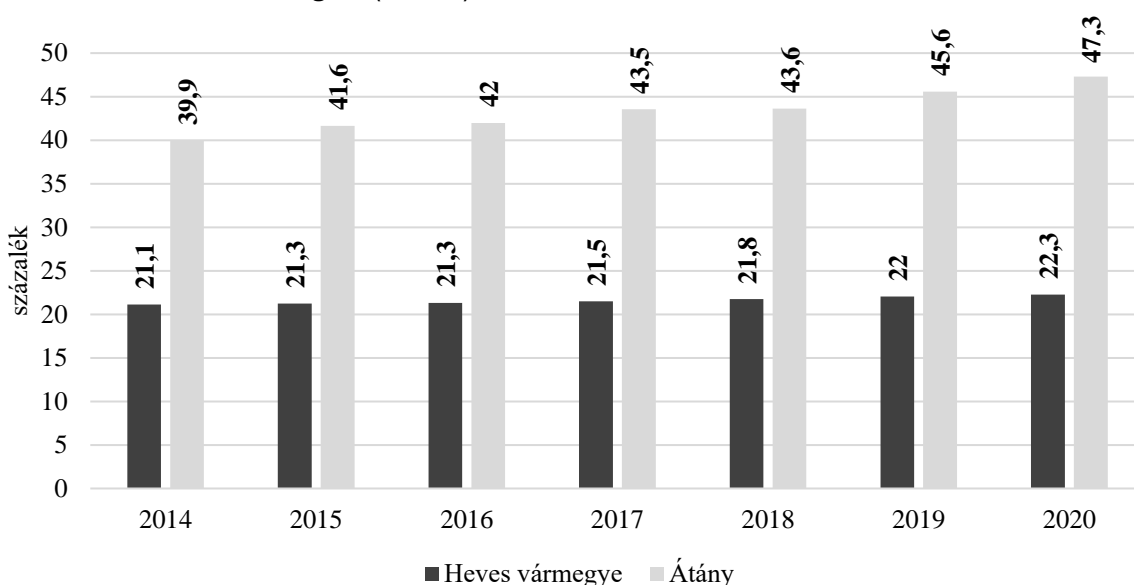
1. ábra. Az állandó népességből a 0-7 évesek aránya Heves vármegyében és Átányban, 2014 és 2020 között (százalék)

Forrás: TeIR adatbázisok alapján, saját szerkesztés

Összességében kijelenthető, hogy a megyei és a települési adatok is a fiatalok arányának növekedését mutatják, amely a térség hosszú távú jövőképét nagyban meghatározza. Átány kiemelt helyzetű: ha a vizsgált 7 éves ciklust nézzük, akkor minden esetben majdnem kétszer magasabb volt a fiatalok aránya a megyei tendenciákhoz képest. 2020-ban a 0–7 évesek aránya Átányban 2,13-szor volt több, mint Heves vármegyében (1. ábra).

A 2. ábrán – amely a fiatalok eltarthatóságát ábrázolja a különböző területi szinteken – jól látható, hogy a fiatalokra nézve Heves vármegye és Átány esetében is növekedés állapítható meg az elmúlt 7 év távlatában, tehát egyre több a fiatal korú eltarthat. Ez a folyamat a kormány családpolitikai intézkedéseivel is szinkronban van: az elmúlt években nőtt a gyermekvállalási kedv. Emellett kiemelendő, hogy a települési adatok a vármegyei adatokhoz képest jóval magasabb értékeket mutatnak. Heves vármegyében a fiatalok eltarthatóságának értéke 20% körül mozog, míg ezzel szemben Átány esetében kétszer ennyi, azaz 40% körüli és főképp a feletti értékeket láthatunk (2. ábra).

A megyei és a települési értékek közti különbség is növekszik. Míg 2014-ben csupán 18,8 %-kal volt több Átányban a fiatalok eltarthatóságának értéke Heves vármegyéhez képest, addig 2020-ra mintegy 25%-kal emelkedett ez a szám. 2014-ben az átányi értékek 1,9-szeresei a vármegyei értékeknek, de 2020-ra ez az érték már 2,12. Az eltarthatóság ráták kapcsán elmondható, hogy a vizsgált korosztályt az aktív keresők tartják el, és ezek emelkedő értékei egyre nagyobb terhet róhatnak a társadalom ezen rétegére (2. ábra).

2. ábra. Fiatalok (0-14 évesek) eltarthatóságának rátája Heves vármegyében és Átányban, 2014 és 2020 között (százalék)

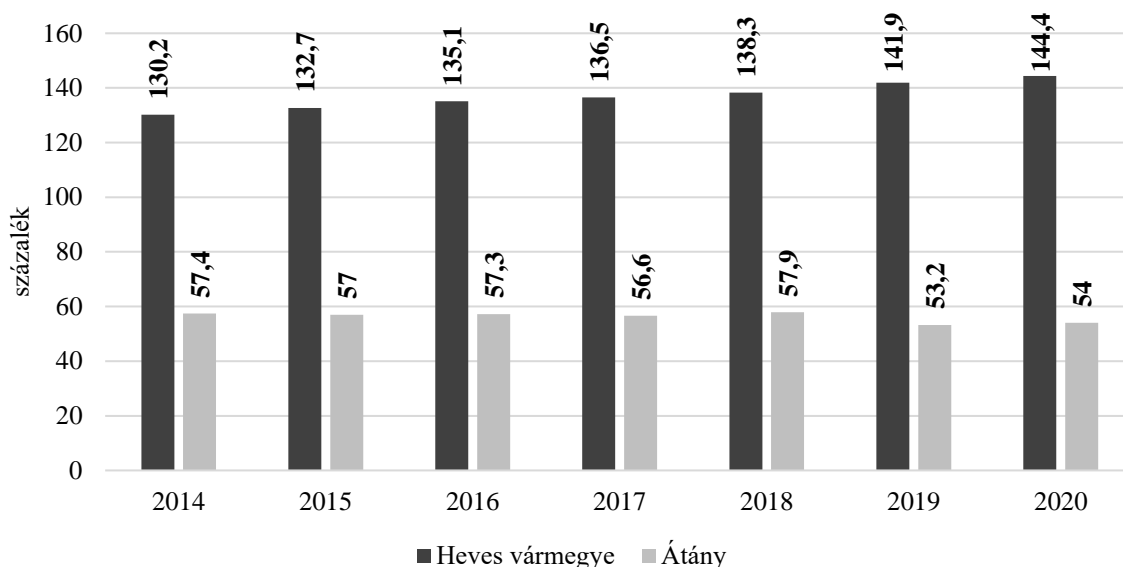
Forrás: TeIR adatbázisok alapján, saját szerkesztés

Összességében kijelenthető, hogy Átányban a népesség arányában sok fiatal, gyermeket nevelő és eltarthat család él. A falu fiatalos korstruktúrájú. Az eltarthatóság rátával szoros korrelációt mutat a demográfia tárgykörében központi helyet elfoglaló korstruktúra, így az öregedési mutató vizsgálata is, melyet a 3. ábrán látható oszlopdiagram segítségével szemléltetünk 2014-től 2020-ig Heves vármegyében és Átányban.

A 3. ábrán jól látható, hogy az öregedési index, amely a 14 évesnél és ennél fiatalabb népességre jutó idős korú arányát mutatja vármegyei szinten; emelkedő értékeket mutat, ami a jövőre nézve kedvezőtlenül hat. Egyre több idős korút kell az aktív kereső korosztálynak eltarthatni. Ezzel szemben Átány esetében 2014-ről 2020-ra az öregedési index 3,4 %-os csökkenését láthatjuk.

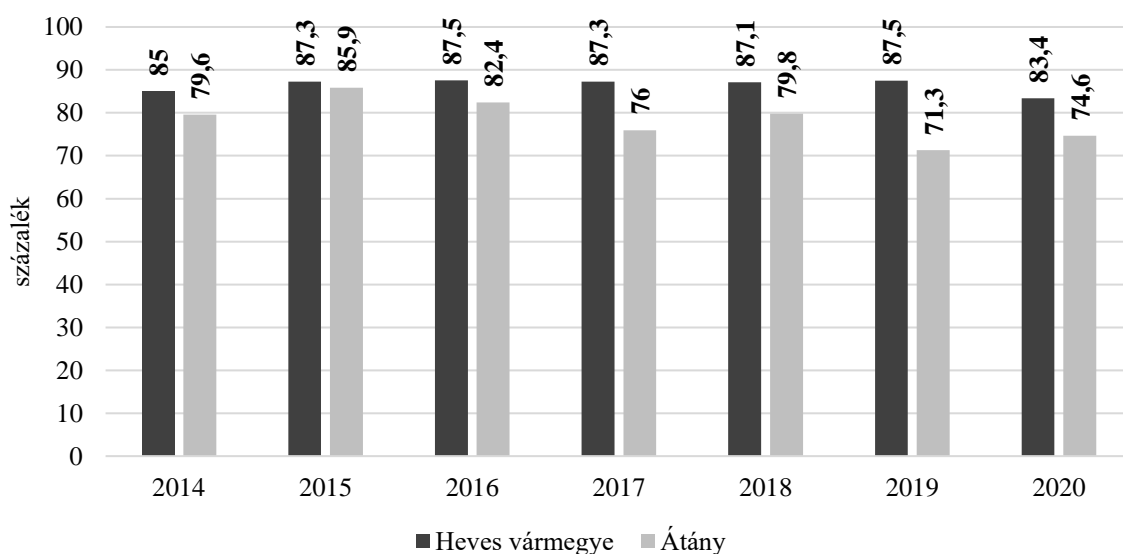
Az éves értékeket megvizsgálva megállapítható, hogy a megyei értékeknél is jóval alacsonyabb az átányi index. Ez a településre nézve kedvező, hiszen 2020-ban a megyei indexérték 144,4% volt, míg Átány esetében 54%. Tehát a településen 100 gyerekkorúra 54 idős korú jut, ami a vármegyei értéknél jóval kevesebb, mintegy 90 fővel alacsonyabb érték. Az adatokból kiszámítható,

hogy 2014-ben a vármegyei értékek 2,3-szorosai, 2020-ban már 2,7-szeresei a települési értékeknek, tehát dinamikus növekedés mutatkozik (3. ábra).

3. ábra. Az öregedési index változása Heves vármegyében és Átányban, 2014 és 2020 között (százalék)

Forrás: TeIR adatbázisok alapján, saját szerkesztés

4. ábra. Óvodába beírt gyermekek száma a 3-6 éves állandó népesség arányában Heves vármegyében és Átányban, 2014 és 2020 között (százalék)

Forrás: TeIR adatbázisok alapján, saját szerkesztés

A családalapításhoz, a már említett fiatal korosztály növekedéséhez kapcsolódik a 4. ábrán bemutatott, óvodába beírt gyermekek száma a 3-6 éves állandó népesség arányában Heves vármegyében és Átányban. Az óvodába beírt gyermekek száma a 2014-2020. évi intervallumon belül Heves vármegyében minden esetben magasabb, mint Átányban. Itt kell azonban megjegyezni, hogy ha otthon van a szülő, és a gyermek még nem éri el az intézménybe íratási kötelezettségben megállapított korévet, akkor nem feltétlenül lesz óvodás a gyermek. Ugyanakkor szembetűnő,

hogyan a vizsgált település adatai az elmúlt évekhez viszonyítva egyre kisebb mértékben maradnak el a vármegyei trendekhez képest. 2020-ban csupán 8,8 százalékponttal.

Átányban az óvodába beírt gyermekek száma 2014-ről 2015-re növekedett, ezt követően a következő két évben egy kismértékű csökkenés látható, majd 2018-ra újra elérte a település a 4 évvel ezelőtti értéket. 2019-ben ismételen csökkent az óvodába beíratott gyermekek száma, 2020-ban azonban 2019-hez képest 3,3%-kal növekedett újra ez a szám, de nem érte el a 2014. évi értéket (4. ábra).

Átányon fontos feladatnak tekintik, hogy az alacsony jövedelmi helyzetű, munkanélküliséggel jellemezhető családokban a fiatal generációknak meglegyen a lehetősége arra, hogy minél hamarabb be tudjanak lépni a közoktatási rendszerbe. A kitarító gyerekszám-növekedéshez, mely a falut jellemzi elengedhetetlen feladat az óvodabővítés és óvodakorszerűsítés. Fontos, hogy a már meglévő és a leendő gyermekek korszerű, modern, jó ellátást biztosító óvodába, későbbiekben iskolába kerüljenek.

Az átányi óvoda bemutatása

Az intézmény 2016. szeptember 1-től működik. Előtte társulásban működött a hevesvezekényi és tenki általános iskolával, majd csak az óvodákkal. 2017. január 1-től azonban a konyha, és 2017. szeptember 1-től az iskolai tálalókonyha is az átányi óvodához került.

Az 1. táblázat adataiból is egyértelműen látható, hogy folyamatos a gyereklétszám növekedése. Sem a nemek közötti, sem a csoport típusok közötti megoszlásban nincs jelentős változás az adott időintervallumban (2017-2021 között), viszont szembetűnő az a tény, hogy a halmozottan hátrányos helyzetű (HHH) gyermekek és a gyermekvédelmi kedvezményre jogosultak száma is növekedett. Ez arra enged következtetni, hogy az óvodába járó gyermekek kiemelt figyelmet és nagyobb szakképzettségű pedagógusokat igényelnek (1. táblázat).

1. táblázat. Az Átányi Óvoda beírt gyermekek létszámát bemutató adatok (fő)

Tanév	Óvoda létszáma			Csoport típusok létszáma			Gyermekek-védelmi kedvezmény	Kiemelt figyelmet igénylők		HHH	HH	Tan-kötelek
	Teljes	Fiú	Lány	Kicsi	Középső	Nagy		SNI	BTMN			
2017-2018	81	46	35			20	70	3		50	3	20
2018-2019	91	48	43	28	29	34	79	5		57	11	34
2019-2020	97	46	51	37	25	35	82	5	3	62	10	35
2020-2021	105	64	41	30	36	39	96	2		83	9	39

Forrás: Faluszemináriumi Kutatóműhely (2022) alapján saját szerkesztés

A Jámbor Dénes polgármester úrral készített interjú során feltérképeztem az óvoda jelenlegi helyzetét. A beszélgetésünk során kiderült, hogy szakképzett óvodapedagógusokkal működik az intézmény, de a gyermeklétszámból és a vezetői órakedvezményből adódóan jelenleg tíz szakképzett óvodapedagógust alkalmazhatnak, azonban évek óta jelentős óvodapedagógus hiánnyal küzdenek. Pillanatnyilag négy szakképzett óvodapedagógus dolgozik, – az intézményvezetővel együtt – akiknek a munkáját négy szakképzett dajka és egy pedagógiai asszisztens segíti. Az intézmény alapító okirata tartalmazza a sajátos nevelési igényű gyermekek integrált nevelését és

óvodai foglalkoztatását. Az SNI-s gyermekek fejlesztését szakemberek segítik: logopédust, valamint fejlesztőpedagógust a nevelési tanácsadó biztosít, akik heti egy-egy alkalommal tartózkodnak az intézményben, továbbá gyógypedagógust is alkalmaznak heti rendszerességgel. A szurdo-pedagógiai fejlesztést (2 fő hallássérült/nagyothalló gyermek részére) pedig Egerben a Mlinko Intézet szakemberei végzik.

Az óvoda működési rendje alkalmazkodik a szülők igényeihez. A reggeli gyülekezés idejében 6:30-tól egy ügyeletes óvónő várja a korán érkezőket, majd 7 órától mindenkinek a saját csoportjában, saját nevelőjével folytatódik a gyülekezés. Reggeltől estig nevelésben részesülnek a gyerekek, amin belül délelőttre tehető az úgynevezett játékos foglalkozások, az értelmi nevelés és az ismeretszerzés tervezett alkalmi.

Az interjú során beszélgettünk az óvoda jövőképeiről is. A céljuk egyértelműen az, hogy biztosítsák a 3-7 éves gyermekek fejlődésének és nevelésének optimális feltételeit. Szeretnék a családokkal együttműködő, szeretetteljes, a kisgyermekkor sajátosságainak, lehetőségeinek megfelelő nevelést megvalósítani. Biztonságot adó, közösen átélt örömeiben, élményekben, tevékenységekben gazdag óvodai életet biztosítani, ahol a gyermekek jól érzik magukat és mindemellett fejlődnek. Céljuk annak elérése, hogy a gyermekek szívesen járjanak óvodába, fogadják el az óvodai házirendet és feszültség nélkül alkalmazkodjanak hozzá. Fontosnak tartják a gyermekek testi, lelki, szellemi növekedésének támogatását az egyéni fejlődési ütemük szerint és szeretnék közvetlenül elősegíteni az iskolai beilleszkedéshez szükséges személyiségvonások fejlődését. Céljuk továbbá a gyarapodó gyermeki műveltség, a folyamatosan fejlődő tanulási képességek biztosítása, valamint a gyermekek környezettudatos szemléletének és magatartásának megalapozása.

Az óvodában kiemelt szerepe van a speciális igényű gyermekeknek. Az óvodai nevelési folyamatban töreksenek a sajátos nevelési igényű kisgyermek sikeres befogadására, az eredményes szocializációra, a szegregációmentesség és az egyenlő bánásmód elvének teljes körű biztosítására. Az óvoda kiemelt feladatai közé tartozik a megértő, támasznyújtó esélyteremtés, a támogató lépések, a hátrányos helyzetű és a halmozottan hátrányos helyzetű gyermekek hátrányainak kompenzálása az esélyegyenlőség előmozdítása érdekében (további részletek olvashatóak Bogárdi 2023. tanulmányában).

Az átányi óvoda fejlesztése férőhelybővítéssel

Az átányi óvoda az alapító okirata szerint kezdetben három csoporttal (75 férőhellyel) működött, azonban a megnövekedett igények miatt plusz egy csoportot kellett kialakítani (20 férőhellyel). Kezdetben kisebb-nagyobb átalakításokkal a nevelői szobában kapott helyet a negyedik csoport, azonban ez szűkös és méltatlan hely volt a gyermekek számára, így került kialakításra a Magyar Falu Program keretében az óvoda melletti önkormányzati ingatlanból egy csoportos óvoda.

A Miniszterelnökséget vezető miniszter pályázatot hirdetett a Magyar Falu Program 2020. évi végrehajtásához szükséges többletforrás biztosításáról szóló 1401/2020. (VII. 15.) Korm. határozat alapján. A kiírás óvodafelújításra, óvodaépítésre is lehívható volt. Az MFP keretében nyújtott támogatás vissza nem térítendő, 100%-os támogatási intenzitású hazai támogatásnak minősült. Fontos tényező volt, hogy a támogatás folyósításának nem volt feltétele saját forrás biztosítása. A támogatás tehát teljes mértékű előfinanszírozással történt. A projekt fizikai befejezésére a támogatói okirat kézbesítésétől számított legfeljebb 18 hónap állt rendelkezésre, de legkésőbb 2022. június 30-ig be kellett fejezni a megvalósítást.

Az MFP pályázat révén a Bem utca 22. szám (910. hrsz.) ingatlanon meglévő lakóház funkciójú épületben került kialakítására az egy csoportszobás falusi óvoda. A beruházás nem volt engedélyköteles. Az átalakítással érintett épület földszintes, hagyományos szerkezetű lakóház volt, aminek a beépített bruttó alapterülete 102,29 m². A felújítás során ki lett cserélve a padlóburkolat és a falak új festést kaptak. A régi nyílászárók helyére új és modern hőszigetelt ablakok kerültek, valamint a külső falak hőszigetelése is megtörtént, továbbá a gépészeti és az elektromos rendszer rekonstrukciója is megvalósult. Jelen pályázatból valósult meg a fejlesztés első üteme, a második ütemben pedig a régebbi óvodaépület egy folyosóval lett összekötve a felújított egy csoportos óvodaépülettel.

A pályázat segítségével Átány községben tehát komoly óvodafejlesztés valósult meg. A megnövekedett igények kielégítésére a beruházás elkészülte után újabb 20 férőhely állt rendelkezésre. Jelen fejlesztéssel az itt élő 3-7 éves gyermekek fejlődésének és nevelésének optimális feltételeit teremtették meg. A projekt a támogatói okirat szerint sikeresen megvalósult.

Összefoglalás

Összességében elmondható, hogy Átány, ez a Heves vármegyei kis lélekszámú falu ma népességszámát növelő településnek számít. A 2014-ig történt visszatekintés is azt mutatja, hogy a gyermekek száma növekvő, vélhetően ez a trend lesz érvényes a jövőben is. Egyértelmű tehát, hogy a falu esetében elengedhetetlen volt az óvoda fejlesztése és bővítése. Az óvodáskorú népesség intézményesített keretek közötti nevelése azért kulcskérdés, mert pozitívan hat a felnövő fiatal generációra, és annak családjára is. Átány felismerte ezt. A MFP lehetőségeivel élve állami támogatás segítségével növelte az óvodai férőhelyek számát. Ez remélhetőleg pozitívan fog hatni a település további életére, javulhat az ott élők életminősége.

Irodalomjegyzék

Bogárdi, T. (2023): A helyi oktatás, szociális és egészségügyi ellátórendszer vizsgálata Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]

Gyopáros, A. (2022): Magyar Falu Program: Kézzelfogható eredmények, megfordult tendenciák, hittel teli falvak. (<https://szazadveg.hu/hu/2022/10/13/magyar-falu-program-kezzelfogható-eredmények-megfordult-tendenciák-hittel-teli-falvak~n3215>) Letöltés dátuma: 2023. január 5.

Káposzta, J. – Tóth, T. (2013): Regionális és vidékfejlesztési ismeretek. Debrecen: DE Gazdálkodástudományok Centruma

Nagy, H. (2018): A helyi gazdaság szereplőinek együttműködési lehetőségei a vidéki térségek versenyképességének fokozására. *Studia Mundi - Economica*, 5 (1): 24–32. <https://doi.org/10.18531/Studia.Mundi.2018.05.01.24-32>

Ritter, K. (2017): Vidékgazdasági tanulmányok. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó.

Egyéb források

Faluszemináriumi Kutatóműhely (2022): Átányi falukutatás (adatbázis)

Központi Statisztikai hivatal – KSH (2014–) Letöltés dátuma: 2023. január 5.

Országos Területfejlesztési Információs Rendszer – TelR (2014–2020) Letöltés dátuma: 2023. január 5.

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:

CC-BY-NC-ND-4.0.

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

A helyi oktatás, szociális és egészségügyi ellátórendszer vizsgálata Átányon

Examination of the local education, social and health care system in Átány

Bogárdi Tünde

adjunktus – Eszterházy Károly Katolikus Egyetem
senior lecturer – Eszterházy Károly Catholic University

Absztrakt

Tanulmányom célja az átányi humán ellátórendszer – köznevelési intézmények (óvoda, iskola), gyermekjólét/ gyermekvédelem, szociális gondoskodás, valamint egészségügyi ellátás – vizsgálata. Kutatásom során egyrészt az önkormányzat számára készített éves beszámolókat használtam fel, másrészt pedig ezt kiegészítik további statisztikai adatok másodelemzése és az ellátórendszerben dolgozó szakemberekkel készített interjúk. A felmérés során kiemelt fókuszot kapott annak vizsgálata, hogy a helyi szolgáltatások, ellátások hogyan találkoznak a hátrányos helyzetű társadalmi csoportokkal. Tanulmányom részét képezik továbbá a 2022 nyári átányi falukutatás során készített kérdőíves felmérés elégedettség-vizsgálatának vonatkozó kérdései is.

Abstract

The purpose of my study is to examine the human care system in Átány - public education institutions (kindergarten, school), child welfare/child protection, social care, and health care. During my research, on the one hand, I used the annual reports prepared for the municipality, and on the other hand, this was supplemented by secondary analyzes of additional statistical data and interviews conducted with professionals working in the care system. During the survey, special focus was given to the investigation of how local services and benefits meet disadvantaged social groups. The relevant questions of the satisfaction survey conducted during the 2022 summer Átány village survey are also part of my study.

Bevezetés – Visszatekintés a 2014. évi falukutatás eredményeire

A 2014 nyári falukutatásunk során szintén az átányi humán ellátórendszert vizsgáltam azzal a céllal, hogy felvázoljam a település szociális, egészségügyi és oktatási helyzetképét. Nyolc évvel később hasonló kutatási céllal, több esetben ugyanazon interjúalanyokkal kíséreltem meg felmérni, milyen állapotban vannak a helyi humán szolgáltatások, mi változott a korábbi kutatás óta eltelt nyolc évben és – szintén hasonlóan a korábbi kutatáshoz – miként találkozik a helyi ellátórendszer a hátrányos helyzettel.

Gyermekjólét/gyermekvédelem, családsegítés

Átányon a családsegítő és gyermekjóléti szolgáltatást a Hevesi Gyermekjóléti és Gondozási Központ biztosítja. A település polgármesteri hivatalában külön irodát használhat a családsegítő. A Központ által készített értékelés rávilágít, hogy „A családsegítés és gyermekjóléti szolgáltatás nem válik élesen külön két ellátásra, hiszen a családokat komplexen vizsgáljuk, gondozzuk.” (Hevesi Gyermekjóléti és Gondozási Központ átfogó értékelése, 2023, 3)

A működési tapasztalatokat tekintve a beszámoló kiemeli: „A családsegítő szolgáltatás a szociális és mentálhigiénés problémák miatt veszélyeztetett, illetve krízishelyzetbe került személyek, családok életvezetési képességeinek megőrzését, a krízishelyzet megszüntetésének elősegítését végzi. A családsegítő szolgáltatás igénybevétele önkéntes és térítésmentes. A hozott problémák között előfordult információkérés; ügyintézéshez való segítségkérés; nyomtatványok, kérelmek megírása; továbbirányítás más szolgáltatókhoz. A lelki-mentális problémák megoldásához segítő beszélgetést is nyújtottunk, tanácsadásban részesítettük az azt igénylőket.” (Hevesi Gyermekjóléti és Gondozási Központ átfogó értékelése, 2023, 3) Mindezt részletesebb statisztikai adatokkal alátámasztva az 1. táblázat is tartalmazza.

1. táblázat. Szakmai tevékenység adatai 2022-ben

	Szakmai tevékenység száma	Szolgáltatásban részesülők száma
információnyújtás	23	21
segítő beszélgetés	21	15
tanácsadás	29	12
ügyintézéshez segítségnyújtás	189	119
kríziskezelés (anyaotthoni elhelyezés)	1	5
közvetítés más szolgáltatásba		
jogi tanácsadás		
esetkonferencia	3	3
esetmegbeszélés	3	3
környezettanulmány készítése	181	174
családlátogatás	509	80
Összesen	959	432

Forrás: Hevesi Gyermekjóléti és Gondozási Központ átfogó értékelése (2023, 4)

A különböző tevékenységtípusok is mutatják, melyek közül a családlátogatások, ügyintézéshez segítségnyújtás és környezettanulmány készítés jelenik meg legmagasabb számban; hogy a működés nem hatósági, hanem szolgáltatás jellegű. (A több mint 500 családlátogatás magában foglalja a halmozottan hátrányos helyzet megállapításához szükséges környezettanulmányok elkészítését is.)

2. táblázat. Az ellátásban részesülők száma

	Gyermekek száma	Családjaik száma
alapellátottak	17	9
védelembe vettek	35	21
ideiglenesen elhelyezett	4	1

nevelésbe vett	17	4
Összesen	73	35

Forrás: Hevesi Gyermekjóléti és Gondozási Központ átfogó értékelése (2023, 6)

Az alapellátottak – 9 családban 17 gyermek – önkéntesen részesülnek a segítségnyújtásban, azonban láthatjuk (2. táblázat), hogy 21 családból összesen 35 gyermek volt védelembe véve a vizsgált időpontban – az ő együttműködésük már nem önkéntes alapú, erre kötelezve vannak. Szintén a táblázat tartalmazza, hogy 2022-ben Átány községben egy családból négy gyermek került kiemelésre (hatósági intézkedés).

A kezelt problémákat tekintve (3. táblázat) – ahogy a beszámoló kiemeli – „A településen a leggyakoribb probléma a szülői elhanyagolás, az igazolatlan iskolai mulasztás, a szülői nevelés hiánya (lelki elhanyagolás). Legfontosabb veszélyeztető tényező az iskolakerülés, az engedékeny szülői magatartás”. (Hevesi Gyermekjóléti és Gondozási Központ átfogó értékelése, 2023, 7)

3. táblázat. A gyermekjóléti szolgáltató tevékenység a kezelt probléma típusa szerint

Megnevezés	Esetszám
életviteli	21
családi-kapcsolati konfliktus	1
családon belüli bántalmazás	
elhanyagolás (oktatási, nevelési elhanyagolás)	25
gyermekintézménybe való beilleszkedési nehézség	
magatartászavar, teljesítményzavar	17
lelki-mentális	
anyagi (megélhetési, lakhatással összefüggő)	1
ügyintézéssel kapcsolatos	
Összesen	65

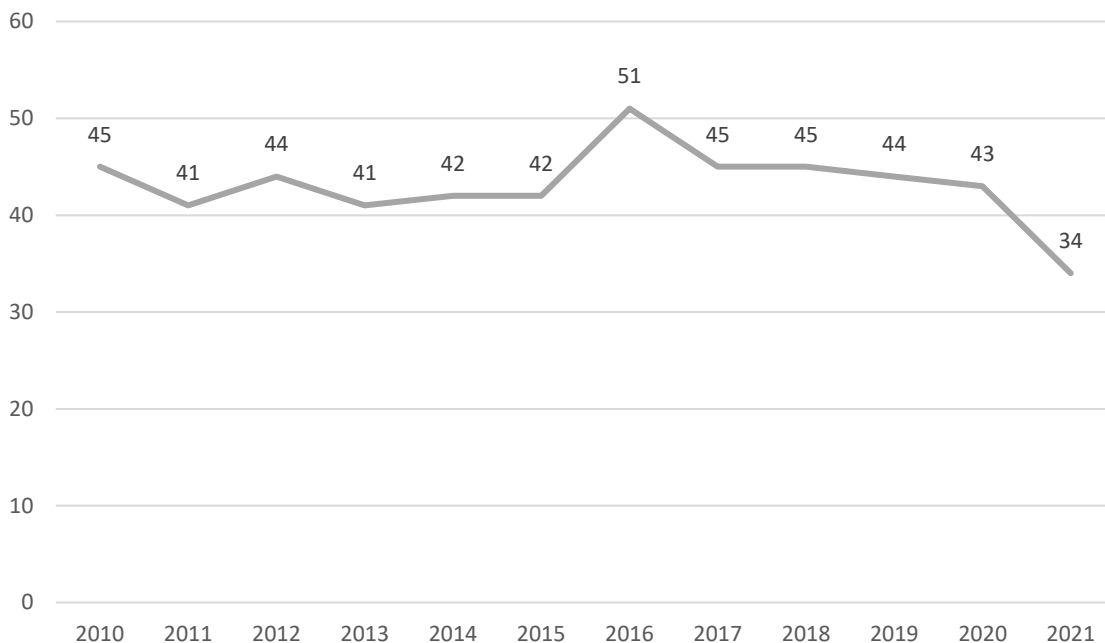
Forrás: Hevesi Gyermekjóléti és Gondozási Központ átfogó értékelése (2023, 6–7)

A gyermekvédelmi jelzőrendszer működését vizsgálva a beszámoló szerint:

- az oktatási-nevelési intézményekből 56 jelzés érkezett (igazolatlan iskolai hiányzás, szülői elhanyagolás és magatartásproblémák miatt)
- az egészségügy részéről, a védőnőtől 6 esetben érkezett jelzés (várandós kiskorúak miatt)

A beszámoló megállapítja, hogy „meglátásunk szerint a településen lévő jelzőrendszeri hálózat jól működik, a jelzőrendszeri tagok lelkiismeretesen végzik a munkájukat” (Hevesi Gyermekjóléti és Gondozási Központ átfogó értékelése, 2023, 9) – ezt alátámasztja az is, hogy az általam vizsgált intézményi/ szolgáltatók beszámolóik kitértek a jelzőrendszerre, az annak működtetésében történt szerepvállalásukra.

A gyermekjólét, gyermekvédelem és családsegítés mellett szükséges megemlíteni a szociális gondoskodáson belül az idősek segítségét, azon belül is kiemelem tanulmányomban a házi segítségnyújtást. Az igénybe vevők számának változását az 1. ábra tartalmazza, mely alapján megállapítható, hogy a jellemző létszám 40 fő körüli volt, a vizsgált több mint 10 éves időszávon belül legtöbbször 2016-ban vették igénybe, 2021-ben (a tanulmány írásakor ez a legfrissebb rendelkezésre álló adat) mindössze 34-en.

1. ábra. A házi segítségnyújtásban részesülők száma Átány településen (fő), 2010–2021

Forrás: KSH – TelR adatok alapján saját szerkesztés, 2022

A köznevelési intézmények

Átányon egy óvoda, valamint két általános iskola található. Tanulmányomban az óvoda mellett a Hanyi-menti Általános Iskolát fogom vizsgálni. A református iskolát nem, ugyanis a falukutatás (és az ott készített interjúk) során kiderült, hogy – ellentétben a 2014-es falukutatásunkkal – ott már csak alsó tagozat található, illetve alacsony a tanulók között az átányiak száma/ aránya.

Az átányi óvoda gyermeklétszáma az alapító okirat szerint maximum 75+20 fő lehet, melyet ki is használnak, hiszen a 2021-2022 tanév október 1-i statisztikai adata szerint a tényleges létszám 94 fő, akikről négy óvodai csoportban gondoskodnak. (Bővebben lásd Tóth B. 2023 tanulmányát.)

Szintén a 2021 október 1-i gyermekvédelmi statisztika alapján az óvodások közül 75 fő részesül gyermekvédelmi kedvezményben; két fő hátrányos helyzetű, 72 fő halmozottan hátrányos helyzetű, valamint négyet nevelésbe vettek. (A beszámoló rávilágít, hogy „*ebben a tanévben kiugróan magas volt a családból történő kiemelések száma*” (2022, 16). Az óvodai beszámoló szerint: „*Nagy hangsúlyt fektetünk a gyermekvédelmi feladatok ellátására, de óvodánkban mindenekelőtt a megelőzés kap kiemelt szerepet. Gyermekvédelmi munkánk fő feladatát a segítségnyújtás, egyéni bánásmód, a szülővel való közvetlen, bizalmon alapuló viszony jellemzi a hátrányok enyhítése érdekében. Az alapvető gyermek- és családvédelmi feladatok ellátása minden óvodapedagógus kötelessége. Figyelemmel kísérik és kiszűrik a hátrányos helyzetű, illetve veszélyeztetett gyermekeket.*” (Óvodai beszámoló 2022, 16).

Fontos azonban kiemelni, amit az óvodai beszámoló is megállapít: „A gyermekekkel kapcsolatosan jelzett problémák többsége vissza-visszatérő, 1-2 családot érintő problémák, melyeket nem tudunk óvodán belül megoldani, vagy jelzési kötelezettségünk van. Ilyen esetek általában az igazolatlan hiányzások, rendszeresen visszatérő fejtetvesség, szakértői vizsgálatok elmulasztása, valamint amikor pedagógiai jellemzést kérnek 1-1 gyermekről.” (Óvodai beszámoló 2022, 16)

Amennyiben a humán erőforrást vizsgáljuk, az óvodai beszámoló megállapítja, hogy „sajnos mind a mai napig óvodapedagógus hiánnyal küzdünk. A többszöri pályázati kiírás ellenére sem érkezett semmi pályázat. Ezért az átányi óvodában a 2021-2022-es tanévet 4 fő szakképzett óvodapedagógussal és szakképzett óvodapedagógus hiányában 5 fő pedagógiai asszisztenssel kezdtük” (Óvodai beszámoló 2022, 2). Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy az utóbbiak közül négyen is óvodapedagógusnak tanulnak jelenleg.

Az óvoda alapító okirata szerint sajátos nevelési igényű gyermekeket is fogad, fejlesztésüket szakemberek (gyógypedagógus, logopédus) segítik, melyet részben a nevelési tanácsadó, részben pedig egy EFOP-projekt biztosít. Továbbá a Református Szeretetszolgálat segítségével ovis fejlesztő torna és a nagycsoportosok korai fejlesztése és megtörténik heti rendszerességgel. 2021 szeptemberétől nyolc fő sajátos nevelési igényű gyermek és egy fő BTMN-es (beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézség) jár az átányi óvodába. (Óvodai beszámoló 2022)

Az óvodai helységek „szépek, esztétikusan díszítettek” az adott évszaknak és ünnepnek megfelelően. A két épületrész közötti kertet és a bejárati kapukat a pedagógusok által készített figurák díszítik. „A csoportokban a különböző tevékenységekhez szükséges minimális eszközök megtalálhatók (építőkockák, babák, kisautók, kirakók stb.), viszont ezek pótlása folyamatosan szükséges” (Óvodai beszámoló 2022, 6)

Az óvodai életről az alábbiakat tartom még fontosnak kiemelni, tanulmányom azon vállalt célját hangsúlyozva, miszerint a fókusz a hátrányos helyzeten, az egyes intézmények/ szolgáltatások ezzel való találkozásán van: „A kitűzött feladatainkat és a nevelési programunkban meghatározott pedagógiai fejlesztő tevékenységünket sikerült megvalósítani. Óvodánkban fő feladatunknak jelöltük az egyéni fejlesztési, differenciált foglalkoztatást. Azt gondolom, hogy az óvodapedagógus hiány ellenére is mind a négy csoportban a gyermekek saját képességeikhez mérten sokat fejlődtek. Az óvodai élet mindenki számára örömteli volt, biztos pontot jelentett az ő kis életükben. A gyermekek többsége örömmel jött óvodába. A beszoktatás/ visszaszoktatás mind a négy csoportban többnyire zökkenőmentesen történt, a szülők (óvodán belül) segítő szándékú magatartást tanúsítottak, az óvoda házirendjét, szabályait tudomásul vették és általánosan be is tartják.” (Óvodai beszámoló 2022, 10)

Azonban – ahogy a beszámoló is kitér rá – az újonnan az óvodába érkezők esetében ez a jelentős változás olykor komoly kihívásokat tartogat: „Sajnos az új kiscsoportnál egyre inkább jelentkező probléma, hogy a gyerekek az óvodakezdekskor nem teljesen szobatiszták (van, hogy még pelenkában hozzák a gyerekeket), cumival, cumisüveggel érkeznek óvodába. A gyerekek nem ismerik a legalapvetőbb dolgokat sem, mint például: önálló étkezés, kézmosás, nem ismerik a játékokat, nem tudnak játszani. Mindezeket még itt kell megtanítani a gyerekekkel. Ezáltal a pedagógusok teljesen az alapoknál kell, hogy kezdjék a nevelést/ oktatást. De sok esetben igaz ez a már régi óvodásokra is, hogy a hosszabb otthon töltött időszak után újra kell őket tanítani, mert otthon nincsenek meg ezek az óvodában kialakított szokások, szabályok.” (Óvodai beszámoló 2022, 10) Mindezen hiányosságok nemcsak a mindennapi tevékenységek során mutatkoznak meg, de a játéktevékenység során is (pl. hiányos, tartalommal nem megtöltött szerepjáték). E rövid leírás jól mutatja az óvoda hátránykompenzálásban betöltött szerepét, melyet a beszámoló is kiemel: „Szívesen mondókáznak, verselnek, mesélnek és énekelnek. Szókincsük és mondatalkotásuk bővült, folyamatosan javítjuk beszédüket. Nagy szeretettel dolgoznak az óvónénik közelében, igénylik az óvónénik állandó, közvetlen jelenlétét” (Óvodai beszámoló 2022, 11).

Amennyiben az óvoda beiskolázási statisztikáját vizsgáljuk, az látható, hogy a 31 tanköteles korú gyermekből 30 fő 2022 szeptemberében megkezdte az általános iskolát (az egy fő óvodában maradásának oka, hogy sajátos nevelési igényű).

A Hanyi-menti Általános Iskola 2021-2022. tanévről szóló tájékoztató alapján az említett tanév során a tanulói létszám 179 fő volt, mind a nyolc évfolyamon és tíz – hat alsó- és négy felsőtagozatos – osztályban. A hátrányos helyzetű tanulók aránya 88%, ebből 85% halmozottan hátrányos helyzetű.

Ahogy az óvoda, úgy az iskola esetében is indokolt vizsgálni a humán erőforrás helyzetét, melyről a tájékoztató az alábbi megállapításokat teszi: „A szakmai munka elvégzéséhez 18 pedagógus álláshelyet engedélyezett a fenntartó, ebből 14-et tudtunk betölteni (14 főt foglalkoztatunk határozatlan idejű közalkalmazotti jogviszonyban, 4 üres álláshelyünk van. A működőképességünk biztosítására jelenleg 4 fő pedagógust foglalkoztatunk megbízási jogviszonyban.)” (Iskolai tájékoztató 2022, 3). Ez utóbbiak nyugdíjas és óraadó pedagógusok.

Az Oktatási Hivatal adatai alapján a 4. táblázat tartalmazza, hogy az átányi általános iskolákban tanuló 5-8. osztályos tanulók között az elmúlt 7 tanév második féléveinek adatait vizsgálva hogyan változott a tanulói összlétszám, közülük a 2H és 3H tanulók száma, valamint azoké, akik rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesültek.

4. táblázat. Az átányi általános iskolákban tanuló 5-8. osztályosok egyes adatai

	Tanulók összlétszáma	Hátrányos helyzetű tanulók száma	Halmozottan hátrányos helyzetű tanulók száma	Rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő tanulók száma
2016/2017 II.	125	15	63	109
2017/2018 II.	119	6	61	100
2018/2019 II.	120	10	75	97
2019/2020 II.	124	8	82	93
2020/2021 II.	74	7	52	72
2021/2022 II.	80	3	63	63
2022/2023 II.	89	0	63	63

Forrás: az Oktatási Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

A 2020/2021 tanévben történt tanulói létszám csökkenést (2019/2020 124 fő, 2020/2021 74 fő) valószínűleg az okozta, hogy az egyházi iskolában ez évtől kezdve csak alsó tagozat működött. Látható azonban a 2H és még inkább a 3H gyerekek számát vizsgálva, hogy utóbbiak száma nem csökkent jelentős mértékben. Ha pedig abból indulunk ki, hogy a felsőtagozatos tanulói létszám 2016/2017 és 2022/2023 tanévek között közel harmadával csökkent, akkor az azonos számban jelenlévő 3H tanulók száma rendkívül magasnak tekinthető volt. (Egyúttal alátámasztja, hogy az egyházi iskolában jóval alacsonyabb arányban voltak jelen 2H, 3H tanulók.)

Az iskolába – szintén a már hivatkozott iskolai tájékoztató (2022) alapján – 29 fő BTMN-es (beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézség) és 9 fő SNI-s (sajátos nevelési igényű) diák jár. Előbbieket a saját pedagógusok látják el, utóbbiak az utazó gyógypedagógusi hálózaton keresztül jutnak a megfelelő segítséghez.

Ugyanezen tájékoztató állapítja meg, hogy „változatlanul gondot jelentenek a hiányzások”, majd számszerűsíti is a 2021/2022 tanévre vonatkozóan: 42 102 óra, melyből igazolatlan 7266 óra. Érdemesnek tartottam vizsgálni az Oktatási Hivatal vonatkozó statisztikáit is (5. táblázat). A

vizsgált adatsorok ismét tartalmazzák mindkét átányi iskola adatait, és az egyházi iskola alsó tagozatossá alakulása nem eredményezett ez esetben számottevő változást (csökkenést), azonban például a Covid-korlátozások miatti online oktatás nyomai felfedezhetőek.

5. táblázat. Mulasztások és igazolatlan órával rendelkező, 5-8. osztályos tanulók száma az átányi általános iskolákban

	Igazolatlan órával rendelkező tanulók száma	10-nél kevesebb órát igazolatlanul mulasztók	10-29 órát igazolatlanul mulasztók	30-50 órát igazolatlanul mulasztók	50-nél több órát igazolatlanul mulasztók
2016/2017 II.	56	25	15	8	8
2017/2018 II.	55	18	26	7	4
2018/2019 II.	19	6	9	4	0
2019/2020 II.	50	13	11	10	16
2020/2021 II.	22	14	4	0	4
2021/2022 II.	35	18	7	0	10
2022/2023 II.	31	15	5	4	7

Forrás: az Oktatási Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

A tájékoztató – akárcsak az általam készített interjú során az iskola intézményvezetője – kiemeli, hogy „Nagy gondot okoz minden szempontból a tanulói létszám rohamos növekedése. Tanuló egyre több várható, a rendelkezésre álló tér ezáltal egyre kisebb. Ezt a helyzetet egyre nehezebben tudjuk kezelni, hiszen infrastrukturális lehetőségeink egyre szűkülnek, romlanak. Ebben lehet segítségünkre a közeljövőben megépülő tornaterem épülete (amennyiben nem függesztik fel).” (Iskolai tájékoztató 2022, 5). A megoldást a tornaterem megépülése jelentené. Az iskola egyébként – a helyhiányt leszámítva – jól felszerelt: internetes hálózata zavartalanul működik, korszerű laptopokat használnak a tanárok, érintő képernyős modern interaktív panelek állnak rendelkezésre, illetve 3D nyomtatóval és Lego robotokkal is rendelkeznek.

Fontos eredmények továbbá, hogy a lemorzsolódással veszélyeztetett tanulók száma csökkenő tendenciát mutat, illetve valamennyi végzős tanuló felvételt nyert abba a középiskolába, amelyet megjelölt. (Az, hogy felvételt nyertek, nem jelent egyet annak sikeres elvégzésével.)

Az egészségügyi ellátórendszer

A helyi egészségügyi ellátórendszert a háziorvosi, valamint a védőnői beszámolók alapján vizsgálom.

A háziorvosi-ellátást Átány községben helyettesítéssel biztosítják, a feladatot dr. Szabó János látja el. Ahogy az általa készített beszámolóban a 2021-es évről fogalmaz: „a rendelő napi forgalma magas” (2021, 1); 10345 betegellátás történt ez évben, ebből 5734 volt telemedicinális (6. táblázat), és bár 2022-es adatokat még nem közöl (2022 októberi a beszámoló), azt megállapítja, hogy 2022-ben a kontaktellátások száma meghaladja a telemedicinális ellátás számát (valószínűleg a covid-korlátozásokkal és azok feloldásával összefüggésben).

6. táblázat. A háziiorvosi ellátás forgalmi adatai (2021)

Rendelőben ellátott esetek (praxis betegek + ambuláns betegek)	4581
Rendelőn kívüli ellátások száma (eset)	30
Telemedicinális ellátás	5734
Fekvőbeteg gyógyintézetbe utalások száma (eset)	79
Szakrendelésre utalások (eset)	
a) diagnosztika (EKG, labor, képalkotó)	1012
b) egyéb	589

Forrás: Beszámoló Átány község egészségügyi helyzetéről (Háziiorvos) (2022, 3)

Fontos megállapítása a beszámolóknak továbbá, hogy „Gyakran tapasztaljuk, hogy a betegek azt panaszolják, hogy semmilyen javulás nincs az állapotukban, de az általunk felírt – a gyógyulást segítő terápia – kiváltása nem történt meg.” – „Tudjuk, hogy sokan nagyon nehéz anyagi körülmények között élnek.” – teszi hozzá (Háziiorvosi beszámoló 2022, 2). Egyúttal köszönetét fejezi ki mind az önkormányzat, mind a Református Szeretetszolgálat felé, hogy „különböző pénzbeli juttatásokkal, gyógyszerek kiváltásával segítenek a rászorulóknak a gyógyulásban” (Háziiorvosi beszámoló 2022, 2).

Ahogy a 2014. évi falukutatót követő tanulmányban megállapítást nyert, az Egészségház – így a benne található orvosi rendelő – jól felszerelt, sőt az azóta eltelt időben – szintén a Református Szeretetszolgálatnak köszönhetően – légkondicionáló is felszerelésre került.

A háziiorvosi beszámoló tartalmazza a praxisba bejelentkezettek kor és nem szerinti eloszlását, valamint a gondozott betegségeket a 2021. évi KSH jelentés alapján. Eszerint a 18 év alattiakat tekintve 266 férfi és 238 nő; a 19 éveseket és idősebbeket nézve pedig 475 férfi és 493 nő volt bejelentkezve az átányi háziiorvosi praxisba, vagyis összesen 1472 fő.

A felnőttek – mind a nők, mind a férfiak – esetében a magasvérnyomás (hypertensív) betegségek; a spondylopathiák, egyéb dorsopathiák (vagyis a csontizom-rendszer és a kötőszövet betegségei); az ischaemiás szívbetegségek és a diabetes mellitus a leggyakoribb, a nőknél továbbá magas a vér- és vérképző szervek betegségeinek; a cerebrovascularis betegségeknek és az idült alsó légúti betegségeknek a száma (az asthma kivételével). A 18 év alattiakat vizsgálva szintén mind a lányok, mind a fiúk esetében az endocrin, táplálkozás és anyagcsere betegségek; a vér- és vérképző szervek betegségei, immunrendszert érintő rendellenességei (ebből is a vashiányos anaemia) van jelen legmagasabb számban, mely a fiúk esetében kiegészül az asztmával (Háziiorvosi beszámoló 2022).

Az átányi védőnő, Orbán Károlyné évtizedek óta a községben tevékenykedik, már a 2014-es falukutató során is vele találkoztunk. Az általa készített beszámoló szerint munkája során az alábbi tevékenységeket végzi:

- „az egészségesek közül a koruk miatt a 0-16 éves gyermekeket, ha iskolások, akkor a 17-18 éveseket is gondozom;
- gondozom a várandósokat és gyermekágyas anyákat, követve, hogy állapotuk fiziológiai kezelettség között van-e;
- az eltérő fejlődésű gyermekek gondozását segítem a családban, valamint segítem a megfelelő fejlesztő ellátásba való kerülésüket;
- a szociálisan veszélyeztetettek között igen sokrétű a védőnői feladat, amely elsősorban személyes gondoskodás, törődés formájában valósul meg.” (Védőnői beszámoló 2022, 1)

E felsorolásból is látható, hogy a védőnő munkavégzése során is kiemelt figyelem hárul a hátrányos helyzetű gyermekekre és családjaikra: „A veszélyeztetett családokat a gyermekjóléti szolgálat családsegítőjével rendszeresen látogatjuk, figyelemmel kísérik” (Védőnői beszámoló 2022, 3).

A védőnői tevékenység szoros együttműködésben zajlik egyrészt „az egészségügyi (gyermekgyógyász, háziorvos, szülész-nőgyógyász szakorvos), gyermekjóléti, oktatási intézmények szakembereivel” (Védőnői beszámoló 2022, 1), másrészt pedig a különböző segítő szervezetekkel. Utóbbi kapcsán a védőnői beszámoló említést tesz arról is, hogy a 2020 nyarán elindult Felzárkózó települések programban – melynek a településen a Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány a megvalósítója – védőnőként segíti is a munkát Átányon, valamint eszköztámogatást is nyújtott a program a védőnői szolgálat számára.

Amennyiben a védőnői szolgálat munkára vonatkozó statisztikai adatokat vizsgáljuk – a magas gyermekvállalással összefüggésben – nagy gondozotti létszámmal találkozunk (7. táblázat). Ahogy a védőnői beszámoló fogalmaz: „sokszor „tűzoltó” munkát kell végezniem, mert nagyon sok a gondozottam, a problémás esetek, rengeteg adminisztrációs munka” (Védőnői beszámoló 2022, 4).

7. táblázat. A gondozotti létszám a védőnői szolgálat beszámolója alapján (2022) (fő)

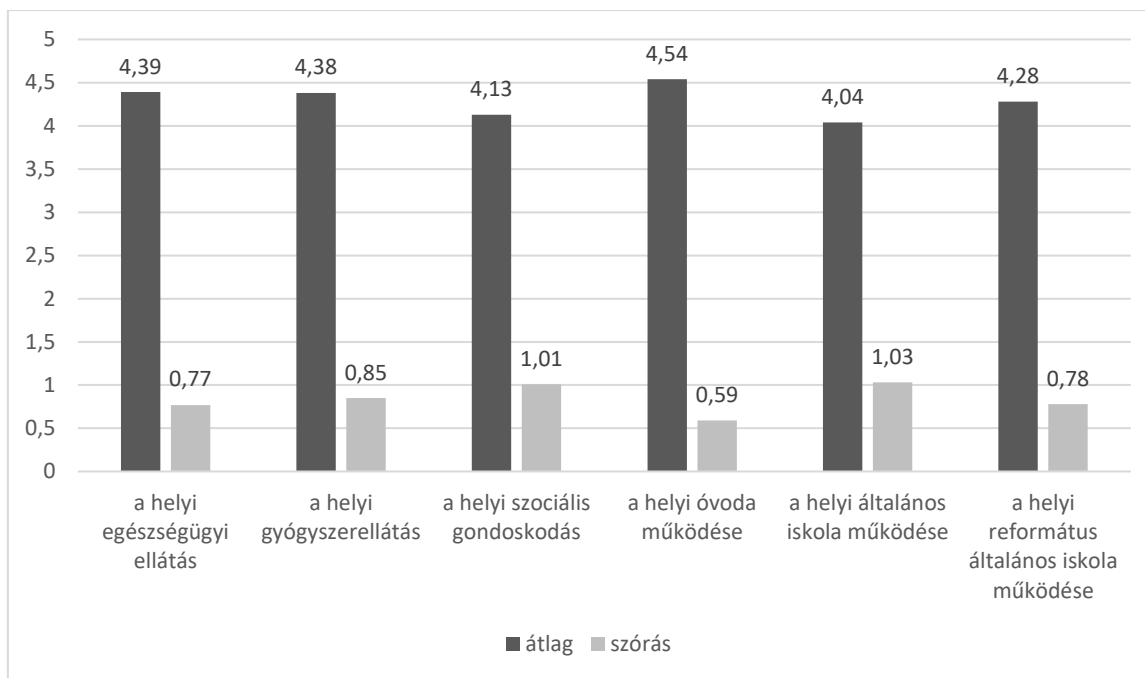
várandósok száma 2022.09.30-án	15
0-11 hónapos korúak 2021.10.01. – 2022.09.30. között születettek	33
1-3 éves korúak 2019.10.01. – 2021.09.30. között születettek	58
3-7 éves korúak 2015.10.01. – 2019.09.30. között születettek	75
oktatási intézményekben nem járó, 7-18 éves otthon gondozott tanköteles korú gyermekek száma	0
iskolába 2020.10.01-én beíratottak száma	Hanyi-menti Általános Iskola: 196 fő EJROK: 87 fő összesen: 283 fő
Összesen	484

Forrás: Beszámoló a település egészségügyi helyzetéről (Védőnői szolgálat) (2022, 4)

A 7. táblázat adatai egyértelműen mutatják a magas gondozotti létszámot, mely tevékenység nemcsak a várandósokra és a 0-3 évesekre terjed ki, hanem az iskolás korosztályra is (védőoltások, szűrővizsgálatok szervezése, lebonyolítása). Továbbá a Hanyi-menti általános iskolában (csak ott van felsőtagozat, az EJROK-ban már nincs) az egészségtudatos életmód kialakítására, prevenciók tevékenységre is: „5. osztályban: egészséges táplálkozás; 6. osztályban: dohányzás és személyi higiénia; 7. osztályban: felnőtté válás; 8. osztályban: családtervezés, szexuális felvilágosítás és káros szenvedélyek témakörökben” (Védőnői beszámoló 2022, 3).

Elégedettségvizsgálat

A 2022 nyarán készített lakossági kérdőíves felmérés során vizsgáltuk többek közt azt is, hogy válaszadóink mennyire elégedettek a helyi egészségügyi ellátással, gyógyszerellátással, szociális gondoskodással, valamint az óvoda, a Hanyi-menti Általános Iskola és a református általános iskola működésével (2. ábra).

2. ábra. Az elégedettségvizsgálat eredménye az egyes humán szolgáltatásokra vonatkozóan
 Forrás: a kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés, 2022

Az egytől ötig skálán osztályozás során a legmagasabb átlagértéket a helyi óvoda működése kapta (4,54), vagyis a kérdőíves felmérés során megkérdezettek leginkább ezzel elégedettek. (Fontos kiemelni, hogy 79 válaszadó véleménye alapján állapítottuk meg, és esetükben találkozunk a legalacsonyabb szórásértékkel is, tehát az ő véleményük – az óvoda jó megítélése – volt a leginkább egységes.) Ezt követi az egészségügyi ellátás (N=109) és a gyógyszerellátás (N=109), közel azonos átlagértékekkel. 2014-ben az egészségügyi ellátást 4,5-re, a gyógyszerellátást 4,3-ra értékelték akkori válaszadóink.

A két általános iskola közül a református iskola működését értékelték a válaszadók jobbnak (N = 71), bár alig több mint két tizeddel marad el tőle a Hanyi-menti Általános Iskola (N = 71). A 2014. évi falukutatás során még nem választottuk szét a két iskolát, hanem az oktatási intézmények működésének értékelését kértük, mely átlagértéke akkor 4,0 volt.

A szociális gondoskodás 4,13-as átlagértéke is alig marad el a 2014-es 4,2-től, azonban itt fontos megemlíteni, hogy jellemzően nemcsak a gyermekjólétet, gyermekvédelmet, családsegítést, valamint az idősekről történő gondoskodást szokták alatta érteni válaszadóink, hanem az önkormányzat ezirányú további tevékenységét is (pl. támogatások elérhetősége, mértéke).

Összefoglalás

Egy jól működő oktatási, szociális és egészségügyi intézményrendszerrel találkoztunk a 2014. évi kutatás során. És ahogy akkor megállapítást nyert: „A legnagyobb kihívást a szegénység újratermelődésével összefüggő problémák okozzák, és ezek nem mérséklődnek. A másik probléma, hogy a növekvő társadalmi problémák karbantartására, orvoslására kevés a rendelkezésre álló szakember.” (Bogárdi 2014, 108). Mindezen megállapítás akár a 2022. évi falukutatás összegzése is lehetne. Változás azonban, hogy az akkor javaslatként megfogalmazott komplex program, mely túlmutatna az infrastrukturális fejlesztéseken és az olykor ad hoc pályázati lehetőségeken, már működik a településen: Átány is bekerült a Felzárkózó Települések (FeTE) programba. A 2022. évi kutatás során már látszódtak eredmények: működött a Jelenlét Pont, illetve az intézményrendszer szakemberei által készített beszámolókból is megjelent a FeTE által nyújtott segítség. Hatását azonban majd a legközelebbi falukutatásunk során tudjuk érdemben vizsgálni. Meghatározó kérdés lesz, hogy tudja-e ellensúlyozni (és ez egyáltalán elvárható-e) a jelentős humán erőforrás hiánnyal küzdő humán ellátórendszer nehézségeit, hiányosságait. Átány azon kétarcúságában (Molnár 2014), mely egyrészt a jó potenciálokban (közlekedési helyzet, közel fekvő turisztikai desztináció, néprajzi kutatások), másrészt pedig a számos társadalmi és gazdasági kihívásban rejlik, milyen segítséget fog tudni nyújtani. Mint minden település, úgy Átány esetében is igaz, hogy csak akkor számolhat hosszú távú fejlődéssel, ha az ott élők közösségének életminőségében (Nagyné Molnár 2013) is tapintható változások lesznek.

Irodalomjegyzék

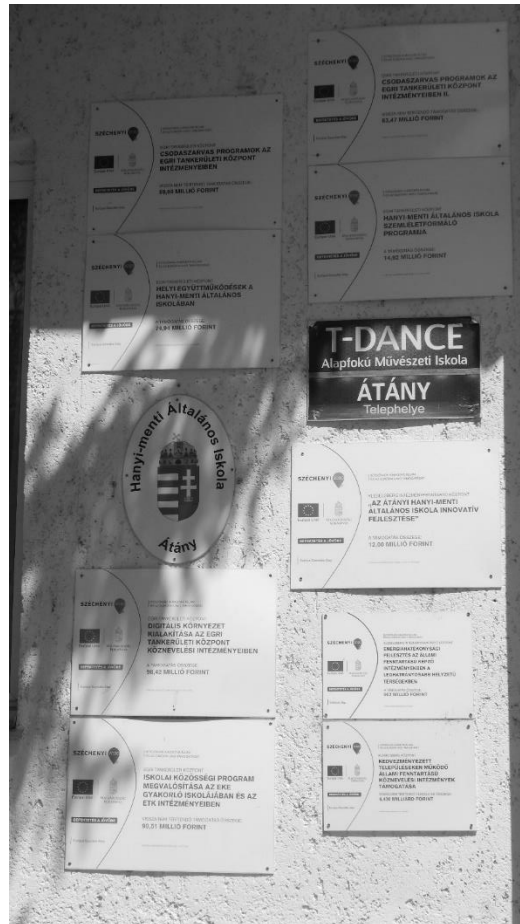
- Bogárdi T. (2014): Az átányi humán ellátórendszer szociális, egészségügyi és oktatási helyzetkép. *Acta Regionis Rurum*, 8. 98–109.
- Molnár M. (2014): Átány kétarcúsága (Utószó helyett). *Acta Regionis Rurum*, 8. 110–112.
- Nagyné Molnár M (2013): Factors of success in case of local society. *Deturope (the Central European Journal of Regional Development and Tourism)* 5: (3) 63–70.
- Tóth B. (2023): A fiatalodó korstruktúrához kapcsolódó fejlesztések vizsgálata Átány községben. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]

Egyéb forrás

- Csillik Lászlóné – Suha Éva (2023): A Hevesi Gyermekjóléti és Gondozási Központ átfogó értékelése a Családsegítő és Gyermekjóléti Szolgálat 2022. évben végzett munkájáról Átány településen.
- Kormos Ferenc (2022): Tájékoztató a Hanyi-menti Általános Iskola 2021–2022. tanévről
- Laczházi Hajnalka (2022): Óvodavezetői éves beszámoló a 2021–2022. tanévről
- Orbán Károlyné (2022): Beszámoló a település egészségügyi helyzetéről (Védőnői szolgálat)
- dr. Szabó János (2022): Beszámoló Átány község egészségügyi helyzetéről (Háziorvos)

Interjúalanyok

- Gönczi Éva Edina, gyógypedagógus, Hanyi-menti Általános Iskola
- Jámbor Dénes, polgármester, Átány község
- Kormos Ferenc, intézményvezető, Hanyi-menti Általános Iskola

1. kép. A helyi általános iskola és a nyertes támogatások (Fotó: Nagy Kamilla)

2. kép. Nyári életkép gyerekekkel (Fotó: Nagy Kamilla)

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

Az átányi fiatalok megélhetési lehetőségei

The livelihood opportunities of young people in Átány

Nagy Alexa

*PhD-hallgató – Debreceni Egyetem,
Humán Tudományok Doktori Iskola, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program
PhD student – University of Debrecen,
Doctoral School of Humanities, Doctoral Program of Sociology and Social Policy*

Absztrakt

Átány az ország hátrányos helyzetű községei közé tartozik, ahol jellemző az alacsony iskolai végzettség, a magas gyermekszám és az előnytelen munkaerőpiaci pozíció. Kutatásom során arra a kérdésre kerestem a választ, hogy az átányi fiatalok milyen élethelyzettel rendelkeznek és milyen lehetőségeik vannak helyben a megélhetésre. Kutatásomat legfőképp kérdőíves adatfelvétellel végeztem, de a helyi ellátórendszer képviselőivel és a polgármesterrel készített spontán interjúim is hozzájárulnak az eredmények árnyalásához. A tanulmányban először szakirodalmi feldolgozást végzek, majd rátérek a településen élő fiatalok státuszának bemutatására, a megélhetési lehetőségeikre, végül a helyi intézményes problémamegoldásra. Az eredmények alapján elmondható, hogy Átányban jellemző az alacsony életszínvonal, az anyagi bizonytalanság és a településen az önkormányzat a fő foglalkoztató a közfoglalkoztatáson keresztül.

Abstract

Átány is one of the country's most disadvantaged villages where low educational level, high number of children and unfavourable labour market positions are present. In my research, I aimed to discover the living condition of young people in Átány and their opportunities to earn a living locally. My research was conducted mainly through questionnaire surveys, but my spontaneous interviews with representatives of the local care system and the mayor also help to shed light on the results. In this study, I first review the literature, then I turn to the status of young people in the municipality, their livelihoods and finally to local institutional problem-solving. The results show that Átány is characterised by low living standards, financial insecurity and that the local government is the main provider of employment through public employment.

Bevezetés

Átány az ország egyik leghátrányosabb helyzetű régiójában helyezkedik el. Mivel a faluban nagy számmal vannak jelen olyan fiatalok, akiknek életszínvonala alacsony, érdemes jobban megvizsgálni az élethelyzetüket. Kutatásom célja tehát az Átányban élő fiatalok megélhetési lehetőségeinek vizsgálata. Elemzésemben először a teljesség igénye nélkül bemutatom a legfőbb szakirodalmi előzményeket, majd az átányi fiatalokat két változó szempontjából vizsgálom: a legmagasabb iskolai végzettség és a fő tevékenység. Ezután pedig rátérek a munkalehetőségek és az anyagi helyzet részletes elemzésére, hogy megtudjam, a fiatalok hogyan látják saját és falujuk

helyzetét, az ott lévő lehetőségeket. Végül pedig a faluban működő intézményes problémamegoldást mutatom be, mellyel árnyalom a kérdőíves adatfelvétel eredményeit.

Anyag és módszer

Elemzésem a 2022 nyarán Átányban felvett kérdőív adatbázisa alapján készült. A teljes mintát szűkítettem, hogy valóban a fiatalok kerüljenek bele a vizsgálatba. A kutatás nehézségét adta, hogy a válaszadók nagy része az idősebb korosztályból való volt és a fiatalok kevesen képviselték magukat közöttük. A mintámba kerülő fiatal válaszadók felső korhatárát így 40 évnél húztam meg. Egyrészt azért, mert az ebbe a csoportba tartozók többnyire fiatalnak tekinthetők, másrészt pedig ez a felső korhatár kellő elemszámot biztosított az elemzéshez. Az általam elemzett mintába így 23 válaszadó került be. Az adatforrás elemzése során főként általános megoszlásokat és egyszerű átlagokat számoltam. Az eredmények szemléltetésére adatvizualizáció segítségével diagramokat készítettem, amelyeket jelen tanulmányban részletesen elemzek.

A kérdőíves módszeren kívül spontán és félig strukturált interjúkat készítettem a polgármesterrel, a településen működő Jelenlét Pont vezetőjével, a tankerületi fenntartású általános iskola gyógypedagógusával, a tanoda egyik munkatársával és a Gondozási Központ munkatársával. Ezen interjúk célja az intézményi oldal megismerése és a helyi ellátórendszer hátránykompenzálásának felderítése.

A fiatalok dilemmái az ifjúságkutatások tükrében

Mivel kutatásom fő alanyai a fiatalok, ezt a fejezetet a hazai fiatalok helyzetének elemzésével kezdem, melyben először bemutatom az ifjúságkutatások fő tanulságait, különös tekintettel a vidéki ifjúságra és a boldogulási lehetőségekre.

Nem pusztán sztereotípiá, hanem a kutatások is azt mutatják, hogy a fiatalok később vállalnak családot és sok folyamat az életükben később következik be, mint az előző generációknál (Fazekas-Nagy-Monostori 2016), különösen igaz ez a magasabb iskolai végzettségűekre (Domonkos et al 2021). Az ifjúságkutatások ugyanis rámutattak, hogy a mai fiatalok önállósodása, a szülőkről való leszakadása gyakran később történik meg, melyben az első mérföldkő a tanulmányok abszolválása, amely az önálló egzisztencia megteremtésének első lépése. Nem garantált azonban, hogy ha egy fiatal munkát szerez, az máris önálló, a szülőktől független egzisztenciát jelent (Fazekas-Nagy-Monostori 2016).

A fiatalok nem tartják kielégítőnek a jövőbeli kilátásokat, a munkavállalási lehetőségeket és az anyagi helyzetüket sem, sőt sokan élnek meg anyagi nehézségeket a mindennapokban. Az ifjúságkutatások ezen kívül rámutatnak arra, hogy a fiatalok jelentős problémának látják a céltalanságot, kilátástalan jövőképet és a bizonytalanságot köreikben, de szorosan követik ezeket az anyagi nehézségek, majd az alkohol és -drogfogyasztás.

A problémaérzékelés differenciált, ha regionális bontásban nézzük. A kilátástalanságot inkább a Dél-alföldi, valamint a Nyugat – és Dél-dunántúli régió válaszadói jelölték meg, míg az anyagi gondokat inkább az észak-magyarországi fiatalok látták az ifjúság problémájaként, csakúgy, mint a munkanélküliséget. Érdekes, hogy a függetlenedést itt és a Dél-dunántúli régióban érzelték legkevésbé nehézségként.

Ha a településtípust vizsgáljuk, még árnyaltabb képet kapunk, ugyanis akik falvakban éltek, kevésbé mondták problémának a kilátástalanságot, mint aki vidéki nagyvárosban élt. Ennek elle-

nére az anyagi gondok és a munkanélküliség náluk jelent meg a fiatalság legégetőbb akadályaként, ugyanígy az alkohol – és drogfogyasztás is a községekben és a kisvárosokban szerepelt legmagasabb arányban nehézségként.

Iskolai végzettség szerint is differenciálhatunk. A kilátástalanságot inkább a magasabb iskolai végzettséggel rendelkező fiatalok tartják a legnagyobb problémának, míg az anyagi gondokat és a drog- és alkoholfogyasztást inkább az alacsonyabb iskolai végzettségűek (Fazekas-Nagy-Monostori 2016).

Az iskolai végzettséget tovább boncolgatva a 2020-as adatok alapján az is elmondható a fiatalokról, hogy a szülőknek továbbra is nagy hatása van gyermekeik képzettségi szintjére. Tehát minél magasabb a szülő iskolai végzettsége, annál nagyobb valószínűséggel lesz gyermekének is az. A Covid-19 járvány egyik legnagyobb hatása a fiatalokra, hogy köreikben is nőtt a bizonytalanság érzése és a kiszámíthatatlan jövő problémaként való észlelése. 2020-ban szintén domináns volt köreikben a szegénység problémája és a céltalanság hátrébb szorult, amely valószínűleg a nagyfokú bizonytalanságérzésnek köszönhető. A drog és – alkoholfogyasztás továbbra is gondként jelenik meg, azonban a járvány következtében a baráti társaságok és közösségek hiánya nagyobb nehézségként jelentkezett. Anyagi helyzetüket a 2016-os állapothoz képest jobbnak gondolták, de településtípus szerinti különbségek itt is mutatkoztak, hiszen a községekben élők így is nagyobb eséllyel küzdenek anyagi gondokkal, ahogy az alacsonyabb iskolai végzettségűek is (Domonkos et al. 2021).

A hátrányos helyzetű, falun élő fiatalok lehetőségeit meghatározó tényezők

A falusi, immobil fiatalokat vizsgálva Huszti (2019) megállapította, hogy a fiatalok immobilitásának szubjektív és racionálisabb okai egyaránt vannak. Előbbihez tartozik a család megtartó ereje, emberi kapcsolataik, a településhez fűződő pozitív érzelmek. Utóbbinál már szerepelnek az anyagi okok úgy, mint a munkabér hiánya, a munkanélküliség vagy a helyben lévő ingatlan. Az immobilitásban nagy visszahúzó ereje van a helyi kapcsolatoknak, melyek főleg viszonyossági alapokon működnek. Ezzel szemben pedig a falun kívüli kapcsolatok nincsenek hatással a mobilitási szándéokra.

Czibere (2019) az olyan alacsony státuszú fiatalok immobilitását vizsgálta, akik szüleikhez képest nem státuszváltók és legalább két generáció óta a faluban laknak. Rájuk inkább jellemző a korai felnőtté válás, az önállósodás, mint magasabb státuszú társaikra, igaz az alacsony iskolai végzettségük szűkösebb lehetőségeket biztosít nekik. Többnyire alkalmi munkából, közmunkából élnek, vagy munkanélküliek, szegénységben, mélyszegénységben élnek. Szubjektív státuszhelyzetükre viszont jellemző, hogy mivel a hátrányos helyzetű falvakban hasonló státuszú családok vannak körülöttük, velük érintkeznek, nem érzik magukat kirekesztettnek, inkább beletörődnek helyzetükbe, átlagos vagy kissé rosszabb élethelyzetűnek értékelik magukat. Rossz anyagi helyzetükön kívül szűkös kapcsolati hálóval rendelkeznek, és a zárt családi kapcsolataik a mobilitásuknak gátat szabhatnak. Másik erős ok még az odaszületés, hiszen a falu otthonként biztonságot nyújt. Alapvetően a fent felsorolt tényezők összessége adja immobilitásuk okát, azonban az is megállapítható, hogy ezek miatt fel sem merül köreikben az elvándorlás és a státuszváltás lehetősége.

A munkavállalási lehetőségeiket nézve az utóbbi években a kedvező elhelyezkedésű települések vonzáskörzetében fellendülés látható (Csoba 2019). Azonban azon településeken, amelyek 40 kilométernél távolabb esnek az említett településektől, valamint városhiányos térségekben ez a fellendülés kevésbé figyelhető meg, a napi bejárás nem érvényesíthető. A külföldi munkavállalás

lás megjelenik az életükben, mint lehetőség, megoldás az anyagi nehézségekre (Vida 2016), azonban sokszor kudarcba fullad, mert az idegen kultúra, a biztonságérzet hiánya, a megszokott környezetből való kiválás gátat szab ezen próbálkozásoknak. Csoba (2019) ezen fiatalok pályaválasztását és iskolai életútját vizsgálva azt találta, hogy sok esetben a szülők nem tudják anyagilag megengedni, hogy a gyermekük hosszú ideig részt vegyen az oktatásban és sokszor erre való motivációjuk sincs, így szakmájuk csak kevés esetben tudatos választás eredménye. Ezen felül pedig iskolai karrierjükben, így életükben is döntő állomás a 16. életév betöltése, hiszen tankötelezettségük eddig tart. A középiskolai választás különösen fontos esetükben, hiszen az iskolának a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésében nagy szerepe van (Gyukits et al 2015). Karlovitz (2017) is hasonló eredményekről számol be. Arra jutott, hogy ezen fiataloknál egy rossz döntés, választás esetén a pályakorrekció sokkal nehezebb. Ekkor előfordul, hogy nem folytatják tanulmányaikat, mert inkább elhelyezkednek a munkaerőpiacon, ugyanis a családnak szükség van egy újabb keresetre, vagy éppen ugyan nem tudatosan, de családot alapítanak (Karlovitz 2017, Czibere–Molnár 2016).

A szabad iskolaválasztás egyik súlyos következménye, hogy egy hátrányos helyzetű fiatalnak nincsen sok lehetősége az iskola megválasztására, leginkább csak a legközelebbi iskoláig jut, míg jobb helyzetben lévő társainak van lehetősége távolabb eső, esetleg erősebb iskolába járni (Radó 2018). Ez pedig azért lényeges, mert kihat a későbbi iskolai életútra és a munkaerőpiaci lehetőségekre is, hiszen a jó anyagi helyzetű, nagyobb befolyással rendelkező, magas iskolai végzettségű szülők gyermekének könnyebb dolga van mind az adott végzettség megszerzése, mind az álláskeresés terén (Fejes-Szűcs 2018).

Intézményes problémakezelés

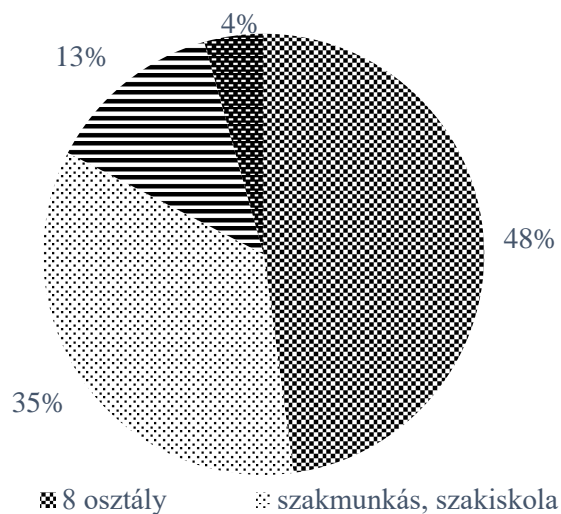
2010 után a magyar társadalompolitikában mintegy szemléletváltás történt. A szociális védelem biztosítása, a kirekesztés elleni küzdelem ezen felfogás alapján már nem lényeges eleme a szociálpolitikának, inkább az ezen értékekről való lemondás figyelhető meg. A döntéshozatali fórumokon az alsóbb társadalmi réteg szinte képtelen képviselni érdekeit, melynek okai közé az erre szolgáló felületek leépítése és a túlzott központosítás tartozik. Az új berendezkedési és újraelosztási forma egyrészt növeli az egyenlőtlenségeket és mélyíti a szegénységet. Másrészt pedig növeli a társadalmi távolságot az érdekesnek és az érdemtelennek tartott csoportok között, a szolidaritás hiányát kialakítva és elidegenítve őket egymástól (Szikra 2018).

Egyes nézetek szerint az állami intézmények képtelenek segítő, integrációs funkciójukat betölteni. A reintegrációs kezdeményezések elbuknak vagy nem is léteznek, valamint a közszolgáltatásokra szánt források folyamatosan csökkennek. Ezen felül pedig a szolgáltatások minősége is eltérő a különböző területek között, ahogyan arról már korábban is szó volt. A túlzott centralizáció következtében az önkormányzatok mozgástere leszűkült, melynek következményeként a helyi igényekre nem tudnak megfelelő hatékonysággal reagálni, mivel nagyban függnek a központi hatalomtól. Ezen területeken a helyi társadalom tagjai nem tudnak kitörni helyzetükből. Erős, aránytalan függőségi viszonyban állnak a helyi állami és gazdasági aktorokkal (Nagy et al. 2015).

A túlzott centralizáció és ennek következtében a jelentős forrásmegvonások és a helyi adóbevételek hiánya miatt a helyi önkormányzatok nem rendelkeznek elég forrással a fejlesztések és a színvonalas ellátások nyújtásához sem. Az egyenlőtlenségek növelése mellett a fenntartók a szolgáltatások minősége és hatékonysága helyett egyre inkább a finanszírozhatóságra koncentrálnak. A vidéki, gyenge fejlettségű, periférikus terekben az alapvető szolgáltatások elérhetetlensége dominál, legyen az állami, piaci vagy egyéb szervezet által működtetett szolgáltatás (Nagy 2019).

Egy, a gyermekjóléti szolgáltatásokat a segítő szakemberek szempontjából vizsgáló tanulmány is megállapította, hogy a települési lejtő a gyermekjólét területén is jelen van. Meghatároznak még ezen kívül egy elmaradottsági lejtőt, amely a legszegényebb és a kevésbé szegény települések különbségeit jelzi. A segítő szakemberek szempontjából a mindennapi munkavégzés során kiütököznek mindazok a visszasságok, amelyek a területi és fejlettségi egyenlőtlenségekből fakadnak. A cikk számos gyermekjóléti szolgáltatás elérhetőségét veszi sorra. Legfőbb tanulsága, hogy az ellátórendszerben dolgozók túlterheltek és a legnagyobb kihívást az jelenti, hogy pont azokon a területeken a legkevesbé elérhetőek ezek a jóléti szolgáltatások, ahol a legnagyobb szükség lenne rájuk és ahol a legtöbb komplex probléma összpontosul (Husz–Kopasz–Rác 2020).

A megkérdezett fiatalok státusza

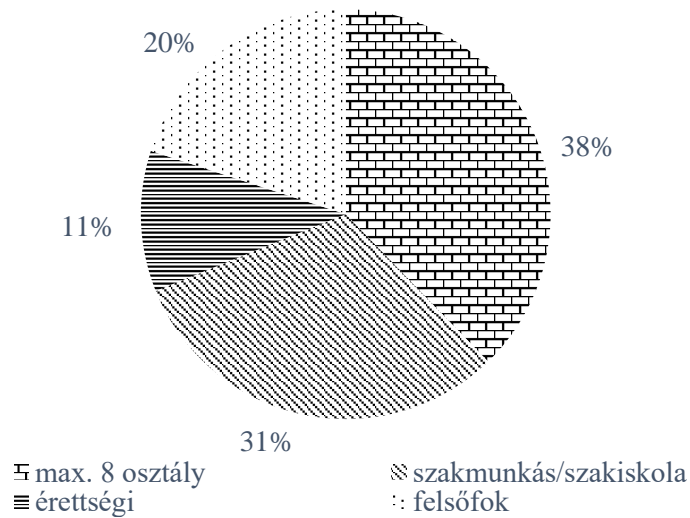
1. ábra. Az átányi fiatalok iskolai végzettsége

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

Az átányi fiatalok munkaerőpiaci vizsgálatához elengedhetetlen az iskolai végzettségük vizsgálata. Az 1. ábrán jól látható, hogy a megkérdezett fiatalok 48 százalékának a legmagasabb iskolai végzettsége a nyolc osztály, míg 35 százalékuknak szakmunkás, szakiskolai végzettsége van. A felsőfokú végzettséggel (13%) és az érettségivel rendelkezők (4%) viszonylag kevesen vannak. Ha ezt összehasonlítjuk a 40 évesnél idősebbek iskolai végzettségével a településen, azt láthatjuk, hogy náluk is inkább az alap és középszintű végzettség dominál, viszont a megoszlás sokkal egyenletesebb, hiszen a megkérdezettek 38 százaléka rendelkezik maximum 8 osztállyal, míg a szakmunkás/szakiskolát végzetek 31 százaléka képviselteti magát a korosztályból. Az érettségivel (11%) és a felsőfokú (20%) képzettséggel rendelkezők arányának eloszlása is hasonló a fiatalabb korosztályéhoz (1.ábra).

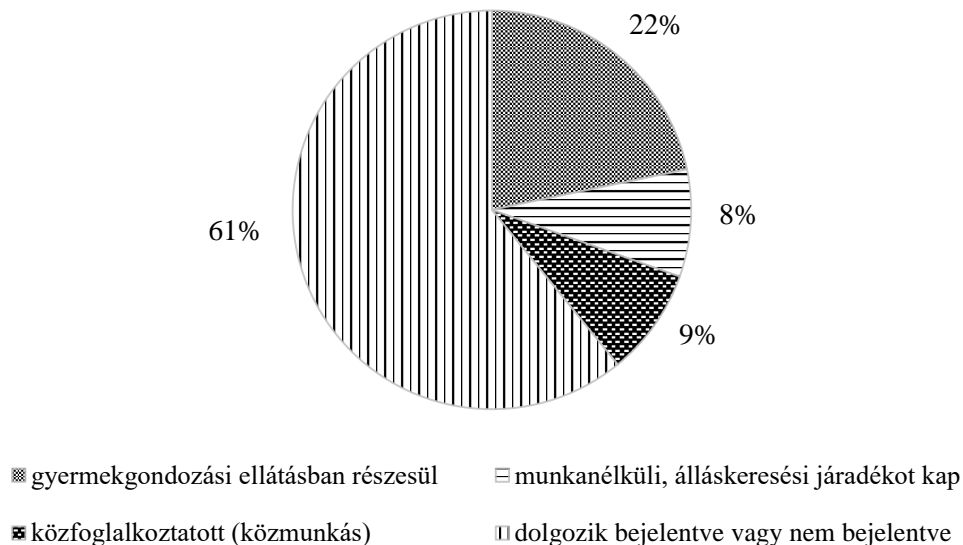
Ha azon fiatalok egyéb jellemzőit vizsgáljuk, akik maximum 8 általános végzettséggel rendelkeznek, kiderül, hogy többségében cigány származású fiatalokról van szó, akik minimum hárman laknak egy háztartásban, van köztük közfoglalkoztatott, gyermekgondozási ellátásban részesülő és van, aki dolgozik bejelentve vagy nem bejelentve. Ha a szakmunkás/szakiskola végzettséggel rendelkező fiatalokat nézzük, szintén minimum három gyermekük van, többségük pedig bejelentett vagy nem bejelentett, kétkezi munkát végez. Ezzel szemben azon fiatalok, akik érettségivel

vagy felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, maximum egy gyermekük van és többségében iskolai végzettségüknek megfelelő, magas státuszú munkát végeznek (2. ábra).

2. ábra. A megkérdezett, 40 évesnél idősebb korosztály iskolai végzettsége

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

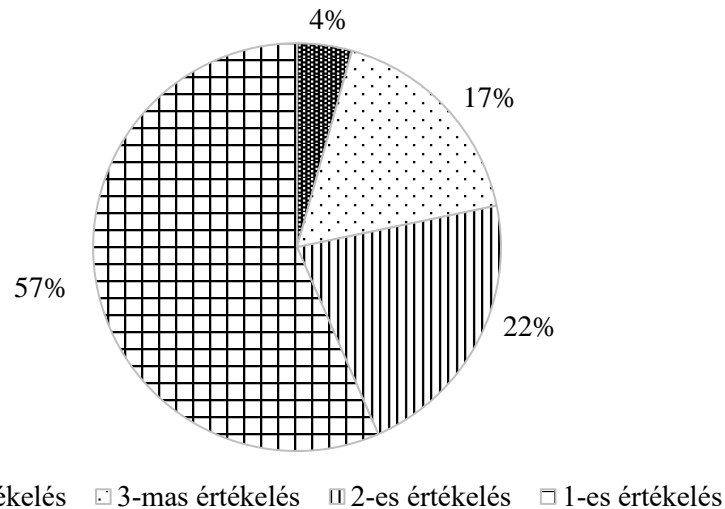
3. ábra. A megkérdezett fiatalok fő tevékenysége

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

Fő tevékenységüket vizsgálva kiderül, hogy a fiatalok legtöbbször (61%) rendszeresen dolgozik bejelentve vagy nem bejelentve. 9 százalékuk közfoglalkoztatottként dolgozik, míg 22 százalékuk valamilyen gyermekgondozási ellátásban részesül, 8 százalékuk pedig munkanélküli, de álláskeresési járadékot kap. Ha megvizsgáljuk a rendszeres munka jellegét, akkor láthatjuk, hogy ez többnyire fizikai munkát jelent, úgy, mint az építőiparban és gyárakban történő foglalkoztatás (3. ábra).

Az átányi fiatalok megélhetési lehetőségei

Az általunk megkérdezett átányi fiatalok legtöbbje bejelentve vagy bejelentés nélkül, de dolgozik, mégis fontosnak tartom megvizsgálni, hogy milyennek látják a településen, esetleg annak környékén a megélhetési lehetőségeket, valamint saját helyzetüket hogyan ítélik meg.

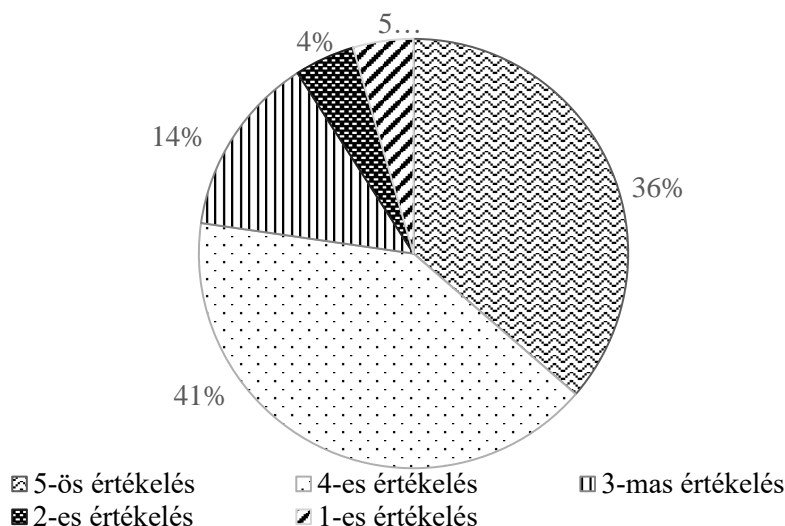

4. ábra. „Átányon könnyű jól fizető munkát találni” állítás értékelése (1-től 5-ig terjedő skálán)

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

Ha a 4. diagramot szemléljük, kiderül, hogy a megkérdezett fiatalok szerint a faluban nehéz munkát találni. Beszédesebb eredmény, hogy ötös értékelést egyik fiatal megkérdezett sem adott a munkalehetőségekre vonatkozó kérdésre, míg négyes értékelést is csak a megkérdezettek négy százaléka. Hármast a megkérdezettek 17 százaléka adott, míg kettest 22 százalékuk. A megkérdezettek több, mint fele (57%) azonban egyáltalán nem ért egyet azzal az állítással, miszerint Átányon könnyű jól fizető munkát találni. Ezek alapján megállapítható, hogy a helyi fiatalok szerint Átányban nehéz jól fizető állást találni, többnyire nincs erre lehetőség és más településen kénytelenek munkát vállalni. Ezt bizonyítja, hogy azok, akik azt a választ adták, hogy rendszeresen dolgoznak, többnyire nem Átányon teszik azt, hanem ingázni kényszerülnek.

A településen készített interjúkból kiderült, hogy a településen az önkormányzat a legnagyobb foglalkoztató, hiszen a településen több fajta közmunkaprogram működik (további részletek Ritter–Erdélyi 2023. tanulmányában). Érdekes tehát megnézni, hogy a válaszadók hogyan értékelik a programot. A várakozásokkal ellentétben mintánkban elenyésző számban vannak a közfoglalkoztatottak. A megkérdezett fiatal korosztályból két fő a közfoglalkoztatott, így a közmunka értékelésére is inkább külső szemlélőként tekintettek (5. ábra).

5. ábra. A közmunka értékelése (1-től 5-ig terjedő skálán)

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

Az 5. ábráról kiderül, hogy a közmunkát a fiatalok 36 százaléka értékelte ötösre, 41 százaléuk pedig négyes értékelést adott neki, tehát a megkérdezett fiatalok többségében pozitív kép él a közmunkáról. 14 százaléuk adott rá hármast, míg pusztán 4 és 5 százaléuk adott rá kettes és egyes értékelést. Az értékeléshez hozzáfűzték, hogy jó, hogy elérhető a közfoglalkoztatás a településen, mert hasznos és legalább van lehetőség a munkavégzésre, azonban az ezzel kapható jövedelem kevés, valamint néhányan kifejezték, hogy a közmunkások „nem sok felmutathatót csinálnak”.

1. táblázat. A megélhetési lehetőségek és a helyi szociális gondoskodás értékelése (1-től 5-ig terjedő skálán)

	Átlag	Módusz	Szórás
Megélhetési lehetőségek helyben	2,57	3	1,08
Megélhetési lehetőségek a térségben	3,52	4	1,41
Helyi szociális gondoskodás	3,57	4	1,44

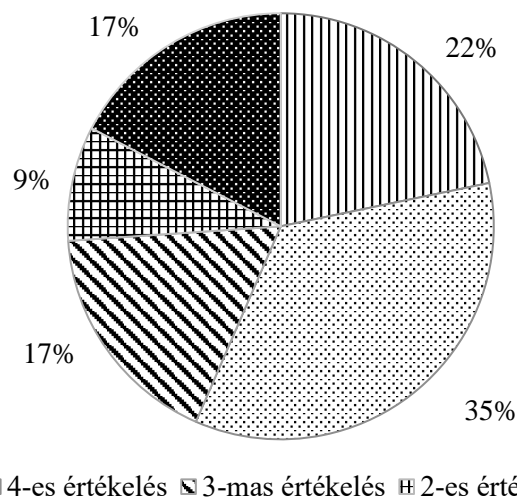
Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

Ha boldogulásról, és lehetőségekről beszélünk, elengedhetetlennek tartom megvizsgálni azt, hogy a fiatalok hogyan látják saját lehetőségeiket. Az 1. táblázatból kiolvashatjuk, hogy a megkérdezett fiatalok a helyben lévő megélhetési lehetőségekkel átlagosan inkább elégedetlenek és hogy a legtöbben semleges nyilatkoztak erről. A térségben lévő megélhetési lehetőségekről már egy fokkal pozitívabb képet kapunk, hiszen átlagban 3,52-es értékelést kaptak és a leggyakrabban a négyes volt. Ez az eredmény összhangban van a fő tevékenység vizsgálatával is,

ahol megállapításra került, hogy a munkavállaló fiatalok legtöbbje más, környező településen végzi munkáját.

A szakirodalmi feldolgozásban említettem, hogy a közszolgáltatások, a szociálpolitika intézményei és így a szociális gondoskodás kulcsfontosságú szerepet játszanak a falvakban. A helyi szociális gondoskodást a megkérdezett fiatalok átlagosan 3,57-re értékelték és a leggyakoribb a 4-es értékelés volt, tehát elmondható, hogy többnyire elégedettek vele. Azok, akik elégedetlenséget fejeztek ki, azt nyilatkozták, hogy lehetne jobb is a gondoskodás, több, nagyobb összegű pénzbeli ellátás lehetne, illetve, hogy a leghátrányosabb helyzetűek diszkriminálva vannak.

A fiatal családok szubjektív anyagi helyzetére is érdemes egy pillantást vetni, ha a megélhetésüket és a faluban való boldogulásukat szeretnénk vizsgálni.

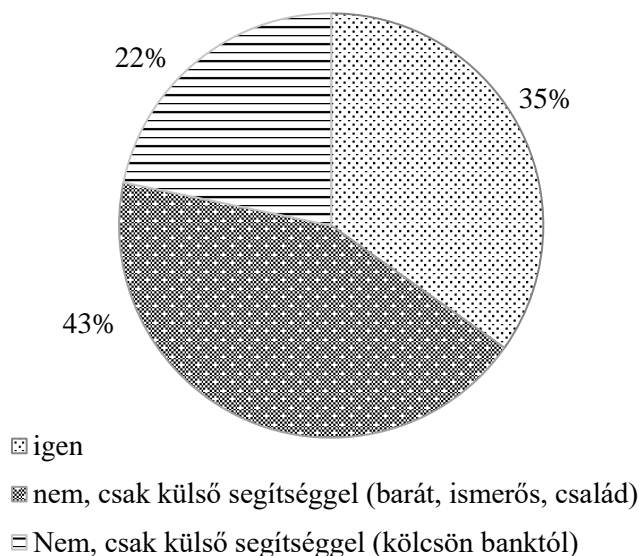
■ 5-ös értékelés ■ 4-es értékelés ■ 3-mas értékelés ■ 2-es értékelés ■ 1-es értékelés

6. ábra. „Teljes mértékben ki tud jönni családom a rendelkezésre álló jövedelemből” állítás értékelése (1-től 5-ig terjedő skálán)

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

Mint azt már a korábbiakban tárgyaltuk, a megkérdezett fiatalok többsége fizikai munkával keresi kenyerét, amit nem Átányban végez. Azzal az állítással, hogy ki tud jönni a családjuk a rendelkezésre álló jövedelemből 22 százalékuk teljes mértékben egyetértett, míg 35 százalékuk többnyire értett egyet és 17 százalékuk hármast értékelést adott, vagyis egyet is ért, meg nem is. Azok, akik nem értettek egyet, viszonylag kevesen vannak, 9 és 17 százalék. Megállapítható tehát, hogy a megkérdezett átányi fiatalok családjának legtöbbször nagyjából ki tud jönni a rendelkezésre álló jövedelemből. Tovább vizsgálva az alacsony értékelést adók szocio-demográfiai jellemzőit, kiderül, hogy főként cigány származásúak és többnyire nyolc általános végzettséggel rendelkeznek. Többségük dolgozik, azonban mivel soktagú a család (3-5), és nincs másik kereső tevékenységet végző a családban vagy ha van is, a keresete alacsony, elképzelhető, hogy nem elég a rendelkezésre álló jövedelem. Azonban, ha azokat vizsgáljuk, akik négyes, ötös értékelést adtak, nem térnek el sokban, többségük dolgozik és két alanyt kivéve nem is feltétlen magasabb státuszú, értelmiségi munkát végeznek, a család másik kenyérkeresője viszont dolgozik, alacsony vagy nem alacsony presztízsű, illetve jövedelmű, rendszeres munkát. Ezen eredmények alapján tehát megállapítható, hogy ahol két rendszeres kenyérkereső van a családban, jobban ki tudnak jönni a jövedelmükből, mint az egykeresős háztartásokban (6. ábra).

Az anyagi helyzet vizsgálatakor nemcsak azt érdemes vizsgálni, hogy a család kijön-e a jövedelméből, hanem hogy tudnak-e félretenni. A megkérdezett fiatalok többsége (52 %) nem tud félretenni, de sokan vannak azok is, akik tudnak (48%), így az eltérés nem mondható jelentősnek a két csoport között.

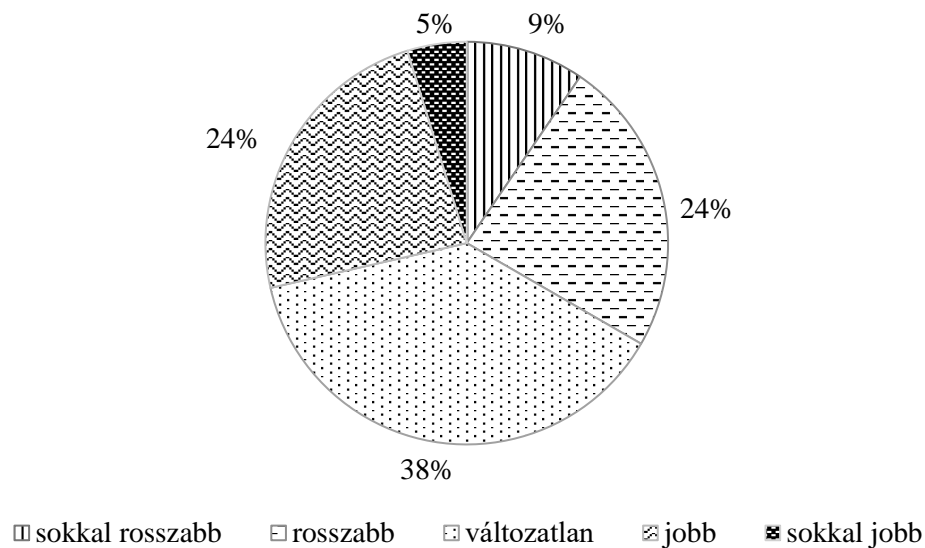

7. ábra. Ha egy váratlan, nagyobb összegű kiadás merülne fel a család életében, tudná-e azt önerőből kezelni?

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

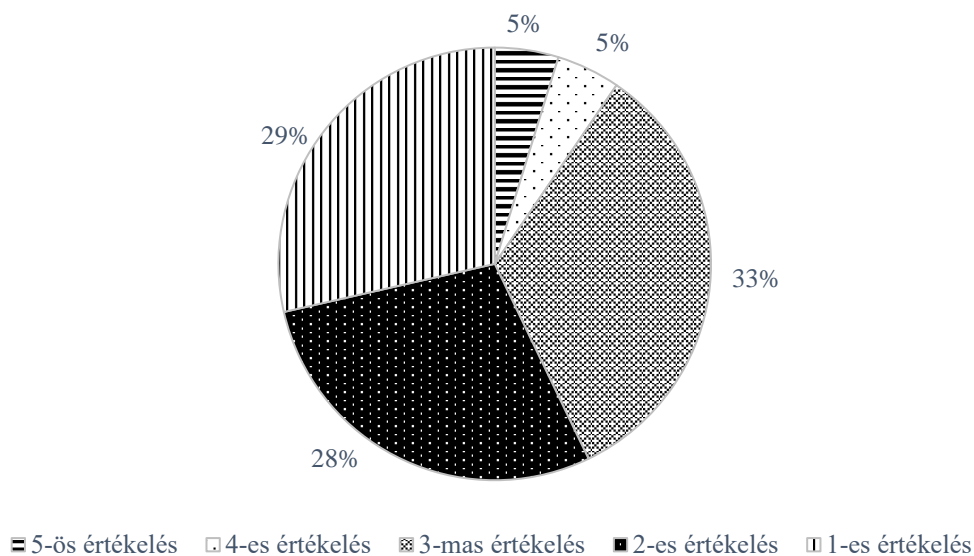
Áttérve viszont arra a kérdésre, hogy tudna-e a családi kassza egy váratlan, nagyobb összegű kiadást fedezni, már sokkal árnyaltabb eredményt kapunk. Hiszen lehet, hogy valaki tud félretenni, azonban nem biztos, hogy ez akkora összeg, ami egy váratlan, nagyobb összegű kiadás kezelésére elegendő. A válaszadók 35 százaléka tudna kezelni egy váratlan, nagyobb összegű kiadást, míg 43 százalékuk önállóan nem, csak barát, ismerős, vagy távolabbi családtagok segítségével és 22 százalékuk pedig pénzintézethez fordulna. Megállapítható tehát, hogy a válaszadók többségének külső segítségre lenne szüksége egy váratlan kiadás kezelésében (7. ábra).

Tovább kutatva a megélhetéssel összefüggő kérdést, a jövőbeli anyagi helyzetre vonatkozó meglátások változóak. Arra a kérdésre, hogy milyen lesz az anyagi helyzetük egy év múlva, a válaszadók 38 százaléka mondta, hogy változatlan, 24 százalékuk szerint rosszabb lesz és szintén 24 százalékuk szerint pedig jobb. 9 százalékuk szerint sokkal rosszabb lesz, és elenyésző, 5 százalékuk szerint pedig sokkal jobb. Azok, akik azt a választ adták, hogy változatlan, legalább szakmával rendelkeznek, a legtöbbjük dolgozik, vagy bejelentett, vagy nem bejelentett munkát végez, vagy közfoglalkoztatott. Akik azt a választ adták, hogy sokkal rosszabb lesz, alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek és a háztartásban gyermek születése miatt csak egy kenyérkereső van jelenleg. Ahol azt a választ adták, miszerint sokkal jobb lesz az anyagi helyzetük, két rendszeresen dolgozó kereső van a családban. Akik azt nyilatkozták, hogy rosszabb anyagi helyzetük lesz alacsony iskolai végzettségűek és legtöbbjüknek nincs rendszeres munkabérből származó jövedelme. Érdekes viszont, hogy a párjuknak van munkahelye. Végül azok, akik jobbnak ítélték az egy éven belüli anyagi helyzetüket, többségük szintén alacsony iskolai végzettségű, bejelentve vagy nem bejelentve dolgoznak. Párjaik pedig vagy gyermekgondozási ellátásban részesülnek vagy maguk is dolgoznak (8. ábra).

8. ábra. Milyen lesz az Önök anyagi helyzete egy év múlva?

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

9. ábra. „Átányon nagyobb a jólét, mint a környék többi településén” állítás értékelése (1-től 5-ig terjedő skálán)

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés

A jólét és annak megélése is egy indikátora lehet annak, hogy az átányi fiatalok hogyan látják a megélhetési, boldogulási lehetőségeiket. A 9. ábrán láthatjuk, hogy azzal az állítással, miszerint Átányon nagyobb a jólét, mint a környék többi településén a fiatal válaszadók 29 százaléka egyáltalán nem ért egyet, de 28 százalékuk is csak kettes értékelést adott. 33 százalékuk a fiatal válaszadóknak egyet is ért meg nem is, míg pusztán 5-5 százalékuk nyilatkozott pozitív egyetértésről. Itt felmerül az a kérdés, hogy van-e egyáltalán információjuk ezeknek a fiataloknak a környező településekről azon kívül, amit akkor látnak, amikor esetlegesen munkába ingáznak vagy vásárolni mennek a környező településekre (9.ábra).

Intézményes válaszok

Átányon számos olyan lehetőség áll a nehezebb sorsú, alacsony jövedelmű háztartások rendelkezésére, amelyek segíthetnek az anyagi nehézségeik enyhítésében, a gyermekek ellátásában és esetlegesen akár jövedelmi forrást is jelenthetnek. Ilyen az Ötvöstábornok utcában működő Csillagpont és Csillagház, a Jelenlét Pont, a Fél Edit Közösségi Ház, a szociális startmunka program, a mezőgazdasági startmunka program, valamint a közmunka program. Tanulmányom ezen fejezetében a településen készített interjúk alapján mutatom be a településen működő lehetőségeket, amelyek segíthetnek a helyi fiatalok boldogulásában.

A településen 2020. július 1-től a Felzárkózó Települések Program keretében, a Magyar Református Szeretetszolgálat fenntartásával üzemel a Jelenlét Pont, amely egyfajta helyi humánszolgáltató szerepet tölt be. A Jelenlét Pontnak igen színes a szolgáltatási palettája, amivel igyekeznek segíteni a helyi, nehezebb sorsú embereket. Ilyen például a gyermekek fejlesztése, jogi tanácsadás, de a munkaerőpiaci elhelyezkedésben is nyújtanak segítséget. Van ugyanis egy munkaerőpiaci mentoruk, aki munkaajánlatokat szerez és segíti őket önéletrajzírással is. A vezető elmondása szerint a téli hónapok a nehezebbek, mivel alig akad olyan munka, ahol el tudnának helyezkedni. Alacsony iskolai végzettségük pedig megnehezíti az elhelyezkedést, valamint az esetleges képzéseken való részvételt is akadályozza. A családokkal családmentorok is foglalkoznak, akik kijárnak a családokhoz, de a családoknak is van kapcsolattartási kötelezettsége. (Részletek a szervezet működéséről Bálint 2023 tanulmányában olvasható)

A fiatalok életútja a falvakban mindenkinél ugyanúgy kezdődik, tehát az adott fiatal a jelzőrendszeren keresztül megjelenik a szociális rendszerben. A vezető elmondása szerint a fiatalok életében akkor kezd el több probléma kialakulni és felszínre kerülni, amikor elhagyják a kis- és nővőgyermekkor. A lányok inkább anyák akarnak lenni, a fiúk apukák, mert a környezetükben ezt a példát látták. Sok, az oktatási rendszerből lemorzsolódó fiatal van a településen, amelyet követően segédmunkás vagy közmunkás lesz belőlük, gyermeket vállalnak, de arra is van példa, hogy szerhasználók lesznek, csellengenek. Persze az ellenkezője is előfordul, tehát, hogy dolgoznak és a tanult szakmájukban helyezkednek el. Aki jómódú fiatal, az általában elvándorol és nem tér vissza, mert nincs számára megfelelő munkalehetőség a településen. Aki család vagy mezőgazdasági tevékenység miatt nem kötődik Átányhoz, azok szintén elvándorolnak. Az elvándorlás úti-céljainak az intézmény vezetője Debrecent, Pestet, Szegedet és Szolnokot jelölte meg.

Egy, a településen dolgozó gyógypedagógussal is sikerült beszélmem, aki a helyi tankerület által fenntartott általános iskolában végzi munkáját. Őt is megkérdeztem arról, hogy mi egy fiatal útja a faluban. Az ő válasza annyiban eltért, hogy szerinte itt mindenki hátrányos helyzetű és épp ezért nem feltétlen kell különválasztani az életutakat az alapján, hogy valaki egy szegényebb vagy egy gazdagabb családból jön. Elmondása szerint ugyanis, ha a családnak van pénze, akkor sem feltétlen van jólét és az itt élő fiatalok hátránnyal indulnak az életben. Sok családból hiányolja a hátrányok felismerésére és leküzdésére irányuló mentalitást, gondolkodásmódot. Ennek ellenére elmondta, hogy ha valaki jobb anyagi háttérrel rendelkező családból származik, akkor inkább a református egyház által fenntartott helyi iskolába jár. Többsége ezeknek a gyermekeknek leérettségizik, és ha a szülő is arra törekszik, akkor esélyük van az egyetemekre való bejutásra, habár nem az ország legjobb egyetemeiről van szó. Ha egy adott fiatal viszont szegényebb sorsú családból jön, akkor a tankerület által fenntartott állami iskolába jár, ahonnan általában szakképző iskolába, szakiskolába megy tovább. Jellemző viszont erre a csoportra a kisiklott életpálya. A gyógypedagógus szerint esélytelen bekerülniük érettségit adó intézménybe, amennyiben a gyermek nem ismeri fel a tehetségét és nem tudja mérlegelni a lehetőségeit. Tipikus még, hogy ha el is kezdenek kitanulni egy szakmát, kevesen csinálják végig. Az iskolában alacsony szintű

tehetséggondozás történik és legfőképp a tanárokon múlik annak léte és minősége. Működik ugyan pályaorientációs tanácsadás, valamint mentorprogram az iskolában, de egyébként minden a tanárok aktivitásától függ, mert nincs egy központi, átfogó program. (További részletek olvashatóak Bogárdi 2023. évi tanulmányában)

Az interjú során a szülőkkel való kapcsolat milyenségére is rákérdeztem. Gyakori a probléma. Nemcsak azért, mert sokasodó és szinte állandó a magatartási probléma, a drog jelenléte. A pedagógusra nem csak az ismeretek átadása hárul feladatként. A hátrányok csak fokozódnak, ha sérült a gyermek, mert általában nem jut el kezelésre és így nem kap megfelelő fejlesztést. Persze azt is hozzátette, hogy az a szülő, aki már jobb helyzetben van, támogatja gyermekét, de ez ritkábban fordul elő.

Természetesen pozitív töltetű kapcsolatok is vannak, de azok ritkábbak. A megkérdeztem az eltérő gondolkodásmódot tartja a legnagyobb akadálnak és szerinte gyakori, hogy a szülő visszafogja, visszarántja a gyermeket. Sok esetben ugyanis a szülő nem foglalkozik a gyermekekkel, elhanyagolják őket, ezért keményen kell fellépni velük szemben, a gyermekek védelme érdekében. Volt már arra is példa, hogy egy gyermek ösztöndíjat nyert és az édesanyja szenvedélybetegsége miatt azt alkoholra költötték, vagy épp a családi kasszába került az összeg. A szakirodalom által megemlített pénz/munka a tanulás helyett szemlélet megjelenik az átányi családoknál is.

A településen, az Ötvöstábornok utcában működik egy tanoda is, ahol az egyik munkatárssal beszélgettem. Ő is, hasonlóan az előző két interjúalanyhoz, elmondta, hogy a településen nagy az általános iskolai lemorzsolódás a fiatalok körében. A fiatalabb gyermek esetében, miképp a gyógypedagógus is megfogalmazta, a tanoda dolgozója is kiemelte problémaként az otthoni játékok hiányát. Egyetértett abban, hogy a szülői bevonódást növelni kell, ugyanis többször, a gyermek akarata ellenére sem hozzák el a szülők őket, szerinte nincs meg részükről a kellő érdeklődés. Ha pedig mégis, akkor a tanodába járás feltételeként támasztják a jó jegyek megszerzését. Gondot jelent még, hogy a település messzebb, kintebb eső területeiről nem járnak be, inkább csak a tanoda környékéről. Azok a helyi fiatalok pedig, akiknek már van gyermekük, szintén nem hordják őket, nincs kapcsolódásuk a tanodával. Ettől függetlenül van 12 gyermek, akiket állandónak számítanak az intézményben. Pozitívnak tartom, hogy a tanoda az Ötvöstábornok utcában van, amely a település szegregált területe. Tanulnak velük, utána játszanak, valamint programokat is igyekeznek nekik szervezni, pl. kirándulásokat. A hatékony eljutást viszont erősíteni kellene, mert azáltal több gyermeket és szülőt tudnának bevonni a tevékenységükbe.

A fiatalok munkaerőpiaci kapcsolódásáról és a helyi lehetőségekről a polgármestert is kérdeztem. Kíváncsi voltam arra is, hogy milyen különbségek vannak a mostani fiatalok és szüleik között a munkaerőpiaci lehetőségek terén. A polgármester ezzel kapcsolatban elmondta, hogy régen a településen mindenki önálló gazda volt, majd amikor a termelőszövetkezeteket bevezették, az 50 holdnál nagyobb gazdák eltűntek a mezőgazdaságból, mert mindent elvettek tőlük. Mikor a településen működő nagy termelőszövetkezet megszűnt, két kis szövetkezet alakult, de ezek nem voltak sikeresek. Rendszerváltás után pedig probléma volt, hogy a munkáltató nem akarta bejelenteni a munkavállalókat. A szülők, esetenként nagyszülők, így inkább a termelőszövetkezetekben dolgoztak, míg a gyermekek, unokák már az iparban helyezkednek el.

Ma a településen az elhelyezkedési lehetőségek limitáltak. Közigazgatásilag nem tartozik a településhez nagy méretű, önálló mezőgazdasági üzem. A polgármester elmondása szerint viszont a foglalkoztatás szempontjából nem feltétlen jelentene előnyt, ha kerülné a településre nagy üzem, mert nincs garancia arra, hogy helyi embereket foglalkoztatna. Az álláskereső a településen zömében fiatal, aluliskolázott, jó kézügyességű nők. A polgármester szerint nekik a gyermeknevelés miatt olyan munkavégzési lehetőség kell, ami helyben van és rugalmas, valamint végezhetik alacsony iskolai végzettséggel is és esetleg kézügyességet igényel.

A településen működik közmunka program, amely által az önkormányzat a legnagyobb foglalkoztató Átányban. (Részletek olvashatóak Ritter–Erdélyi 2023 tanulmányában). Azt is hozzátette a polgármester, hogy ma már havonta lépnek ki a közmunkaprogramból azért, mert a nyílt munkaerőpiacon munkát tudnak vállalni. Megemlítette még, hogy a frissen végzettek is sokszor a helyi közmunkaprogramban kezdik karrierjüket. Másik lehetséges munkahely még a fiataloknak az erdőteleki SBS vasipari üzem.

A fiatalok jó része azonban közmunkában és az építőiparban dolgozik. Szerinte nem jellemző a külföldi munkavállalás. A településen jelen vannak a jövedelmi egyenlőtlenségek, amelyek a polgármester elmondása szerint még a szocializmusból maradtak meg. A legnagyobb jövedelemmel a településen az építőiparban dolgozók rendelkeznek. Ezeket a kérdőíves kutatás eredményei is alátámasztják.

Fejlesztési lehetőséget a különböző felzárkóztató programokban lát, úgy, mint a felzárkóztató települések program. A jelenlét pont is említésre került, mint felzárkóztató, hátránykompenzáló intézmény. A jövőbeli, rövid távú fejlesztési tervek között szerepel a gyermekellátó intézmények fejlesztése, annak érdekében, hogy ne szenvedjenek hátrányt az átányi gyermekek a városiakkal szemben. A többi interjúalanyt követve ő is megemlítette a lemorzsolódást, mint nagy problémát.

A Gondozási Központ egyik munkatársával is volt szerencsénk beszélni, spontán interjú keretében. Tőle megtudtuk, hogy a civil szervezetek, akik esetleg a célcsoportom helyzetén javíthatnának, nem funkcionálnak kellő mértékben. Ennek egyik fő okaként a forráshiányt említette. 11 szervezet működik a településen, akik – amennyiben aktívak - főként a hagyományőrzést, közösség-szervezést helyezik a fókuszba. (A civil szerveződésről bővebben Gerencsér 2023. tanulmányában olvashatunk.) A településen működik még a helyi Roma Nemzetiségi Önkormányzat, azonban mint azt a polgármestertől és a Gondozási Központ kollégájától is megtudtam, több, mint 10 évnyi inaktivitás után sikerült csak újjászervezni, így 2019 óta tevékenykednek ismét. Azonban sem az országos, sem a megyei önkormányzattal nem tudták még felvenni a kapcsolatot és nem töltenek be aktív, közösségformáló szerepet a település életében.

Összefoglalás

Átányban halmozottan jelennek meg a szociális problémák. A legtöbb megkérdezett fiatal szerint nem könnyű jól fizető állást találni a községben, ezért kénytelenek más településre ingázni. Ezt egyrészt a kapott adatok is alátámasztják, hiszen azok, akik azt a választ adták, hogy rendszeresen dolgoznak, többnyire nem Átányon teszik azt. Másrészt az interjúk során is többször elhangzott a munkalehetőségek hiánya, valamint az is kiderült, hogy a településen az önkormányzat a legnagyobb foglalkoztató a közfoglalkoztatáson keresztül. Anyagi helyzetüket illetően a megkérdezett átányi fiatalok családjának legtöbbször nagyjából ki tud jönni a rendelkezésre álló jövedelemből. Az is megmutatkozott azonban, a rosszabb jövedelmi helyzettel rendelkező válaszadók főként cigány származásúak, többnyire nyolc általános végzettséggel rendelkeznek és főként egy személy a kenyérkereső a családban.

Az interjúkból kiderült, hogy Átányon nagy problémát jelent az iskolai lemorzsolódás, amely sok esetben szülői elhanyagolással, iskolába járás helyett munkavállalással és/vagy családalapítással párosul. Ezután pedig a fiatalok már nem feltétlen ülnek vissza az iskolapadba, hanem közfoglalkoztatottak lesznek vagy más, alacsony státuszú munkát végeznek. Másik nagy kihívás a drog és annak terjedése, már egészen fiatal kortól kezdve, amely mintegy megküzdési mechanizmus van jelen a gyermekek és fiatalok életében.

Átány igyekszik kihasználni a pályázati lehetőségeket, melynek kapcsán már számos lehetőség nyílt olyan intézmények felépítésére és üzemeltetésére, amelyek a hátrányos helyzetű háztartásokat szolgálják és amelyek segíthetnek az anyagi nehézségek enyhítésében és a gyermekek ellátásában, képzésében. Ilyen a Jelenlét Pont, a tanodaként működő Csillagház vagy a munkát adó közfoglalkoztatási programok. A településen azonban nem működik olyan civil szervezet, amelyhez a fiatalok csatlakozni tudnának és amely aktív közösséggé formálhatná őket, segítve őket ezzel.

Irodalomjegyzék

- Bálint Cs (2023): Társadalmi szükségletek és megoldások, innovációk Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17: 108–121.
- Bogárdi T. (2023): A helyi oktatás, szociális és egészségügyi ellátórendszer vizsgálata Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17: 38–49.
- Czibere I. – Molnár É. (2016): Mélyszegénységben élő fiatal nők munkaerőpiaci és párválasztási perspektívái elzáródott vidéki térben. Egy magyar–román határ menti zsákfalú esete. *Erdélyi társadalom*, 14(1): 165–190. <https://www.researchgate.net/publication/311375645>
- Czibere I. (2019): Az alacsony státuszú, szegénységben élő falusi fiatalok immobilitásának okai. *Metszetek*, 8(3): 133.
- Csoba J. (2019): Hol dolgoznak a falusi fiatalok? Kötődéstípusok és foglalkozási karakterek. *Metszetek*, 8(3): 55–85. <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/3>
- Domokos T. – Kántor Z. – Pillók P. – Székely L. (2021): *Magyar Fiatalok 2020 - Kérdések és válaszok - Fiatalokról, fiataloktól*. Budapest, Társadalomkutató Kft.
- Fazekas A. – Nagy Á. – Monostori K. (2016): „Bú,baj,bánat messze szalad!” – Életesemények, problémák, mobilitás, migráció In: Nagy Ádám (szerk.): *Margón kívül – magyar ifjúságkutatás 2016*. Budapest, Excenter Kutatóközpont, pp. 315–349.
- Fejes J. B. – Szűcs N. (2018): Az oktatási integráció ügye a 2010-es évek végén In Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 11–30.
- Gerencsér I. (2023): Közösségi attitűd, civil szervezet és szerepük Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17: 85–96.
- Gyukits Gy. – Karlovitz J. T. – Papp Z. A. (2015): A középsíkola-választás szociális háttere a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei nyolcadikos tanulók körében. *Szellem és Tudomány*, (3–4): 40–65.
- Husz I. – Kopasz M. – Rácz A. (2020): A szegénységben élő gyermekes családok társadalmi mobilitásának esélyei a családsegítő szakemberek szemszögéből. *Esély*, 31(4): 32–53.
- Huszi É. (2019): A hazai pálya előnye. A társas kapcsolatok szerepe a falusi fiatalok immobilitásában. *Metszetek*, 8(3): 23–54. <https://doi.org/10.18392/metsz/2019/3/2>
- Karlovitz J. T. (2017): Pályaválasztási döntéshozatal Halmozottan hátrányos Helyzetű Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Fiatalok körében = Career Decision-Making Among Disadvantaged Youngsters in Borsod-Abaúj-Zemplén County, Hungary. *Taylor*, 9(4–3.):11–17.
- Nagy E. – Timár J. – Nagy G. – Velkey G. (2015): A társadalmi-térbeli marginalizáció folyamatai a leszakadó vidéki térségekben. *Tér és Társadalom*, 29(1): 35–52. <https://doi.org/10.17649/TET.29.1.2680>
- Nagy G. (2019): Ellátás és ellátatlanság – köz- és piaci szolgáltatások területi-települési egyenlőtlenségei a vidéki Magyarországon. *Földrajzi Közlemények*, 143(2):124-143. <https://doi.org/10.32643/fk.143.2.3>
- Radó P. (2018): A közoktatás szelektivitása, mint a roma szegregáció általános kontextusa. In Fejes József Balázs és Szűcs Norbert (szerk.): *Én vétkem*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület, pp. 31–55.

- Ritter K-Erdélyi D. (2023): A mezőgazdaság helyzete és szerepe Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17: 66–87
- Szikra D. (2018): Távolodás az európai szociális modelltől – a szegénység társadalompolitikája. *MAGYAR TUDOMÁNY*, 179(6): 858–871.
- Várad M. M. (2015): A túlélés és a társadalmi betagozódás között: szegénység, kirekesztettség és kapcsolatrendszerek. In Virág T. (szerk.) *Törésvonalak. Szegénység és etnicitás vidéki terekben*. Budapest: Argumentum, pp. 44–67.
- Vida A. (2016): A hátrányos helyzetű és pályakezdő fiatalok munkaerő-piaci esélyei Jánoshalmán. In Jancsák Csaba & Krémer Andás, szerk. *Kisvárosi fiatalok, kisebbségek, új sebezhetőségek*. Szeged: Belvedere Meridionale, pp. 28–39.
- Virág T. (2010): *Kirekesztve Falusi gettók az ország peremén*. első szerk. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1. kép. Nagycsaládos utcakép (Fotó: Nagy Kamilla)

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

A mezőgazdaság helyzete és szerepe Átányon

The status and role of agriculture in Átány

Ritter Krisztián¹ – Erdélyi Dániel²

¹*egyetemi docens – Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem,
Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet / associate professor –Hungarian University of Agriculture and Life Sciences Institute of Rural Development and Sustainable Economy*

²*PhD-hallgató – Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Gazdaság- és Regionális Tudományi Doktori Iskola (GRTDI) / PhD student – Hungarian University of Life Sciences, Doctoral School of Economic and Regional Sciences (DSERS)*

Absztrakt

A falukutatások során – a települések gazdasági-, társadalmi helyzetének feltárásán belül – az agrárium vizsgálata minden esetben kiemelt hangsúlyt kap. Jelen fejezet azokra a kutatási eredményekre fókuszál, melyek a mezőgazdaság jelenlegi, és jövőbeni fejlesztésekben játszott szerepét mutatják be a vizsgált településen. Az agrárium helyi történetének rövid bemutatása után a jelenlegi állapotok felvázolásához a rendelkezésre álló hivatalos statisztikák és kiemelten a falukutató tábor primer kutatásának eredményei szolgálnak alapul. Összességében megállapítottuk, a mezőgazdaság szerepvesztése tovább folytatódó tendencia a településen, a háztáji gazdálkodás eltűnése mögött máshol is általános, illetve néhány sajátos helyi tényező húzódik. A főállású mezőgazdálkodás jelenléte alacsony szintű, kevés fiatal folytatja a termelést. A korábban feltárt úgynevezett Átány modell mezőgazdasághoz köthető elemei még megtalálhatók, az agrárium közösségi szerepe ezeken keresztül még tetten érhetőek.

Abstract

During village-research camps - besides many other topics - the role of agriculture as an endogenous competitive factor in long time local development is permanently analyzed. After introducing the short history of the agriculture in Átány, this chapter focuses on the role of the sector in the current situation and further development possibilities of Átány based on the results of secondary and mainly primary research (questionnaires among residents and in-depth interviews with the main local actors). Overall, we found that the loss of the role of agriculture is a continuing trend in the settlement, and behind the disappearance of backyard farming (as a general rural phenomenon) there are general and some specific local factors. The presence of full-time farming is low, while only a few young people continue agricultural production. The elements related to agriculture of the so-called Átány model explored during our earlier research can still be found, and the community role of agriculture can still be seen through them.

Bevezetés

Átány a Hevesi sík Heves (vár)megye területére eső részén elhelyezkedő, korábban tipikus agrártelepülés (Molnár 2014). A gazdálkodás a megélhetés legfontosabb forrása volt még a II. világháborút követő időszakban is. Miközben a szocialista időszak természetesen erre a falura is rányomta a bélyegét, a mezőgazdaság szerepének változása fokozottan érintette ezt a települést.

A település halmozottan hátrányos helyzetű. Klasszikus belső periférián található, ahol a hátrányos helyzet számos társadalmi-, gazdasági problémában megmutatkozik. Kiemelendő, hogy a falu magán viseli a hanyatló agrártérségek tipikus válságtüneteit, aminek legjellemzőbb válságjegye, hogy a megélhetési lehetőségek az elmúlt évtizedekben beszűkültek, miközben a helyi gazdaság élénkítésére szolgáló beavatkozások csekély eredménnyel jártak (Molnár 2014). Ugyanakkor számos olyan, kifejezetten az agráriumhoz kötődő innovatív kezdeményezést is feltárt a korábbi falukutatásunk, mely a kiút megtalálásának eszközeként merült fel.

A társadalmi- és gazdasági átrendeződéssel párhuzamosan felvetődik a kérdés, hogy vajon a mezőgazdaság már korábban megkezdődő szerepcsökkenése tovább folytatódott-e a legutóbbi falukutatás óta, illetve adódott annak igénye is, hogy megvizsgáljuk, a két kutatás közt eltelt időben vajon az innovatív kezdeményezések milyen pályát írtak le, és milyen tapasztalatok gyűltek fel azokkal kapcsolatban. A fejezet mindezek mentén először röviden összegzi a mezőgazdaság történetét a településen, majd a kutatási módszertan felvillantása után kitér a szekunder, és hangsúlyosabban a primer kutatás agráriummal kapcsolatos eredményeinek a bemutatására.

A mezőgazdaság rövid története a településen

A település a régészeti feltárások alapján régóta lakott hely, bár első ismert írásos említése a XIV-XV. századból való. Környezetét, tájképét, megélhetését alapvetően meghatározták a határában folyó vizek. Az Átányról szóló legrégebbi adatok egy száznál több falut magába foglaló uradalom tagjaként mutatják, főrangú családok birtokában. Átány gazdálkodása, kultúrája egyértelműen az Alföldhöz kapcsolódik, bár igazából annak peremén helyezkedik el, egy átmeneti sávban, ahol a falvak népessége és határuk kiterjedése az északi hegyvidék apró faluinak és az alföldi parasztvárosoknak a mérete közé esik. Ugyanakkor ugyanazok a táji adottságok és történeti folyamatok, melyek az Alföld különleges településstruktúráját kialakították, gazdálkodásának, paraszti társadalmának, kultúrájának is sajátos vonásokat adtak. Gazdálkodására a földművelés túlsúlya jellemző (Fél és Hofer, 2010).

Az extenzív, nagy kapacitású földművelésnek a technikája együtt terjedt el a tájon a tanyástelepüléssel. A török hódoltság és az azt követő időszak jellegzetessége, hogy a falu jobbágy lakói mellett megjelenik egy határozott birtoktalan kisenemesi réteg is, akik a nemesi kiváltságuk mellett ugyanúgy jobbágytelekként művelték a földet, mint a többi paraszt (Fél és Hofer 2010, Molnár 2014). A török hódoltság után, a táj benépesülésével, a gazdasági élet fellendülésével, fokozatosan helyre álltak ismét a jobbágyság kötelékei. A korábban kiépült, de a háborúk alatt fellazult telekszervezet helyett a szántóföldeket szabad foglalással, illetve a parasztközségek periodikus osztása szerint használták a parasztok. Az osztás alapja a telek helyett az egyes családok birtokában lévő ökrök száma lett. Ezzel párhuzamosan, fokozatosan indult a hódoltság alatt elpusztult majorsági üzemek kiépítése is. Mindezek mellett Átányon olyan mértékben tudott terjeszkedni a paraszti szántóföld, amire az egész megyében alig volt példa. Ezt elősegítette, hogy a település földjei több birtokos tulajdonában voltak, meglehetősen lazán elkülönítve (Fél és Hofer 2010).

Az 1767–72 úrbérrendezés során Átányon 40 1/8-ad telket írtak össze, 77 család kezén, miközben 52 földnélküli zsellér lakott a településen. Ezt követően, bár a paraszti szántóföldek kiterjesztésének itt nem emelt gátat majorsági birtok, a telekszám gyarapodása nem tudott lépést tartani

a népesség szaporodásával, így a jobbágyrendszer 1848-as eltörlésekor 86 telket jegyeztek, ez azonban már 203 család között oszlott szét, míg mellettük 235 család telek nélküli zsellér volt (Fél és Hofer 2010).

A termelést illetően a település életében a szántó, rét és legelő hasznosítás volt a meghatározó. A szántón alapvetően gabonát termeltek, míg a rét és legelő arányát az extenzív állattartás aktuális súlya határozta meg (pl. a hódoltság idején a szarvasmarha tartás dominált). Az állattartáson belül, a szarvasmarha mellett az ökörtartás (igavonás végett), majd a XVIII. sz. végétől a lótartás emelhető ki, de Átány juhállománya is kimagasló volt még a XIX. században. A XIX. század derekán a szántóföldek aránya még nem érte el az 50%-ot, de a századfordulóra már közel 70%-ot tett ki. Mindeközben az állattenyésztés is intenzifikálódott, egyre több takarmánynövényt termeltek a szántóterületeken. A termelésben az elsődleges cél az önellátás volt, majd az eladható feleslegnek/többletnek az értékesítése. Így kerültek be a XIX. század végén az ipari növények (pl. sörárpa, cukorrépa) is a gazdálkodásba. A mezőgazdaság termelékenységét a lassan elinduló technológiai fejlődés is segítette, ez elsősorban a század közepétől volt kimutatható. Sajátosságként kiemelhető, hogy létezett egy 954 holdas közös legelő, mely a székelyföldi közbirtokosságokhoz hasonlóan működött. Létrehoztak egy testületet a gazdák számára, meghatározták a közös művelési rendet, és hogy kit milyen arányban illet meg a legelő használata. A legelőjog egyfajta részvénnyé vált, adni-venni lehetett (Fél és Hofer 2010).

Újabb jelentős változást az 1945-ös földreform hozott, amikor is közel 200 hold művelésre alkalmas terület került szétosztásra. Ekkor 376 átányi földigénylő jutott földhöz, megközelítőleg 178 napszámos és 25 egykori urasági cseléd vált újjgazdává, valamint 159 törpebirtokos kapott kiegészítést területéhez. A határ fennmaradó részét egy állami gazdaság vonta irányítása alá. Idővel a törpebirtokok jelentősége csökkent, helyüket középméretű, 10-20 holdas parasztbirtokok vették át. A földreform hatására a birtokmegosztás teljes mértékben átalakult, és így alkalom nyílt a jó módú, önellátó parasztgazdaságok terjeszkedésére (Fél-Hofer 2010, idézi Demeter 2014: 21-22.). Az aktuális kutatásunk interjúi alapján Átányon 1949-ig folyt a tipikus „ólaskertes gazdálkodás”, ami azt jelentette, hogy a háztól arrébb helyezkedtek el az állatok.

A pártállami időkben a szövetkezesítés Átányon is újra írta a paraszti társadalom életét és a gazdálkodást. Hosszú éveken keresztül működött termelőszövetkezet, amely a falu lakosságának igen nagy részben biztosított munkát. Ennek keretein belül művelték a falu földjeit, de itt is volt háztáji, ahol saját maguknak termeltek, illetve a felesleget értékesítették a piacon. A termelőszövetkezet a rendszerváltást követően az 1990-es években került felszámolásra, de utódjaként két kisebb szövetkezet folytatta a tevékenységet. Miközben sokan magángazdákká váltak, a termelők egy jelentős része megmaradt a szövetkezetnél. A szövetkezeti forma végül 2010-ben szűnt meg Átányon (Demeter, 2014).

A legutóbbi falukutatásunk idején (2014) a gazdálkodás jelentősége a falu életében tovább csökkent, de még így is jelentősebb számú termelő tevékenykedett. A gazdák az akkori eredmények alapján 25-70 ha közötti területen gazdálkodtak, miközben egy kiemelkedő vállalkozás (Hemag Kft.) tevékenykedett nagyobb volumenű (saját és bérelt) földterületen. A művelés alá vont területek alapvetően ekkor már szántóterületek voltak. A szántóföldeken döntően kalászosokat, repcét, napraforgót, takarmánynövényeket, lucernát termesztettek. A TSZ idők alatt még jelentős állattenyésztés ekkorra már visszaszorult, a tehenészet és a ráépülő tejcsarnok eltűnt (Demeter 2014).

Az agrárium átalakulása mellett a korábbi kutatás több, a helyi gazdaságfejlesztést célzó, főleg a mezőgazdasághoz, szociális gazdasághoz kötődő innovatív jellegű megoldást is azonosított, melyeket az ún. Átány modell foglal össze (Áldorfai 2014). Ennek elemei a belterületi földek közösségi célú hasznosítása (az elhagyott, elértéktelenedő ingatlanokon); helyi vállalkozásbővítés

(élelmiszeripar); a közmunka során a közösségi célú mezőgazdasági tevékenység végzése; az ennek teret adó, szintén közösségi célú ún. Élő Paraszti Porta, valamint ezekhez kapcsolódóan a turizmust megcélzó Csillagfalu projekt (ezt részletesebben ld. Karacs 2014). Az Átány modell - mely a kutatás idején bírta a lakosság támogatását is - mozgatója alapvetően az önkormányzat volt.

A Porta, mely egyik fő céljaként a paraszti kultúra megőrzését szolgálja, a Start munkaprogram és a közfoglalkoztatás bázisán kezdte el gazdasági tevékenységét. Ennek során az Önkormányzat akkor kertészeti és növénytermesztési gazdálkodást, állattartást, illetve szakipari tevékenységet folytatott. Kiemelt cél volt az is, hogy a leszakadó társadalmi csoportokat, a cigány kisebbséget megismertessék a legegyszerűbb termelési, gazdálkodási formákkal. Szorosan ide kapcsolódik, hogy a faluban található, lepusztult ingatlanok helyén szántóföldi termelést folytat az önkormányzat. Ez 2013-ban 9,3 ha terület bevonását jelentette, melyen akkor mintegy 20 féle kertészeti növény, illetve további 10 hektáron 300 mázsa takarmány előállítását folyt, a Porta jószágállománya, a település lakossági felhasználása (beleértve közkonyha), valamint további értékesítés számára. A tevékenységhez a programhoz kapcsolódó támogatásokból szereztek be a szükséges gépállományt. A kialakított telephely, karbantartó- és géppark lehetőséget teremtett az önkormányzati intézményeken belüli szakipari tevékenység végzésére is (Áldorfai 2014).

Fentiek mellett a 2014-es kutatás számos kihívást azonosított. A munkaerőhiány, az elszegényedés, a generációváltás problematikája, az agrártámogatási rendszer anomáliái mind-mind nehezítették már akkor a gazdálkodást. Ugyanakkor a kutatás a gazdák közötti alapvetően jó együttműködést, egymás segítségét, a helyi nagyvállalkozással történő hatékony kooperációt is azonosította. A jövőre vonatkozóan vegyes volt a megítélés, abban fontos szerepet tulajdonítottak a fiatalok szerepvállalásának, a lopások visszaszorításának (ehhez a mezőri szolgálat újraélesztésének), a hatékonyabb támogatási rendszernek (Demeter 2014).

A mezőgazdaság tendenciáiból, valamint a 2014-es falukutatás eredményeiből kiindulva vették fel a 2022-es falukutatás alapvető kutatási kérdései. Az egyik fő kérdés az volt, hogy a mezőgazdasági termelés súlya a háztáji gazdálkodás mellett fő- és mellékállásként még mennyire jellemző. Emellett kérdésként merült fel az is, hogy a település lakossága hogyan látja az agrárium és a helyi termék-előállítás szerepét, mennyiben lehet a gazdálkodás közösségi szerepét tetten érni, és a korábbi innovatív kezdeményezések milyen történetet futottak be a legutóbbi kutatásunk óta.

Anyag és módszer

A mezőgazdaság szerepének vizsgálata Átányon több irányból történt. A kutatás primer és szekunder adatokra egyaránt támaszkodott. A rendelkezésre álló dokumentumok, szakirodalmi források felkutatása és feldolgozása után szekunder adatok gyűjtésére és elemzésére került sor, melyhez a statisztikai adatokat az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TeIR) alkalmazásai, a KSH által üzemeltetett Területi Statisztikai Adatok Rendszere (TStar), valamint az Általános Mezőgazdasági Összeírás (ÁMÖ) szolgáltatta.

A kutatás primer részét első megközelítésben lakossági komplex (tehát nem csak a mezőgazdaságra vonatkozó) kérdőíves felmérés képezte, melynek rész célja a mezőgazdaság általános szerepének feltérképezése, a lakosság agráriumhoz való kötődésének megismerése volt. Ezen túlmenően a terepi munka során strukturált interjúk készültek a témában leginkább érintettekkel (őstermelők, családi gazdálkodók, vállalkozók, önkormányzati szereplők), akik tapasztalataikkal,

véleményükkel hozzá tudtak járulni a helyi mezőgazdaság minél hatékonyabb és sokrétűbb megismeréséhez. A kérdőívezés során a település 117 háztartása lett bevonva véletlenszerű mintavétellel, míg az interjúalanyok kiválasztása célzottan történt.

A következő fejezetekben a szekunder, és a primer kutatás tapasztalatai, legfontosabb eredményei, és a belőlük levonható tanulságok kerülnek összegzésre.

A település mezőgazdasága az adatok tükrében

A mezőgazdaságra vonatkozó településsoros adatokat az Általános Mezőgazdasági Összeírás tartalmazza. Erre teljeskörűen utoljára 2020-ban került sor, ám ennek településsoros adatai igen szűk körűek (ld. https://www.ksh.hu/agrarcentzusok_agrarium_2020). Ennél fogva a legtöbbször a település-szinten is hozzáférhető, 2000-es és 2010-es adatokra támaszkodik a fejezet, kiegészítve az esetenként rendelkezésre álló 2020-as adatokkal.

Az ÁMÖ 2000 szolgáltatott utoljára adatot a föld minőségéről. Az adatok alapján a település szántóföldjeinek minősége összességében 21,2 AK, ami országos viszonylatban nem kiemelkedő, de az átlagnál kedvezőbbnek mondható. Ez az érték jobb mind a Hevesi járás (19,3), mind Heves megye (16,3) mutatóinál, és meghaladja az országos átlagot (17,76) is. Miközben az ÁMÖ módszertana 2020-ban megváltozott, és az adatok elég nehezen értelmezhetők, az biztos, hogy Átányon a használt terület nagy része termőterület (1. táblázat), ami leginkább szántóterület takar. Ennek nagysága azonban zavaróan megnőtt 2000 és 2020 közt, ami valószínűsíthetően valamilyen anomáliát, vagy módszertani eltérést takar. Emellett megemlíthető a gyümölcsösök, a szőlő, a gyepek és a konyhakert célú hasznosítás is.

1. táblázat. A termelési ágak megoszlása Átányon; 2000, 2010, 2020 (ha)

	Termőterület összesen	Mezőgazdasági terület	Erdő	Gyep, legelő	Gyümölcsös	Konyhakert	Szántó	Szőlő
2000	1887,43	1821,90	64,5	139,27	1,55	18,94	1174,39	0,35
2010	1405,42	1405,42	n.a.	228,54	0,17	2,33	1174,39	0
A gazdaságok használatában lévő								
2020	Termőterület összesen	Mezőgazdasági terület	Erdő	Gyep	Gyümölcsös	Konyhakert	Szántó	Szőlő
	n.a.	3593,17	n.a.	528,00	14,23	0	3048,00	2,70

Megjegyzés: Az összeírás során a módszertan 2020-ban változott, mely az adatok értelmezhetőségét megnehezíti

Forrás: ÁMÖ adatai alapján saját szerkesztés, 2023

Bár az összeírás során 2020-ban alkalmazott módszertani változtatások megnehezítik a pontos összevetést, az állapítható meg, hogy a konyhakert és az erdő ágak kivételével a 2000-es adatokhoz képest minden tekintetben növekedés tapasztalható. A statisztikai adatok viszont nem feltétlenül esnek egybe azokkal az eredményekkel, melyeket a primer kutatás során nyertünk (ld. később).

A gazdaságok számán belül Átányon is - ahogy a járásban, Heves megyében és országosan is - az egyéni gazdaságok jelennek meg leginkább (2. táblázat). Ha a gazdaságok 1000 lakosra jutó számát vizsgáljuk megfigyelhető, hogy a vizsgált településen a mutató 2010-ben, bár a megyei és országos értékeket meghaladta, de a járási átlagtól elmaradt. Azonban 2020-ra Átányon a gazdaságok fajlagos értéke már másfélszerese a járási átlagnak, és a mezőgazdaság hangsúlyosabb szerepét jelzi, hogy a település értékei a nagyobb téregységek átlagának a dupláját teszik ki.

Ugyanakkor észlelhető az agrárium szerepének a tendenciózus visszaszorulása is, mivel a gazdaságok száma 10 év alatt Átányon a háromnegyedére, míg országosan több, mint felére csökkent. Fontos ehhez megjegyezni, hogy a módszertanban is változás történt, mivel a KSH a háztáji gazdálkodás jelentőségének csökkenése miatt, az összeírás során a korábban használt gazdaságkülönböt 2020-ban megemelte, így a tendenciózus értékelés kicsit nehezebb.

2. táblázat. A gazdaságok és egyéni gazdaságok száma Átányon, területi összehasonlításban, 2010 és 2020 (db)

	Gazdaságok száma összesen	Összes gazdaságból egyéni gazdaság	Gazdaságok száma 1000 lakosra
2010			
Átány	103	102	65,8
Hevesi járás	2811	2754	76,8
Heves vármegye	17808	17461	56,4
Magyarország	576052	567446	56,9
2020			
Átány	79	n.a.	51,0
Hevesi járás	1232	n.a.	35,4
Heves vármegye	7761	n.a.	26,0
Magyarország	241002	n.a.	24,4

Megjegyzés: A háztáji gazdálkodás jelentőségének csökkenése miatt, az összeírás során a korábban használt gazdaságkülönb 2020-ban megemelésre került. Ez torzíthatja az értelmezést

Forrás: ÁMÖ adatai alapján saját szerkesztés, 2023

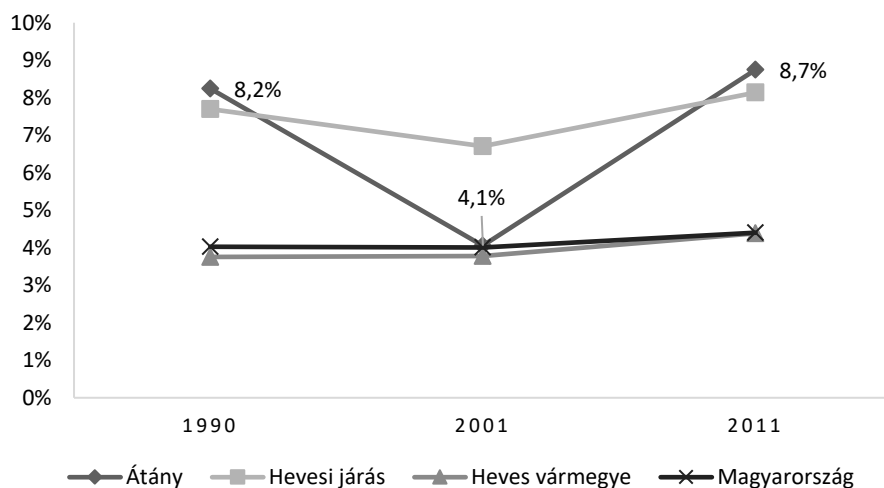
A statisztikai adatok alapján az állatállományban is átlagosan csökkenés figyelhető meg 2010 és 2020 között (3. táblázat). A legerősebb a visszaesés a tyúk és kacsá állomány tekintetében, ez jóval erősebb, mint az általában a falukutatásokon tapasztaltak. Ezzel párhuzamosan, a vizsgált időszakban a szarvasmarha állományban növekedés figyelhető meg az adatok alapján.

3. táblázat. Az állatállomány alakulása Átányon, 2010–2020 (db)

	Juh	Kacsa	Kecske	Ló	Lúd	Pulyka	Sertés	Sz.marha	Tyúk
2010									
Átány	172	626	38	16	212	41	203	167	4174
Hevesi járás	5146	5511	946	291	1245	562	15026	3620	65981
Heves vármegye	21778	16596	3095	2161	19819	25294	49023	10250	618202
Magyarország	1204346	5299765	91725	68114	2963007	3617358	3207914	706028	36129345
2020									
Átány	135	98	n.a.	n.a.	0	0	91	359	1160
Hevesi járás	5020	863	n.a.	n.a.	205	51	31071	5728	24137
Heves vármegye	21458	2561	n.a.	n.a.	18402	14010	49129	16939	436658
Magyarország	993577	1925375	n.a.	n.a.	1824329	3325334	2919858	933312	31097360

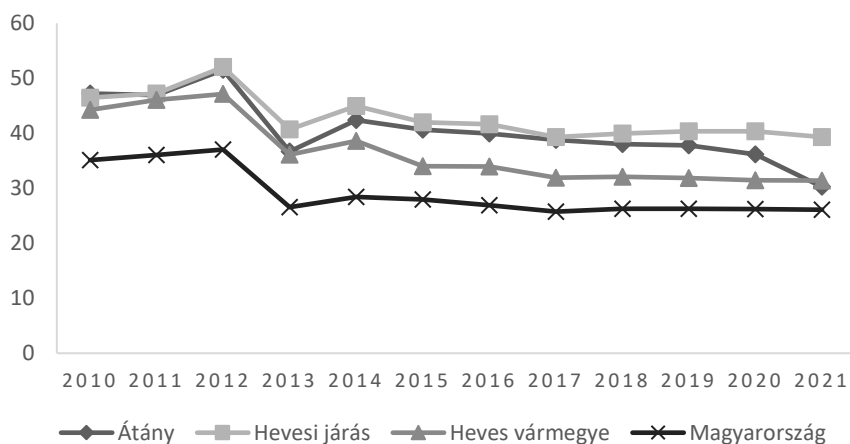
Forrás: ÁMÖ adatai alapján saját szerkesztés, 2023

Mivel, a Covid járványnak is köszönhetően, a 2021-re tervezett népszámlálás csúszást szenvedett, és az adatok feldolgozása még zajlik, így számos adat csak a 2011-es népszámlálásból nyerhető ki a legaktuálisabban. A foglalkoztatáson belül, a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya 1990-ről 2011-re kismértékben nőtt Átányon, 8,2%-ról 8,7%-ra (1. ábra). A 2001-es népszámlálás alapján akkor az agrárium szerepe a felére esett vissza, ez azonban módszertani anomália is lehet. Az mindenesetre megállapítható, hogy a legutóbbi adatok alapján az agrárfoglalkoztatás mind Átányon, mind pedig a járásban közel duplája a megyei és az országos átlagnak, ezen belül a vizsgált település értéke kicsit meghaladja még a saját járás értékét is.

1. ábra. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya Átányon, területi összehasonlításban, 1990–2011(%)

Forrás: Népszámlálások adatai alapján saját szerkesztés, 2023

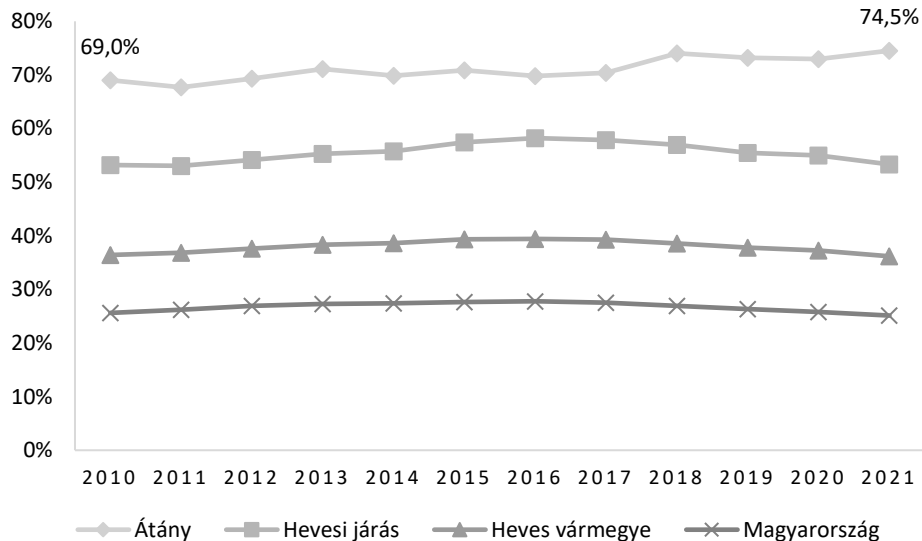
2. ábra. A regisztrált őstermelők fajlagos száma Átányon, területi összehasonlításban, 2010–2020 (fő/1000 lakos)

Forrás: KSH T-Star adatai alapján saját szerkesztés, 2023

A regisztrált őstermelők 1000 lakosra jutó számában 2010 és 2021 között összességében visszaesés volt tapasztalható Átányon (2. ábra), mely tendencián belül 2015-től viszonylagos stagnálás figyelhető meg. Területi összehasonlításban a számok kicsivel a járási átlag alatt, de az összes annál nagyobb egység átlaga felett található, egészen 2021-ig, amikor is a települési trend

a megyééhez simul. 2021-ben kicsivel több, mint 30 regisztrált őstermelő jutott 1000 lakosra Átányon (2. ábra).

A regisztrált vállalkozásokon belül a mezőgazdaság területén működők arányát tekintve (3. ábra) az körvonalazódik, hogy az ágazat fontosabb szerepet tölt be Átányon, mint általában a járásban, megyében, vagy országosan. Megemlíthető, hogy a megyei és járási adatok eleve az országos felett helyezkednek el, melyet a település értékei folyamatosan, és jól láthatóan meghaladnak.

3. ábra. Mezőgazdasági vállalkozások aránya a regisztrált vállalkozásokon belül Átányon, területi összehasonlításban, 2010–2021 (%)

Forrás: KSH T-Star adatai alapján saját szerkesztés, 2023

A statisztikai adatok alapján csak kismértékben látható a mezőgazdaság súlyának a visszaszorulása a településen, viszont az megállapítható, hogy alapvetően meghatározóbb az agrárium szerepe, mint a nagyobb téregységekben átlagosan, miközben a Hevesi járás is általában az átlagok felett teljesít.

A következőkben a statisztikai adatok által kapott képet a lakossági kérdőívezés során nyert, háztartási szintű eredményekkel lehet tovább árnyalni, illetve a statisztikai adatok hiányosságai, hozzáférhetősége okozta problémákat primer adatok segítségével oldani.

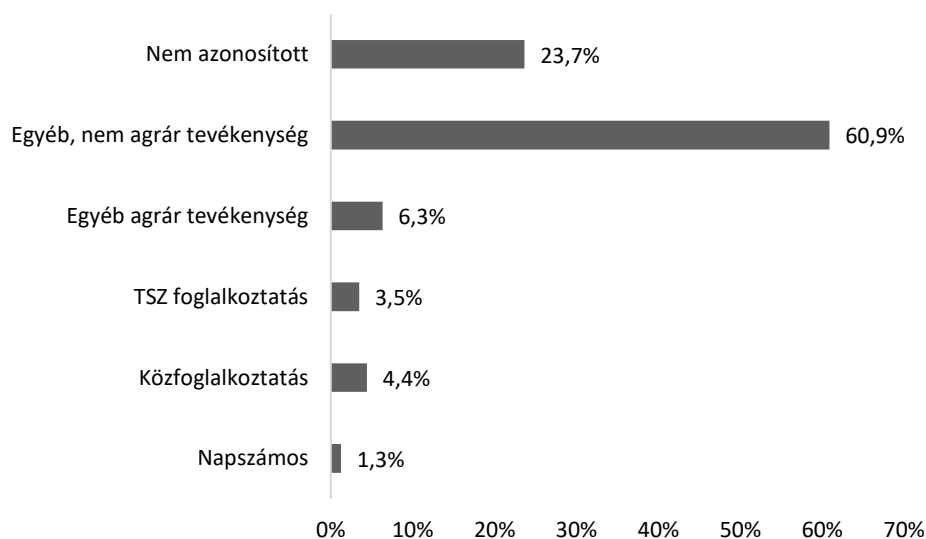
A primer kutatás eredményei

A primer kutatás során a mezőgazdaság szerepére két oldalról próbáltunk rávilágítani. A lakossági kérdőív mezőgazdaságra, háztájizásra vonatkozó tematikus kérdéseivel a lakosság általános agrár-érintettségét próbáltuk feltérképezni, míg az előzetes vizsgálatok, valamint a kérdőíves vizsgálat közben „reflektorfénybe kerülő” jelentősebb mezőgazdasági vállalkozók, őstermelők, gazdálkodók, önkormányzati szereplők véleményét és meglátásait mélyinterjúk során gyűjtöttük össze.

A kérdőívben a háztartásokat elsősorban a rendelkezésre álló földterületről (saját és bérelt), az általuk megtermelt mezőgazdasági termékek köréről, azok esetleges értékesítésének felhasználásának módjáról, helyéről, valamint arról kérdeztük, hogy az esetleges gazdálkodásban hányan

vesznek részt a családból. Kitértünk annak vizsgálatára is, hogy a mezőgazdaság, a helyi termékek, illetve a közmunka szerepét hogyan látják a lakosok. 2020 óta a Covid járvány hatásait sem kerülhetjük ki, így a kutatásunk kitért ennek gazdálkodást érintő aspektusaira is. Az interjú alanyokat a mezőgazdaság 2014 óta tapasztalható tendenciáiról; az agrárium helyi gazdaságban betöltött szerepéről, lehetőségeiről, problémáiról; valamint saját tevékenységük részleteiről kérdeztük.

A megkérdezett háztartások válaszait feldolgozó kérdőív eredményei, valamint az azt kiegészítő kvalitatív interjúk alapján a következő megállapítások tehetők. A 117 megkérdezett háztartáson keresztül, az azokban összefogott 317 lakos tekintetében megállapítható, hogy a megkérdezettek 15,5%-a kapcsolódik/kapcsolódott valamilyen módon - jelenlegi, vagy legutóbbi munkája, munkahelye végett – az agráriumhoz (4. ábra).

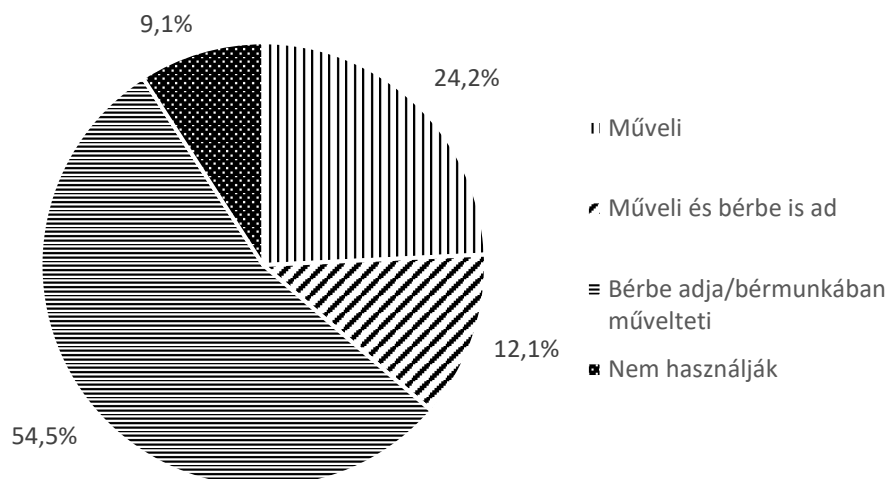
4. ábra. A lekérdezett átányi háztartások tagjainak megoszlása jelenlegi vagy legutóbbi munkahelyük/tevékenységük alapján (%)

Forrás a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Ezen belül még differenciálni lehet aszerint, hogy napszámosként (1,3%), TSZ dolgozóként (3,5%), sokszor mezőgazdasági jellegű munkát végző közfoglalkoztatottként (4,4%), illetve a minden más egyéb, agráriumhoz kapcsolódó (pl. őstermelő, gazdálkodó, falugazdász stb. - összesen 6,3%) munkát végzőként azonosították a családtagokat. A nagyarányú (23,7%), nem azonosított foglalkozású családtag jelentős része kiskorú, vagy szociálisan rászorult, valamint több olyan, a válaszadók által a roma kisebbséghez sorolt válaszadó, aki nem tudott foglalkozást megnevezni.

Ezekben az eredményekben a mezőgazdaság, mint főállású foglalkozás szerepe jelenik meg a település életében, ami első megközelítésben nem kiugró (bár sokévnnyi kutatómunkánk alapján az átlagosnál magasabb arányú). Ezt az eredményt tovább lehet árnyalni azzal, ha vizsgáljuk, hogy melléktevékenységként, illetve az önellátásban hogyan azonosítható az ágazat súlya. Ennek első szempontja, hogy vajon a háztartások mekkora hányada rendelkezik egyáltalán művelt konyhakerttel, ahol legalább saját használatra termelhet valamit. Ennek vizsgálata azt mutatta, hogy a megkérdezett háztartások kicsivel több mint fele (51,8%) rendelkezik konyhakerttel (ez nem azt jelenti, hogy termel is, csak a lehetőségét). Ugyanakkor arra a kérdésre, hogy a konyhakerten kívül rendelkeznek-e földtulajdonnal, már csak 28,2% válaszolt igennel. Azok a háztartások, melyek

földtulajdonnal rendelkeznek, jellemzően (54,5%) nem művelik meg saját maguk, hanem inkább bérbe adják, illetve bér munkában műveltetik (kutatási eredményeink alapján egyébként a kiöregedő gazdatársadalom, illetve a piaci viszonyok közt kisebb méretben már hatékonytalanul termelő gazdák számára ez a döntő stratégia Átányon). A földdel rendelkezők csupán egynegyede (24,2%) az, aki saját maga meg is műveli a földjét, illetve közel egytizedük (12,1%) műveli, és közben bérbe is ad. A tulajdonosok szintén közel tizede (9,2%) ellenben semmilyen formában nem használja a területét (5. ábra).

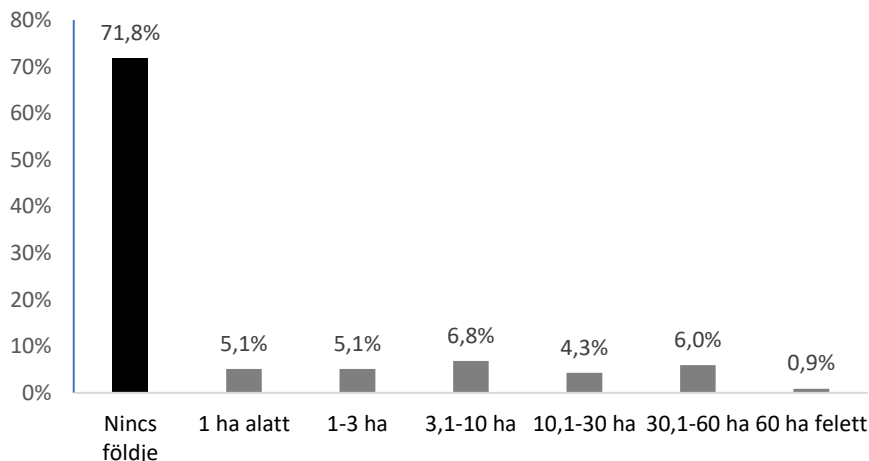
5. ábra. A lekérdezett, földtulajdonnal rendelkező átányi háztartások megoszlása földterület hasznosítás alapján (%)

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

A fentiekkel összhangban, a kérdőívek eredménye alapján a bérlés sem jellemző a háztartásokra, mivel a válaszadók közül csak négy esetben (3,4%) jelezték, hogy tevékenységükhöz más-tól bérelnék földterületet. A bérbeadás tehát az inkább jellemző: a tulajdonosok fele, az összes megkérdezett háztartás 19%-a él ezzel a lehetőséggel. Ezekben az eredményekben megjelenik az a tendencia, amit a szóbeli interjúk is megerősítettek, miszerint a földet nem adják el a gazdálkodással felhagyó családok (ez máshol általános tendencia a kutatásaink alapján), hanem bérbe adják. Átányon 1-2 nagyobb termelő mellett – a szövetkezet helyén létrejött két utód tönkremenetele után – egyedülként maradó vállalkozást (Hemag Kft.) kell kiemelni, mint fő bérlőt (utóbbi bérlő a földek legnagyobb részét).

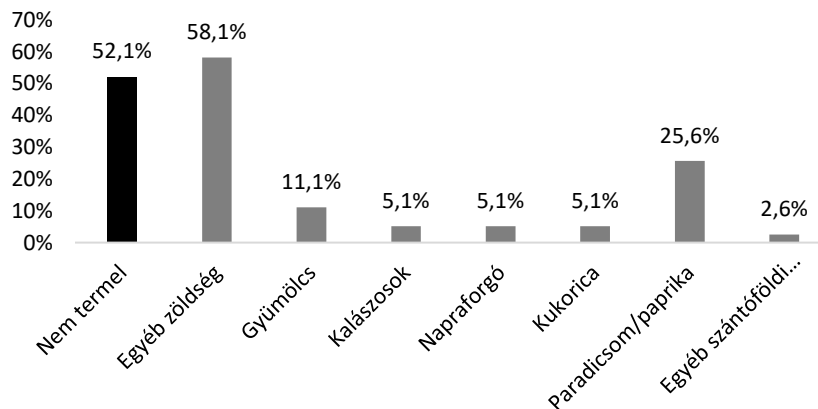
A fontosabb szereplőkkel készült interjúk során a mezőgazdasággal valamilyen szinten (a házi kerten kívül) foglalkozó háztartások számát átlagosan nagyjából 5-10-re becsülték, a kifejezetten a mezőgazdaságból vállalkozóként, őstermelőként (tehát nem alkalmazottként) fő- vagy mellék-állásban megélő háztartásokkal együtt. A máshol is tapasztalható előregedés itt is tendencia a gazdálkodás kapcsán, elvéve talákoztunk a gazdálkodást folytató/átvevő fiatalabb generációval. A nagyobb földterületen (szántó területen) gazdálkodókat 3-5 főben határozták meg, a legnagyobb gazdaság a Hemag Kft. Jellemző termékei: a gabonafélék, a kukorica, a napraforgó, a szál-
as takarmányok.

Vizsgáltuk a tulajdonosok földbirtok szerkezetét is. Miközben a megkérdezett háztartások közel háromnegyede (72%) nem rendelkezik semmilyen területtel, a földtulajdonnal rendelkezők egyharmada (ez az összes megkérdezett 10%-a) esetében a rendelkezésre álló területek egyértelműen nem haladják meg a három hektár feletti nagyságot (6. ábra), illetve fele részben még az egy hektárt sem. A földtulajdonok „legjellemzőbben” a 3,1-10 hektáros kategóriába esnek (a földtulajdonosok egynegyede tartozik ide), míg e fölötti területtel a földbirtokosok közel 40%-a jellemezhető (az összes válaszadó 11,2%-a). A nagyobb területeken már jellemzően szántóföldi növénytermesztés folyik. A földek az interjúk alapján igen vegyes minőségűek (az utolsó hivatalos adat átlagosan 21,2 AK volt – forrás: ÁMÖ, 2000).

6. ábra. A megkérdezett átányi háztartások megoszlása földtulajdon nagyság alapján (%)

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

7. ábra. A megkérdezett háztartások megoszlása az előállított főbb termények szerint (%)

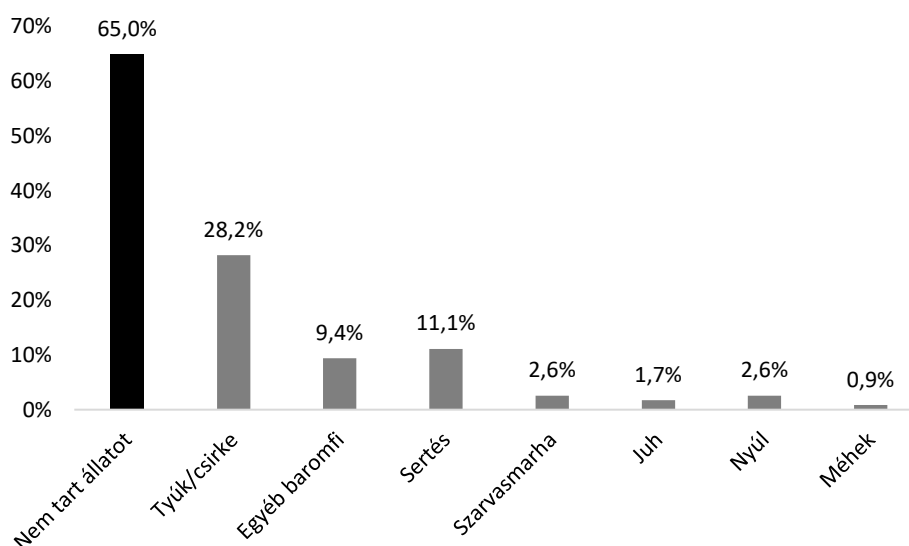
Megjegyzés: A három legjellemzőbbet kellett megadni

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Megkérdeztük, hogy ahol folyik valamilyen szintű gazdálkodás/kertészkedés, melyek a legjellemzőbb termékek (7. ábra). Miközben megállapítható, hogy a megkérdezett háztartásoknak a fele (52,1%) nem állít elő semmilyen terményt, a válaszok alapján a három legjellemzőbb termelt

növény közt első helyen szerepelnek a zöldségfélék (58,1% - ezen belül elsősorban burgonya, sárgarépa, hagyma és uborka), ezt követi az előbbi kategóriától elkülönülve a paradicsom és a paprika (25,6%). A gyümölcsstermesztés (elsősorban gyümölcsfák, elvéve szőlő) a válaszadók kicsivel több, mint egytizedénél (11,1%) érhető tetten. Szántóföldi növényeket (kalászosok, kukorica, napraforgó - 5-5-5%) a nagyobb, jellemzően fő- vagy mellékállásban gazdálkodóknál, illetve az állatot tartó háztartásokban találtunk.

Hasonlóan vizsgáltuk az állattartás szerepét is a faluban. Ez korábban, a TSZ időkben még nagyon meghatározó volt, mindenki tartott állatot, és a TSZ-nek is volt jelentős szarvasmarha, sertés- és juh-állománya. Az állattenyésztés sok másikhöz hasonlóan ezen a településen is visszaszorult, csupán a válaszadó háztartások egyharmada (35%-a) tart valamilyen haszonállatot (8. ábra). Az állattartással foglalkozó háztartások leginkább (28,2%) tyúkokat/csirkét tartanak, ettől elkülönül az egyéb baromfi (főleg kacsa, pulyka, de több galambtartó is), ami még közel 10%-ot érint. Az általános tapasztalatainkhoz képest nagyobb arányban talákoztunk sertéstartással (11,1%), és még szarvasmarha tartással is (2,6%). Közel 2%-a a megkérdezett háztartásoknak tart juhokat, illetve egy méhészt is bekerült a mintába.

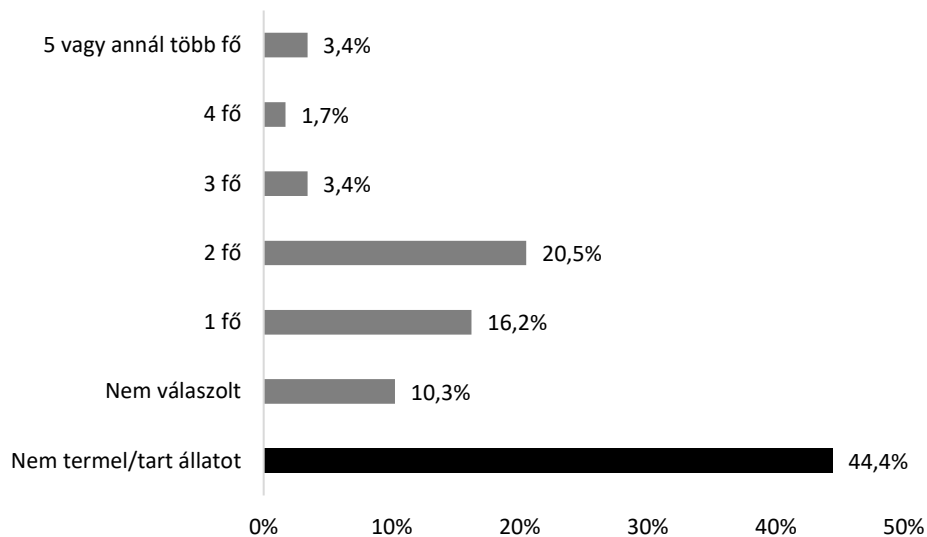

8. ábra. A megkérdezett átányi háztartások megoszlása a főbb tartott haszonállatok szerint (%)

Megjegyzés: A három legjellemzőbbet kellett megadni

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

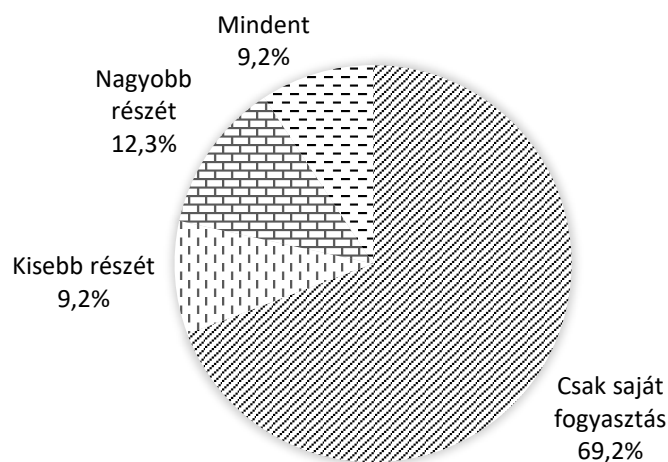
Megkérdeztük, hogy ahol folyik valamilyen termelés (az összes megkérdezett háztartás 55,6%-a termel valamilyen növényt vagy tart állatot), a háztartás hány tagja vesz részt átlagosan a gazdálkodásban (akár a háztáji kertben, akár nagyobb földterületen) (9. ábra). Miközben tehát a termelést nem folytató háztartások aránya 44,4%, a vizsgálatba vont háztartások további 10,3%-ánál (ahol tehát jeleztek valamilyen növényt vagy állatot) nem került beazonosításra, mennyien végzik a tevékenységet. A válaszadók 8,5%-ánál jellemző biztosan, hogy kettőnél több családtagot vonnak be a termelésbe. Egy háztartáson belül ugyanakkor döntően (20,5%) kettő, a megkérdezett háztartások 16,2%-ánál egy családtag végzi az ilyen jellegű tevékenységet.

9. ábra. A megkérdezett háztartások megoszlása a gazdálkodásban résztvevő családtagok átlagos száma alapján (%)

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Azon háztartások közül, amelyek valamilyen mezőgazdasági terméket (akár növény, akár állat) állítanak elő (tehát az összes megkérdezett háztartás 55,6%-a), a többség (közel 70%) saját felhasználásra termel, nem értékesíti a megtermelt termékeket (10. ábra). Azon háztartások, amelyek a megtermelt mennyiséget teljes egészében értékesítik, a vizsgált rész minta 9%-át tették ki. A nagyobb részt értékesítők aránya 12,3%, a kisebb részt értékesítőké 9,2%.

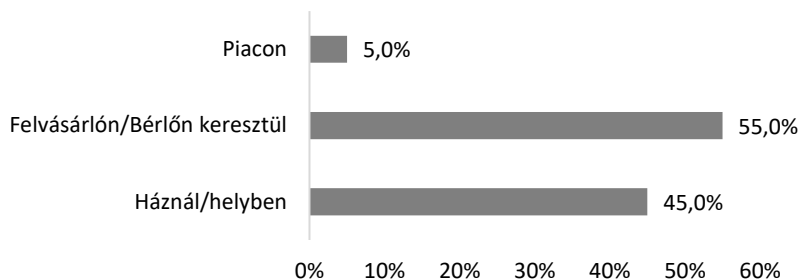

10. ábra. Az árutermelő átányi háztartások megoszlása az értékesítés módja alapján (%)

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Akik nem csak önellátásra, hanem eladásra is termelnek, a termeléssel foglalkozó válaszadó háztartások 31%-a. Tőlük vevőik vagy a háztól (ld. 11. ábra) viszik el az árujukat (az értékesítéssel

is foglalkozó termelők 45%-ára jellemző ez az értékesítési mód), vagy felvásárlónak (55%) értékesítenek. A felvásárló telephelyeként legtöbbször Hevest, illetve a helyi nagyüzemet (Hemag Kft.) azonosították, de megemlítésre került Jászberény, Jászszentandrás és Tiszafüred is. Különlegesség, hogy piacon történő értékesítést csupán egyetlen termelő említett.

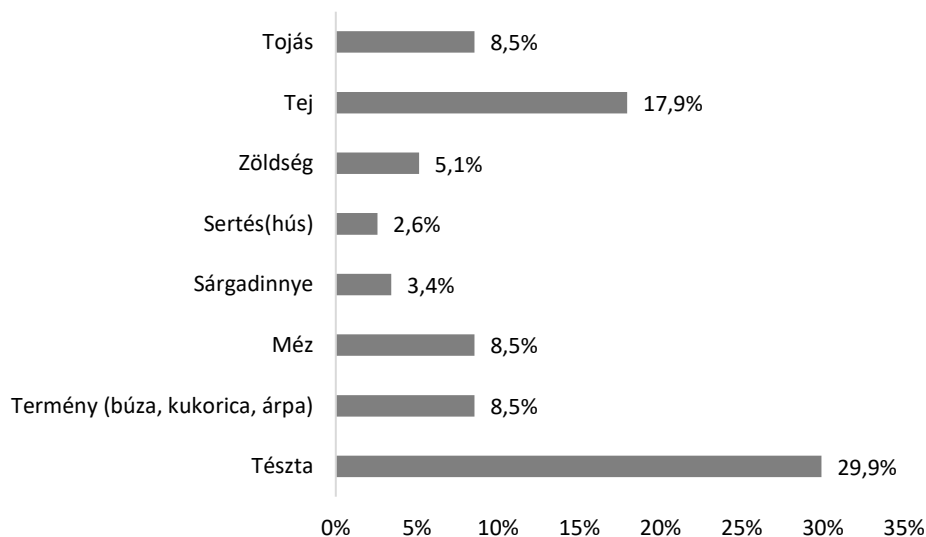

11. ábra. Az értékesítéssel foglalkozó háztartások megoszlása az értékesítés helye alapján (%)

Megjegyzés: több választ lehetett jelölni

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

A mezőgazdasággal kapcsolatban vizsgáltuk azt is, hogy a lakosság körében mely helyi termékek a legismertebbek (12. ábra). Érdekes eredmény, hogy a megkérdezett háztartások 36%-a nyilatkozott úgy, hogy nem ismernek helyben előállított terméket. 64% jelezte, hogy ismer helyben előállított termékeket, és 37% vásárolja is ezeket.

12. ábra. A helyi termékek megoszlása a lakossági ismertségük alapján (%)

Megjegyzés: több válasz is megadható volt.

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

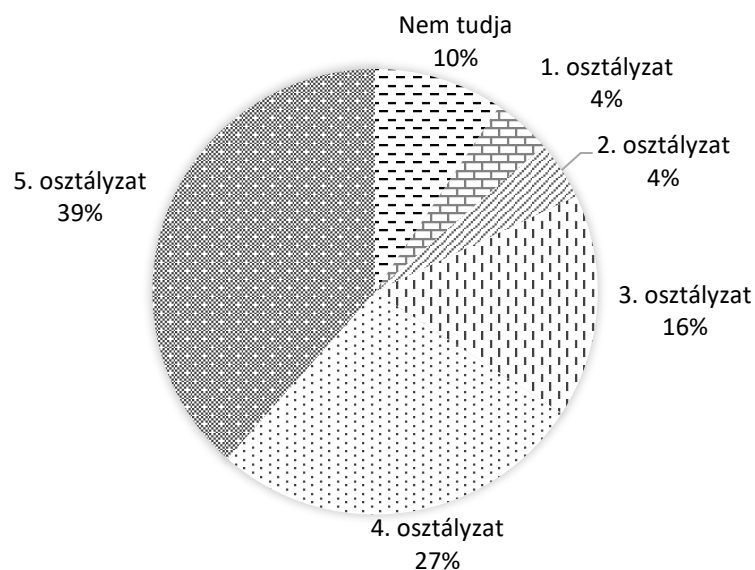
A válaszadó háztartások a legnagyobb arányban (30%) a Polgármester tulajdonában lévő tésztaüzemben előállított, és ott meg is vásárolható tészta termékeket ismerték. Második helyen

(17,9%) a helyi gazdálkodónál beszerezhető tejet említették, ezt követték a helyi termelőknél vásárolható termények (búza, kukorica, árpa - 8,5%), illetve a helyi termelőnél kapható méz (8,5%), valamint a háznál kapható tojás (8,5%). Kevesebben tudtak már az Átányon beszerezhető zöldségfélékről, sárgadinnyéről, valamint a Paraszti portán keresztül vásárolható sertésekről. Ez utóbbi, különösen a már a korábbi falukutatáson feltárt innovatív kezdeményezés folyamatos működésének fényében igen alacsony arányú említést (2,6%) kapott. Akik a termékeket egyébként ismerték, és azokat jellemzően vásárolják is, egy 1-4 skálán történő értékelésnél (ahol 1 volt a legrosszabb, és 4 a legjobb minősítés) gyakorlatilag minden helyi terméket 4-esre értékelték.

A különleges aktualitásnál fogva 2020 óta egy új kérdés is szerepel a mezőgazdaság szerepét vizsgáló kérdések közt, jelesül, hogy a Covid járvány hatására változtattak-e valamit a gazdálkodói szokásaikon a megkérdezettek. Az eredmények alapján Átányon a válaszadó háztartások nem változtattak az élelmiszer-alapanyag termelésükön. Összesen két háztartás jelezte, hogy a járvány hatására növelték a megtermelt termény mennyiségét, illetve növelték a tartott jószág-állományukat.

További kérdéseink már a mezőgazdaság átfogó szerepét kutatták, vagyis, hogy milyen mértékben szolgálhatja az ágazat a falu egészségének jövőjét, milyen szerepet látnak ennek kapcsán a közösségi problémák oldásában.

Arra a kérdésre, hogy Átány jövője a mezőgazdasági termelésben van-e (13. ábra), egy 1-5-ig terjedő skálán (ahol 1 = egyáltalán nem ért egyet...5 = teljesen egyetért) a válaszadók kétharmada (66%) vélte úgy, hogy megélhetési lehetőséget, kitörési pontot jelenthet a mezőgazdasági termelés. A legtöbben (39%) a maximális, 5-ös pontszámot jelölték.

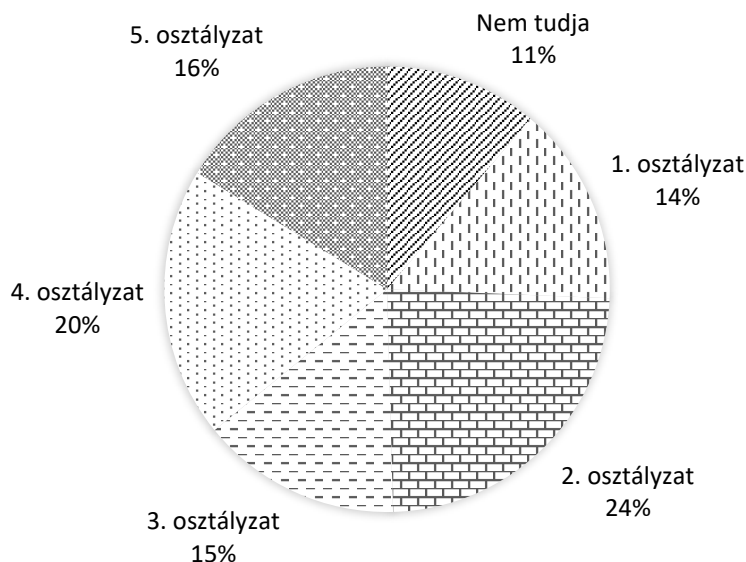
13. ábra. A mezőgazdasági termelés szerepének lakossági megítélése Átány jövőjét illetően (%)

Megjegyzés: 1-5 skálán, ahol 1= egyáltalán nem; 5 = teljesen egyetért

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Miközben a megkérdezettek 16%-a semlegesен nyilatkozott, a háztartások csupán 8%-a gondolja úgy, hogy semmilyen, vagy nagyon minimális potenciál rejtőzik a mezőgazdasági termékek értékesítésében. A háztartások 10%-a nem tudta megítélni a kérdést. Hasonlóan kellett értékelni, hogy Átány jövője a helyben termelt termékek értékesítésében van-e (14. ábra). Az 1-5-ig terjedő

skálán (ahol 1 = egyáltalán nem ért egyet...5 = teljesen egyetért) a válaszadók csupán közel egyharmada (36%) vélte úgy, hogy a falu jövőjét illetően meghatározóak lehetnek a helyi termékek. A háztartások 38%-a gondolta úgy, hogy semmilyen, vagy nagyon minimális potenciál rejtőzik a helyben előállított produktumokon. A legtöbben (24%) 2-es pontszámot jelölték. A háztartások 11%-a nem tudta megítélni a kérdést.

14. ábra. A helyi termékek szerepének lakossági megítélése Átány jövőjét illetően (%)

Megjegyzés: 1-5 skálán, ahol 1= egyáltalán nem; 5 = teljesen egyetért

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Az előző kutatási eredményeink fényében fontosnak tartottuk annak kiderítését is, vajon a közmunka és a mezőgazdálkodás összekapcsolásában látnak-e fantáziát a helyi lakosok, illetve eleve hogyan ítélik meg a közmunka programot. A statisztikai adatok alapján egyébként elmondható, hogy a 2014-es csúcsot követően (ekkor 94 fő volt a havi átlagos létszám) 2019-ig a közfoglalkoztatottak száma folyamatosan csökkent a településen. Ez egybecseng a közmunka program országosan is tapasztalható „kiürülésével”. Azonban 2020 és 2021-ben már a 2014-es értékeket is meghaladóan szerepelnek közfoglalkoztatottak a faluban (2020-ban 97, míg 2021-ben már 102 fő havi átlagban - forrás: KSH T-Star). Területi összehasonlításban (4. táblázat) vizsgálva a program szerepét megállapítható, hogy Átányon a közmunka fajlagosan (1000 lakosra vetítve) jóval hangsúlyosabb, mint a nagyobb területi egységek átlagában.

4. táblázat: A közfoglalkoztatásban részt vevők havi átlagos fajlagos létszáma Átányon, területi összehasonlításban, 2013–2021 (fő/1000 lakos)

Átány	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Átány	33	63	61	58	55	51	51	67	71
Hevesi járás	31	51	59	63	50	43	36	34	33
Heves vármegye	14	25	26	27	20	15	12	10	10
Magyarország	13	18	21	23	18	14	11	10	9

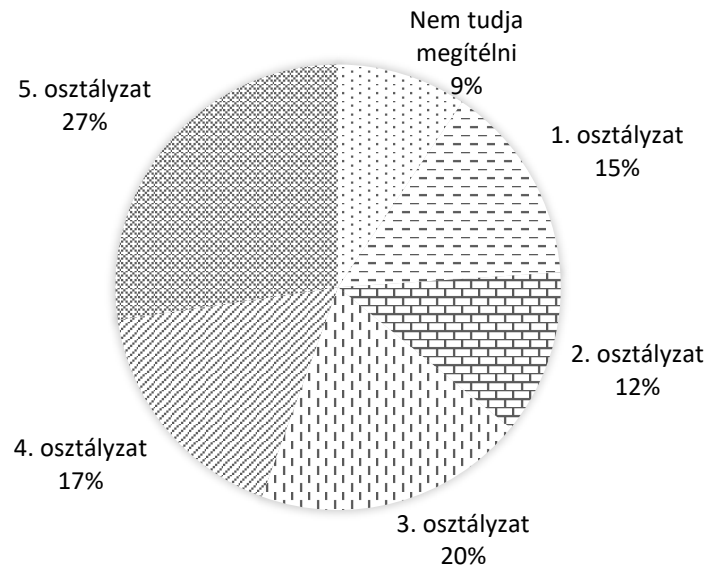
Forrás: KSH T-Stair adatbázis alapján saját számítás és szerkesztés, 2023

Különösen kiemelendő, hogy míg 2017-ig a falu értéke közel együtt mozgott a hátrányos helyzetű Hevesi járás átlagaival, 2018-tól már elszakad attól, jóval nagyobb értékeket mutatva. A legfrissebb statisztikai adatok alapján Átányon a közfoglalkoztatás duplája a járási, és hétszerese a megyei, illetve országos átlagnak.

A Belügyminisztérium adatai szerint 2022. évben a 826 fő munkavállalási korú (15-64 éves) népességből 139 fő (16,8%) volt álláskereső (ebből 49 fő tartósan), az aktív korúak ellátásában vagy szociális segélyben részesülők száma 61 fő volt. Közfoglalkoztatásban éves átlagban¹ 86 fő vett részt, amely az aktív korúak 10,4%-át jelentette. A közfoglalkoztatottak 46,5%-a (40 fő) a hosszabb időtartamú, 24,4%-a (21 fő) az országos közfoglalkoztatásban, 29,1%-a (25 fő) pedig a járási startmunka mintaprogramban dolgozott. A járási programon belül a mezőgazdasági közfoglalkoztatásban 8 fő (32%) tevékenykedett, míg a szociális jellegű mintaprogram 13 főt (52%), a helyi sajátosságokra épülő program pedig 5 főt (20%) mozgósított.

Az interjúk alapján, kutatásunk idején a közfoglalkoztatásban közel 40 fő dolgozott a faluban. Aki szeretett volna, illetve akinek volt szakmája, az már nem ennek keretében dolgozik, el tudott helyezkedni a munkaerőpiacon. A program összességében a lakosság körében vegyes, bár inkább pozitív/semleges, mint negatív megítélésű (15. ábra). Sokak szerint hasznos, de van, aki úgy véli, nem megfelelő hozzáállással, nem hatékonyan folyik a munka. Miközben a megkérdezett háztartások egyötöde nem tudta/akarta értékelni a programot (egy 1-5 skálán, ahol 1 a legrosszabb, 5 a legjobb érték), a válaszadók majdnem fele (44%) inkább pozitívan (4-es és 5-ös osztályzat), 20% semlegesen, és 27% jellemzően negatívként (1-es vagy 2-es osztályzat) ítéli meg.

¹ A havi átlagos létszámadatok számtani átlaga (Forrás: Belügyminisztérium)

15. ábra. A közmunka program megítélésének megoszlása a válaszadó átányi háztartások körében (%)

Megjegyzés: 1-5 skálán, ahol 1 a legrosszabb, 5 a legjobb érték

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

A háztartások 27%-a szerint kifejezetten pozitív a hatása, mert munkát és némi jövedelmet ad az amúgy munka nélkül lévő embereknek, illetve a program értékrendet mutat és közvetít az érintett családoknak. Ezek a válaszadók pozitív tapasztalatokról számoltak be, dicsérték a közmunkások teljesítményét, elismerték munkájukat. Akik hasznosnak ítélték meg a programot, de aggályaik voltak (17%), elsősorban az alacsony fizetést és motivációt, a lassú munkavégzést emelték ki problémaként.

A kritikus hozzáállásúak véleménye ugyanezen dimenziók mentén, de már negatív felhanggal jelenik meg (12%), míg a megkérdezettek 15%-a már egyértelműen értelmetlennek tartja a közfoglalkoztatás helyi gyakorlatát, és úgy véli, semmilyen érdemi munka illetve gyarapodás nem jár vele. Véleményük szerint a programban foglalkoztatottak túl sokan vannak, igazából munkát nem végeznek, megbízhatatlanok.

Itt kell megemlíteni azt is, hogy a megkérdezett háztartások 12%-a érintett volt a programban, mert rendszeresen részt vesz benne a háztartás legalább egy tagja. Azok körében, akik ismerik, és részt vesznek benne, a közmunka program fontossága egy 1-5 skálán 4,36-os értéket kapott, jelezve annak erős és meghatározó szerepét az érintettek körében.

Mivel ez előző falukutatásunk már feltárt ilyen kezdeményezést, vizsgáltuk azt is, a lakosok véleménye szerint van-e értelme a közmunkaprogram keretében közösségi célú mezőgazdasági termeléssel foglalkozni Átány önellátása érdekében. A jövő tekintetében igen hangsúlyos, hogy a válaszadók közel háromnegyede (71,8%) szerint van értelme ebbe az irányba mozdulni. 5,1% nem tudott ezzel kapcsolatban állást foglalni, míg csupán 23,1% nyilatkozott úgy, hogy nincs értelme az ilyen jellegű tevékenységnek. Akik pozitívan nyilatkoztak, az önellátás fontosságát, a közétkeztetés kiszolgáltatását, a közösségformáló hatást emelték ki, valamint azt, hogy helyben lehet így előállítani helyben felhasznált terméket. Előnyként említették azt is, hogy az agrár jellegű közfoglalkoztatásban szerzett tapasztalat otthon is beépíthető, illetve vica versa: akinek van ilyen gyakorlata, az a közfoglalkoztatás során tudja azt kamatoztatni. A negatív vélemények indoka az volt, hogy a közmunkások nem dolgoznak igazán, nincs szakképzettségük (tehát olyanok dolgoznak,

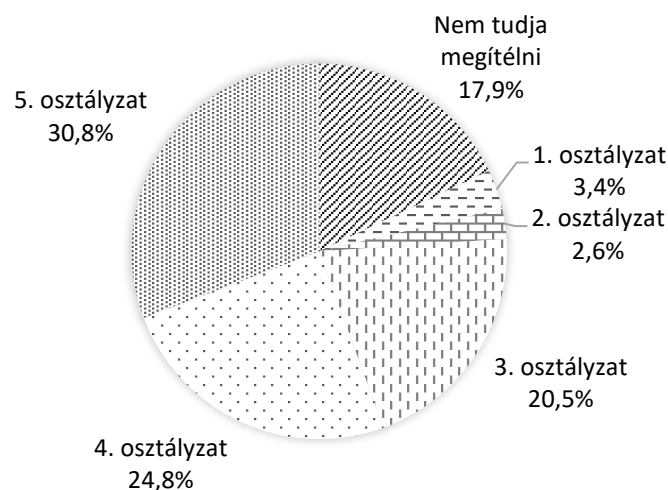
akiknek pont, hogy nincs gyakorlata, korábbi tapasztalata, illetve ilyen irányú végzettsége), az alacsony jövedelem nem jelent motivációt, illetve a megtermelt terményt ellopják.

A korábbi kutatásunk alkalmával az ún. Átány modell részeként azonosítottuk azt a sajátosságot, hogy a leromlott, illetve elhordott ingatlanok helyén, az ingatlanok termelésre való alkalmosságának megteremtése (dózerolás, talajelőkészítés stb.) után, az önkormányzat mezőgazdasági termelésbe kezd. Az így bevont területeken kezdetben elsősorban a közintézmények (óvoda) ellátására alkalmas zöldségtermesztés folyt. Ez hasznosnak is bizonyult, ám az egyre növekvő lopásoknak köszönhetően ezzel fel kellett hagyni, és szántóföldi kultúrákra átállni (ezt a fajta terményt ugyanis nem lopják el).

A termelés a Start munkaprogrammal kezdődött, az elhagyott beltelkek kitakarításával. Mind a takarítás, mind utána a zöldségtermesztés sok-sok kézimunkát igényelt, mely rendelkezésre is állt. Az előállított konyhakerti növények elsősorban az óvodai és szociális étkeztetésbe kerültek, innen látták el a települést és a környéket is. A megtermelt termények jelentős részét befőzték, a burgonyát eltárolták, így nem csak idényszerű volt az ellátás (az óvoda konyhája egyébként továbbra is végzi ezt a fajta tevékenységet, a környék ellátását egy kisbusz is segíti).

Mivel azonban a szükséges munkaerő beszűkült, a locsolás és a növényvédelem fokozódó terhet jelentett, és a lopások amúgy is ellehetetlenítették a termelést, áttértek az állattartásra, és az azokat kiszolgáló termény termelésre.

Az aktuális kérdőívünkben vizsgáltuk azt is, hogy a belterületi telkek földjének hasznosítását egyébként hogyan értékelik a lakók. Eredményeink (16. ábra) alapján, egy 1-5 skálán (ahol az 1-es a legrosszabb, az 5-ös a legjobb osztályzat), az átányiak több mint fele (~56%) pozitívan vélekedik az önkormányzatnak ezen tevékenységéről. Ezen belül is, a legtöbb megkérdezett (31%) a legmagasabb (5) osztályzatot adta az értékelésnél. A válaszadók egyötöde semleges értékelést adott, míg közel 3-3%-ban oszlott meg azok aránya, akik negatív (1-es vagy 2-es) értékelést adtak. A válaszadók 18%-a nem tudta értékelni a tevékenységet.

16. ábra. A belterületi telkek önkormányzati hasznosításának értékelése és annak megoszlása a válaszadó átányi háztartások körében (%)

Megjegyzés: 1-5 skálán, ahol 1 a legrosszabb, 5 a legjobb érték

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Összefoglalás

Az összegzés megírásakor nem csak az előző fejezetben bemutatott primer eredményeinket használjuk fel, hanem beleszójuk az interjúk során feltárt, további részletes, kvalitatív jellegű eredményeket is. A főbb megállapításaink a következők:

Más településekhez hasonlóan a háztáji gazdálkodás szerepe ezen a településen is csökkenő tendenciát mutat. A megkérdezett háztartások kevesebb, mint fele termel valamit a saját kertjében, 60%-nak semmilyen haszonállata sincs. Átány sajátossága más falvakkal történő összevetésben az, hogy itt a háznál történő gazdálkodás visszaszorulása mögött nem csak az idősebb, a termeléssel még hagyományosan foglalkozó generáció visszaszorulása, kiöregedése áll, hanem az azt ellehetetlenítő lopások nagy száma is. Bár kutatásunk idején arról számoltak be a háztartások, hogy ebben némi, kismértékű javuló tendencia figyelhető meg, azonban akik emiatt már korábban felhagytak vele, nem kezdik el újból a termelést. Ehhez járulnak a növekvő időjárásbeli problémák is, az aszály, az öntözés lehetőségének hiánya, mely ezen a településen (térsgben) jóval hangsúlyosabban jelentkező probléma, mint más kutatási helyszíneken. A házaknál még fellelhető gazdálkodás alapvetően önellátási célú.

Az állattartás visszaszorulása mögött nevesítettek olyan okokat, melyekkel máshol is találkozunk: az állatok gondozása munkaigényes, nincs benne szünet, nem éri meg, más munkalehetőségek sokkal kényelmesebb körülményekkel, kiszámíthatóbb bevétellel járnak együtt. A TSZ idején volt lehetőség kedvezményesen alapanyaghoz, értékesítési lehetőségekhez, szakértelemhez, infrastruktúrához jutni. A TSZ felszámolásával ezek a lehetőségek eltűntek. Ehhez járultak azok a sajátosságok, melyek helyspecifikusak: bezárt a korábbi tejcsarnok, ahova le lehetett adni a tejet, volt kisvágóhíd, illetve „állatforgalmi” (Tiszanána), vagyis átvevőhely, ahol le lehetett adni a jószágot. Ezek megszűnése is erősítette a tevékenység befejezését. A háztáji növénytermesztéshez hasonlóan, az állatállomány ellopása itt is kiemelt, a tevékenység befejezéséhez vezető tényezőként lett beazonosítva.

A gazdálkodás főtevékenységként való űzését - különösen a kisebb gazdaságok esetén - itt is számos tényező nehezíti az interjúk alapján. Az alapanyagok drágulása, a piaci kiszolgáltatottság, a kézi munkaerő hiánya, a földhöz jutás nehézségei mind-mind korlátozó tényezők. Az interjúalanyok az Átányon fő- vagy mellékállásban tevékenykedő gazdálkodók körét 5-10 főre/családra becsülték. Állattartással kapcsolatban egy nagyobb (100 feletti egyedszám) és egy-két kisebb tehenészet, illetve egy juhászat került fókuszba az interjúk alapján. Primer eredményeink alapján, a gazdák közötti alapvetően jó kapcsolat ellenére nem említettek hatékony együttműködést. Ez azért is érdekes, mivel korábbi kutatásunk kiemelte, mennyire segítik egymást a helyi gazdák. Gazdakör elvileg van (42 gazda, de ebben nem csak átányi lakosok vannak benne), de gyakorlati haszna elenyésző. Pályázatok tekintetében a fiatal gazda támogatást lehet kiemelni, de egyéb pályázati tevékenység nem jellemző a helyi gazdatársadalomra. A pályázatok kapcsán a főbb problémák máshol is jellemzőek: a túlzott bürokrácia és adminisztráció, a túl kisértékű pályázatok vagy az önerő problematikája, az idő- és az információk hiánya.

A fiatalok számára, különösen föld és eszközök hiányában, termelésbe kezdeni gyakorlatilag lehetetlen. (A fiatalok perspektíváiról további részletek: Nagy A. 2023). A generációváltás ott lehetséges, ahol a szükséges föld és gépállomány már rendelkezésre áll. A gazdálkodást folytatni szándékozó fiatalokat 4-5 főben tudtuk kutatásunk idején azonosítani.

Az is körvonalazódott, hogy a gazdálkodással felhagyók esetenként eladják a földjüket, de jellemzően inkább a nagyobb gazdálkodóknak, illetve kiemelt szereplőként a Hemag Kft.-nek adják bérbe, illetve bér munkában műveltetik meg. Mind a földtulajdonosok, mind a Kft. vezetőjének véleménye alapján ez viszont egy jól működő, hasznos kooperáció. A földtulajdonosok számára

nincs piaci kockázat, kiszámítható bevételekre tesznek szert, nem kell a munkát nekik elvégezniük. A cég számára a nagyobb területen, kiszámíthatóbban, a piaci igényeknek megfelelően, jobb alkupozícióban, a meglévő fejlett gépparkkal intenzívebben, smart fejlesztésekkel lehet termelni. A cég képes folyamatosan pályázni, a pályázatok közvetve (pl. tároló kapacitás) vagy közvetlenül (pl. külterületi utak felújítása) hatnak a település többi gazdálkodójára, földtulajdonosára is. A Kft. 16 főt foglalkoztat.

A mezőgazdaság közösségi szerepe több szempontból tetten érhető Átányon. A közfoglalkoztatáshoz kapcsolódóan, a start munkaprogramon belül sok helyi, elsősorban roma származású lakos dolgozik. Bár a program működését – mint mindenhol – itt is érik kritikák, de mind az interjúk, mind pedig a háztartási kérdőívezésünk alapján döntően pozitív a megítélése. Az kiderült, hogy a korábbi zöldségtermesztés, illetve gyümölcstermesztés ellehetetlenült, és ebben elsősorban a lopások játszottak közre (valamint az is, hogy az ezekhez szükséges, dolgozni akaró munkaerő nem állt mindig rendelkezésre), de a szántóföldi növénytermesztés, takarmány előállítás, valamint a kapcsolódó állattartás lehetőséget, mintát, rendszerességet biztosít számos átányinak.

Mindezek mellett rákérdeztünk arra is, hogy háztartási szinten a mezőgazdaság nyújt-e lehetőséget a hátrányos helyzetű roma társadalom számára. A megkérdezettek egyértelmű véleménye alapján az agrárium csak a Start programban résztvevők számára, illetve a közfoglalkoztatás keretében jelent valamilyen megoldást. Otthoni termelésbe nem kezdenek, és idénymunkára sem jelentkeznék. Utóbbi lehetőséget a szakértelem hiánya is nehezíti.

A leromlott belterületi területek termelésbe vonása folytatódott a legutóbbi kutatásunk óta. Az interjúk alapján így az önkormányzat által művelt területek nagysága közel 20 hektár. Ezek a területek rendezettek, a korábbi lelakott ingatlanok nem rontják a faluképet, illetve azt is lehet mondani, hogy egyfajta sajátosságot is biztosítanak a településnek. A megtermelt termény egyrészt helyben hasznosul (állattenyésztés), másrészt az eladásból származó bevétel helyben marad. Érdekesség, hogy kutatásunk idején ezen területek egy részén kender fajtakisérletek zajlottak (gyógyászati és kenderbeton felhasználási céllal), melynek kapcsán gépet is kaptak a közmunka programban támogatásként.

Az Élő Paraszti Porta kezdeményezés továbbra is működik, a kialakított gazdaságban elsősorban sertést (átlagban 70-80 egyed), valamint baromfit, néhány tehenet is tartanak (utóbbiakat fedeztetik, hátha lesz borjú). Korábban voltak juhok is, de azzal mára felhagytak. A jószágokat alapvetően a saját termelésből látják el (bár az adalékokat vásárolni kell), a munkát a start munkaprogram keretében helyiek látják el (3 fő állatgondozó, illetve összesen 12 ember, akik kiegészülnek időnként a közfoglalkoztatás más területein tevékenykedőkkel). Az itt nevelt állatokhoz kedvezményes áron juthatnak a helyiek (korábban a vágóhídon feldolgozott terméket visszahozták az óvoda ellátására is). A helyiek által meg nem vásárolt felesleget vágóhídon értékesítik. Az önkormányzatnak a szükséges gépei a Start munkaprogramon, pályázatokon, illetve önerős beruházásokon keresztül megvannak, azokkal rendelkeznek. Az eszközökkel a helyiek számára gépi szolgáltatást is nyújtanak. A termények tárolásához kapacitással rendelkezik a Porta. A profitot visszaforgatják a működésbe. A jövőt illetően azonban az interjúk során borúlátóan fogalmaztak, a növekvő költségek, a piaci bizonytalanságok, a csökkenő, dolgozni akaró munkaerő, illetve az időjárás kihívások miatt.

Összegzésként a mezőgazdaság beszűkülő szerepe emelhető ki. A háztáji gazdálkodás, a falukutatásaink során általánosan felmerülő, és a speciális helyi okoknak is köszönhetően visszaszoruló tendenciát mutat. Ezen belül is az állattartás határozottabban csökken. Egyes vélemények szerint, a középkorú, illetve idősebb generáció eltűnésével a gazdálkodás is el fog tűnni a falu

életéből. Természetesen ezt még sok minden befolyásolhatja, de kétségtelen tény, hogy a termelés folytatását a gazdaság-átadás nehézségei, valamint a fiatalabb generáció gazdálkodástól való „elfordulása” is kérdésessé teszik. A piaci nehézségek okán már számos jelenlegi földtulajdonos felhagyott a termeléssel, és inkább a helyi nagyvállalkozóval művelteti meg földjét. Negatív tendenciaként azonosítható, hogy ahol eladásra kerül/került sor, ott sok esetben már nem átányi tulajdonban vannak a területek.

Miközben a település meghatározó vállalkozása a Hemag Kft. maradt a legutóbbi kutatásunk óta, fő- vagy mellékállásban még számos szereplő azonosítható, akik növénytermesztéssel, állattenyésztéssel foglalkoznak. A jövőt illetően azonban szinte mind borúlátóan nyilatkoztak, és a 2014-es eredményeink fényében a generációváltás problematikája, a fiatalok bevonásának a kérdése nem oldódott fel, inkább kilátástalanabbá vált. Megélhetési, foglalkoztatási szerepét illetően így az agrárium már nem játszik akkora szerepet, mint korábban, és a vélemények alapján ez a tendencia tovább erősödik.

Az agráriumnak a közösségi szerepe még jobban tetten érhető, bár már ez is számos problémával terhelt. A belterületek megművelése folytatódik, ez jól tesz a faluképnek, és bevételt is eredményez, illetve ellátja a még szintén működő Paraszti Portát. Ez a két tevékenység munkát biztosít jó pár lakosnak, a tevékenységből származó termékek a helyiek számára kedvezményes áron vásárolhatók meg. Mind a belterületek művelése, mind a Porta, illetve a közösségi célú gazdálkodás kifejezetten inkább pozitív megítélésű a lakosság körében, azt a jövő szempontjából is fontosnak tartják.

Irodalomjegyzék

- Áldorfai Gy. (2014): Átány modell – Törekvések a helyi gazdaságfejlesztés jegyében. *Acta Regionis Rurum*, 8. 29–42.
- Demeter P. (2014): Átány jelene, jövője a mezőgazdaságban. *Acta Regionis Rurum*, 8. 19–28.
- Fél E. – Hofer T. (2010): „Mi, korrekt parasztok..”. Hagyományos élet Átányon. Budapest: Korall.
- Karacs M. (2014): Néhány fontosabb társadalmi innováció Átányon. *Acta Regionis Rurum*, 8. 43–49.
- Molnár M. (2014): Az átányi falukutatás. *Acta Regionis Rurum* 8. 3–8.
- Nagy A. (2023): Az átányi fiatalok megélhetési lehetőségei *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]

Interjúalanyok

- Jámbor Dénes, polgármester
Galvács Tibor, gazdálkodó
Ferenczi Norbert, állatgondozó
Tóth János, gazdálkodó
Lacházi Tibor, gazdálkodó
Ötvös Zoltán, ügyvezető (Hemag Kft.)
Mikó Róbert, gazdálkodó

1. kép. Átány, a gazdálkodó falu (Fotó: Nagy Kamilla)

*This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.*

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

Közösségi attitűd, civil szervezetek és szerepük Átányon

Community activities, civil organisations, and their role in the village of Átány

Gerencsér Ilona¹ – Bálint Csaba²

¹kutató – AKI Agrárközgazdasági Intézet / researcher – Institute of Agricultural Economics

²kutató – AKI Agrárközgazdasági Intézet; adjunktus – Budapesti Corvinus Egyetem, Fenntartható Fejlődés Intézet / researcher – Institute of Agricultural Economics; assistant professor – AKI Corvinus University of Budapest

Absztrakt

A tanulmány Átány helyi társadalmát, valamint a helyi társadalmi együttélés jellemzőit ismerteti. A vizsgálat fő témái a helyiek saját közösségük, a településükön megvalósult fejlesztések és a közösségi élettel állnak kapcsolatban. Ezen kívül bemutatja az átányiak véleményét civil szervezeteikről, továbbá azt is, hogy mennyire ismerik ezeket a szervezeteket. A tanulmány elkészítéséhez szükséges információk dokumentum-elemzés, nyilvánosan elérhető adatbázis, a lakosság körében végzett kérdőíves felmérés, valamint a közösség életéről ismerettel rendelkező személyekkel készült interjúk segítségével álltak rendelkezésre.

Abstract

The study describes the local society of Átány and the characteristics of local social coexistence. The main themes of the study are related to the local people's own community, the developments in their municipality and community life. It also presents the opinions of the people of Átány about their civil society organisations and their level of awareness of these organisations. Information for the study was obtained through documentary analysis, a publicly available database, a questionnaire survey of the population, and interviews with people familiar with community life.

Bevezetés

A vidéki térségek, illetve települések történeti, kulturális hagyományai, a helyhez kötődést, a valahová tartozás érzését hivatottak elősegíteni, amelyek kialakítják az ott élők közösségét. A jól működő közösségről feltételezzük, hogy tagjai mentálisan egészséges, fizikailag aktív, inspirált személyek, akik nyitottak a változások kínálta lehetőségekre és felismerik a problémák megoldásában betöltött saját szerepüket. Készek mozgósítani a feladatok megoldására a közösség tagjait. A közösségek működése meglehetősen összetett, mivel egyszerre kell mind a gyorsan változó gazdasági, technológiai, mind pedig a társadalmi környezet változásaira reagálni. Napjainkban az is látszik, hogy ezeknek a feltételeknek a helyi közösségek ma már egyre nagyobb energia-befektetéssel tudnak csak megfelelni.

Az elmúlt évtizedben számos helyi közösség a kor kihívásai mellett felismerte településének különleges és egyedi adottságait, hagyományait, a helyi munkaerő sajátos képzettségét, és azt is

tudatosították, hogy kulturális adottságaik segítségével előnyhöz juthatnak más régiókkal szemben. Kiemelt fontosságúvá vált azoknak a tényezőknek, belső erőforrásoknak a felkutatása, amelyek egy-egy terület önállóbb gazdasági és társadalmi fejlődéséhez, fejlesztéséhez járulnak hozzá (Káposzta et al., 2015; Nagyné Molnár, 2013; Goda-Kassai, 2011; Kovács, 2018). A belső erőforrásokhoz való viszony, illetve az erőforrások egyik alakítója az adott közösségben lévő kultúra, helyi identitás. Ez a területhasználat, a természethez való viszony, a közösségben való részvétel alakítója, a helyi stratégiák formálója és ezek által a helyi gazdasági és társadalmi fejlődés meghatározó tényezője (G. Fekete, 2010). A térségi szereplők együttműködése, közös gondolkodása jótékonyan hat a közösségekre és erősíti mind a helyi, mind pedig a térségi identitást (Hanzel és Kassai, 2014).

A fejlettséget mérő, pusztán gazdasági alapokon nyugvó mérési megközelítés több új fogalommal egészült ki, mint például a humán fejlettség, életszínvonal, boldogság, amely ismérvek a társadalmi tőke jellemzői. Új dimenzióként tekinthetünk az egészségre is, mivel „egészség nélkül nincs fejlődés, nincs jövő” (Bálint, 2016: 100). Mindezek fejlesztése legalább annyira hozzájárulhat a helyi társadalmak minőségi működéséhez, mint a gazdasági fejlődés.

A fejlesztési célok és irányok kijelölésénél fontos szempont mind a célcsoport, mind pedig a célok végrehajtásában közreműködők képzettségi szintje, korösszetétele. A vidéken élő lakosság (kor)összetétele meglehetősen sokat változott az elmúlt ötven évben. A gazdasági problémákon túl nehézséget jelent az elöregedés, és jelentkezett a gettósodás is. Ez utóbbi tipikusan a kisebbségben élő cigány kultúra képviselőire jellemző.

A cigányság – ez az évszázadokon keresztül vándorló, saját hazával nem rendelkező nép lényegében nem asszimilálódott semmilyen kultúrába. Ennek okát részben a saját identitásuk megőrzésében találjuk. A saját hagyományaik, a külvilágtól, többségtől való határozott elkülönülés az asszimilációt lehetetlenné tette. A csoport-identitás mindig az egyéni érdekek felett állt, és ez adta az erőt a cigányság számára. Identitásuk megőrzéséhez nagymértékben hozzájárult a többségi társadalom idegenkedése, elzárkózása is (Kemény et al 2014).

A cigányság több mint 60%-a mai is rurális környezetben él, egyre inkább szegregátumokban, elkülönülve a többségi népségtől. Túlnyomó többségük az ország hátrányos helyzetű, recessziós északi, északkeleti (51%), Dél-dunántúli (20%) régióiban él. Arányuk szerint felülreprezentáltak Borsod-Abaúj-Zemplén, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Békés és Baranya megyékben. (Kemény et al., 2004). A szegregátumok negyede a településeken belül, kétharmada a települések határában található (Domokos, 2010). Gyors számbeli gyarapodásuk és földrajzi térnyerésük csaknem minden DK-európai országban fokozza a többségi társadalom érzékenységét az átalakuló együttélés kérdéseit illetően (Süli-Zakar, 2013).

A közösségépítésnek az egyik fontos célja pontosan a bizalom kiépítése az adott közösség tagjai, illetve a közösség és intézményei között. Ennek megvalósításában a településvezetők ilyen irányú tevékenysége mellett, az egyén szerepe legalább ennyire fontos. A vezetők egyik informális közösségformáló eszköze lehet adott településen a helyi hagyományok fenntartásának ösztönzése. A további közösségformáló szegmenseket a helyi egyesületek, civil szervezetek testesítik meg, illetve azok a személyek, akik mind a belső, mind pedig a külső (emberi) erőforrásokat mozgósítani képesek. A belső erőforrások aktivizálásán a lakosság, míg a külső erőforrásokon elsősorban a pályázati források elnyerése értendő.

Jelen tanulmány fő célja az Átányon élők közösségi életének, illetve belső erőforrásainak bemutatása. A kutatás az alábbi központi kérdések mentén épült fel:

1. A helyiek milyennek látják saját közösségüket?
2. Hogyan élik meg közösségi életüket?
3. Mennyire tartják fontosnak közösségük fejlesztéseit?

A települést több szempontból is kettősség jellemzi. Kedvező forgalmi helyzetű, kedvező turisztikai adottságnak számít a Tisza-tó közelsége, ugyanakkor klasszikus belső periférián található és a hátrányos helyzet számos problematikája is megfigyelhető (Molnár, 2014). A helyi közösség vizsgálata azért is ígérkezik izgalmasnak, mivel Átány társadalma sem egyveretű. A település lakossági összetételében – bár statisztikai értelemben nem bizonyítható, de a korábban kisebbségben lévő cigányság ma már a legkörültekintőbb becslések szerint is a népesség minimum felét jelenti.

Anyag és módszer

A kutatás részben Molnár Melinda és Kassai Zsuzsanna Átányhoz kapcsolódó korábbi kutatására, illetve az elérhető statisztikai adatbázisok elemzésére épül. A helyi közösség jellemzőinek bemutatása félig strukturált interjúk - amelyek a településen található nyugdíjas civil szervezet, a református egyház, valamint a település jelenlegi vezetőjével készültek-, valamint a kutatás részét képező több témát érintő kérdőív segítségével valósult meg. A közösség vizsgálata mind kvantitatív, mind pedig kvalitatív úton összegyűjthető jellemzők felhasználásával történt. A kvantitatív mutatók elemzése elsősorban a rendelkezésre álló KSH adatbázis segítségével történt.

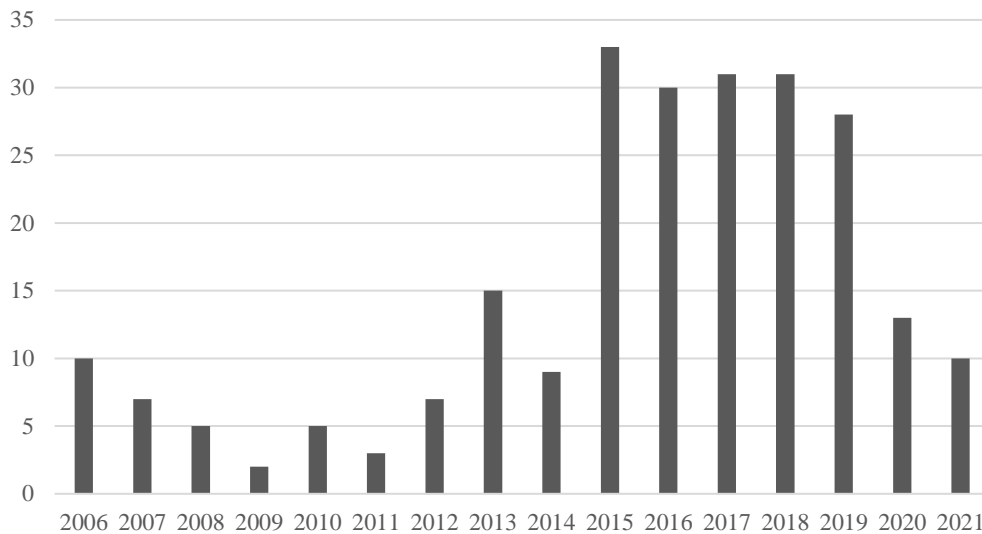
Átány általános társadalmi jellemzői

Közösségi színterek

Az összetartó közösség kialakulásának szükségszerű feltétele, hogy rendelkezésre álljanak olyan helyszínek, ahol a közösség tagjai bizonyos időközönként, vagy rendszeresen találkozhatnak, programokat, rendezvényeket valósítanak meg együtt. Szinte valamennyi magyarországi településről elmondható, hogy az egyik meghatározó közösségi színtere a művelődési ház, amely az évek során vagy veszített közösségformáló szerepéből, vagy új funkciókkal egészült ki. Az épületen belül kialakított közösségi terek, színpaddal rendelkező előadóterem teszi alkalmassá a civil kezdeményezések, és egyéb programok lebonyolítására. A Fél Edit nevet viselő művelődési ház szerves részét képezi a település életének. Közösségi színtérnek tekinthető a sportpálya is, ahol vasárnaponként a helyi futballcsapat mérkőzéseire látogathatnak ki a falubeliek (interjú Jámbor Dénes polgármesterrel).

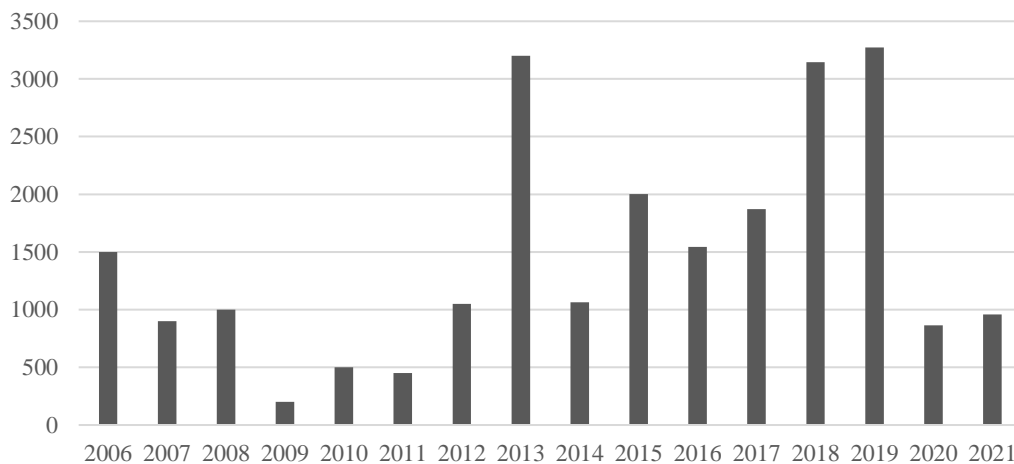
Az identitás megőrzése, a közösségépítés az egyházi tevékenységek gyakorlásán keresztül is megvalósulhat. Az egyház közösségépítő szerepét a településen a szakrális ünnepek alkalmával töltheti be (interjú Ferenczi Zoltán lelkésszel). (Erről részletesebben olvashatunk Kovács Cs. J. 2023 tanulmányában). Kíváncsiak voltunk, hogy a megkérdezettek közül hányan gyakorolják hitéletüket. A megkérdezettek 66 százaléka a falu egyházi közösségeit nem tartotta fontosnak és mindössze 55 százalékuk volt tagja ilyen közösségnek. A válaszadók több mint fele (60%) nem jár rendszeresen templomba és a hitét sem gyakorolja. A rendszeresen járók heti gyakorisággal teszik ezt, illetve otthon imádkoznak. A Covid járvány alatt a rendszeresen templomba járók száma jelentősen lecsökkent és azóta sem állt vissza a korábbi látogatottsági arány. Sokan az interneten

elérhető istentiszteletekre hivatkozva nem járnak a templomba, amely azonban nem helyettesíti/pótolja a közösségi életet (interjú Ferenczfi Zoltán lelkésszel).

1. ábra. Kulturális rendezvények száma (db)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

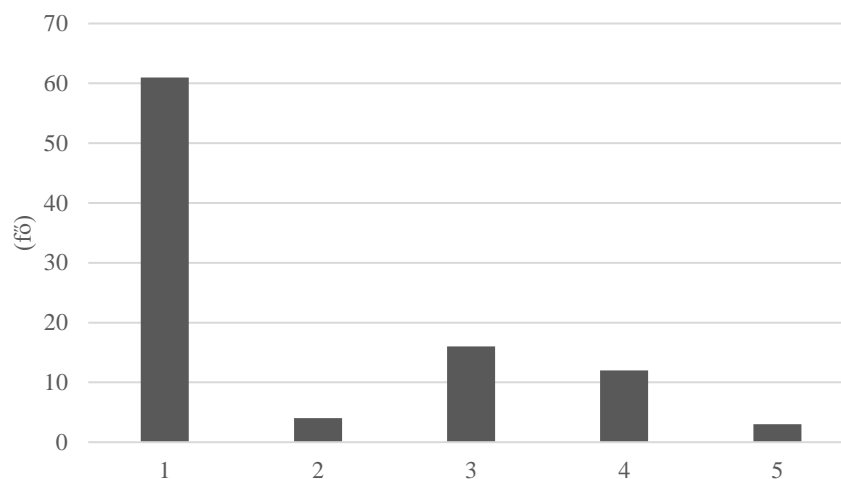

2. ábra. Kulturális rendezvényeken részt vevők száma (fő)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A közösséghez való tartozás megélésének további terei lehetnek azok a kulturális rendezvények, amelyeket vagy az önkormányzat, helyi intézmények (óvoda, iskola) vagy a civil szervezetek szerveznek (interjú Jámbor Dénes polgármesterrel). Jellemzően ezek az események az országos ünnepek helyi leképezései. Ezek a közösségi helyszínek lehetőséget biztosítanak a szűkebb rokoni vagy akár baráti társaságon kívüli, társadalmi kapcsolatok megélésére. Az 1. és 2. ábrák az Átányon megrendezésre kerülő rendezvények és a résztvevők számát szemléltetik. Látható, hogy a rendezvények száma megháromszorozódott, a résztvevők száma pedig megduplázódott az elmúlt hat évben. A Covid-19 járvány természetesen ezen a területen is éreztette hatását a vizsgálat utolsó két évében.

A kérdőíves felmérés eredményei meglehetősen érdekes eredményt hoztak általában a szórakozási lehetőségek megítélésével kapcsolatban. A számos megrendezésre kerülő közösségi esemény ellenére a nyilatkozók közel háromnegyede érzi úgy, hogy Átányon nincs megfelelő szórakozási lehetőség (lásd 3. ábra). A válaszadók 68%-a az 1-től 5-ig terjedő skálán egyesre vagy kettesre minősítette a helyi rendezvényeket, ami igen kedvezőtlen arány. A megkérdezetteknek 17%-a közepest adott és az „elmegy” kategóriába sorolta a helyi rendezvényeket. Ezek a számok arra engednek következtetni, hogy a meglévő rendezvények nem találkoznak a helyiek igényeivel és nem elégtik ki az itt élők szórakozási elképzeléseit a nyilatkozók állítása szerint. A roma lakosság jellemzően nagycsaládosok, ők inkább családi körben élik meg a közösségi életet, de a falunapon ők is részt vesznek (interjú Jámbor Dénes polgármesterrel).

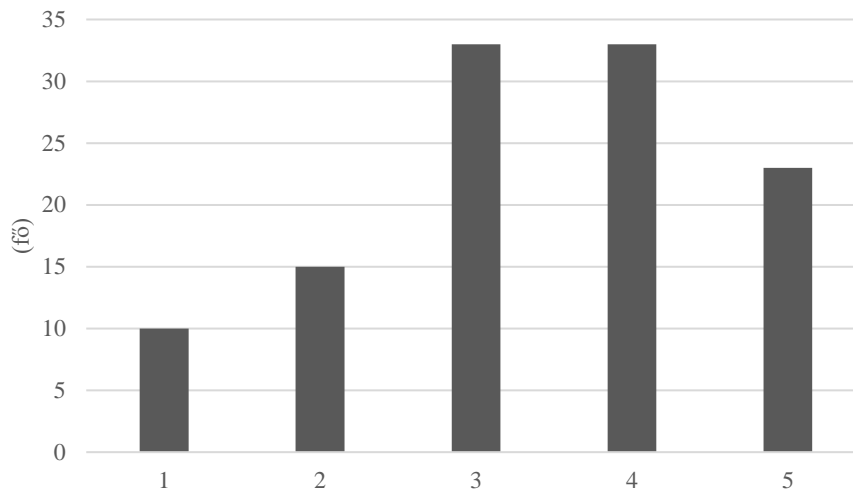
3. ábra. A szórakozási lehetőség megítélése (1-től 5-ig terjedő skálán)

Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

A faluközösség jellemzői

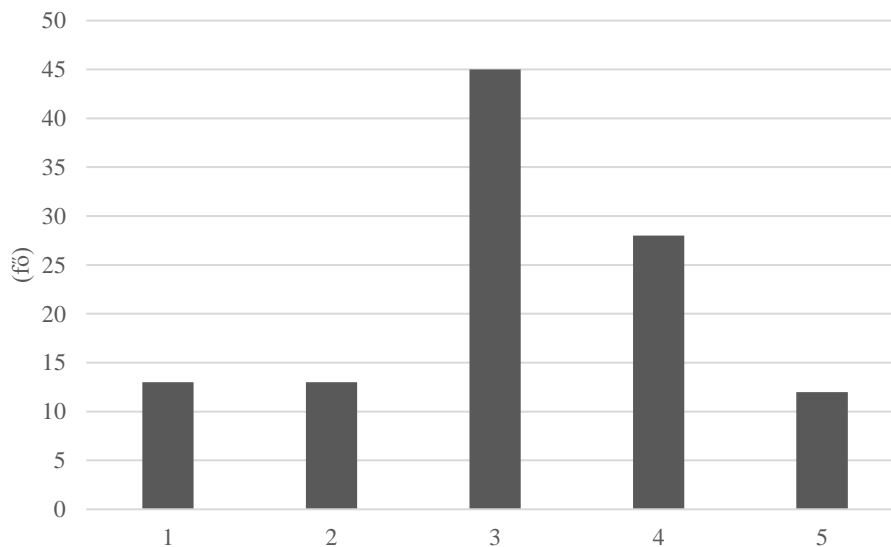
A közösség vendégszerető, ugyanakkor amennyiben valaki ide költözik - éppen az erős helyi identitás miatt - időre van szükség a közösségbe való beilleszkedéshez. Alapvetően jól működnek a bizalmi kapcsolatok, segítik egymást az emberek. Természetesen ez a bizalom nem egyetemes, a falu minden tagjára kiterjedő. Mindenkinek vannak szorosabb kapcsolatai, másokkal pedig lazább viszonyban vannak (interjú Ferenczfi Zoltán lelkésszel), de a kapcsolattartás milyensége függhet a társadalmi rétegtől is, ahová az emberek tartoznak, és településrésztől is, ahol élnek. Hagyományosan erős a szomszédsági kapcsolat, bár mióta utcáról utcára kicserélődőben a lakosság, így ez némileg megváltozott (interjú Jámbor Dénes polgármesterrel).

A helyiek önmagukról, valamint a település jövőjéről alkotott általános megítélésére is kíváncsiak voltunk. A válaszadók közel háromnegyede (62%) nyilatkozott úgy, hogy Átányon az emberek alapvetően megértik egymást (lásd 4. ábra). Hasonló arányban (65%) nyilatkoztak pozitívan a település kedvezően alakuló jövőjéről is.

4. ábra. „Átányon az emberek megértik egymást” megítélése (1-től 5-ig terjedő skálán)

Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

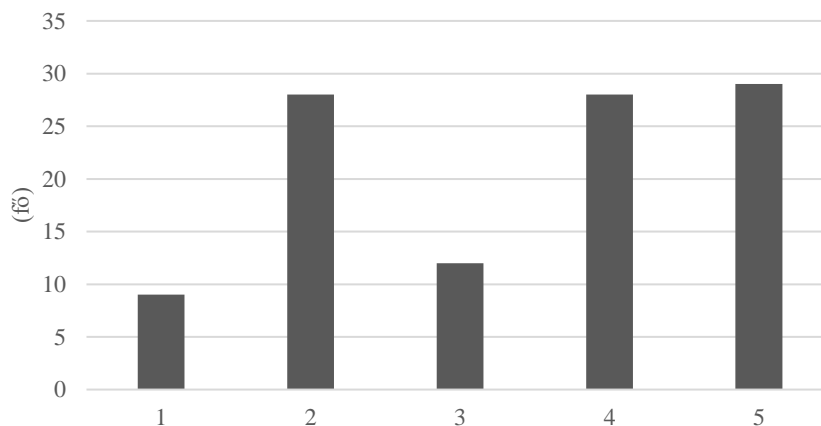
5. ábra. A cigány-magyar együttélés megítélése (1-től 5-ig terjedő skálán)

Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Javult a korábbi kutatás eredményeihez képest a cigány-magyar együttélés megítélése is. Míg 2014-ben inkább negatív volt a nyilatkozók döntő többsége (68%-a), addig a legutóbbi felmérés eredményei éppen ennek az ellenkezőjéről tettek tanúbizonyságot (5. ábra). A közepesnek minősítők száma ugyan 21 százalékról 41 százalékra nőtt, viszont az elégedetlenek aránya 68 százalékról 24 százalékra csökkent. Ennek ellenére a falu magyar tagjai sokszor előítéletesek a helyi cigánysággal szemben (interjú Ferenczfi Zoltán lelkésszel). A település vezetője hangsúlyozta, hogy külön és hangsúlyosan figyelnek arra, hogy sem etnikai alapon, sem más formában a településen belül ne legyenek szembenálló csoportosulások (interjú Jámbor Dénes polgármesterrel).

A településen élők azzal az állítással, hogy az itt élők rendelkeznek-e helyi közösségtudattal a válaszadók több mint fele (54%-a) alapvetően vagy teljes mértékben egyetértett (6. ábra). A megkérdezettek több mint egynegyede (26%-a) nem ért egyet ezzel az állítással. Ezt támasztották alá az interjúkban elhangzottak is. Igen, az átányi identitás nagyon erős, még abban az esetben is

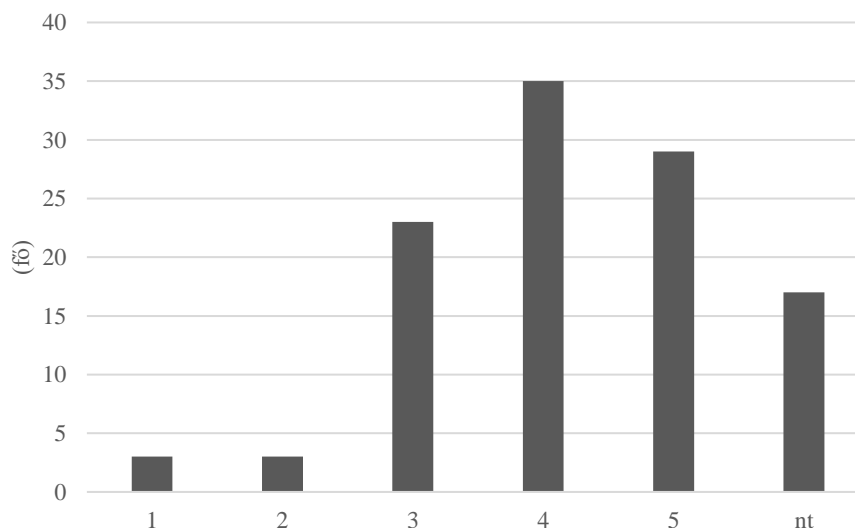
meghatározó tényező marad a helyiek életében, ha az illető elszármazik. Jó példa erre, hogy a más településen élők Átányon kereszteltetik meg gyermeküket, noha ezt jelenlegi lakóhelyükön is megtehetnék (interjú Ferenczfi Zoltán lelkésszel). A másik példa az erős átányi tudatra korábbi évekre vezethető vissza. 50 évvel ezelőtt a párválasztáskor 90%-ban csak átányi fiatalok házasodtak össze egymással, más településről nem választottak párt maguknak (interjú Jámbor Dénes polgármesterrel).

6. ábra. „Az (Átányon) élők rendelkeznek helyi közösségtudattal.” (1-től 5-ig terjedő skálán értékelve)

Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Bár a hagyományok fontos részét képezik Átány életének, azokat a közösség javára átörökíteni hatalmas munkát és anyagi erőforrást kíván.

7. ábra. Hagományörzés ápolása Átányon (1-től 5-ig terjedő skálán értékelve)

Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Korábban láthattuk, hogy annak ellenére, hogy csökkent mind a rendezvények, mind a résztvevők száma, a nyilatkozók a hagyományörzés ápolását egyértelműen pozitívnak ítélték (7. ábra). A válaszadók a helyi hagyományok őrzését alapvetően jónak tartják (58%). Mindössze a válaszadók 15 százaléka nem tudta megítélni a kérdést. A nyolc évvel korábbi átányi kutatás eredménye ezen

a területen valamivel kedvezőbb volt. Akkor a megkérdezettek 74%-a értett teljes mértékben egyet ezzel az állítással, és a nyilatkozók csupán 9%-a nem vélte fontosnak a hagyományőrzést és nem értett egyet a közösségi életben betöltött szerepével. Roma hagyományőrzésről érdemben nem beszélhetünk. A zenei vonal is kihalt a településen, megszűnt a cigány-zenekar. A roma fiatalokat sajnálatosan nem igazán érdekli a roma kultúra (a zenélés sem) (interjú Jámbor Dénes polgármesterrel).

A civil szervezetek létét még a hagyományőrzésnél is kedvezőbbnek ítélték az átányiak. A válaszadók 90%-a tartja fontosnak a civil szervezeteket a településen. A faluban 11 civil szervezet működik papírforma szerint, de ténylegesen nyolc. A jelenleg működő nyolc civil szervezet közül a válaszadók 24%-a a Nyugdíjasokért Alapítványt nevezte meg, mint általa ismert civil szervezetet, második helyen a hagyományőrök álltak (17%). Előbbi egyesület számos rendezvény résztvevője, együttműködő partnere volt és jelenleg is aktívan tevékenykedik. Kassai (2014) kutatásában szintén az első helyen szerepelt a nyugdíjas alapítvány, akkor a válaszadók 27%-a azonosította a legismertebbnek. A második legismertebb szervezet a hagyományőrök (22%) voltak 2014-ben is. Az alábbiakban a legtevékenyebb Átányi Nyugdíjasokért Alapítvány bemutatására kerül sor.

Az idősek ügye: Átányi Nyugdíjasokért Alapítvány

Az Átányi Nyugdíjasokért Alapítvány vezetője az 1998-as alapítás óta Bedécs Kálmánné. Az alapítvány elsődleges célja pénz- vagy természetben nyújtott adománnyal támogatni a hozzá segítségért forduló időskorúakat, képviselni őket, kapcsolatot tartani az állami, önkormányzati és civil szervezetekkel és egyéb intézményekkel. Cél a nyugdíjasok életszínvonalának emelése, az egészséges életmód és egészséges táplálkozás elősegítése, az időskorúak kulturális, hagyományőrök tevékenységének, szabadidejük hasznos eltöltésének támogatása különböző programok, kirándulások szervezésével. Az alapítvány küzdeni kíván a szociális ellátás kiszélesítéséért, továbbá az elszegényedés és a szociális hátrányok mérséklése érdekében. A pandémia előtt a szervezet a nyugdíjasok mintegy 50-60 tagú közösségének nyújtott segítséget, ez jelentősen lecsökkent a Covid-járvány miatt, azonban az interjú időpontjában már kezdett újraéledni az aktivitás.

Az alapítvány – első átányi civil szervezatként – hiánypótl a település életében. Az idősek klubjának működtetése nem tartozik a kötelező önkormányzati feladatok közé; ebből kifolyólag nincs állandó önkormányzati finanszírozás mögötte. Az alapítvány tevékenységét 1%-os felajánlások, pályázati források, eseti (önkormányzati) támogatások fedezik, illetve előfordult, hogy a kedvezményezettek gyűjtötték össze a pénzt valamilyen konkrét célra. Az önkormányzat ingyen biztosítja a helyiségeket a szervezet foglalkozásaihoz, rendezvényeihez. A kezdetektől igénybe vettek pályázati forrásokat, azonban ma már nehézséget okoz a pályázatok menedzselése.

Az alapítvány szorosan együttműködik a Gondozási Központtal: ez nemcsak a közös programokban, de az egymás segítségében is megnyilvánul. A központ tevékenysége a Szocvtv.¹ rendelkezéseinek megfelelően három alapszolgáltatásra épül: területi házi segítségnyújtás, étkeztetés, idősek klubja. Az idősek klubja a saját otthonukban élők részére biztosít hétköznap napközbeni tartózkodást, étkezést, lehetőséget a társas kapcsolatok ápolására, szolgáltatások igénybevételeire, szervezett programokon való részvételre, valamint tisztálkodásra, mosásra, vasalásra, illetve háziorvosi vizsgálatra. Az intézmény működési feltételeinek biztosításához az akkor még öregek napközi otthonaként ismert szolgáltatás létszámát kellett „feltölteni”, hogy az így kapott magasabb fejkvóta-finanszírozás lehetővé tegye a normatívából való fenntartást. Az alapítvány

¹ 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról

hathatós közreműködésével, szervező munkájának segítségével először 20, majd 40, később 50 férőhelyes klubot sikerült kialakítani, utóbbi révén lehetségessé vált az ebédlő pályázati forrásból történő felújítása is. Az ismertetett munkamegosztásban az ellátó intézmény a normatívából és pályázatból fenntartott szolgáltatási infrastruktúrát, a civil szervezet pedig az idősek ügyének társadalmi, lakossági megerősítését biztosítja. A Gondozási Központ és az alapítvány évek óta együttműködik a Svájci-Magyar Alapellátás-fejlesztési modellprogram keretében indított egészségmegőrző programmal is.

A Gondozási Központon kívül az alapítvány jó kapcsolatot ápol az önkormányzattal, az óvodával, az iskolával és a református egyházzal. Azon túl, hogy a szervezet a nyugdíjasoknak közösségi, kulturális, szabadidős, szemléletformáló, készségfejlesztő programok széles körét nyújtja, a helyi társadalom fiatalabb tagjainak, a családoknak is programlehetőséget biztosít. Megtörténik a találkozás és kölcsönhatás a generációk között. A nyugdíjasokra lehet számítani, jól mozgósíthatóak. Egyes programokat más települések részéről is érdeklődés kíséri. Az alapítvány állandó meghívottja a Nyugdíjas Parlament Országos Egyesület közgyűléseinek. Vezetői üzemeltetik „A másik Átány” és az „Átányi emlékek és képek” Facebook oldalakat.

Az idősgondozás és a nyugdíjas alapítvány közös munkájának eredménye, hogy míg régen az öregek napközije gyakorlatilag szegény volt, mára megváltozott a szemlélet, sikerült legyőzni az előítéleteket és tiszteletet kivívni az idősek ügyének, az idősek klubjának például többé „nincs szociális otthon jellege”, ahogyan Bedécs Kálmánné fogalmazott.

A jövőt illetően rengeteg a kérdőjel. Ottjártunkkor még nem látszott, hogy az alapítvány irányítását kik fogják átvenni. Az is kérdés, hogy a jövőbeli kedvezményezetteknek egyáltalán milyen nyugdíjellátásra van esélyük. A jövő minden bizonnyal a szociális alapú idősellátás, ehhez azonban időskorúak bentlakásos intézményére volna szükség, és többszintű ellátásra. Nem kizárható az önkormányzaton (és az alapítványon) túl az egyház szerepe sem mindezek megvalósításában.

Tapasztalataink szerint azonban a helyiek csak töredékesen ismerik a civil szervezeteket, így a nyugdíjas alapítvány aktivitását is. Ráadásul a Covid-járvány némileg elszoktatta az embereket a közösségtől. Az emberek, főleg a fiatalabbak igényei is változnak, amellyel nehéz lépést tartani.

Elgondolkodtató, hogy miközben a válaszadók 90%-a tartja fontosnak a civil szervezeteket a településen, ugyanakkor több mint háromnegyedük (77%) mégsem tagja egyik helyi civil szervezetnek sem. Tehát más fontosnak ítélni és benne tevékenykedni. Az arányok a 2014-es kutatási eredményekhez képest javultak, amennyiben akkor a válaszadóknak csak a 69 százalékáa szerint voltak fontosak ezek a szervezetek a faluban (Kassai, 2014). A civil szervezeti tagság is némileg javult a korábbi 67 százalékról 77 százalékra.

Az önkormányzat minden segítséget megad a helyi civil szervezeteknek. Korábban anyagi támogatást is nyújtott (évi 50-100 e Ft-ot). Ma a segítség inkább az intézményi háttérben, illetve a pályázati előfinanszírozásban (kamatmentes kölcsön formájában) nyilvánul meg. Továbbá abban, hogy az önkormányzat a művelődési házat, a sportpályát, a közösségi házat ingyenesen biztosítja. Rendezvények esetén a konyhán önköltséges tarifával készítik el az ételt, ha a civil szervezet olyan programot szervez, ahol étkezést is biztosít. Tehát inkább célirányos támogatások vannak: kirándulások alkalmával, vagy civil pályázat esetén (interjú Jámbor Dénes polgármesterrel).

Összefoglalás

A településen több civil szervezet is működik, amelyek működését a helyiek fontosnak és szükségesnek tartják, mégis kevesen tagjai ezeknek a szervezeteknek. Kevés közülük az, amelyik igazán benne él a köztudatban. A jövőben a civil szervezetek ismertségén, népszerűsítésén érdemes lenne javítani, illetve a közösségi életben nem annyira aktívak megszólítása is cél lehet.

A közösségi megmozdulások száma és látogatottsága a Covid-19 járványt követően visszaesett. Ez nemcsak Átány esetében tipikus jelenség. Ezek a folyamatok ugyanakkor nem kedveznek a közösségeknek, a bizalom-épülésnek. Ennek ellenére a helyiek kedvezőnek ítélték meg az egymással való kapcsolatokat, benne a cigány-magyar együttélést is.

A református egyház, mint közösségformáló szereplő jelen van a falu életében, de szerepe sok vonatkozásban átalakult, melyről Kovács Cs (2023) tanulmánya részletesebben is szól.

Irodalomjegyzék

- Bálint Cs. (2016): Egészségügyi helyzetkép Egercsehiben. *Acta Regionis Rurum*, 10: 100–111.
- Domokos V. (2010): Szegény-és cigánytelepek, városi szegregátumok területi elhelyezkedésének és infrastrukturális állapotának elemzése. Budapest: Ecotrend Bt. NFÜ. In: Szabóné Kármán J. (2013) *A magyarországi roma/cigány értelmiség historiográfiája, helyzete, mentális állapota*. Doktori értekezés Pécsi Tudományegyetem.
- G. Fekete É. (2010): A kultúra funkciója a helyi stratégiákban. In: Török József (szerk.) (2010): *Közművelődési Nyári Egyetem 1999-2008. Válogatás a 10 év előadásaiból*. Szeged: Csongrád Megyei Népművelők Egyesület. pp. 363-372.
- Goda P. – Kassai Zs. (2011): A 2004-2010 közötti gazdaság- és regionális fejlesztő operatív programok összehasonlító kistérségi vizsgálata. *Gazdaság & Társadalom*, 3(2): 93-110.
- Hanzel E.- Kassai Zs. (2014): A helyi társadalom vizsgálata Zsobokon In: Farkas, Tibor; Kassai, Zsuzsanna (szerk.) *Zsoboki tanulmányok*. Gödöllő, Magyarország: Szent István Egyetemi Kiadó, pp. 69–84.
- Kassai Zs. (2014): A civil aktivitás jellemzői Átányon. *Acta Regionis Rurum*, 8: 50–61.
- Káposzta J.– Ritter K.– Kassai Zs. (2015): Hungarikumok területi jelentőségének vizsgálata, különös tekintettel a pálinkára. *Tér és Társadalom*, 29(4): 139–153.
- Keményi I. – Janky B. – Lengyel G. (2004): A magyarországi cigányság 1971–2003. Budapest. Gondolat Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet In: Szabóné Kármán J. (2013) *A magyarországi roma/cigány értelmiség historiográfiája, helyzete, mentális állapota*. Doktori értekezés Pécsi Tudományegyetem.
- Kovács Cs. J. (2018): Termékmárkázás Komlósán = Product branding in Komlóska. *Acta Regionis Rurum*, 12: 68–77.
- Kovács Cs.J. (2023): A református egyház vallási közössége és helyzete Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17: 98–107.
- KSH (2023): Éves településstatisztikai adatok <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp> Letöltés: 2023. 02.18.
- Molnár M. (2014): Az átányi falukutatás. *Acta Regionis Rurum*, 8: 3–9.
- Nagyné Molnár M. (2013): Factors of successincase of local society. In: *Deturope: Central European Journal of Tourism and Regional Development*, 5(3): 63–70.
- Süli-Zakar, I. (2013). A cigányság integrációjának szociálgeográfiai követelményei. *Közép-Európai Közlemények*, 6(1–2), 150–167.

Szabóné Kármán J. (2013) *A magyarországi roma/cigány értelmiség historiográfiája, helyzete, mentális állapota*. Doktori értekezés Pécsi Tudományegyetem.

Egyéb forrás

KSH (2023): Éves településstatisztikai adatok <https://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp> Letöltés: 2023. 02. 18.

Interjúalanyok

Bedécs Kálmánné, Átányi Nyugdíjasokért Alapítvány

Ferenczfi Zoltán, Református lelkész

Jámbor Dénes, Polgármester

1. kép. Fél Edit Községi tér (Fotó: Nagy Kamilla)

2. kép: Családban élni (Fotó: Nagy Kamilla)

3. kép. Élet a falu utcáin (Fotó: Nagy Kamilla)

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

A református egyház vallási közössége és helyzete Átányon

The religious community of the Reformed Church and it's changing status in Átány

Kovács Csaba József

kutató – Agrárközgazdasági Intézet / researcher – Institute of Agricultural Economics

Absztrakt

A vallási identitás és a református egyház mindig is meghatározó szerepet töltött be a helyi közösség formálódásában Átányon. Az erős helyi identitás közösségi érték, melynek megtartóereje van (Nagyné Molnár 2013). Az egyház és a különböző vallási közösségek napjainkban is jelentős hatással vannak a falu életére. A vallási hagyományok és a hit gyakorlásának módja azonban folyamatosan változik. A református egyház szerepe is sokat változott az elmúlt időkben, részben a generációváltás, részben pedig a COVID-19 járványhelyzet következtében. A tanulmány fő célja bemutatni a helyi társadalom felekezeti összetételét és a hitéleti szokásokat, különös tekintettel az elmúlt években bekövetkezett változásokra.

Abstract

Religious identity and the Reformed Church were the key factors in the development of the local society in Átány. A strong local identity is a community value that has the power to retain the local population. The Reformed Church and some other religious communities continue to play an essential role in the village. However, religious traditions and ways of practicing the faith are constantly changing in time. The status of the Reformed Church has also changed a lot, partly due to the generational change and partly due to the consequences of COVID-19 epidemic. The main aim of this study is to explore and to present the confessional composition and the religious tradition of the village, with a special focus on the changes that have taken place in recent years.

Bevezetés

A lokális identitás kialakulását egy közösségen belül számos tényező befolyásolja, ezek közül az egyik a vallási hovatartozás (Bartha E. 2006). A vallásközösségek vitathatatlanul évszázadokon keresztül az egyik legjelentősebb összetartó erő képviselték a helyi társadalmakban, aminek a kulturális-szociológiai nyomai ma is megfigyelhetők. Bár a vallási közösségek mára már nem fedik le a teljes társadalom létszámát, a vallásgyakorlók száma pedig csökkenő tendenciát mutat, a vallásnak a lokális társadalmakban napjainkban is meghatározó jelentősége van (pl. Balázs D. 2009, Balázs D. 2010, Gerencsér I. 2018). A kutatás fő célja az átányi közösség, mint vallási közösség demográfiai jellegű vizsgálata, valamint az elmúlt évtizedben megfigyelhető vallási szokások változásának feltárása és bemutatása a községben.

A tanulmány első felében a helyi közösség felekezeti hovatartozásának bemutatása történik meg a KSH 2011-es népszámlálási adatok alapján. Ezt követően a kutatási módszer ismertetése következik, majd az eredmények kiértékelése történik meg. Ez utóbbi fejezetben az átányi lakosok

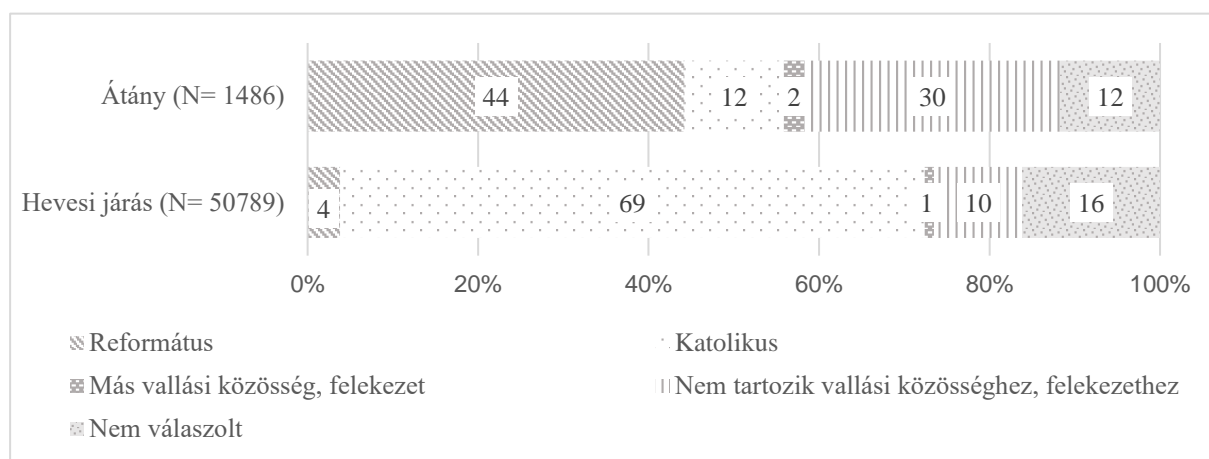
felekezeti hovatartozásáról, vallásgyakorlásának az elmúlt években erőteljesen megváltozó módjáról juthat az olvasó új információhoz.

Átány, a református falu

Átány református többségű lakossága szigetszerűen élkelődik a környező, katolikus többségű települések közé (1. ábra). A falu már a XVI. század végén is református vallású község volt, vagyis Magyarországon a település egyike a legrégebbi református többségű településeknek (Csengery J. 1879). Ez a történeti demográfiai adottság érthető módon felértékelte a vallási tényezők szerepét a helyi identitásban.

Emellett fontos kiemelni, hogy a református egyház szerepe a településen nemcsak emiatt kiemelten jelentős napjainkban. Az egyháznak a hitéleti tevékenységeken és a közösségépítési funkcióján túlmenően, több területen is meghatározó feladatellátási szerepköre van a településen.

A rendelkezésre álló szekunder adatok mennyisége települési szinten a felekezeti, vallási hovatartozást illetően meglehetősen szűkös. A 2011-es KSH Népszámlálási adatok jelentik jelenleg is a legfrissebb teljeskörű felmérést a vallási hovatartozásra vonatkozóan, miután a 2022-es census eredménye települési szinten még nem elérhető.

1. ábra. A népesség vallás, felekezet szerinti összetétele (%)

Forrás: KSH Népszámlálás 2011 alapján saját szerkesztés

A 2011-es népszámlálási adatok alapján több következtetést is le lehet vonni a vallásgyakorlással kapcsolatban. A településen élők 44,2 százaléka a református vallási közösséghez tartozónak vallotta magát, ami a megkérdezett 1486 főből 657 főt jelent. Átány, a relatíve kis népessége ellenére is, a járáson belül a református egyházközösség meghatározó településének tekinthető. Az egész Hevesi járásban mindösszesen 1932 fő vallotta magát reformátusnak ekkor, ami csupán 3,8 százaléka az össznépszségnek. Miközben a katolikusok aránya Átányon 11,6 százalékot tesz ki, a Hevesi járásban 68,6 százalékot. A katolikusok megoszlási aránya még megyei szinten is nagyon magasnak tekinthető, arányuk a hevesi járásban jelentősen meghaladja Heves megye 53 százalékos értékét. Ez még jobban növeli Átány és a környező települések között megfigyelhető vallási kontrasztot (Bogárdi T., 2014). Emellett érdemes még kiemelni, hogy a vallási felekezethez nem tartozók viszonylagosan magas aránya is megkülönbözteti Átányt a környező településektől. Átányon a megkérdezettek 30,0 százaléka nem tartozott 2011-ben egyik vallási közösséghez sem,

míg járási szinten 10,3 százalék adta ugyanezt a választ. Ez már szignifikáns mértékű különbségnek tekinthető a két adatsor között, még a nem válaszolók eltérő arányának figyelembevétele mellett is.

Módszertan

A kutatás általános célkitűzése bemutatni a vallásközösség hitgyakorlásának jellemzőit és az egyház szerepét Átány községben. Munkámban három fő kérdés megválaszolására törekszem, amelyek az alábbiak:

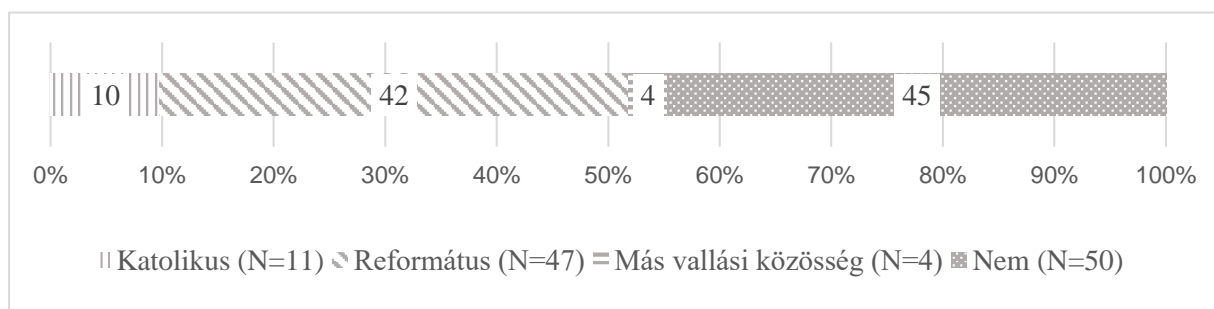
- Mekkora a helyi vallásközösség és mennyire élnek a hívők aktív hitéletet?
- Milyen változások figyelhetők meg az elmúlt időszakban a vallásgyakorlási szokásokban?
- Milyen szerepet tölt be az egyház a helyi társadalom működésében?

A vizsgálatokhoz szükséges adatok egyrészt a 2011-es Népszámlálási adatokból származnak. Másrészt primer adatgyűjtést folytattunk a településen. A kutatási eredmények az Átányon lekérdezett 2022-es faluszemináriumi kérdőíves felmérés adatbázisából, valamint a helyi református egyház lelkészével (Ferenczi Zoltánnal) folytatott félig strukturált interjú feldolgozásából származnak. Leíró statisztikai módszerrel történt a kérdőíves felmérés kiértékelése.

Eredmények

Felekezeti hovatartozás és a vallásközösségek Átányon

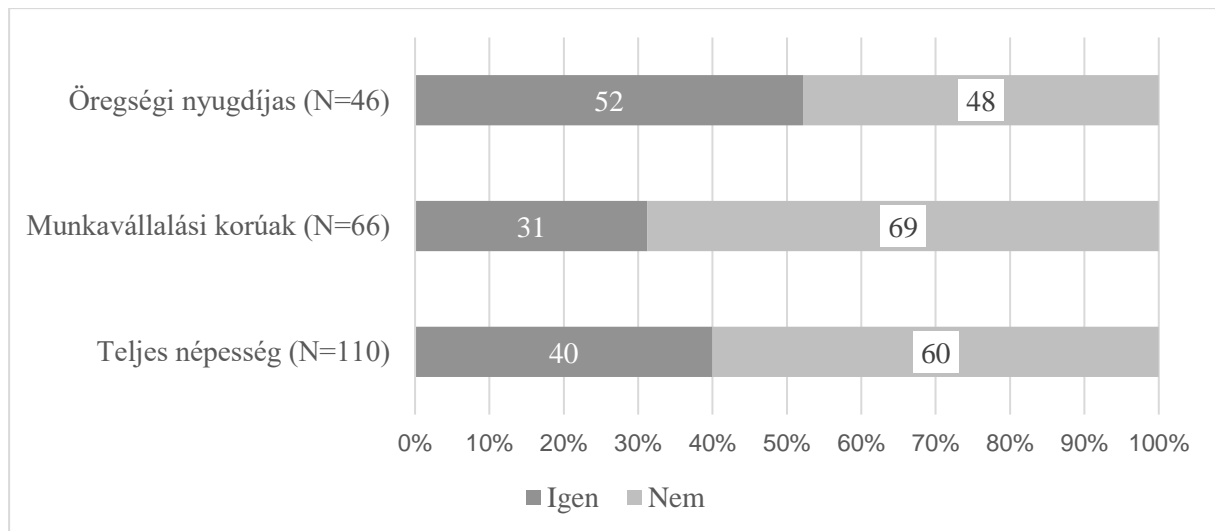
A kérdőíves felmérés eredménye nagyvonalakban visszatükrözi a KSH 2011-es népszámlálási adatok eredményét az egyes felekezeti közösségek közötti megoszlási arányokat illetően. Átány református közössége továbbra is egyértelműen a legnagyobb egyházközösség a településen. Emellett azonban a felmérés eredményéből következtetni lehet arra is, hogy az országos tendenciával megegyezően az elmúlt évtizedben a vallásos emberek száma Átányon is csökkent (2. ábra)

2. ábra. Tagja-e valamelyik egyházi közösségnek? (%)

Forrás: Az átányi kérdőíves felmérés alapján, 2022 (saját szerkesztés)

Miközben az egyes egyházi közösségek megoszlási arányai között mérési hibahatáron belüli eltérés mutatkozik a 2011-es adatokhoz képest, a nem vallásos emberek arányában szignifikáns mértékű növekedés figyelhető meg. Az egyházközösség létszámának csökkenése jelentős részben a jellemzően vallásos időszerű népesség létszámának csökkenésével magyarázható. A kérdőíves felmérés válaszai rámutatnak arra, hogy az országos tendenciák Átányon is kimutathatók, az időszerűk körében az aktív hitéletet élők száma nagyobb, mint a fiatalabb generációk esetében (3. ábra).

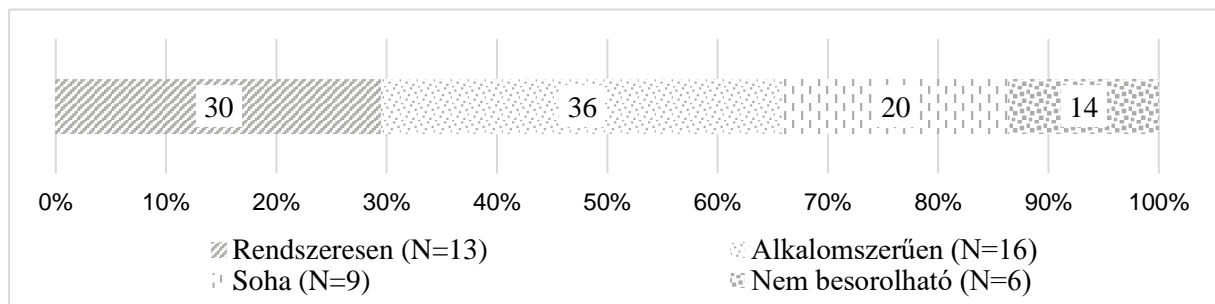
3. ábra. Rendszeresen gyakorolja-e a hitét? (%)

Forrás: Az átányi kérdőíves felmérés alapján, 2022 (saját szerkesztés)

Az átányiak 40 százaléka rendszeresen gyakorolja a hitét a kérdőíves válaszok eredménye szerint. Ez a megoszlási érték a munkavállalási korú lakosok körében csupán 31 százalék, a nyugdíjasok körében viszont 52 százalék. Érdeemes ugyanakkor hozzátenni, hogy ezek a szám adatokat azokat a hívőket is magukba foglalják, akik nem járnak el az egyházközösségbe, vallásukat otthon gyakorolják.

A hitgyakorlás és fontosságának megítélése a falu társadalmában

A vallásukat rendszeresen gyakorlók többsége a kérdőíves válaszok alapján csak alkalmatosan vagy egyáltalán nem jár el az egyházi közösségekbe (4. ábra).

4. ábra. Milyen gyakran gyakorolja vallásközösségben a hitét? (%)

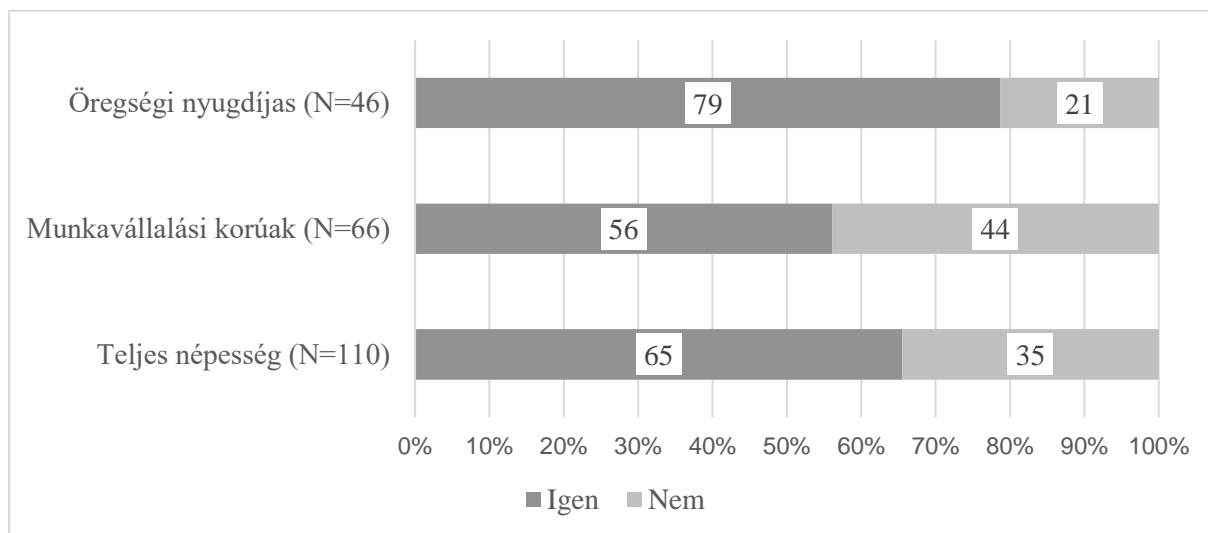
Forrás: Az átányi kérdőíves felmérés alapján, 2022 (saját szerkesztés)

A válaszadók 30 százaléka jár legalább 1-2 heti rendszerességgel vallási összejövetelekre, míg 36 százalék havonta vagy ennél is ritkábban. Jelentős a vallásukat otthon gyakorlók aránya is, közel 20 százalékot tesznek ki a hívők között. Nem besorolható kategóriába kerültek azok, akik nem adtak választ a gyakoriságra vonatkozóan, az ő arányuk 14 százalékot tesz ki a teljes mintából.

A lelkész úrral, Ferenczfi Zoltánnal folytatott interjúztatás során megtudható, hogy a település többsége istenhívő, ugyanakkor nem gyakorolja aktívan a vallását. A nyári időszakban jellemzően alacsonyabb a részvétel, 5-10 fő látogatja rendszeresen az istentiszteletet. Nagyobb tömegeket

jellemzően néhány alkalmi eseménykor, esküvők vagy temetések során tudnak megmozgatni. A jelenlévők száma nagyon szerteágazó, 20-25 fő és 50-60 fő között mozog a helyi eseményeken.

Az utóbbi években a COVID-19 hatására egyre népszerűbbek az online istentiszteletek. Elsősorban kényelmi szempontok miatt. Ez komoly nehézséget jelent a református egyháznak és a helyi közösségnek is gondot okoz, mert ezek a műsorok nem képesek pótolni a vallásközösség szerepét. Az egyházközösség aktív tagjai jellemzően baráti kapcsolatot ápolnak egymással, jól működnek a bizalmi kapcsolatok közöttük, segítik és támogatják a közösség tagjait. Továbbá jól kirajzolódik a kérdőíves válaszokból, hogy az átányiak többsége fontosnak tartja az egyházi közösségek szerepét a község életében (5. ábra).

5. ábra. Fontosnak tartja-e az egyházi közösségeket a falu életében? (%)

Adatforrás: Az átányi kérdőíves felmérés alapján, 2022 (saját szerkesztés)

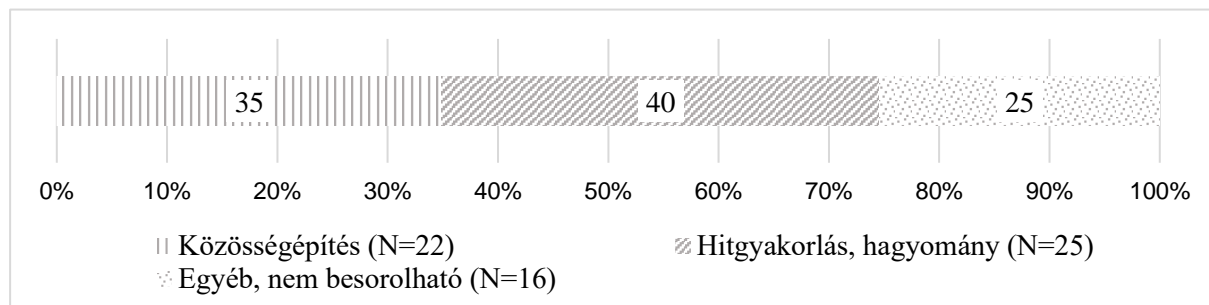
Az eredmények alapján jelentős generációs különbségeket lehet megfigyelni. A fiatalabb korcsoportok esetében jóval kisebb jelentőséggel bír a vallásközösség a település életében, mint az idősebb generációk számára. Miközben az öregségi nyugdíjasok körében 79 százalék tartja fontosnak az egyházi közösségeket, addig a munkavállalási korú átányiak csupán az 56 százaléka. Az interjúból megtudható, hogy a templomba főként az idősebb korcsoportok járnak rendszeres gyakorisággal, fiatalabbak jellemzően az ünnepi alkalmakon vesznek részt az egyházközösség életében. Legkevésbé a középkorúak aktívak a vallásgyakorlást illetően.

Az aktív hitéletet élők többségében magyarok, a helyi cigányság közül kevesen vesznek részt az istentiszteleteken. Főként a helyi kisebbség körében megfigyelhető tendencia, hogy a hagyományos egyházakkal szemben egyre jobban terjedőben vannak az alternatív egyházak. A református egyházközösség helyett inkább ezekben a kisebb vallási közösségekben élnek hitéletet.

A kérdőíves válaszok és az interjúeredmények tükrében nem számít meglepetésnek, hogy a református egyházközösség legfontosabb célkitűzése a létszámbővítés. Tagok nélkül nem lehet a hitéletet folytatni, sem fejleszteni. Ehhez a fiatalabb generációk bevonása a hitéletbe elengedhetetlen, lényegében az egyházi iskola és a hittanórák részben ennek a célkitűzésnek a megvalósítását is szolgálják.

A református egyház és a kiselekezetek szerepe a helyi társadalomban

A helyi közösségszerveződésről általában Gerencsér 2023. tanulmányában olvashatunk. Ebben a fejezetben ennek egy szűkebb szeletét vizsgálom az egyház szerepének megítélésével kapcsolatban. A kérdőíves felmérésünk válaszadóinak túlnyomó többsége a vallásközösségeket főként a közösségépítés és a vallási hagyományok gyakorlásának, megőrzésének helyszíneként látja (6. ábra).

6. ábra. Miért tartja fontosnak a vallásközösségeket? (%)

Forrás: Az átányi kérdőíves felmérés alapján, 2022 (saját szerkesztés)

A közösségépítés 35 százalékot, míg a hitgyakorlás, hagyományőrzés funkció 40 százalékot tesz ki a mintában. A két kategória közel azonos gyakorisággal jelent meg a válaszokban az időskori nyugdíjas (10 db) és a munkavállaló korú (12 fő) megkérdezettek körében. Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy az előbbieket 48 főt, míg az utóbbiak 69 főt tesznek ki a kérdőíves mintában. A vallás gyakorlásának lehetősége, a tradíciók ápolása viszont egyértelműen az idősebbek számára fontosabb. Az öregségi nyugdíjasok válaszai között 17 alkalommal lehetett erre utaló kifejezést találni, míg a munkavállaló korú csoportnál 8 db válasz került a második kategóriába. A nem besorolható kategóriába a válaszok 25 százaléka került. (Ebbe nincs beleszámolva a választ nem adók kérdőíve.)

Az egyházak esetében hagyományosnak tekinthető hitéleti és temetkezési szolgáltatást a református egyház helyben képes ellátni a településen, miután temető és templom is van a faluban. A református egyház és a vallásközösség jelentős részt vállal a helyi társadalom működtetésében és formálásában. A legnagyobb létszámú intézményi szervezet kb. 300 taggal maga a református egyházközösség a településen, igaz az aktív tagok létszáma ennél jóval alacsonyabb. Az önkormányzattal és számos helyi civil szervezettel jó kapcsolatot ápolnak, de napjainkra ezek közül csak eggyel tekinthető igazán jelentősnek a közös munka. Ennek az az oka, hogy a civil szervezetek többsége egyre jobban kiüresedik, aktivitásuk ennek következtében visszaszorul a településen.

Az interjútatás során rákérdeztünk emellett arra, hogy még milyen területeken vállal a református egyház szerepet a településen. Évente 3-4 alkalommal szerveznek rendezvényeket. Kifejezetten fiataloknak vagy idősebbeknek szóló rendezvények nincsenek, viszont a családok részére időközönként vannak elérhető, kötetlen jellegű programok. Ezen kívül (és a hagyományos vallási eseményeken túl) még gyülekezeti kirándulásokat szerveznek pályázati keretből, 50 fős busszal. Ennek keretében volt lehetőség 2022-ben az I. világháborús zárandokúton részt venni az érdeklődőknek. Kelet-Szlovákiában tartanak a korábbi évhez hasonló kirándulást 2023 őszén.

Az Átányi Református Egyházközség 2017 és 2020 között három, az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program által támogatott projektet valósított meg: az „Esély a roma lányoknak egy jobb életért” projekt a hátrányos helyzetben lévő roma lányok iskolai lemorzsolódásának csök-

kentését és továbbtanulási lehetőségeinek javítását, a „Vallás és kultúra a családokért - Nemzetközi kutatás a vallás és nemzeti identitás relációjának feltérképezésére, a közösség fejlesztésére” projekt a közösségi szolgáltatások fejlesztését, egyházak hálózatosodását, a család társadalmi szerepét erősítő jó gyakorlatok elterjesztését, valamint a kulturális és civil szervezetek közötti együttműködések ösztönzését, az „Élethosszig tartó tudásvággal a jövőnkért” projekt pedig a hátrányos megkülönböztetés és a szegénység csökkentését, a társadalmi esélyegyenlőség fokozását és a társadalmi együttélés javítását, a társadalmi szolidaritás céljának elérését tűzte ki célul.

Fontos a szociális feladatellátásban is az egyház szerepe, bár ebben a Református Szeretetszolgálat tekinthető az igazán aktív szereplőnek. Átányi telephelyén különféle képzéseket nyújt, pszichológus igénybevételére és ételosztásra van lehetőségük a rászorulóknak. (Erről részletebben Bogárdi T 2023. tanulmányában olvashatunk.) Az Eötvös József Református Oktatási Központ Átányi Általános Iskolája és Alapfokú Művészeti Iskolája pedig a helyi közoktatásban számít meghatározó intézménynek. Jellemzően ide iratkoznak be a környék jobb társadalmi helyzetű diákjai, miután az oktatás színvonala magasabb, mint az állami iskolában.

Összefoglalás

Átány a környező települések legnagyobb református vallásközösségével rendelkezik. A falu református identitása az elmúlt évtizedben továbbra is fennmaradt, azonban az országos tendenciákkal megegyezően a hívők létszáma csökken. Ennek ellenére is a legnagyobb intézményi szervezet az Átányi Református Egyházközösség a településen (közel 300 taggal). A vallásgyakorlás intenzitása a fiatalabb generációknál kisebb, mint az idősebb generációk esetében. Ez országos szinten komoly problémát jelent a református egyház számára, ennek a folyamatnak a lassítása alapvető célkitűzése a helyi egyházközösségnek is.

Az egyházi szolgáltatások meghatározó jelentőségűek a településen. Ugyanakkor ezeken az eseményeken a közösségépítés egyre kevésbé számít fontos szempontnak, inkább csak az alkalmi eseményeken (temetés, esküvő, ünnepnapok) során vesznek részt a hívők. Ennek megfelelően napjainkra a vallásukat, főként a fiatalabb generációk, már csupán otthonukban gyakorolják. Ezt a folyamatot a COVID-19 járványhelyzet felgyorsította, hiszen már a rendszeres istentiszteleteket is online tudják követni a hívők.

Átány hosszú református múltja és a vallásközösség méretéből adódóan az egyházi szolgáltatások közül két esetben is központi szerepet tölt be térségi szinten. Az egyházi iskola révén a közoktatási feladatellátásban is fontos szerepet vállal a református egyház a faluban. Az iskola minőségi oktatást nyújt, ezért népszerű a helyiek körében. A Református Szeretetszolgálat szociális jellegű szolgáltatásai pedig a környező települések rászoruló lakosainak az életminőségében is fontosak.

Irodalomjegyzék

- Bartha E. (2006): *Nemzeti, vallási és hagyományos gazdálkodási terek szellemi öröksége*, Bölcsész Konzorcium, Budapest.
- Balázs D. (2009): Múlt és jelen: vallás és közösség Bagon. *Acta Regionis Rurum*, 3: 70–83.
- Balázs D. (2010): Egyén-család-közösség: a vallásosság szerepe a komlósikai társadalom három szintjén. *Acta Regionis Rurum*, 4: 50–61.

Bogárdi T. (2014): Átány demográfiai, iskolázottsági és foglalkoztatottsági jellemzői. *Acta Regonis Rurum*, 8: 9–18.

Bogárdi T. (2023): A helyi oktatás, szociális és egészségügyi ellátórendszer vizsgálata Átányban. *Acta Regonis Rurum*, 17: 38–49.

Csengery J. (1879): Az átányi református egyház története (1879) In: MÁTÉ GYÖRGY (szerk.): *Reformata Ecclesia – Fejezetek az átányi református egyház történetéből* (2017). Átányi Református Egyházközösség, Stanctechnik KFT., Budapest, pp. 13–90.

Gerencsér I. (2018): Komlóska társadalomszervező jellemzői. *Acta Regonis Rurum*, 12: 36–45.

Gerencsér I. – Bálint Cs. (2023): Közösségi attitűd, civil szervezetek és szerepük Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17: 85–96.

Nagyné Molnár M. (2013): Factors of success in case of local society. *Deturope (the Central European Journal of Regional Development and Tourism)* 5(3): 63–70.

Egyéb források

Átányi Református Egyházközösség honlapja: <https://atany134.hu/> (letöltve: 2023. 08. 03.)

Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer (TEIR): <https://www.oeny.hu/oeny/teir/#/>

Interjúalany

Ferenczfi Zoltán, református lelkész

1. kép. Átány református temploma (Fotó: Nagy Kamilla)

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

Társadalmi szükségletek és megoldások, innovációk Átányon

Social needs and innovations in the village of Átány

Bálint Csaba

*kutató – AKI Agrárközgazdasági Intézet,
adjunktus – Budapesti Corvinus Egyetem, Fenntartható Fejlődés Intézet /
researcher – Institute of Agricultural Economics, assistant professor – Corvinus University of Budapest*

Absztrakt

A társadalmi innováció, amely a szociális és környezeti kihívások kezelésére szolgáló új ötletek, koncepciók és stratégiák kifejlesztését és megvalósítását jelenti, különösen hangsúlyos jelentőséggel bír a perifériára szorult vidéki területek helyzetének javításában. A felgyorsult urbanizáció és technológiai fejlődés, illetve globális krízisek sodrában gyakran mellőzötté váló térségek egyedi kihívásokkal szembesülnek, és problémáik halmozott oksági viszonyokon keresztül tartós leszakadásukat okozhatják. Az elsősorban lokális tudást, erőforrásokat és kapacitásokat hasznosító megoldások révén a társadalmi innováció segíthet áthidalni a meglévő hátrányokat, és erősítheti a helyi közösségeket azáltal, hogy az együttműködést és a gondolkodás megváltozását ösztönzi. Átány, a hanyatló agrártérség jegyeit hordozó Dél-hevesi periféria részeként számos válságjelenséggel szembesül, amelyek igénylik az újszerű megoldásokat, ha már a hagyományos rendszerek és intézkedések nem bizonyulnak hatékonyak a problémák kezelésében. A tanulmány azt vizsgálja, melyek a legfőbb társadalmi kihívások, szükségletek, illetve adottságok, lehetőségek a faluban, hogyan jelennek meg és idéznek elő változást a korábbiaktól eltérő innovatív megközelítések és gyakorlatok az egyes intézmények, szervezetek és projektek működésében.

Abstract

Social innovation, which means developing and implementing new ideas, concepts and strategies to address social and environmental challenges, is particularly important for improving the situation of peripheral rural areas. Often bypassed in the wake of accelerated urbanisation and technological development, as well as global crises, these areas face unique challenges and their problems can lead to their permanent marginalisation through cumulative causality. Through solutions that harness primarily local knowledge, resources and capacities, social innovation can help overcome existing disadvantages and strengthen local communities by encouraging cooperation and a change of mindset. As part of the southern periphery of Heves county, which bears the hallmarks of a declining agricultural region, the village of Átány faces a number of crisis phenomena that require innovative solutions when conventional systems and measures have proved ineffective in addressing the problems. The study explores the main social challenges, needs and opportunities in the village, and how innovative approaches and practices, different from the previous ones, are emerging and triggering change in the operation of institutions, organisations and projects.

Bevezetés

A társadalmi innovációk kérdéskörét napjainkban egyre intenzívebbé váló politikai érdeklődés és tudományos diskurzus kíséri. A fogalom meghatározását illetően nincs konszenzus, multidimenzionális jelenségét más és más szempontok alapján írják körül az egyes definíciók (Mulgan et al., 2007, Westley, 2010, Phills et al., 2008, Moulaert et al., 2009, OECD, 2000, Murray et al., 2010, The Young Foundation, 2012 alapján Balamatsias, 2018).

Az Európai Bizottság (2013) szintézise szerint a társadalmi innováció új ötletek (termékek, szolgáltatások és modellek) létrehozását és megvalósítását jelenti a társadalmi igények kielégítése és új társadalmi kapcsolatok vagy együttműködések létrehozása érdekében, az emberi életminőség javítása céljából. A társadalmi innovációk mind céljaikat, mind eszközeiket tekintve társadalmi jellegűek, és nem csak a közösség számára hasznosak, de az egyének cselekvési képességét is növelik (EC, 2013, Nagyné Molnár 2013). Olyan összetett, sokrétű, számos embert érintő, és természetüknél fogva szinte megoldhatatlannak tűnő társadalmi, gazdasági és környezeti problémákra válaszként születnek meg, mint a modern jóléti állam és a hagyományos piaci kapitalizmus kudarcai, az erőforrások szűkössége, az éghajlatváltozás, a népesség elöregedése, a globalizáció, a tömeges urbanizáció, a szegénység stb. A társadalmi innovációk újszerű, a korábbiaknál jobban működő megoldásokat nyújtanak és lehetővé teszik az eszközök és erőforrások hatékonyabb felhasználását (Caulier-Grice et al., 2012).

A társadalmi innováció értelmezhető az innováció létrejöttének társadalmi folyamatként, azaz, mint alulról szerveződő, civil szervezetek bevonásával megvalósuló újítás; másrészt, mint a társadalmi értékeknek (felelősségvállalásnak) megfelelő válaszreakció a közösségi szükségletekre; továbbá, mint a társadalom megújítását, átalakítását eredményező folyamat (EC, 2013 alapján Nemes és Varga, 2015, Veresné és Balaton, 2021). A három megközelítést ötvözve Nemes (2018, p. 71) társadalmi innovációnak tekint „minden olyan új, az eddigi gyakorlattól eltérő szemléletet, megközelítést, paradigmát, illetve az ezekhez kapcsolódó terméket, eljárási folyamatot, gyakorlatot, hálózatot, melyek a társadalomban felmerülő problémák és szükségletek megoldását célozzák, miközben új értékek, attitűdök, új társadalmi kapcsolatok, új struktúrák jönnek létre.”

A társadalmi innovációkat helytől és időtől függően más és más problémák és igények hívhatják életre, az egyének és a közösségek fiziológiai, biztonsági, kapcsolati, önbecsülési és önvalósítási szükséglet-hierarchiája alapján (Kocziszky et al., 2015). A társadalmi és a műszaki/gazdasági innovációk kéz a kézben járnak a társadalmi változások előmozdításában (Howaldt et al., 2018) – ugyanezen megfontolásból a műszaki/gazdasági innovációkéhoz hasonló tipizálásra vállalkoztak Kocziszky és szerzőtársai (2017) a társadalmi innovációk kapcsán. A társadalmi innováció célja lehet az életminőség-javítás, a foglalkoztatási szint növelése, a közbiztonság fejlesztése, a környezeti feltételek javítása, az önbecsülés fokozása. Típusa termék, technológia, szolgáltatás, szervezet vagy intézményrendszer innováció lehet, időbelisége alapján kisléptékű, közepes vagy radikális innovációról eshet szó, beszélhetünk globális, makro, mezo vagy mikroszintű innovációról, az innovátor pedig lehet a helyi vagy állami kormányzat, K+F+I helyek, az üzleti szektor és a társadalmi vállalkozások, a civil szervezetek, a háztartások. Finanszírozásukat tekintve hazánkban leginkább EU-s forrásokból, állami támogatásokból vagy saját erőből valósulhatnak meg a társadalmi innovációk (Kocziszky et al., 2017).

A társadalmi innováció folyamata magában foglalja az új, illetve nem kielégített, vagy nem megfelelően kielégített társadalmi szükségletek azonosítását, új megoldások kidolgozását e társa-

dalmi igények kielégítésére, az új megoldások hatékonyságának értékelését a társadalmi szükségletek kielégítésében, valamint a hatékonyak bizonyuló társadalmi innovációk elterjesztését (EC, 2013).

Az egyéni felelősségvállalást hangsúlyozó angolszász és a szociális transzferekre épülő kontinentális társadalmi rendszerekhez képest Kelet-Közép-Európában az életszínvonal nagyobb egyenlőtlenségei, az informális kapcsolatok fontossága, a kiterjedtebb szürkegazdaság és az állami rendszerek iránti alacsonyabb fokú bizalom jellemző, a térség társadalmi innovációs kultúrája pedig az angolszász rendszer kollaboratív és piacosodott, illetve a kontinentális rendszer közpolitika-vezérelt jellegével szemben gyengén intézményesült, és nélkülözvén a jelentősebb kormányzati és magánjótékonyági szervezetektől érkező finanszírozást, a társadalmi innovációs erőfeszítéseket többnyire helyi szervezetek és elkötelezett magánszemélyek alulról induló kezdeményezései jellemzik, kivételes esetekben nemzetközi NGO-k, jótékonyági szervezetek vagy adományozók anyagi támogatásával (OECD, 2016).

Jelentős társadalmi innovációs potenciál rejlik a periférikus helyzetű vagy afelé sodródó vidéki területek leszakadásának megállításában. A vidék marginalizálódása összefügg a földrajzi elszigeteltséggel, a primer szektor dominanciájával, az infrastruktúra és a közszolgáltatások elégtelen színvonalával, a gazdasági és demográfiai átalakulással, a népességfogyással, a növekvő munkanélküliséggel, a gazdaságilag aktív csoportok elvándorlásával, az elöregedéssel – e jellemzők és folyamatok nem egyenként, hanem együttesen, egymással kölcsönhatásban vezetnek a rurális elmaradottsághoz (Copus et al., 2011; Bock, 2016). Hasonlóan írja le a területi elmaradottság ördögi körét G. Fekete Éva, észak-magyarországi tapasztalatok alapján: a demográfiai egyensúly megbomlása, az elszigeteltség, a gyenge térségi jövedelemtermelő képesség, a szükségletek kielégítésének akadályai, a környezeti erőforrások alul- vagy túlhasznosítása és mindezekből fakadóan az alacsony foglalkoztatottság egymást erősítő tényezők, melyeknek kezelésében érték- és szemléletváltásra, integrált megközelítésre, innovációra, a szociális gazdaság megerősítésére van szükség (G. Fekete, 2006).

A vidékfejlesztés paradigmaváltásának szükségességét G. Fekete (2015) a vidékiség lényegét meghatározó négy alaptulajdonság (alacsony koncentrálttság, természetközelség, lassabb kulturális változások, centrumoktól való távolság) és a fenntartható fejlődés erős összekapcsoltságával indokolta. Alternatív (kisléptékű) szolgáltatási módok bevezetésével elérhetővé tehetők az oktatási, művelődési, egészségügyi, szociális, kommunális szolgáltatások. A területi és társadalmi integráció és befogadás erősíthető együttműködések és integrációk szervezésével, hálózatok építésével, a közlekedés javításával. A környezet megóvásával biztosítható az egészséges lakókörnyezet a jövő generációinak. A helyi természeti és kulturális erőforrások hasznosításával garantálható a megélhetés, erősíthető az önrendelkezés. A tudástársadalomhoz kapcsolódás, az újdonságok befogadása segíthető képzésekkel, a kulturális örökség és hagyomány megőrzése hozzájárul az identitás megtartásához. A jó kormányzás gyakorlatai bátoríthatják a közösséget a közvetlen részvételre. Mindezeket túl pedig erősíteni kell a város-vidék kapcsolatokat. Ezek a célok és feladatok adják a vidéki térségek társadalmi innovációs potenciálját.

Anyag és módszer

Kutatásom célja a néprajzi örökségről nemzetközi szinten ismert, de a Dél-hevesi periféria településeként hátrányos helyzetű Átány község innovatív társadalmi kezdeményezéseinek, közösségi megoldásainak vizsgálata. A terepkutatás jellegéhez igazodva nem lehetett cél az innovatív-ként azonosított intézmények, szervezetek és projektek mélységi feltárása, szisztematikus nyomkövetése, vagy értékelése, inkább egy pillanatkép készítése, benyomás szerzése történt

a fennálló problémákról, szükségletekről, és az azokra adott helyi válaszokról. A vizsgálódást orientáló kutatási kérdések a következők voltak:

- Milyen problémák, kihívások, közösségi szükségletek, igények jelennek meg a településen?
- Kik (mely személyek, szervezetek, intézmények) azonosíthatók konkrét, illetve potenciális innovátorokként a településen?
- Milyen (nem csak anyagi) erőforrásokra támaszkod(hat)nak az újító elképzelések?
- Milyen innovatív megoldások azonosíthatók a helyi kezdeményezésekben, projektekben, intézményi, közösségi működésekben? Miben hoztak vagy hoznak várhatóan változást a korábbi állapothoz képest?
- Mi jellemzi ezeket a társadalmi innovációk egyes sikertényezői (hálózatosodás, fenntarthatóság, tovagyűrűző hatás stb.) tekintetében?
- Milyen új együttműködések jöttek létre az innovációk mentén? Miben nyilvánul meg a közös társadalmi tanulás? Hogyan érhető tetten a helyi társadalom attitűdjeinek megváltozása?

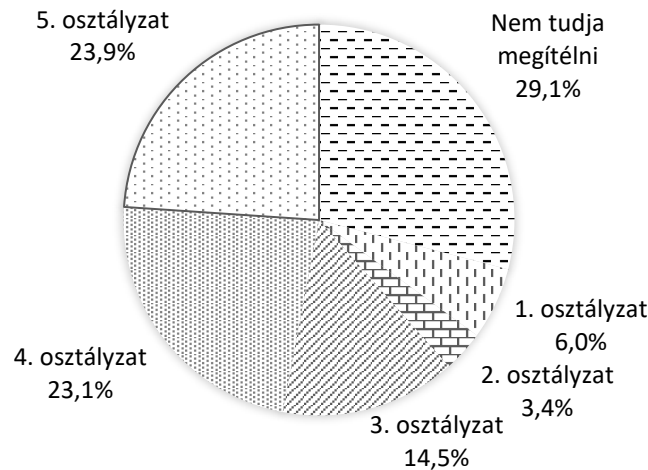
Az információgyűjtés szekunder módszere a szakirodalmi feldolgozás, dokumentum-elemzés, és statisztikai adatok másodelemzése, primer metódusa pedig a háztartások körében készített kérdőíves felmérés (n=117), illetve a (lehetséges) innovátorként azonosított helyi szereplőkkel készített félig strukturált interjú volt. (A terepi kutatás módszertanáról részletesebben ld. Molnár, 2022a.) A kérdőívek kvantitatív adatait leíró statisztikai elemzések segítségével dolgoztam fel.

Az alábbiakban öt innovatív megközelítéssel jellemezhető intézmény, projekt bemutatására vállalkozom.

Értékteremtés, önfenntartás, hagyományőrzés: Élő Paraszti Porta

Átány egyik legfontosabb társadalmi innovátora maga az önkormányzat. Az önkormányzat kezdeményezésére 2013-ban a Nemzetstratégiai Kutatóintézet munkatársa, Bali János néprajzkutató közreműködésével, Fél Edit és Hofer Tamás öröksége nyomán létrejött porta a hagyományos ólaskertes struktúrát hordozza, istállóval, baromfi- és disznóóllal, magyar állatfajtákkal, autentikus, az 1960-70-es évek stílusában berendezett hatöles parasztházzal. A parasztporta funkciója többszörös: az egyik célja a hagyományápolás, a 18-20. század közötti alföldi kétbeltelkes paraszti kultúra bemutatása. Másik fő küldetése az önfenntartás, amelynek két pillére van – az egyszerű termelési módok elsajátításának lehetősége az alacsony jövedelmű emberek, családok számára, illetve a közösségi alapon szervezett értékteremtő munka, amely a géppark létrehozásával és a belterületi telkek hasznosításával rendszerbe állítva jövedelmet és munkalehetőséget teremt helyben. A paraszti hagyomány megőrzésében az Élő Paraszti Porta szervesen összekapcsolódik az 1857-ben épült, szintén kétbeltelkes szerkezetet őrző Kakas-házzal (Gönczi, 2014; Karacs, 2014).

Az önkormányzat saját mezőgazdasági tevékenységében (növénytermesztésben és állattartásban) az állandó alkalmazottak mellett a startmunka programban résztvevőket is alkalmaz. Nagy szerepe volt és van a járási mezőgazdasági mintaprogramnak az Élő Paraszti Porta létrehozásában és működtetésében. Az önkormányzati gazdálkodás kísérleti modelljéről Ritter- Erdélyi (2023) tanulmányában részletesen is olvashatunk. A megkezdett önkormányzati gazdálkodás mára jelentősen átalakult, mint ahogyan a kitűzött célok is. A kérdőíves felmérésben részt vevők körében a kezdeményezés megítélése egy 1-5 skálán (ahol az 1-es a legrosszabb, az 5-ös a legjobb osztályzat) azt az eredményt hozta, hogy a megkérdezettek közel fele (47%) számára inkább pozitív (4, 5) megítélésű (1.ábra).

1. ábra. A Paraszti Porta kezdeményezés értékelésének megoszlása a válaszadó átányi háztartások körében (%)

Megjegyzés: 1-5 skálán, ahol 1 a legrosszabb, 5 a legjobb érték

Forrás: a 2022-es faluszemináriumi kutatás háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérése alapján saját szerkesztés, 2023

Folyamatos jelenlét a felzárkózás érdekében: Jelenlét Pont

Átányon 2020-ban¹ a Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány (MRSZ), mint megvalósító szervezet kezdte meg a Belügyminisztérium „Felzárkózó települések” (FeTe) programjához tartozó Jelenlét Pont működtetését. Az MRSZ tájékoztatójából kiderül, hogy a FeTe program keretein belül szociális fejlesztési tevékenységei során kiemelt figyelmet fordít arra, hogy hozzájáruljon az emberi méltóság megőrzéséhez, az egyének és családok önértékelésének helyreállításához, valamint a kirekesztés és a hátrányos megkülönböztetés visszaszorításához. Ennek eszköze a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által kidolgozott Jelenlét Program módszertana, melynek alapja az elszegényedett kistelepüléseken végzett állandó és intenzív szociális munka, a helyiek bevonásával feltárt diagnózisra és igényekre alapozott további programelemekkel és szolgáltatásokkal.

A Jelenlét Pont munkatársával, Ferenc Józseffel készített interjúból kiderül, hogy a Jelenlét Program szabta kereteken túlmenően számos innovatív gondolattal, megoldással igyekeznek hatékonyabbá tenni a felzárkóztató munkát. A Jelenlét Pont elhelyezésénél ügyeltek arra, hogy azon szegregátumi településrészre kerüljön a központ, amely térben jobban kiesik a Csillagpont és a Csillagház „hatóteréből”. Az egymást kiegészítő jelleg nem áll meg ennyiben: az önkormányzat és az MRSZ 2022. január 1. óta közösen üzemelteti a Csillagházat (ismertebb nevén tanodát), előbbi a fenntartási költségeket, utóbbi a bérjellegű kiadásokat finanszírozza. A Jelenlét Pont munkája a korábbi programoktól eltérően nem csak a szegregátumokra, de a teljes településre kiterjed, és nem hivatalosan megállapított rászorultság alapján, hanem lehetőség szerint mindenkinek próbálnak segíteni.

¹ 1186/2020. (IV. 28.) Korm. határozat a „Felzárkózó települések” és a gazdaságélénkítő program folytatása érdekében teendő további intézkedésekről

A Jelenlét Program részeként Átány részt vesz a 3 év alatti gyerekek társadalmi kirekesztődését meggátolni hivatott „Fókuszban a gyermek”² programban, valamint, az interjúkészítés időpontjában 25 család részvételével az öngondoskodást, munkaszocializációt, településkép-javítást elősegítő „Kiskert” (Kertek művelése, háztáji állattartás segítése) programban. Közhelyszerűnek tűnhet, de a valóságban is érvényhez jut a Jelenlét Pont által követett „hal helyett hálót” elv: nincs élelmiszerosztás, gyógyszerosztás is csak egészségügyi krízishelyzet esetén. Van viszont 0-3 éveseknek mozgásterápia, óvodás fejlesztőtorna, iskolakezdésre felkészítő pedagógia, zeneoktatás, és szükség esetén családmentés. Felnőtteknek pedig rendelkezésre áll jogi tanácsadás (pl. adósságrendezés, hitelfelvétel esetére), munkaerőpiaci mentorálás, CSOK ügyintézés, bútoradományok, ruhabörze szervezése. A 2021. november 1-től a közfoglalkoztatásból jelentős számban kikerülőknél megélhetési támogatással³ egybekötött kompetenciafejlesztő program szervezésével segítettek áthidalni az álláskeresés időszakát. Az idősek számára időstornát, készségfejlesztő foglalkozást, segítségnyújtást biztosítanak. Egy környezettudatosságot célzó pályázatban madáretetőket, itatókat, leseket helyeztek ki, amik azóta népszerűek a madárfotósok körében.

A szeretetszolgálat helyben jó kapcsolatot ápol az önkormányzattal, az óvodával, az iskolákkal, a védőnővel, a Gondozási Központtal, a jelzőrendszeren keresztül a családsegítő szolgálattal. A szervezet rendszeresen jelen van az önkormányzat, a roma önkormányzat, a gazdakör, a hagyományörzők rendezvényein, és biztosítja a Csillagház épületét a kömlői Jelenlét Pontot működtető Magyar Pünkösdi Egyház Országos Cigánymisszió dicsőítéseinek. A Jelenlét Pontok hálózatosodásának elemei a folyamatos kapcsolattartás, a közös rendezvények és képzések, valamint a 2019-ben „első körös” FeTe települések által nyújtott kezdeti segítség a második és harmadik körösöknek. Alapvetően érvényes a Jelenlét Pont munkájára, hogy csak annak tudnak segíteni, aki maga is akarja, és ha valaki nem együttműködő, nem „szankcionálásra” van szükség, hanem szemléletformálásra.

Szegregátumi felzárkóztatás: Csillagpont és Csillagház

Az átányi önkormányzat vezetésével 2018 és 2021 között az Európai Szociális Alap finanszírozásával futó EFOP-1.6.2-16-2017-00118, „Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal - Javul a szegregátumban élők helyzete Átányban” című projekt szakmai megvalósításáért konzorciumi partnerként a Szociális Innováció Alapítvány (SZIA) felelt. A projekt célja a szegregált lakókörnyezetben, mélyszegénységben élő hátrányos helyzetű emberek társadalmi felzárkózásának és integrációjának segítése volt. A projekt akcióterülete a legnagyobb és legrosszabb helyzetű 3. számú szegregátum volt, ahol a jelenléten alapuló szociális munka egyik fő helyszíne a (ma már az alapítvány közreműködése nélkül működő) Csillagpont (helyben ismertebb néven: „mosoda”), amely egy, a szegregátum minden pontjáról jól megközelíthető bérelt ingatlanban található, és ahol a projekt időtartama alatt jogi, pszichológiai, mentálhigiénés, életvezetési, szenvedélybetegségekkel kapcsolatos, pályaválasztási, munkavállalási tanácsadás működött, és ma is mosási, fürdési lehetőséget biztosít a szegregátumban élőknek. Az Európai Regionális Fejlesztési Alapból forráshoz jutó EFOP-2.4.1-16-2017-00058, „Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex programokkal - Lakhatási célú beruházások megvalósítása Átányban” projekt keretében amellet, hogy az önkormányzat 5 db új építésű szociális bérlakást építhetett, létrehozta az ún.

² EFOP 1.4.5-20-2020-00001

³ 65 000 Ft-os megélhetési támogatás, a 22 800 Ft-os foglalkoztatást helyettesítő támogatás helyett

Csillagház, ahol szociálpedagógus foglalkozik a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatásával – erről a küldetéséről kapta a létesítmény a „tanoda” elnevezést, és jelenleg az önkormányzat és az MRSZ közös fenntartásában üzemel. Mint már korábban említésre került, maga a Jelenlét Pont is úgy került kialakításra, hogy a Csillagponttal és a Csillagházzal együtt mindegyik szegregatívumi településrész le legyen fedve szociális szolgáltató létesítménnyel.

Integrált tér: Dr. Fél Edit Közösségi Tér

A 2007–13-as időszakban az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program a vidéki kistelepülési szolgáltatási struktúra fejlődésének elősegítése érdekében támogatta az ún. „integrált közösségi és szolgáltató terek” (IKSZT) létrehozását. Az IKSZT Módszertani kézikönyv (Beke & Ditzendy, 2008) szerint az elnevezés nem intézményformát, hanem szemléletet, modellt takar, és több évtizednyi közművelődési innováció eredménye. Egy IKSZT alapját jelentheti művelődési ház, könyvtár, teleház, ifjúsági klub, helytörténeti gyűjteményt bemutató kisebb múzeum vagy éppen az iskola. Az integrált közösségi és szolgáltató terekre egyidejűleg jellemzőek a következők (Beke & Ditzendy, 2008 p. 13): „olyan épületek, amelyek térszerkezetükkel, eszközeikkel keretet biztosítanak minden ágazat, szakterület számára, hogy közszolgáltatásait hozzáférhetővé tegye a vidéki településeken és térségekben; szolgáltatásszervezési modell, amely hozzájárul az egyes (köz)szolgáltatások fenntarthatóságához, szakmai és finanszírozási szinergiájuk megteremtéséhez, és mindemellett közösségi tér is, azaz tereibe befogadja a helyi közösségi indíttatású, illetve közösségi célú kezdeményezéseket, folyamatokat, az ott dolgozó szakember pedig támogatja, bátorítja azokat.”

Fél Edit monografikus kutatómunkája 1951-es megkezdésének 60. évfordulóján, 2011. október 11-én nyitotta meg kapuit a Dr. Fél Edit Közösségi Tér, az ÚMVP IKSZT⁴ pályázatának keretében, ahol az etnográfus (Hofer Tamással közös) munkásságáról sokáig állandó kamarakiállításal is megemlékeztek: a mintegy 150 négyzetméteres területen megvalósított „Hagyomány, érték, rend – az átányi múlt, jelen és jövő” című állandó helytörténeti kiállítás a Fél-Hofer-féle kutatások eredményeiből és a helyiek által adományozott tárgyi emlékekből építkezett. 2014-ben az épületet felújították, 2021-ben pedig eszközbeszerzést hajtottak végre.

Az átányi önkormányzat honlapja szerint az intézmény alaptevékenységei közé tartozik a helyszín és feltételek biztosítása a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat tájékoztatási pont működtetéséhez; ifjúsági közösségi programok szervezése, ifjúságfejlesztési folyamatok generálása és a folyamatok nyomon követése, ifjúsági információs pont működtetése, fiatalok közösségi szerveződésének és részvételének támogatása, ifjúsági információs pult működtetése; közművelődési programok szervezése; a lakosság és a vállalkozások információhoz való hozzájutásának elősegítése; nyilvános mozgókönyvtári ellátás – olvasósarok működtetése; közösségi internet hozzáférés biztosítása. Térítéssel szolgáltatásai a fénymásolás, nyomtatás, szkennelés, laminálás és faxolás. Igény, foglalás és rendezvény esetén az épület állandó nyitvatartási időn felül is kinyit. Jámbor Dénes polgármester szerint a Dr. Fél Edit Közösségi Tér, bár rendelkezésre áll és 11 civil szervezetnek ad otthont, nincs rendszeresen kihasználva, a régi állandó néprajzi kiállítást is már elköltöz-

⁴ 112/2009. (VIII. 29.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó, a vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások körében az integrált közösségi és szolgáltató tér kialakítására és működtetésére igénybe vehető támogatások („IKSZT”)

tette onnan a Néprajzi Múzeum. A tanulmány későbbi részében bemutatott Csillagfalu Közhasznú Egyesületnek számos nagyszabású rendezvénye zajlott a közösségi házban, illusztris meghívottakkal, népes közönség előtt.

Egy (idáig) beteljesületlen küldetés: Csillagfalu

Karacs Márton által a 2014-es átányi faluszemináriumi kutatást összefoglaló kötetben már bemutatásra került a Székely Csaba és Bedécs Mária⁵ által kitalált és gondozott „Csillagfalu” koncepciója, amely a Bedécs Mária elnökletével 2011-ben alapított Csillagfalu Közhasznú Alapítvány alapszabálya értelmében „egy olyan kulturális- és örökségturisztikai program, amely a Magyarországon élő nemzetiségek⁶ és anyaországai, valamint a határon túli magyarság, mint különban élő magyar nemzetiség kultúrájának bemutatását, megőrzését és terjesztését vállalja fel a Kárpát-medencei népek kulturális központja létrehozása által, testközelből megélhető kultúrtörténeti élmények nyújtásával.”

A Csillagfalu-projekt elgondolása egy olyan kulturális turisztikai termék, amelyben a kultúra és kulturális örökség mindennapi élethez köthető mindhárom megjelenési formája tetten érhető: az élettelen kultúra (autentikusan megépített 24 tájház, fogadó, korcsma, csárda, majorság, malom és jurtakemping, valamint kocsiszín táji jellegzetességeikkel, stílusjegyeikkel, anyaghasználatukkal, autentikus paraszti berendezéseikkel és eredeti népi használati tárgyakkal); a mindennapi élet kultúrája (gasztronómia, paraszti életmód és szokások, paraszti gazdálkodáshoz kapcsolódó tevékenységek); valamint a megelevenített kultúra (fesztiválok, hagyományőrző programok, folklór-bemutatók, kézműves vásárok).

Ahogy Karacs (2014) is rámutatott, a Csillagfalu koncepciója elemelkedik a helyi szinttől. Az ötletgazdák az interjú során a lokálistól az uniós szintig levezették lehetséges hatásait, amelyet jelen írásban kiegészítünk további szerzők (Dajkó, 2011; Moser, 2012; Sike, 2015) megállapításaiival. A létesítmény helyben fellendítené a turizmust, a kísérő gazdasági tevékenységeket (szolgáltatásokat, háztáji termelést), a foglalkoztatást, jövedelemtermelést, lehetővé tenne további infrastruktúrális fejlesztéseket, megemelné az ingatlanok értékét, mindezek által elejét vehetné a fiatalok elvándorlásának is. Tágabb térségét bekapcsolhatná az Eger, Gyöngyös és a Tisza-tó által körülölelt turisztikai térbe, javíthatná imázsát, ismertségét, és munkalehetőséget, új otthon adhatna akár Eger, Gyöngyös és Füzesabony városok fiatal, szakképzett munkaerőjének. A kezdeményezés ténye, a sérelmeken való felülemelkedés, a „baráti jobb” nyújtása a nemzetiségeknek és a környező országoknak Magyarország nemzetközi megítélését javíthatná, és az érintett nemzetek között közeledést idézne elő egymás kultúrájának élmény-alapú megismerésén, elfogadásán és tiszteletén keresztül – hosszabb távon katalizátor lehetne a Kárpát-medence kulturális egységének kialakulásában. A projekt megvalósíthatósági tanulmánya (2016, p. 10) szerint „a megvalósuló program megújuló energiaforrások felhasználásával és környezettudatos tervezésével fenntartható fejlesztésként, mintaprojektként szolgálhat a gazdaságilag elmaradottabb térségek felzárkóztatásához, gazdaságba be- és visszaintegrálásához – itthon és az érintett nemze-

⁵ Átányi kapcsolódású személyes szál, hogy a Kakas-ház, amely a Csillagfalu tradicionális nemzetiségi lakóépületei közül a magyar ház lett volna, az átányi származású Bedécs Mária, a Csillagfalu Közhasznú Egyesület elnöke üknapjának, Bedécs József építőmesternek volt a háza, amely a 19. század közepén hatóles, szelemenés típusú épületként újdonságot hozott az addigi végágasos rendszerű házakhoz képest.

⁶ bolgár, görög, horvát, lengyel, magyar, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén és ukrán

tiségek EU-s vagy EU-n kívüli anyországaiban egyaránt.” Európai szinten a Csillagfalu egy föderalizálódó kontinensen a nemzeti identitások megtartásának, egy „Európa-falunak” lehetne min-taprojektje.

Átány fekvésének, elérhetőségének és Európában egyedülállóan gazdag feldolgozottságú néprajzi örökségének köszönhetően ideális helyszíne lett volna a Csillagfalu projekt megvalósításának. Az elképzelés a 2010-es évek első felében kormányzati és önkormányzati támogatást élvezett. Sajnos a beruházáshoz szükséges 13 hektárból csak 1 hektár állt rendelkezésre, a környező gazdálkodók pedig nem kívánták eladni a földjeiket – Székelyék szerint a gazdák ellenérdekelt-sége a földalapú és a hátrányos helyzetű térségek által lehívható magasabb vidékfejlesztési tá-mogatások és az olcsó roma munkaerő elvesztésétől való félelmükön alapult, a felmerülő prob-lémák, aggályok megvitatásának nem volt fóruma, a helyiek elzárkóztak a párbeszédtől, a helyi döntéshozók, szervezetek és az egyház lassan kihátráltak a projekt mögül. A forrásbevonást ne-hezítette, hogy a 2014-20-as időszakban nem volt olyan releváns fejlesztéspolitikai támogatási program, amelyekből létrehozhatók lettek volna a projekt fenntarthatóságát biztosító szálláshe-lyek.

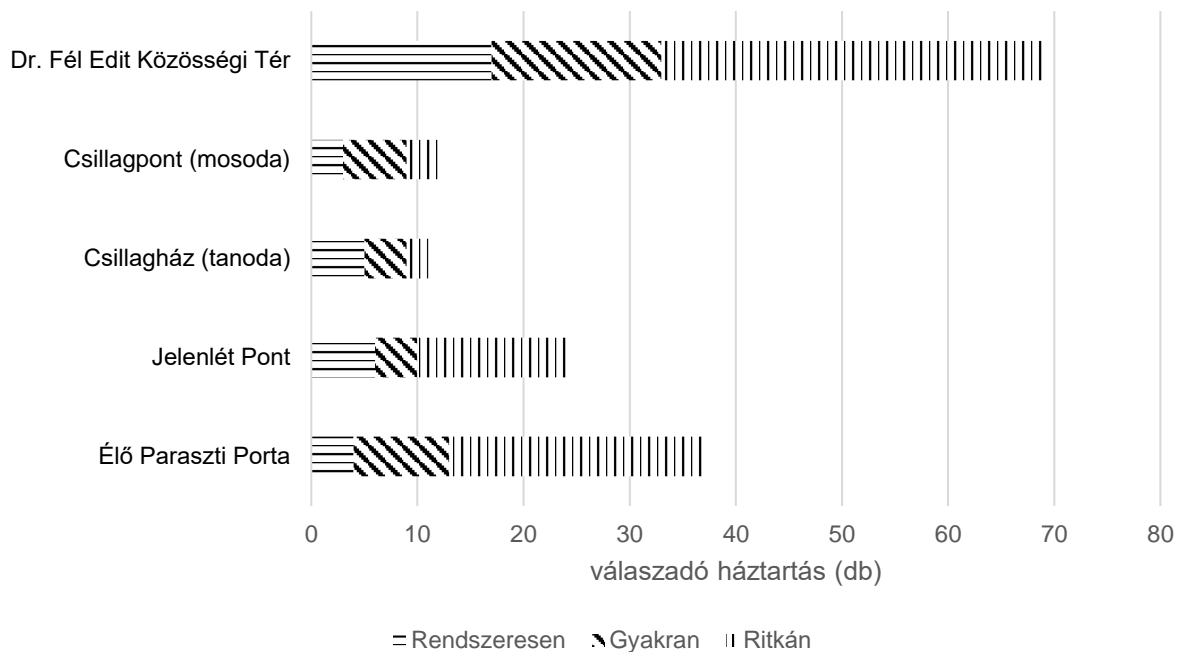
A Csillagfalu koncepciója összességében egy máig egyedülálló, ambiciózus elképzelés, olyan célokkal, amelyekkel nagyon könnyű azonosulni – erről árulkodik a korábban támogatásukat ki-fejező hazai és határon túli/külföldi szervezetek, művészek, tudósok, politikusok hosszú listája. Azonban, költség- és erőforrás-igénye, a megvitatatlan kérdések, kételyek, ellenérzések elbátor-talanították a helyi érintetteket, a projekt megálmodói pedig magukra maradtak terveikkel.

Noha a fentebb ismertetett projekt adja a Csillagfalu Közhasznú Egyesület tevékenységének gerincét, a szervezet számos más kezdeményezés ötletgazdája és rendezvény házigazdája volt, különösen a Covid-járvány előtti időkből. A Csillagfalu koncepciót is inspiráló elképzelés volt 2003-ban a „Szép házat, szebb Hazát! – Építészeti hagyományaink felelevenítése és alkalmazása a gyakorlatban”, melynek célja, hogy a hazai lakóház-építészetben elterjedjenek a néprajzi táj-egységre jellemző építészeti hagyományok. Egy másik elgondolás az egyesület által összeállított Fél Edit-Hofer Tamás terv, egy olyan komplett falufejlesztési program, melynek célja az Európai néprajzi egyetemek hallgatóira (is) alapozott, kultúr-turisztikai falufejlesztés, mely során Átány egy részén a népi múlt, a szokások úgy lennének visszaállítva és folyamatosan bemutatva, hogy a tanulmányútra idelátogató néprajzi hallgatók a tanulmányaik egy részét a gyakorlatban is meg-tekintthessék, kipróbálhassák, részesei lehessenek. Az „Ismerd meg a kultúráját, hogy megismerd a népet!” kiállítás- és rendezvénysorozatban 2012-13-ban a szerb, román, ukrán, horvát, német és lengyel nemzetek mutathatták be népi kultúrájuk értékeit Átányon, míg 2015-ben a „Kalákában a civilekért, a kultúráért és a helyi értékek megőrzéséért” projekt keretében a programhoz csatla-kozó dél-hevesi települések és szervezetek nyolc szakmai nap keretében érkeztek a térség kul-turális életén és értékeinek megőrzésén alapuló fejlesztésének lehetőségeiről.

Az egyes intézmények, innovációk értékelése a kérdőíves válaszok alapján

A kérdőíves megkérdezések keretében előzetes tájékozódás alapján összeállított, potenciálisan társadalmilag hasznos és/vagy újszerű tevékenységet végző, de nem a kötelező (pl. egészségügyi, szociális, oktatási) alapellátásokat nyújtó intézmények listáját értékeltettük a kitöltőkkel, abból a szempontból, hogy látogatják/igénybe veszik-e azokat, és ha igen, milyen gyakorisággal, illetve, hogy mennyire tartják fontosnak a falu életében az adott intézmény működését. Azok aránya, akik legalább ritkán igénybe veszik az adott intézmény szolgáltatásait, programjait, a legnagyobb a Fél Edit Közösségi Tér esetén (59%), de magasabb az Élő Paraszti Porta (32%) jelenléte is az átányiak

életében. A Református Szeretetszolgálat (Jelenlét Pont) segítségével 20,5% támaszkodik. A Csillagpont és a Csillagház felkeresése 10% körüli. A fentieket legalább ritkán igénybe vevő kitöltők megoszlása a szerint, hogy milyen gyakran kerülnek kapcsolatba az adott intézménnyel, az 1. ábrán látható.

2. ábra. Néhány, innovatív megközelítéssel jellemezhető intézmény felkeresésének gyakorisága azok körében, akik legalább ritkán, de kapcsolatba kerülnek az adott intézménnyel

Forrás: Faluszemináriumi Kutatóműhely kérdőíves kutatása alapján saját szerkesztés

A Dr. Fél Edit Közösségi Tér igénybevételének aránya jelentősen magasabb azok körében, akik tagjai valamelyik civil szervezetnek. A Csillagponttal és Csillagházzal azon (minta-beli) háztartások kerülnek kapcsolatba, ahol van 14 év alatti gyermek, és – ez utóbbtól nem függetlenül – a roma háztartások. A válaszadók mindegyik intézmény tevékenységét többnyire fontosnak tartották, az értékelések átlaga rendre 3,5-4,5 közé esett, a legmagasabb értékkel a Dr. Fél Edit Közösségi Tér (4,32). A Csillagpontot és a Jelenlét Pontot zömében nagyon fontosnak vélték a roma háztartások. Aközött, hogy igénybe veszik és hogy fontosnak tartják-e az adott intézményt, valamilyeni megkérdezett intézmény esetén van szignifikáns együttjárás. A Csillagpont és a Csillagház igénybevétele és értékelése is kölcsönösen erősen kapcsolódik egymással.

Összefoglalás

Átány olyan település, ahol a problémák, válságtünetek (torzuló demográfiai szerkezet és a szegénység „bővített újratermelése”, a munkaalkalmak szűkössége, a szegregálódás/gettósodás, a bűnözés) a szükségletek oldaláról, a kedvező fekvés és megközelíthetőség, a református identitásból és a hagyományok tiszteletéből adódó erősebb közösségtudat, a gazdagon dokumentált és nemzetközi szinten ismert néprajzi örökség, a tettekész, elhivatott, és együttműködő helyi döntéshozók és civilek a – részben kiaknázatlan vagy veszendőbe menő(!) – erőforrások oldaláról támasztják alá a faluközösség (és bizonyos értelemben tágabb térsége) társadalmi innovációs

potenciálját. Különösen szükség van – a kissé túlhasznált vidékfejlesztési terminussal élve – endogén erőforrásokra alapozott megoldásokra a forrásszűke jellemezte évtizedben.

Látható az önkormányzat folyamatos pályázati aktivitása és saját, valamint partnerségben megvalósított projektjeinek viszonylagos koncepcionális sikere és elfogadottsága. Az Élő Paraszti Porta működik, jól ötvözi a múlt paraszti hagyományait és az önkormányzati irányítású mezőgazdaság erőforrásait a jelen foglalkoztatási problémáinak enyhítése és a gazdálkodás több lábon állása érdekében, de fenntarthatóságát illetően még ott a kérdőjel, hogy mi lesz a járási közfoglalkoztatási mintaprogramok után – az önkormányzati (mező)gazdálkodás „üzleti modelljének” megújítására, vagy teljesen új ötletre lesz szükség?

A Csillagpont és a Csillagház értő kezek között került kialakításra, és a Református Szeretetszolgálat szerepvállalása is megnyugtató: a Jelenlét Pont és az önkormányzattal közösen fenntartott tanoda hosszú távra biztosíthatja a felzárkóztató tevékenységet – valószínűleg sok múlik azon, hogy a kormányzat és az egyház elköteleződése a jelenlét-alapú szociális munka mellett fennmarad-e a jövőben. Fontos vállalása a Jelenlét Pontnak, hogy a falu teljes lakosságára nézve igyekszik inkluzív lenni és segíteni, nem csak a nagy szegregátumra koncentrálni.

A népi hagyományokra való építkezés, a kultúrán keresztül történő felzárkóztatás, ugyanakkor a helyi érdeken túlmutató, a tágabb térséget is érintő gazdasági és foglalkoztatási, szimbolikusan, kulturális értelemben pedig a Kárpát-medencében és Európában is értelmezhető hatásgyakorlás lehetősége több mint egy évtized elteltével is benne van a Csillagfalú koncepciójában. Még akkor is, ha sok részlet tisztázatlan, a jelen háborús és gazdasági válságában, társadalmi és politikai megosztottságában nagyobb igény lenne a nemzetek és nemzetiségi kisebbségek közeledését segítő kezdeményezésekre, mint valaha. Ennek meg- (vagy újra-) kezdéséhez viszont, elsősorban helyi szinten az érintetteknek párbeszédre, érdekegyeztetésre, kompromisszumkészségre kell törekedniük, mert Átánynak (és Dél-Hevesnek) szüksége van az áttörést hozó, átgondolt, és a fenntarthatóságát hosszabb távon piaci alapokra helyező fejlesztésekre – az alapok (még) megvannak hozzá.

Irodalomjegyzék

- Balamatsias, G.* (2018): Social Innovation. 8 Most Popular Definitions. Social Innovation Academy. <https://www.socialinnovationacademy.eu/8-popular-social-innovation-definitions/>
- Bartalos, G., Fekete, M., Ferkovics, L., Simon, A., Szanati, A., & Tóth, T. B.* (2023): Átány. In *Pély kollégium. Lakitelek*, Magyarország: Antológia Kiadó pp. 15–26.
- Beke, M. & Ditzendy, K. A.* (2008): Integrált közösségi és szolgáltató terek – Módszertani kézikönyv. HROD Községi Társadalomfejlesztési Központ
- Bock, B.* (2016): Rural marginalisation and the role of social innovation: A turn towards nexogenous development and rural reconnection. *Sociologia Ruralis*, 56(4): 122. <https://doi.org/10.1111/soru.12119>
- Caulier-Grice, J., Davies, A., Patrick, R., & Norman, W.* (2012): Defining social innovation: A deliverable of the project: “The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe”. European Commission—7th Framework Programme. Brussels: European Commission, DG Research
- Copus, A. et al.* (2011): European Development Opportunities for Rural Areas (EDORA): Final Report, Parts A, B, and C. ESPON and the UHI Millennium Institute.
- Dajkó, A.* (2011): Csillagfalú, ahol feléled a múlt. Szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem.
- European Commission* (2013): Guide to Social Innovation, Publications Office of the European Union, Luxembourg, <https://doi.org/10.2776/72046>
- G. Fekete, É.* (2006): Hátrányos helyzetből előnyök? *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 2(1): 54–68.

- G. Fekete, É. (2015): Társadalmi innovációk a helyi foglalkoztatásban. In „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia = „Balance and Challenges” IX. International Scientific Conference: A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából (Vol. 1)
- Gönczi, M. (2014): A népi kultúra és önfenntartó képesség Átány községben. In: Schwarz, G. (szerk.): Átány – megtalált hagyomány és az önfenntartás, Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest pp. 12–14.
- Howaldt, J., Kaletka, C., Schröder, A. & Zirngiebl, M. (2018): Atlas of Social Innovation – New Practices for a Better Future. Sozialforschungsstelle, TU Dortmund University: Dortmund.
- Karacs, M. & Molnár, M. (2014): Néhány fontosabb társadalmi innováció Átányon. Acta Regionis Rurum 8. kötet, Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő pp. 43–49.
- Kocziszky, G., Benedek, J., Veresné, S. M., & Balaton, K. (2015): Regionális társadalmi innováció generálása szakértői rendszer segítségével. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 12(2): 4–22.
- Kocziszky, G., Veres, S. M., & Balaton, K. (2017): A társadalmi innováció vizsgálatának tapasztalatai és fejlesztési lehetőségei. *Vezetéstudomány*, 48(6–7): 15–19. <https://doi.org/10.14267/Veztud.2017.06.02>
- Moser, A. (2012): Csillagfalu. Szakdolgozat, Károly Róbert Főiskola.
- Moulaert, F. (2009): Social Innovation: Institutionally Embedded, Territorially (Re)produced. In MacCallum, D., Moulaert, F. Hillier, J. and Vicari Haddock, S. (eds.) *Social Innovation and Territorial Development*, Farnham: Ashgate pp. 11–24.
- Mulgan, G. et al. (2007): Social Innovation: What it Is, Why it Matters and How it Can Be Accelerated. Working paper, Skoll Centre for Social Entrepreneurship, Saïd Business School, University of Oxford.
- Murray, R., Caulier-Grice, J. & Mulgan, G. (2010): The Open Book of Social Innovation: Ways to Design, Develop and Grow Social Innovations. The Young Foundation & NESTA.
- Nagyné Molnár M (2013): Factors of success in case of local society. *Deturope (the Central European Journal of Regional Development and Tourism)*, 5(3): 63–70.
- Nemes, G. (2018): A társadalmi innováció és integrált vidékfejlesztés – két jó gyakorlat. *Észak-Magyarországi Stratégiai Füzetek*, 15(3): 69–78.
- Nemes, G., & Varga, Á. (2015): Társadalmi innováció és társadalmi tanulás a vidékfejlesztésben - sikerek, problémák, dilemmák. In „Mérleg és Kihívások” IX. Nemzetközi Tudományos Konferencia = „Balance and Challenges” IX. International Scientific Conference: A Gazdaságtudományi Kar megalapításának 25. évfordulója alkalmából, Vol. 1, pp. 434–444.
- OECD (2000): LEED Forum on Social Innovation, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
- OECD (2016): Social Innovation Policy Framework for Croatia. Policy Handbook, OECD Global Relations, South East Europe. http://www.oecd.org/south-east-europe/programme/Social_Innovation_Policy_Framework_Croatia.pdf
- Phills Jr., J.A., Deiglmeier, K. & Miller, D.T. (2008): Rediscovering Social Innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 6: 34.
- Saskói, S., Bali, J. & Máté, G. (2019): EFOP-5.2.2-17-2017-00037 „Vallás és kultúra a családokért - Nemzetközi kutatás a vallás és nemzeti identitás relációjának feltérképezésére, a közösség fejlesztésére” Kutatási Zárójelentés. Átányi Református Egyházközség.
- Ritter K., Erdélyi D. (2023): A mezőgazdaság helyzete és szerepe Átányban Acta Regionis Rurum 17. pp. 66–87
- Sike, K. (2015): Kulturális turizmus lehetőségei a Hevesi kistérségben. Szakdolgozat, Eszterházy Károly Főiskola.
- Szuromi, R. (2010): Átány évszázadai. Átány Községi Önkormányzata.

The Young Foundation (2012): Social Innovation Overview: A deliverable of the project: “The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe” (TEPSIE), European Commission – 7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research.

Veresné, S. M., & Balaton, K. (2021): A társadalmi innováció fogalma. In: Sikos, T.T. (szerk.): *Társadalmi innováció – társadalmi jólét*. Ludovika Egyetemi Kiadó pp. 11–26.

Vitéz, B. T. (2014): Átányi utcakép. *Acta Regionis Rurum*, 8: 74–82.

Westley, F., & Antadze, N. (2010): Making a difference: Strategies for scaling social innovation for greater impact. *The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal*, 15(2): 2.

Egyéb források

Átány Község Hivatalos Honlapja: <http://atany.hu/>

Csillagfalu Közhazsnú Egyesület: <http://csillagfalu.hu/>

Felzárkózó Települések Program: <https://fete.hu/>

Magyar Református Szeretetszolgálat: Felzárkózó települések <https://jobbadni.hu/szolgالاتaink/szocialis-fejlesztis/felzarkozo-telepulesek/>

TÉRKÉPTÉR: <https://www.palyazat.gov.hu/terkepter>

Heves Megyei Önkormányzati Hivatal (2021): Heves Megye Területfejlesztési Konceptiójának Felülvizsgálata 2021-2027 Helyzetfeltáró Munkarész

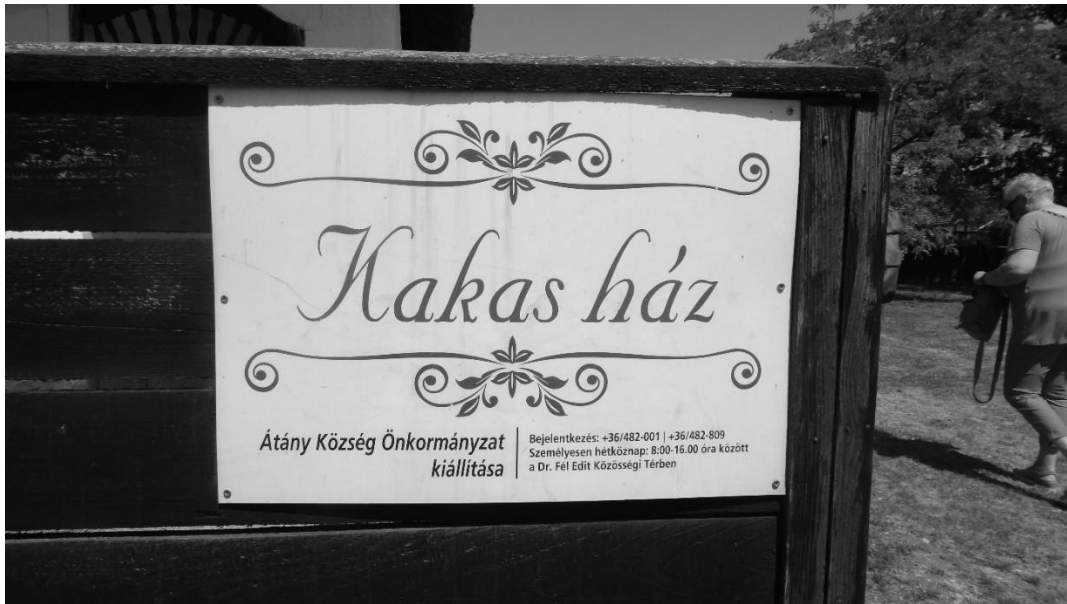
Heves Megyei Területfejlesztési Ügynökség Nonprofit Kft. (2016): Csillagfalu Előmegvalósíthatósági tanulmány

Magyar Máltai Szeretetszolgálat (2021): Kapcsoskönyv – a Jelenlét program építőkövei. https://fete.hu/wp-content/uploads/2022/05/Kapcsos_vegleges_oldalpar.pdf

Magyar Református Szeretetszolgálat Alapítvány (2022): Lakhatási diagnózis és beavatkozási terv – Átány 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról

112/2009. (VIII. 29.) FVM rendelet az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapból nyújtandó, a vidéki gazdaság és lakosság számára nyújtott alapszolgáltatások körében az integrált közösségi és szolgáltató tér kialakítására és működtetésére igénybe vehető támogatások („IKSZT”)

1186/2020. (IV. 28.) Korm. határozat a „Felzárkózó települések” és a gazdaságélénkítő program folytatása érdekében teendő további intézkedésekről

1. kép: Innovatív kezdeményezés: Kakas-ház (Fotó: Nagy Kamilla)

2. kép: Innovatív forrásfelhasználás (Fotó: Nagy Kamilla)

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

Átány mentális térképe

Mental map of Átány

Kátai Balázs Elek

*egyetemi hallgató, Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem /
student, Hungarian University of Agriculture and Life Sciences*

Absztrakt

A tanulmány célja, hogy átfogó képet kapjunk arról, hogy az átányi lakosság mit gondol a saját településéről. A mentális térképezéssel végzett kutatás révén megtudhatjuk, hogy mennyire kötődnek a helyiek a falujukhoz és azt is, hogy miként látják a világot maguk körül.

Abstract

The aim of the study is to get an overall picture of what the people of Átány think about their own municipality. Through mental mapping research, we can find out what residents think about their village, how attached they are to their village and how they see the world around them.

Bevezetés

A térorientáció alapja a térészlelés. A térészlelés eredményeképpen épül fel a környezet kognitív vagy mentális térképe. Ahogyan a térészlelés és a környezetünkkel való kapcsolatunk változott, úgy ennek módszertana is. Mindennapi életünkben a közvetlen környezetünkről a személyes vélemények, emlékek kutatása sok információval szolgál, de a sztereotípiák vizsgálata is kiegészíti ezt. Mivel mindenkinek más a személyes emléke, érzékelése, ezért egyénenként más-más vélekedéssel találkozunk. Azzal, hogy egy-egy véleményhez személyes élmények, események kapcsolódnak, végső soron szubjektívizálódott információt kapunk a térről. A valós földrajzi tér tehát az egyének számára sokféle értéket és lenyomatot hordoz (Reszegi, 2018).

A falvainkban található terek sem homogén értékítéletűek. Minden helynek megvan a sajátos jellege és hangulata. Vannak olyan helyek, amelyeket pozitívabban ítélünk meg, mert kellemes emlékekhez vagy élményekhez kötődnek, míg másokat negatívan ítélünk meg, mert rossz tapasztalatokkal vagy negatív érzelmekkel társítjuk őket. Az egyéni vélemények alapján azonban felépíthetőek a települések pozitív és negatív értékítéletű részei. Ez azt jelenti, hogy bár minden ember más módon éli meg a kapcsolódását az adott helyszínekkel, de összességében az egyéni vélemények összevetésével kirajzolódnak a többek által kedvelt és nem igazán kedvelt részei a településnek (Reszegi, 2018).

Fontos tehát, hogy a saját egyedi tapasztalatok szubjektív tartalmát összesítsük, így egy átfogó képet kapva a falu pozitív és negatív értékítéletű területeiről. A vizsgálat segítséget nyújt a helyi közösségnek jobban megérteni és értékelni a falu különböző részeit, valamint lehetőséget teremt a fejlesztésre vonatkozó tervek megfogalmazásában (Reszegi, 2018). A mentális vizsgálatok azért

is hasznosak, mert az egyéni véleményekből kialakítható csoportvélemények alapjául szolgálhatnak egy-egy lokális közösség gondolkodásának jobb megismeréséhez (Molnár 2009).

A Faluszemináriumi Kutatóműhely 2009 óta végez mentális térképezést különböző falvakban, így a módszer beépült a kutatásokba és a tapasztalatokba (Molnár 2009, 2017, 2018, Kistamás–Molnár 2011, Baka 2019, 2020, Karacs–Molnár 2012, 2013, Nagyné Molnár – Nagy 2020, Bogárdi–Molnár 2014, Molnár–Bogárdi 2015, 2016, Baka 2019, 2020, Nagyné Molnár 2021.)

A faluszemináriumi Kutatóműhely alap gondolata, hogy minden település egyedi. Izgalmas mentális térképezési feladat megvizsgálni, hogy a megkérdezett helyiek is egyedinek látják-e a saját falujukat. És ha igen, akkor miben. Miért látják másnak, mint a többi falut. Ennek vizsgálata során a feltett kérdésünk az, hogy *másnak látja-e a saját faluját a megkérdezett, mint a többit, és ha igen, miben*. A válaszadók által megfogalmazott azonosító jegyek a saját életterületet jól jellemző pozitív és negatív jelenségek, adottságok. Az egyéni véleményekből kirajzolódik egy lokális összbenyomás (Nagyné Molnár 2022).

A települések nem egyszerűen egyediek. Vannak élhetőbbek, és vannak kevésbé élhetőek. Mentális térképezéssel vizsgáljuk azt is, hogy ebből a szempontból miként látják a helyiek a saját településüket. Egyáltalán van-e képük a „jó” és „rossz” helyzetben levő településekről? Ha igen, vajon milyen földrajzi léptékben gondolkodnak? Besorolják-e saját településüket a nevezett kategóriákba? A konkrét kérdés a kérdőívünkben ehhez kapcsolódóan: *soroljon fel öt települést, amelyek kedvező helyzetben vannak, és szintén ötöt, melyek kedvezőtlen adottságúak!* A vizsgálataink során túl azon, hogy a megkérdezettek saját lakóhelyének megítélését jobban megismerjük, megfigyelhetjük azt is, hogy a kérdés megválaszolásakor szűkebb, vagy tágabb települési térben; azaz zárt, vagy nyitott földrajzi keretek között gondolkodnak a válaszadók. Szigetszerű a földrajzi észlelésük; azaz mentálisan zárt a világuk, vagy sem? Ezt a kérdést lehet tovább árnyalni a társadalmi mobilitás kérdéskör irányában kiszélesített vizsgálatokkal. Ennek során a kutatói kérdésünk: *elhagyná-e települését, ha tehetné, és ha igen, hová menne lakni*. Az adott válaszokból föltérképezhető a lakóhelyhez való kötődés is.

A mentális térképezést a falukutatásainkban arra is használjuk, hogy a településen belül beazonosítsuk, hol vannak pozitívabban és negatívan megítélt helyek. Ennek megismerésére a szokásosan használt kérdésünk: *nevezze meg (vagy jelölje térképen) az Ön által pozitívnak/negatívnak ítélt településrészeket*. A települési tér értékének szubjektív megítélésekből származó képe ugyanis egy mentális tükör a falu szívesen és nem szívesen látogatott/lakott részeiről. Mivel a válaszokhoz indokot is kérünk, így a térbeli különbségek okaira is rá lehet világítani (Nagyné Molnár 2022).

Amennyiben a település földrajzi, történeti, társadalmi okokból összetett térszerveződésű, azaz benne önálló névvel illetett részek különülnek el, úgy mentális térképezés segítségével megismerhetjük, hogy a földrajzi nevezékekben megmutatkozó elkülönülésnek van-e társadalmi vonatkozása, és ha igen, akkor miként működnek külön-külön és együtt a település egységei. Ennek felmérése során a szokásos kérdésünk, hogy: *van-e különbség a település egyes részei között; és ha igen, akkor az miben áll*. Vizsgáljuk, hogy hogyan ítélik meg a helyiek a saját, és nem saját szűkebben vett településrészüket. Ezzel a mentális térképezéssel a történeti, földrajzi, társadalmi törésvonalak okai is felszínre kerülnek (Nagyné Molnár 2022).

Anyag és módszer

Jelen kutatás alapja a 2022-ben Átányon végzett kérdőíves felmérésünk volt, melyben a kérdések egy része arra irányult, hogy megismerjük, hogy az itt élő emberek miként gondolkodnak a saját településükről és mikrokörnyezetükről. Mivel 2014-ben szintén volt egy falukutatás Átányon, melyben zajlott mentális térképezés is (Molnár–Bogárdi 2014), így céлом volt az is, hogy időbeli összevetést készítssek, hogy kiderüljön a 8 éves időtávlatban, hogy hogyan változott az emberek véleménye, meglátása a település helyzetéről. Mivel a 2014-es és a 2022-es kérdőív kérdései szorosban kapcsolódtak egymáshoz, így a migrációs folyamatról, a helyiek Átányhoz kötődéséről, a települési környezetről, a települési tér értékviszonyairól nemcsak pillanatfelvételt tudtam készíteni, hanem összevetést is.

Eredmények

A mentális térképezés társadalmi mobilitással összefüggő tanulságai

1. ábra. Az elköltözési szándékok 2022-ben

Forrás: 2022. évi falukutatás kérdőívei alapján szerkesztette Kátai B. (WordArt)

Azt, hogy mennyire kötődnek a helyiek a falujukhoz, az is jól jellemzi, hogy ha lehetőségük volna elköltözni a faluból, elköltöznének-e. Az elköltözési szándék motivációja persze sokféle lehet. A 8 évvel ezelőtti vizsgálatnál 42%-58%-os volt a megosztottság igen-nem arányban. Az elköltözésre voksolók széles táborra elég súlyos prognózist jelentett. Az elköltözni nem szándékozók általában az idősebb korosztályt képviselték, többnyire már egészségügyi vonatkozásban sem jó állapotban, rendszerint egyedül élőként éltek. Ugyancsak megtartó erőnek bizonyult az, hogy itt nőttek fel, szeretik Átányt.

A 2022-es kérdőíves megkérdezések alapján a helyzet javult: a megkérdezetteknek csak a 35%-a költözne el Átányról, míg a többségük, 65%-a nem, inkább maradnának. Ha megvizsgáljuk, hogy a faluhoz kevésbé kötődő 35% kiket fed le, az a tapasztalat, hogy főként a fiatal és a középkorostályt jellemezte. A 65%-a, akik pedig nem költöznének el, ők főként az idősebb generáció tagjai. 8 év elteltével azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a falu lakosságának kötődése a településhez

kis mértékben javult, de legalábbis csökkent az elköltözés melletti elköteleződés. Az elköltözés szándékában kicsit eltolódtak a hangsúlyok. Nagy említésszámmal jelent meg az indokokban a rossz környezet, a cigányok jelenléte, a félelem, az, hogy az elszármazott családhoz közelebb volna jó lenni, illetve az, hogy a gyerekek lehetőségei, a munkalehetőségek városban jobbak. (1. ábra).

A válaszadók körében megvizsgáltam, hogy milyen helyszínekre költöznének szívesen. A legkedveltebb települések, melyeket említettek érthetően Budapest, és a két térségi központ: Eger és Heves.

Az is nagyon beszédes, ha megtudjuk, hogy akinek gyermeke / unokája van, szeretné-e, hogy az(ok) (később is) Átányon éljenek? 101 választ kaptunk összesen. A válaszadók 39%-a szeretné, ha gyermeke/ unokája itt élne, ugyanakkor 61%-a nem örülne neki. Indokként a legtöbbször a munkalehetőség hiányát, a cigányság növekvő arányát és a közbiztonság hiányát nevezték meg főként.

Kedvező és kedvezőtlen helyzetű települések

A jó és rossz helyzetű települések vizsgálata során Baranyi (2002) és Nagy (2006) korábbi vizsgálataiból indulunk ki, akik rámutattak, hogy a zárt közösségek zártabb, szűkebb képpel rendelkeznek az őket körülvevő valós objektív tér többi részéről. Szélsőséges esetben a zárt helyeken az emberek „kognitív” térképében (tudatukban élő földrajzi környezetükben) nem jelenik meg igazán a *máshol*, vagy legalábbis egy nagyon szűk térre koncentrálódik.

A vizsgálat első lépésében megnézzük, hogy a megkérdezettek milyen településeket sorolnak az egyik és a másik kategóriába. Az említett falvak esetében figyelünk arra is, hogy milyen távolságban gondolkodnak a megkérdezettek a válaszadás során. Itt fontos megjegyezni, hogy nem korlátozzuk a gondolkodást térbeli keretekkel, a válaszadó maga választja meg a földrajzi léptéket. Azt is vizsgáljuk, hogy vajon a kérdés megválaszolása során elhelyezik-e a saját településüket a kérdőívet kitöltők valamelyik kategóriában (Nagyné Molnár 2022).

A következő részben azt vizsgálom, hogy az átányiak miként ítélik meg a környező településeket. 2014-ben átányi válaszadóink kedvezőtlen megítélésű településre összesen 182 említést tettek, melyben 20 település neve szerepelt. Sorrendben akkor Kömlő volt a legnegatívabb megítélésű 61 említéssel, Tiszanána volt a második (28 említéssel) és a 3. Átány (21 említéssel) (Molnár-Bogárdi 2014). A 2022-es vizsgálat eredményeit az 1. 2. táblázatban látjuk. Kedvezőtlen megítélésre 132 említés érkezett 22 településre. A válaszadók körében ezúttal is Kömlő volt a legnegatívabb megítélésű (Molnár-Bogárdi 2014). Tiszanána viszont átadta a helyét Tarnabodnak. Átány csak kicsivel csúszott le a 3. helyről (Tarnasádnány előzte meg), összességében tehát a megítélés kedvezőtlen maradt. Tapasztalatunk szerint a negatív megítélés alapvetően tapasztalati alapon született meg a válaszadók véleményében, leginkább a környékbeli ismert helyszíneket értékelték, valamint Átányt, ahol élnek.

Átányi válaszadóink 2014-ben kedvező megítélésre 142 említést tettek, összesen 32 településre. Legtöbbször a szomszédos Tenket (41 említés) nevezték meg, valamint a járásközpontot, Hevest (18 említés) és a megyeszékhelyet, Egert (15 említés) (Molnár-Bogárdi 2014). 2022-ben 146 említés érkezett 51 településre. Ezúttal is Tenk kapta a legtöbb jelölést (31), de a második Eger lett (26), és csak a harmadik lett Heves (21). Átány 3 jelölést kapott.

1. táblázat: Kedvezőtlen helyzetűnek tartott települések

Települések	Említések száma
Kömlő	40
Tarnabod	26
Tarnasadány	16
Átány	15
Heves, Tiszanána	8
Tarnaszentmiklós	7
Pély	5
Boconád	2
Miskolc, Erdőtelek, Sarud, Bölcске, Sonkád, Tiszafüred, Bag, Ózd, Besenyőtelek, Kazincbarcika, Kompolt, Tiszabura, Kemenesszentpéter	1

Forrás: 2022. évi falukutatás kérdőívei alapján szerkesztette Kátai B.

2. táblázat: Kedvező helyzetűnek tartott települések

Település	Említések száma
Tenk	31
Eger	26
Heves	21
Kömlő	11
Budapest, Erdőtelek	10
Tiszanána	6
Hevesvezekény, Kisköre	4
Füzesabony, Jásszentandrás, Boconád, Debrecen, Győr, Tarnaméra, Átány	3
Szigetszentmiklós, Sződliget, Füzesabony, Vetekény, Kunhegyes, Tiszagyenda, Tihany, Apáti, Sarud, Jászárokszállás, Egerszalók, Tófalu, Feldebrő, Maklár, Ács, Veresegyháza, Jászapáti, Kapuvár, Tarnaszentmiklós, Nagyfüged, Felsőtárkány, Érd, Hévíz, Sárvár, Bogács, Detk, Dunakeszi, Vásárosnamény, Nagykovácsi, Gödöllő, Délegyháza, Szombathely, Sopron, Lajosmizse, Aggtelek	1

Forrás: 2022. évi falukutatás kérdőívei alapján szerkesztette Kátai B.

Tanulságok a települések belső terének értékítéletéről

Kiindulópontunk, hogy a települési tér értéke nem homogén. A mentális térképezés során világosan feltárhatóak az értékviszonyok. Ez abból adódik, hogy a településmagban, a szolgáltatásokhoz közel élni, vagy éppenséggel a falu szélén, nagyon mást jelent. Ugyanígy más a megítélése a szilárd burkolatú úton megközelíthető településrésznek, vagy annak, ami földút mellett van. A pozitívnak megítélt utcák megnevezésekor az indokok között a jó forgalmi adottságot, a megfelelő útburkolattal rendelkező településrészeket, a falu intézményeinek, boltjainak közeli elérését olvashatjuk főként. De a csendes, nyugalmas helyek is lehetnek pozitív megítélésűek, különösen, ha magasabb társadalmi státusúak lakják (Nagyné Molnár 2022).

Természetesen minden településnek vannak kitüntetett helyei. Arra a kérdésre, hogy „Melyek a kedvelt helyek Átányon?” 97 válasz érkezett. A kedvelt helyek tekintetében számos helyszínt feljegyeztünk. Nagy említés számot kapott a központ, játszótér, templom – udvar és környéke.

Kedvelt helyként kaptunk választ a kakasházra, Fél Edit közösségi tér, ifjúsági ház, dohánybolt, csillagpont, református iskola, temető, élelmiszerbolt, a művelődési ház és az élelmiszerbolt, sőt az „otthon” is kapott szavazatot. Kiemelten fontos helyen jelent meg a válaszokban Átányon a gondozási központ, ugyanis ez számos helyi számára, főként a nyugdíjasoknak nagy segítséget jelent. Itt ételt kapnak, közösségben lehetnek, beszélgethetnek (2. ábra)

2. ábra. Említett kedvelt helyek a megkérdezettek véleményében 2022-ben

Forrás: 2022. évi falukutatás kérdőívei alapján szerkesztette Káta B. (WordArt)

A belső imázs tanulságai

A belső imázs vizsgálatához a kérdőívünkben minden esetben megkérdezzük, hogy másnak tekintik-e a falujukat a helyiek a többihez képest, és ha igen, akkor miben áll ez a másság. Kiindulópontunk, hogy sikeres egy település hosszú távon akkor lehet, ha a saját (belső) imázsa, azaz az adott térben élők képe a saját településükről pozitív (Molnár 2012). Tapasztalataink alapján kedvezőtlennek tekinthetjük, ha a helyiek nem érzékelik a saját településük másságát, egyediségét a többi településhez képest, vagy másnak látják ugyan, de nem pozitív értelemben (Nagyné Molnár 2022).

Arra a kérdésre, hogy más-e Átány, mint a többi falu, a kérdőíves felmérésben részt vevők 71%-a úgy válaszolt, hogy van különbség. Átány tehát a helyiek szemében önálló identitással rendelkezik, más településektől egyértelműen elhatárolható. A magyarázatok rendkívül sokrétűek voltak. Kaptunk negatív és pozitív magyarázatokat is. Átányi negatív jellegzetességnek nevezték a cigányság magas számát, a kevés munkahelyet, az emberek zárkózottságát, a lopásokat, azt, hogy nincsen kocsmá, étterem, sportlehetőségek, és a szórakozási lehetőség is hiányosak. Pozitívumként emelték ki ugyanakkor Átány történelmét, a hagyományok őrzését, a református egyházközség eseményeit, és kiemelték a településvezető polgármester munkáját. Volt, aki a település agrár jellegét tekintette megkülönböztető jegynek (3. ábra). A 2014. évi falukutatás eredményeivel összevetve a 2022-est, hasonló válaszokat kaptunk.

3. ábra. Miben más Átány, mint a többi falu?

Forrás: 2022. évi falukutatás kérdőívei alapján szerkesztette Kátai B. (WordArt)

Összefoglalás

Átány erős identitású falu. Identitását máig meghatározza a hagyomány, az egykor őt ismertté tevő agrárium. Ugyanakkor a jelenkori kedvezőtlen társadalmi, gazdasági változások leképeződtek a mentális tér-vizsgálatokban is. Főként a fiatalabbak számára az Átánnyal való kapcsolat már nem feltétlenül szól egy életre. Valójában a gyökereikhez ragaszkodóbb idősebb generációban is megvannak a félelmek: a legtöbben nem szeretnék, ha gyermekeik, unokáik Átányban maradnának, vagy ide költöznének vissza.

Kedvezőnek tekinthetjük viszont a vizsgálatainkban a migrációs szándéokra kapott válaszokat. 2022-ben kedvezőbb eredményt mutattak, mint amit 2014-ben találtunk, azaz jóval kevesebb azoknak az aránya, akik ha tehetnék elhagynák a falut. Ez minden bizonnyal összefügg azzal, hogy a falu számos életkörülményeket is javító változáson ment keresztül az elmúlt években (autópálya-fejlesztés, intézmény-fejlesztések stb.).

Irodalomjegyzék

Baka F. (2019): Baks mentális térképe. *Acta Regionis Rurum*, 13: 47–57.

Baka F. (2020): Tiszaladány mentális térképe. *Acta Regionis Rurum*, 14: 32–40.

Bogárdi T. – Molnár M. (2014): Átány mentális térképe. *Acta Regionis Rurum*, 8: 86–98.

Karacs M. – Molnár M. (2013): Pázmánd mentális térképe. *Acta Regionis Rurum*, 7: 118–130.

Karacs M. – Molnár M. (2012): Tiszaladány mentális térképe. *Acta Regionis Rurum*, 6: 34–45.

Kistamás T. – Molnár M. (2011): Baks mentális térképe. *Acta Regionis Rurum*, 5: 83–91.

Molnár M. (2009): Bag mentális térképe. *Acta Regionis Rurum*, 3: 33–37.

Molnár M. (2017): Bag mentális térképe: a 2009-es és a 2017-es kutatások összevetése. *Acta Regionis Rurum*, 11: 168–178.

Molnár M. (2018/1): Földrajzi- és mentális tér-értékelemzés Komlósán. *Acta Regionis Rurum*, 12: 124–130.

Molnár M. – Bogárdi T. (2015): Hollókő mentális térképe. *Acta Regionis Rurum*, 9: 104–114.

Molnár M. – Bogárdi T. (2016): Egercsehi mentális térképe. *Acta Regionis Rurum*, 10: 128–142.

Nagné Molnár M. (2012): Terület és térségmarketing. Digitális Tankönyvtár

Nagné Molnár M. (2021/1): Pázmánd mentális térképe 2013–2020. *Acta Regionis Rurum*, 15, 90–99.

Nagné Molnár (2022): Kognitív kutatások: falvaink térképe *Acta Regionis Rurum*, 16, 14–25.

Reszegi, K (2018): Helynevek – térszemlélet – mentális térkép. 169–184.

1. kép. Átányi idill (Fotó: Nagy Kamilla)

This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

A tér értéke: Átányi térvizsgálatok

The value of space: spatial studies at Átány

Nagyné Molnár Melinda¹ – Nagy Kamilla²

¹egyetemi docens – Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem,
Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság Intézet /

associate professor – Hungarian University of Agriculture and Life Sciences Institute of Rural Development
and Sustainable Economy

²egyetemi hallgató – Semmelweis Egyetem / student – Semmelweis University

Absztrakt

A települési tér sajátos lenyomata az ott élő közösség múltjának és jelenének. Miközben természetesen cserélődnek az épületek, megváltoznak a műszaki berendezések, és különböző településfejlesztési beavatkozások más módon is átírják a lakott környezet arculatát, mégis maradnak a régmúltról beszélő vonások. Jelen tanulmány Átány településképét jellemzi. Kitűzött cél bemutatni azt is, hogy a 2014-ben végzett lakóingatlan-állapot-felmérés (Vitéz B. 2014) 2022-ben történt megismétlése milyen eredményekre vezetett.

Abstract

The spatial image of a settlement is a specific imprint of the past and present of the community living there. While, of course, buildings are replaced, technical equipment changes, and various settlement development interventions rewrite the face of the inhabited environment in other ways, archaic properties that speak of the past remain. The present study characterizes the settlement image of Átány. The aim is also to present the results of the 2014 residential real estate condition survey (Vitéz B. 2014) repeated in 2022.

A kétbattelkes településről

A megtelepedés helyének kiválasztása, a települések formája, belső rendje nem a véletlen műve. Függ a természeti viszonyoktól, de függ az ott élő emberek életformájától is (Bárh J. 1996). Györffy István egyike volt azon településkutatóknak, akiknek figyelme középpontjában az állt, hogy megmutassa; a múltbeli térhasználat a településeink arculatán milyen nyomokat hagyott. Györffy a huszadik század első évtizedeiben végzett kutató- és gyűjtőmunkájának legismertebb eredményeit a halála után, 1943-ban *Magyar falu, magyar ház* címmel jelentették meg. Ebben ismerhetjük meg a kétbattelkes (szálláskertes) települések fejlődéstörténetének lényegét, melyhez egyáltalán nem véletlenül egy korabeli átányi fotó is illusztrálásra került (Györffy 1987 XIII/1).

Györffy teóriája szerint ez a rendkívül archaikus településforma nomád szállástörténeteinkhez kapcsolódik. Ennek a beépítésnek a lényege, hogy minden gazdának egykoron két „battelke” volt; azaz a falu közepén a házas lakótelek állt, ahol az asszonyok és a gyermekek éltek, míg a perifériális részen is volt egy telek, az ólas gazdasági udvar, a férfinek otthona. Az előbbi kialakítása során Györffy feltételezése szerint a házak körül bármilyen elkerítés eredendően nem létezett.

Ebből adódóan itt utcák sem épültek (Györffy 1987). A belső telek-struktúra térbeli összképe jóval később, a telekhatárok kerítéssel történő kijelölése után változott meg. A parányi telkekből ennek során meglehetősen rendezetlen összképet nyújtó arculat alakult ki, ahol nem található érdemben semmilyen belső telek-egység. Abban, hogy a házak elrendeződése itt egyáltalán nem feltételezte/ feltételezi az utcásor logikai rendjét, például korábban igen gyakran bent, az udvarban épültek meg a házak, adott esetben háttal nézve a később kialakult utcára; ezekben Györffy a teóriájának igazolását látta. A zsákutcás szerkezet is folyománya ennek a belső telkekre jellemző településképnek. Ez az elrendeződés Györffy értelmezésében arra engedett következtetni, hogy ebben a lakótérben az eredetileg megépült házak minden előzetes telek/ udvar kimérése nélkül épültek meg. Sok esetben ebből adódóan az utcaép inkább csak háztömbök között üresen maradt keskenyebb- szélesebb térszalagokként voltak értelmezhetőek, melyek helyenként szabálytalan közterekké formálódtak (Györffy 1987). Györffy megfogalmazásában ezek a „rendetlen” (rendezetlen) települések, ismertebb és talán általánosabb néven Prinz Gyula névadása nyomán „halmazos” településként vonultak be a településmorfológia nevezéktaába (Prinz 1922).

Míg a belső telek-struktúra csak másodlagosan szerveződött utcákba, jellegzetesen halmazosan; addig a peremeken a tágas ólas-kertek Györffy nézetei szerint eredetileg is utcákba szerveződtek, mégpedig a település szélei felé egyre szélesebben. Az ólaskert-öv hagyományos arculatának felszámolódása akkor indult meg, amikor a „kéttelkűség” megszűnt. Ennek eredményeként a kertövből is lakóházas övezet jött létre (Györffy 1987). A kétbeltelkes (szálláskertes) településforma már Györffy idejében is felbomlóban, átalakulóban volt. Györffy (1987) szerint csak az Alföld északi szélén maradt meg elég jól tanulmányozható formában. Ezt az állítást erősíti Átány maga is.

Az átányi településkép

Átány településszerkezetén jól látható a kétbeltelkes beépítés. Az, hogy a faluban meglepően jól konzerválódott a hagyományos települési struktúra, minden bizonnyal összefügg azzal, hogy a paraszti kultúra hagyománya is sokáig érintetlen volt. Nem véletlenül választotta a paraszti társadalom örökségét és átalakulását dokumentáló kutatása helyszínéül a falut Fél Edit és Hofer Tamás, akik 1951 és 1965 között többé kevésbé folyamatos kutató-gyűjtőmunkát végeztek a hagyományos („korrekt”) paraszti társadalom tárgyi- és szokáskultúrájának átalakulásáról (Fél–Hofer 2010).

Átány parasztársadalma, annak térhasználata eredendően meghatározta a falu mindenkor szerkezeti formáját. Ez Györffy dokumentációja szerint is itt lassan alakult át. A településszerkezeti átalakulás a társadalmi átalakulás folyománya volt, amit az urbanizáció, valamint a pártállami rendszer gazdasági konjunktúrája gyorsított fel. A KSH adatait tekintve a falu 1930-ban volt a legnépesebb (3094 fő), ami a mai lélekszámnak csaknem kétszerese (1549: 2010-ben). A falu fénykorát akkor élte, amikor egyrészt megkezdődött az utcák közművesítése; másrészt, amikor még igény volt arra, hogy a peremeken új utcák alapítása történjen telkek kiméréseivel. Ma nemcsak a helyi társadalom zsugorodik, hanem a lakott tér is. Sőt, az agrárágazatban való megélhetés is. (Részleteket Ritter–Erdélyi 2023-as tanulmányában olvashatunk.) Ez a kedvezőtlen tendencia egyértelműen leképeződik a településképen. A települési tér egy része úgy tűnik végleg kihalásra ítélt lett. Több mint száz, korábban beépített ingatlan szűnt meg a rendszerváltást követően a 2010-es évek elejére (Gönczi 2013). Ez a pusztulás megfigyelhető az eredetileg sűrűn beépített egykori belső beltelkes övezetben és a peremterületeken is. Természetesen ez utóbbiaknál látványos igazán a változás. Már a 2014-es terepi kutatásaink során is látható volt, hogy a falu peremén található utcák egyre inkább csak szórványosan lakottak (1. ábra).

A lélekszámát vesztő falu jövőjét illetően az optimistábbak sokáig azt remélték, hogy az eltűnő beépített ingatlanok helyén újra éled a mezőgazdasági termelés, ezzel egy sajátosan megújított kétfeltes települési struktúra születhet meg. Ez az Átány-modell ígéretesen indult (Áldorfai 2014). Csakhogy nemcsak Átányon, hanem általában is az országban a magyar agrárium sajnálatosan nem tudta megoldani a generációváltás problémáját. Hiába van föld, gazdag hagyományú paraszti örökség. (Részleteket Ritter–Erdélyi – 2023 – tanulmányában olvashatunk). Az ambiciózus fiatalok többsége nem lát fantáziát az otthon maradásban. (Részleteket Nagy – 2023 – tanulmányában olvashatunk). Ehhez az is hozzájárul, hogy Átány egész települési környezete egy kiterjedt hátrányos helyzetű térség, ahol a megélhetési válsággal általában együtt járó szegénység, szociális rászorultság, sőt a kriminalizálódás is jelen van.

Anyag és módszer

A tanulmány következő részében bemutatásra kerül a település lakóingatlanjainak az állapotfelmérését célul kitűző primer adatgyűjtés, és az abból származó következtetések. A vizsgálat egy a kutatóműhely keretei között kidolgozott egyedi módszertanra épül, melynek neve: tér-érték-elemzés. Ugyancsak használt módszertan a témában a háztartásokra vonatkozó kérdőíves felmérés ide vonatkozó statisztikai értékelése.

A tér-érték-elemzésről általában

A tér-érték-elemzés egy olyan helyszíni megfigyelés, melynek során a település lakóingatlanjainak vizsgálata történik meg. Kiindulópontunk az, hogy a lakott tér nem csupán az ingatlan tulajdonosának vagyoni helyzetéről, igényéről árulkodik, hanem a lakóközösség életminőségéről, ilyenformán társadalmi problémákról; más megközelítésben a tér értékéről is. A vizsgálatban külön fontos a kedvezőtlen értékelésű helyek térbeliségének megrajzolása. A városszociológia külön fogalmat teremtett ezeknek az ún. pusztulászónáknak a megjelölésére: „blight” (Cséfalvay Z. 1994). Akár városon, akár falvakban jelenik is meg a blight-zóna, a lényeg ugyanaz: ezeken a helyeken a tér nem tudja betölteni a korábbi funkcióját. A „penészgomba” megnevezés pedig jól jelzi az értéktelenedést, és azt is, hogy a megjelenés helyén sok esetben nem áll meg a devalválódás, hanem onnan képes szétterjedni is.

Az első tér-érték-elemzésre épp Átányon került sor 2014-ben (Vitéz 2014). Később, 2015-ben előbb Hollókőre adaptáltuk a módszert (Molnár M, Bencsik B. 2015), majd egy másik adaptáció készült Egercsehre (Molnár M 2016). 2017-ben a Faluszeminárium keretei között Tóth Zsófia készítette el Bagon, 2018-ban pedig jómagam Komlóskán, majd 2019-ben Bakson (Nagyné Molnár 2019). 2020-ban Tiszaladány következett (Nagyné Molnár-Nagy 2020), 2021-ben pedig Pázmánd (Bálint 2021).

A tér-érték-elemzés módszertanát tekintve egy sajátos leltárba vétel. A leltárba vett ingatlanokat egyenként értékeljük megadott szempontok szerint. Fontos kiemelni, hogy a pont-értékekést csak lakó-ingatlanon végezzük el, így a falumag szolgáltató, közellátást biztosító építményeit nem vizsgáljuk. Ehhez egy előre elkészített szempontrendszer segíti a munkát, amit minden helyszínhez a rá jellemző adottságokhoz adaptálva készítünk el. Az elemzés során külön értékeljük a portát, az előkertet és az épített lakóingatlant. Ennek a szempontrendszernek a prototípusát 2014-ben tanítványommal, Vitéz Bálinttal dolgoztuk ki Átány kutatása során (Vitéz B. 2014). Ezt nemcsak 2014-ben, hanem 2022-ben is irányelvként használtuk. Az adatok felvétele után, a terepi munkálatok végeztével 2022-ben is elkészült egy térkép, amelyre minden lakóházat felvitünk, különböző színekkel jelölve (1. ábra). Az egyes színek azt jelzik, hogy a ház összképére milyen osztályzatot adtunk.

1. táblázat. Utcaképelemzésnél használt mátrix

Ház	A porta	A porta előtti rész	Összkép (véleges osztályzat)
<ul style="list-style-type: none"> romház lakatlan, de ép ház elhanyagolva 	látható higiéniai problémák	gondozatlan, elhanyagolt	1
<ul style="list-style-type: none"> elhanyagolt, lakott ház 	rendezetlen	gondozatlan, elhanyagolt	2
<ul style="list-style-type: none"> régi építésű, gondozatlan, de lakható ház 	a) rendezetlen b) rendezett	a) rendezett b) gondozatlan, elhanyagolt	3
<ul style="list-style-type: none"> régi építésű, jó állapotú, lakott ház új építésű, de nem lakott ház 	rendezett	a) elhanyagolt, gondozatlan b) rendezett	4
<ul style="list-style-type: none"> új építésű, lakott ház 	rendezett	rendezett	5

Forrás: Vitéz (2014). pp. 80

A 2014-es és a 2022-ben végzett tér-érték-elemzés Átányon

Általános tapasztalatunk, hogy a központhoz közeli helyeken a házak állapota általában is jobb. Ez Átány esetében is igaz. 2014-re és 2022-re vonatkoztatva is. Ugyanakkor a 2014-ben készült elemzés is megemlítette, hogy szórványos lakottság jellemzi a település számos utcáját. Főként a peremeken (Vitéz 2014). A 2022-es ábra képe alapján azt mondhatjuk, hogy a 2014-ben már leírt kiüresedési, ház-felszámolási folyamat nem állt meg. Sőt. Míg 2014-ben csaknem 3 tucat romházat regisztrált a vizsgálat, addig ez a látványában is komoly probléma mindössze 3 darabra zsugorodott 2022-re (1., 2. ábra).

Négy komolyabb pusztuláshelyet jelölt ki Vitéz 2014-ben. Az egyik leginkább pusztuló településrésznek az Átány északi határában lévő azon területet jelölte meg, amit a Tánacsics Mihály út - Újtelepi út - Egri út - Erdész utca - Dózsa György út - Akácfa utca - Bethlen Gábor utca fog közre (1. ábra). 2022-ben ugyanezen a helyen a legnagyobb változást a romházak eltűnése jelentette, valamint az, hogy a ház-állag általában is tovább romlott (2. ábra).

A második pusztulóban lévő településrész Átány délnyugati részén volt található 2014-ben; a Fertő út - Damjanich János utca - Ötvöstábornok utca - Kossuth Lajos utca által körülhatárolt területen (1. ábra). Látványos változásnak tekinthető 2022-ben a romházak eltűnése mellett egyrészt a Fertő út északi végén látható magasabb pontértékelés, és az, hogy különösen a Fertő-köz és a Klapka utca szinte teljes elnéptelenedett (2. ábra).

A harmadik veszélyeztetett rész 2014-ben Átány délkeleti területe; a Templom utca - Vörösmarty Mihály utca - Orgona utca - II. Rákóczi Ferenc út által határolt térség volt. Ezen a részen lehetett számolni akkoriban a legtöbb romházzal (1. ábra). 2022-ben a romházak, és számos rossz állapotú egyéb ingatlan is felszámolódott ezen a településrészben. A Csalogány utca például lényegében elnéptelenedett (2. ábra).

Az Erdész utcai pusztulászóna 2014-ben is kicsi folt volt, ami tovább zsugorodott 2022-re, lévén ingatlanok számolódtak fel ezen a ponton is.

2014-ben az volt a feltételezés, hogy amennyiben a társadalmi sodródást nem sikerül megállítani a faluban, úgy minden bizonnyal a négy pusztulászóna adott esetben összenő, és kiterjedt problémazónává válik. A feltételezések 2022-ben nem igazolódtak. A 4 pusztulászóna most is azonosítható, de térben nem terjedt tovább. Úgy tűnik, hogy az elnéptelenedett ingatlanok teljes fizikai felszámolása megakadályozta, hogy létrejöjjön egy súlyos rurális gettó-probléma.

Hogyan látják a problémás területeket a megkérdezettek?

Kiindulópontunk, hogy a települési tér értéke nem homogén. Kérdőíves felmérésünk segítségével beazonosítottuk, hogy a megkérdezettek mely településrészekben nem laknának szívesen. A válaszokat indokkal kértük.

Kutatási tapasztalataink szerint a települések negatív megítélésű helyein minden esetben hiányok, hiányosságok tapasztalhatóak. Ezek egy része viszonylag könnyebben kiküszöbölhető (lehetne) felújításokkal, beruházásokkal, mert természetük szerint műszaki, gazdasági tételek (például az infrastrukturális problémák, amik között a rossz útminőség szokott a vezető ok lenni) (Nagyné Molnár 2022).

Nagyobb, és összetettebb problémát jelent, amikor a negatív megítélés társadalmi eredetű. Sok esetben ezek mögött a nem kívánatos esetek mögött etnikai konfliktusokat hangsúlyoznak, noha a probléma valójában nem etnikai, nem kulturális másságból adódik. Alapvetően az ok az együttélési szabályok be nem tartásával, szélsőséges esetben a kriminalizálódás megjelenésével függ össze. Ahol ez a típusú probléma jelen van, lényegében rurális gettósodásról beszélünk, ahol a gettólakók a helyi társadalom peremlakói egy saját, többnyire zárt világban, ami élesen elkülönül fizikai megjelenésében és mentális tartalmában is a falu egészétől (Nagyné Molnár 2022).

A 3. ábrán jól látható, hogy a település peremét a faluban élők nem tekintik vonzó élőhelynek. Az is igaz ugyanakkor, hogy a legnagyobb említésszámmal nem peremterületeken levő utcákat jelölték meg az átányiak nem szívesen lakottként, hanem két alapvetően belső utcát. Mindenekelőtt az Ötvöstábornok utcát és a Petőfi Sándor utat. A negatív megítélés okaként az érvekben az óriási távolságokat fogalmazták meg legtöbbször, valamint a cigányok nagy arányát nevezték meg a nevezett környékeken, tovább a romló közbiztonságot, és a lelakott környezetet.

Ha a 2022-ben kapott eredményt összevetjük azzal, amit 2014-ben kaptunk, akkor az a tapasztalat, hogy olyan magas említésszámokat negatív összefüggésben, mint amelyet 8 évvel később tapasztaltunk, 2014-ben nem mértünk. A legnagyobb említésszámú utcák, az Ötvöstábornok, a Klapka és a Fertő is csak 9-10 említést kapott 2014-ben. 2022-ben az Ötvöstábornok utca 29 (!) megkérdezettnél került elő, és megjelent egy új szereplő, a Petőfi utca 14 jelöléssel.

Összefoglalás

Positívnak tekinthető, hogy a település belső részeiben a házak állapota javult. Minden bizonnyal az időközben megjelent falusi CSOK adta lehetőségek, valamint az a tény, hogy az M25-ös autópálya átadásával a térség határozottan felértékelődött, ez azt eredményezte, hogy egyrészt megnőtt az érdeklődés a helyi ingatlanok iránt, másrészt az ingatlanárak korábban látványos mélyrepülése is javulni látszik. Polgármester úr elmondása alapján a település vonzóvá kezd válni a főként Eger közelségét kereső, máshonnan érkező letelepedőknek is.

A 2014-es és a 2022-es tér-értékvizsgálatok ugyanakkor egyértelművé tették, hogy a település ingatlan-állománya az ú.n. pusztulászónákban továbbra is problémás. Vitéz (2014) már korábban

arra figyelmeztetett, hogy ezen zónák növekedése, a benne élők társadalmi sodródása gettó-sodáshoz vezethet, adott esetben összefüggő, kiterjedt zárványt hozva létre a faluban. Átány egyik legnagyobb kihívása az elmúlt években minden bizonnyal ennek elkerülése volt. Vizsgálataink szerint 2022-ben ugyan a pusztuláshoz nem tűntek el, de a legrosszabb forgatókönyvű gettó-sodás veszélye elhárult: a romházak felszámolódtak, és számos (korábban problémás) utcából lényegében a lakófunkció is eltűnt. A kérdés ma az, hogy a szórványosodó peremeken hogyan lehet fenntartani a települési közműveket, biztosítani az utak járhatóságát télen is. Hogyan lehet megoldani, hogy aki itt él, ne legyen lényegesen hátrányosabb helyzetben azokhoz képest, akiknek az otthona a falu frekvenciáltabb részein található.

A kérdőíves felmérésünk is szinkronban van az értékletárral. A megkérdezettek körében a peremterületek utcái negatív értékítéssel kapcsolódtak össze. Amennyiben a nem szívesen lakott utcák említésszámait is figyelembe vesszük azt látjuk, hogy ugyanakkor a probléma nemcsak a peremeken van jelen, hanem 2 belső utcában is.

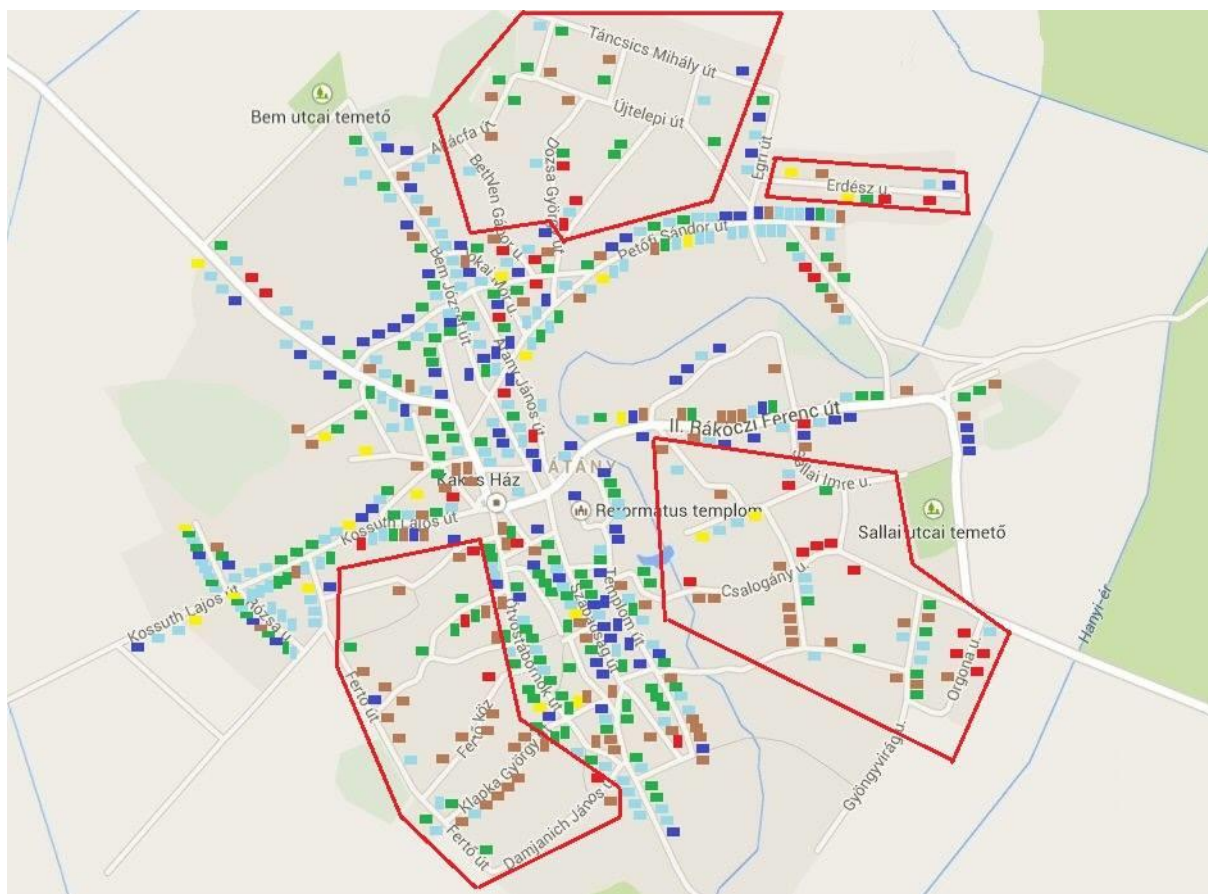
Irodalomjegyzék

- Áldorjai Gy (2014): Átány modell-törekvések a helyi gazdaságfejlesztés jegyében. *Acta Regionis Rurum*, 8. 33–43.
- Bálint Cs (2021): Pázmánd a térben, a tér Pázmádon. *Acta Regionis Rurum*, 5. 66–78.
- Bárt, J (1996): Szállások, falvak, városok -- A magyarság települési hagyománya Kalocsa.
- Bogárdi, T (2014): Átány demográfiai, iskolázottsági és foglalkoztatottsági jellemzői. *Acta Regionis Rurum*, 8. 10–19.
- Cséfalvai Z. (1994): A modern társadalomföldrajz kézikönyve, Budapest.
- Fél E. – Hofer T. (2010): „Mi, korrekt parasztok...” Hagyományos élet Átányon. KORALL, Budapest.
- Gönczi, M (2014): A népi kultúra és önfenntartó képesség Átány községben In: Átány a megtalált hagyomány és az önfenntartás Nemzetstratégiai Kutatóintézet.
- Györfly, I (1987): Magyar falu, magyar ház. Akadémiai Kiadó Reprint Sorozat.
- Molnár M (2018): Földrajzi- és mentális tér-érték-elemzés Komlóskán. *Acta Regionis Rurum*, 12. 124–130.
- Molnár M. (2016): Utcakép-elemzés Egercsehiben. *Acta Regionis Rurum*, 10. 34–42.
- Molnár M. – Bencsik B. (2015): Utcakép-elemzés Hollókőn *Acta Regionis Rurum*, 9. 28–34.
- Nagy A. (2023): Az átányi fiatalok megélhetési lehetőségei. *Acta Regionis Rurum*, 17. 50–65.
- Nagyné Molnár M. (2019): Baks településképe. *Acta Regionis Rurum*, 13. 47–56.
- Nagyné Molnár, M- Nagy, K (2020): Tiszaladányi településképe. *Acta Regionis Rurum*, 14. 40–50.
- Nagyné Molnár (2022): Kognitív kutatások: falvaink tér-képe. *Acta Regionis Rurum*, 16. 14–25.
- Prinz, Gy. (1922): Magyarország településformái. In: Hornyánszky (szerk.): Magyarföldrajzi értekezések 3. sz. 11.
- Tóth Zs (2017): Utcakép-elemzés Bagon. *Acta Regionis Rurum*, 11. 50–56.
- Ritter K. – Erdélyi D. (2023): A mezőgazdaság helyzete és szerepe Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17. 66–87.
- Vitéz B. (2014): Átányi utcaép. *Acta Regionis Rurum*, 8. 76–86.

Egyéb forrás:

KSH népszámlásai adatok
interjú Jámbor Dénessel (polgármester)

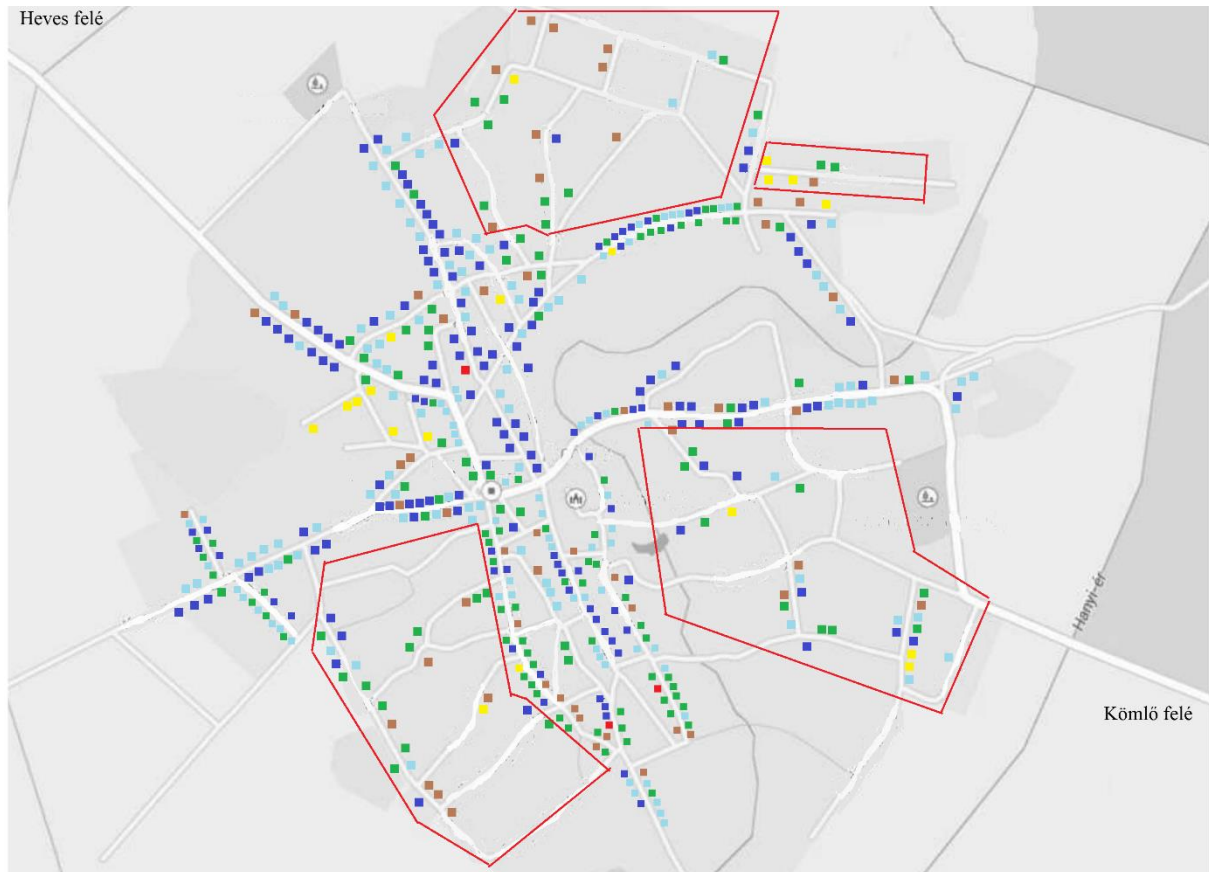
Mellékletek

1. ábra. Átány utcaképe 2014

Jelmagyarázat: **piros:** romház; **sárga:** omlásveszélyes házak (1-es osztályzat); **barna:** rossz állapotú, de nem életveszélyes házak (2-es osztályzat); **zöld:** régi építésű, viszonylag jó állapotban lévő házak (3-as osztályzat); **világoskék:** majdnem tökéletes házak (4-es osztályzat); **sötétkék:** kifogástalan kerttel és porta előtti résszel rendelkező lakóépületek (5-ös osztályzat).

Szerkesztette: Bogárdi T. és Vitéz B, 2014. *Forrás:* Vitéz 2014. 81. p.

2. ábra. Átány utcaképe 2022

Jelmagyarázat: **piros:** romház; **sárga:** omlásveszélyes házak (1-es osztályzat); **barna:** rossz állapotú, de nem életveszélyes házak (2-es osztályzat); **zöld:** régi építésű, viszonylag jó állapotban lévő házak (3-as osztályzat); **világoskék:** majdnem tökéletes házak (4-es osztályzat); **sötétkék:** kifogástalan kerttel és porta előtti résszel rendelkező lakóépületek (5-ös osztályzat).

Szerkesztette: Nagyné Molnár M. 2023

3. ábra. Nem szívesen lakott utcák Átányon a 2022-es kérdőíves felmérés szerint

Jelmagyarázat: **sárga:** 1-2 negatív jelölést kapott, **zöldes-sárga:** 3-4 negatív jelölést kapott, **halvány narancssárga:** 5-6 negatív jelölést kapott, **sötét narancssárga:** 7-10 negatív jelölést kapott, **halványpiros** 11-19 negatív jelölést kapott, **sötét piros** 20-29 negatív jelölést kapott.

Szerkesztette: Nagyné Molnár M. 2023

1. kép: Rendezett falukép (Fotó: Nagy Kamilla)

2. kép. Új nyílászárók egy régi házon (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

3. kép. A még mindig meglevő szegregátum képe (Fotó: Nagyné Molnár Melinda)

*This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International license:
CC-BY-NC-ND-4.0.*

A cikkre a Creative Commons 4.0 standard licenc alábbi típusa vonatkozik: CC-BY-NC-ND-4.0.

A 2014-es és 2022-es átányi kutatások tanulságai

Lessons from the 2014 and 2022 Átány research

Nagyné Molnár Melinda

*egyetemi docens – Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Vidékfejlesztés és Fenntartható Gazdaság
Intézet*

*associate professor – Hungarian University of Agriculture and Life Sciences Institute of Rural Development
and Sustainable Economy*

Absztrakt

Fél Edit és Hofer Tamás hosszú kutatómunkájának eredményeképpen (Fél–Hofer 2010) pontos ismeretünk van az egykoron meghatározó átányi parasztgazdaságok mindennapos működéséről, a falusi élet jellegzetességeiről. Arról az Átányról, melynek megélhetése, léte a mezőgazdasághoz kapcsolódott. De a változás nem elkerülhető. 2014-ben is látható volt, hogy ugyan még látványos modellprogramok éltették a paraszti hagyományt, főként az Élő Paraszti Porta programja keretében, de számos jele mutatkozott annak, hogy Átány számára új jövő köszön be. Ebben a tanulmányban elsősorban arra keressük a választ, hogy mi változott és milyen irányban a településen az elmúlt évtizedben.

Abstract

As a result of the long research work of Edit Fél and Tamás Hofer (Fél–Hofer 2010), we have accurate knowledge of the daily operation of the once dominant Átány peasant farms and the characteristics of village life. About the Átány, whose livelihood and existence once were linked to agriculture. But change cannot be avoided. Even in 2014, it was clear that the peasant tradition was still kept alive with apparent model programs, mainly in the framework of the “Élő Paraszti Porta” program, but there were many signs that a new future was coming for Átány. In this study, we are primarily looking for the answer to what has changed and in what direction in the settlement in the last decade.

Bevezetés

2014-ben Átány kétarcúságáról szólt a kötet záró tanulmánya. Akkor úgy tűnt, egy sorsdöntő keresztelkedésnél áll a falu. Átány három, önmagában is példaértékű reformja – a paraszti kultúra értékmentése, egy igencsak eredetinek tekinthető község- gazdálkodás, egy a komplex gazdasági tevékenységekhez integrált szociálisan hátrányos helyzetű családoknak a gazdálkodás egyszerű formáinak megtanítását célzó program – nem véletlenül vívta ki a 2010-es évek elején a Nemzetstratégiai Kutatóintézet figyelmét. A falu, ami 2014-ben még úgy tűnt, hogy megvetette a lábát a paraszti hagyományok megújulásának bázisán, és a szebb jövőt ez hozza majd el a számára; 2022-ben már a legszegényebb települések felzárkózását segítő kormányzati programhoz csatlakozva remélte, hogy megleti a társadalmi, gazdasági problémáiból a kiutat (Felzárkózó települések program = Fete program).

A Fete program 2019-ben indult útjára. Célja a leginkább leszakadt hazai települések felzárkóztatása. A célcsoportját a KSH adatai alapján kiválasztott 300 hátrányos helyzetű település jelenti. A „Felzárkózó települések” program 2019-es indulásakor 31 településen nyolc szervezet kezdte meg a munkát. Évenkénti szakaszos bővítéssel a cél, hogy 2025-ben már a teljes célcsoportra (mind a 300 településre) legyen program (<https://fete.hu/a-programrol/>).

Azt, hogy ez a program beváltja-e a hozzáfűzött reményeket itt Átányon, azt most még nem tudhatjuk. Annyi bizonyos, hogy jelenleg szakértői segítséggel sok más, hozzá hasonló hátrányos helyzetű településsel itt is igyekeznek megállítani a kedvezőtlen társadalmi, gazdasági folyamatokat. Az alábbiakban áttekintem, hogy az MRTT Faluszemináriumi Kutatóműhely 2022-es kutatási tapasztalatai alapján milyen adottságok segítik elő, vagy éppenséggel hátráltatják a falu fejlődését.

A társadalmi viszonyok alakulása (2014–2022)

Átány demográfai trendjei a vizsgált intervallumban érdemben nem változtak: mérsékelten csökkenő népességű, de fiatalos korstruktúrájú a falu. Ugyanakkor 2022-ben is fennállt az a sajátos kettősség, mely a többségi társadalom és a helyi cigány-közösség népesedési trendjeinek eltéréseiből fakadt. Az előbbi népesség jellegzetesen elöregedő, míg az utóbbi egyértelműen fiatalos korszerkezetű (Lőrinc B. 2023).

Összességében Átányon sok fiatal, gyermeket nevelő és eltartó család él. Ez így volt 2014-ben is. A 2022-ig megfigyelhető tendencia ennek a fiatal korcsoportnak a növekedésével írható le. A falu fiatalos korstruktúrája maga után vonta az óvodai és iskolai fejlesztések szükségességét (Tóth 2023). Ez nagy jelentőségű változás 2014-hez képest. Ugyanakkor azt is fontos tudni, hogy nem csupán létesítmény-fejlesztés szükséges a problémák orvoslására. A köznevelési intézményekben rengeteg a hátrányos helyzetű, veszélyeztetett kiskorú, miközben az intézményekben meg kell küzdeni a betöltetlen és/vagy képesítés nélkül betöltött álláshelyekkel. A szociális-egészségügyi intézményi hálózat számára is komoly kihívást jelent a feladat-ellátás. Egyidejűleg kell ugyanis megoldani a gyermek- és családgondozást, valamint az idősgondozást is (Bogárdi 2023).

Átányban különösen komoly társadalmi problémát jelent a szegénység térbeli koncentrációja, ami itt egyben etnikai koncentráció is. Ez volt az egyik legfontosabb társadalmi kihívás is már 2014-ben is. A Magyar Máltai Szeretetszolgálat által 2022-ben kiadott „Lakhatási diagnózis és beavatkozási terv” anyaga szerint a roma népesség aránya 45%, ami jóval magasabb, mint amit a hivatalos statisztikák tükröznek, de vélhetően ez áll közelebb a valósághoz. Ami ezen probléma orvoslását illeti, számos, az életkörülmény- javítást célzó projekt indult be Átányon: EFOP 1.6.2-16-2017-0018 – Szegregált élethelyzetek felszámolása komplex telep programokkal. (195.300.097 Ft). EFOP 2.4.1-16-2017-0058 – Csillagház és szociális bérlakások TOP 4.2.1—16-HE1-2017-00009 – A szociális étkeztetést kiszolgáló épület felújítása. További lakhatási támogatások is vannak, például szociális tűzifa, szociális kölcsön, kamatmentesen.

Átány egyik erőssége, hogy az Önkormányzat a társadalmi felelősségvállalás keretében kiváló együttműködést folytat a Magyar Református Szeretetszolgálattal és a Magyar Máltai Szeretetszolgálattal is. Más, Átányhoz hasonló helyzetű elszegényedett kistelepülésekkel egyetemben itt is sikeresen működik az úgynevezett Jelenlét Pont. Ennek keretén belül Átányon állandó és intenzív szociális munka zajlik a helyiek bevonásával igényekre alapozott programelemekkel és szolgáltatásokkal (Bálint Cs. 2023).

Az átányi ember mindig is büszke volt a falujára. Ezzel együtt erős saját identitást épített (Fél-Hofer 2010). Ez az erős identitás a 2022-es tapasztalataink szerint is kimutatható volt. A kérdőíves

felmérésünk tanúsága szerint a helyiek világosan el tudják különíteni a falujukat a környék többi településétől (Kátai 2023). Ugyanakkor az is igaz, hogy az identitás-formálás meghatározó elemei idővel változnak. Korábban jóval meghatározóbb módon volt fontos identitást adó háttér az a tény, hogy a falu eredendően református többségű, mely szigetszerűen ékelődik a környező, katolikus többségű települések közé (Kovács 2023). A másik fontos megkülönböztető jegy, mely 2014-ben az identitás talán legfőbb meghatározójának volt tekinthető: a paraszti hagyomány. Ez azonban akkor sokkal élőbbnek mutatkozott, mint 2022-ben. Ma ez a fajta, a paraszti múltból származtatott kötődés leginkább az idősebb generációk emlékezetében és a rohamosan csökkenő számú gazdálkodásból élők életében él tovább. A gyarapodó helyi cigány-társadalomnak ez nem sokat mond. Azonosulni, identitásába építeni a paraszti hagyományt nem tudja.

Az identitásformálódás, átalakulás szükségszerűség. Abban, hogy milyen irányban formálódik, és úgy általában is miként alakul(hat) át a közösség, ebben nagy szerepe van a helyi civil szervezeteknek. Ezek az alulról építkező, közösséget teremtő szervezetek fontos érték-közvetítők. A faluban szám szerint 11 civil szervezet működött 2022-ben papírforma szerint, de ténylegesen nyolc. A jelenleg működőek közül a legaktívabb a Nyugdíjasokért Alapítvány. Ez így volt 2014-ben is. Valamennyi civil szervezet működésében azonban még mindig komoly probléma az alacsony társadalmi aktivitás, és sok esetben az utódlás, az utánpótlás is (Gerencsér–Bálint 2023). Ez gátja annak, hogy Átány közössége megújuljon.

A gazdasági viszonyok alakulása (2014–2022)

A település nyilvánvalóan nem véletlenül került a Fete-programba 2022-ben. A sorstársaihoz hasonlóan itt is a legnagyobb foglalkoztató az önkormányzat. A „Lakhatási diagnózis és beavatkozási terv” (2022) adatai alapján általában 80-100 főt foglalkoztatnak közfoglalkoztatottként, további 20-25 főt a Start program keretein belül mezőgazdasági munkákra. Főleg nők dolgoznak, kevés a férfi munkaerő („Lakhatási diagnózis és beavatkozási terv” 2022). Nem véletlen, hogy a Faluszemináriumi Kutatóműhely kérdőíves felmérésben is a közmunka kifejezetten magasán értékelt volt itt a faluban (Nagy 2023, Ritter–Erdélyi 2023).

A környék jellegzetesen agrárarculatú. A mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a magyarországi és a Heves vármegyei átlaghoz képest annak körülbelül kétszerese. Ez ugyanakkor nem jelent nagy létszámú foglalkoztatást, mert olyan termelésprofilok működnek, melyek nem igényelnek számottevő emberi erőforrást (Ritter-Erdélyi 2023). Jelentős változás, hogy míg 2014-ben a falu önkormányzata is egyértelműen a mezőgazdaságot tekintette kitorési pontnak (és számos módon magába a termelésbe is bekapcsolódott), addig ez 2022-re már nem volt igazolható.

A helyben beszűkült megélhetési lehetőségek fölvetik a kérdést, hogy akkor mi lehet a jövő? Több nagyobb gyár, cég is van a környéken, ami potenciális munkahelyként szolgálhat az itt lakóknak (például Tenken, Hevesen, Erdőtelten, és Egerben is). Ez utóbbival kapcsolatban fontos kiemelni, hogy jelentősen javult az elérhetőség, és általában is a térségi versenyképesség azzal, hogy délről észak felé haladva kiépült az M25-ös gyorsforgalmi autópályát, mely az M3-as autópályán található külön szintű csomóponttal kezdődik, és az Eger déli részén futó 252-es főút egysávos elkerülő útjával végződik.

2014-hez képest elmozdulásnak tekinthető, hogy egyre többen lépnek át a közmunka-foglalkoztatásból a tényleges munkaerőpiaci térbe (Jámbor Dénes 2022). Ugyanakkor a nyilvántartott álláskereső számának változásán, a közfoglalkoztatásban részt vevők számának változásán, illetve az egy lakosra jutó összevont SZJA adóalapba tartozó éves jövedelem változásán keresztül változatlanul az látszik, hogy a 2014 óta javuló tendenciák ellenére nagy a lemaradás még mindig

a Heves vármegyei viszonyokhoz képest is. A nyilvántartott álláskeresők aránya csaknem háromszorosa a Heves vármegyei átlagnak, a közfoglalkoztatásban pedig nagyjából tízszer annyian érdekeltek ma, mint a Heves vármegyei átlag szerint. Az egy lakosra jutó összevont SZJA adóalapba tartozó éves jövedelem is csupán harmada a vármegyei átlagnak (Lőrinc 2023). A megkérdezettek véleményében is megfogalmazódott, hogy nehéz Átányon jól fizető munkát találni. Átány sajnálatosan a saját, gyengén fejlett járásán belül is sereghajtónak számít: ha a 2019-es egy főre jutó összes nettó jövedelmet vizsgáljuk járási szinten, Átány a negyedik legrosszabb helyen szerepel, és csak Tarnazsadányt, Kömlőt és Tarnabodot előzte meg (Böhm Zs. 2023). Minden bizonnyal ezek a valós tapasztalatok tükröződtek Átány mentális térképében, amikor a kedvező és kedvezőtlen helyzetű települések besorolásakor Átányt inkább a kedvezőtlen helyzettel azonosították (Kátai 2023).

Már 2014-ben megfogalmaztuk, hogy addig, amíg a helyben maradó fiatalok képzettségi szintje alacsony, egyéni életstratégiáik nem tükröznek valódi ambíciókat; addig a társadalmi erózió nem áll meg. És ahol a társadalmi erózió munkál, ott a gazdaság sem lendül fel (Molnár 2014). Nagy A. (2023) is föltárta a kérdőíves felmérésünk segítségével, hogy az aktív keresőkorúak közt magas a maximum 8 osztályt végzetek aránya. Ugyancsak föltárta, hogy a cigány közösségekhez tartozó fiatalok iskolai végzettsége még az átányi átlagnál is kedvezőtlenebb (Nagy 2023).

Fontos továbbá kiemelni, hogy Átány a hátrányos térségi helyzete miatt szabad vállalkozási övezetben található: az ide települt vállalkozások mentesülnek a szociális hozzájárulás megfizetése alól, fejlesztési adókedvezményben részesülnek a beruházásuk után és támogatást is kaphatnak különféle kormányzati programokból (a Gazdaság-újraindítási Foglalkoztatási Alapból, a Magyar Falu Programból stb.). Bár a lehetőség adott, a település sem 2014-ben, sem 2022-ben igazán jelentős külső, új befektetőkre nem tett szert.

A környezeti viszonyok alakulása (2014–2022)

2014-ben megállapítottuk, hogy Átányon kiterjedt, lassan növekvő, egybeolvadó gettó-negyed van születőben a vonzó középületek tőszomszédságában is. Akkor különösen súlyosnak látszott a település lakótereinek pusztulása. Több mint 30 romházat lehetett azonosítani (Vitéz 2014). Az ember által lakott tér leértékelődésének egyértelmű bizonyítékai voltak ezek. Négy pusztulászónát jelölt ki 2014-ben Vitéz Átány térképén, ahol a házállag alapján a szegénység térbeli szegregációját lehetett azonosítani. Érdekes, hogy a 8 évvel később készült 2022-es „Lakhatási diagnózis és beavatkozási terv” (2022) térképi információja erősen átfed a 2014-es kutatási tapasztalatainkkal. Bár hivatalosan három szegregátumot jelöltek ki a településen, lényegében térben a problémazóna lehatárolása átfed. Hivatalosan 2022-ben az ú.n. Északi szegregátumban nagyjából 140-150 fő élt, a Déli szegregátumban 160-170 fő és a legnagyobb Déli, Dél-nyugati szegregátumban kb. 300 fő. A „Lakhatási diagnózis és beavatkozási terv (2022) úgy összegzi, hogy a szegregátumok területén 2011-ben a lakosság 39 százaléka élt, az összes lakóingatlanok pedig nagyjából a 33 százaléka volt itt található. A szociális diagnózis által a szegregátumokban található ingatlanokra vonatkozóan azt állapította meg a tanulmány, hogy az épületek 15%-a életveszélyes, 30%-a egészségre káros, 40%-a félkomfortos, 12%-a volt komfort nélküli („Lakhatási diagnózis és beavatkozási terv” (2022)).

Ami az MRTT Faluszemináriumi Kutatóműhelyének tapasztalatait illeti, a 2022-es kutatásunk szerint a romházak, és részben a 2014-ben még álló, de menthetetlen építmények mára eltűntek (Nagyné Molnár 2022). A 2014-es falukutatásunk tér-érték elemzésének egyik legfőbb megállapítása az volt, hogy az épített környezet egyértelműen amortizálódik, e gettósodó településrészek

tömbszerűen helyezkednek el. A mentális térképezés, valamint a jövőkép-vizsgálat alapján kutatóként e tömbök összeolvadását, kiterjedésük gyarapodását vizionáltuk a jövőre nézve (Vitéz 2014, Molnár 2014). A 2022-ben megismételt falukutatás azonban térszerkezeti értelemben nem igazolta a korábbi gettósodási víziót. A gettósodás lehetséges földrajzi terjedése helyett az érintett településrészekben a lakóingatlanok számának drasztikus csökkenését figyeltük meg. (A 2011. és 2022. évi népszámlálási adatok alapján a lakóingatlanok száma több mint 10%-kal csökkent a településen, míg a lakosság száma kevesebb mint 2%-kal.) A 2022-ben végzett mentális térképezés és jövőkép-vizsgálat eredményeként, valamint a település szociális intézményrendszerének tapasztalatai alapján is azt láttuk, hogy valójában nem állt meg a gettósodás, csak térben nem terjedt tovább. Annak veszélye még nem hárult el, hogy a szegénységben élő, leszakadt társadalmi csoportok feltorlódnak és így szegregált faluvá záródik Átány.

Összefoglalás

Átány 2014 és 2022 között is jelentős lépéseket tett annak érdekében, hogy élhető, fenntartható maradjon. Társadalmi fenntarthatóságról akkor beszélhetünk majd, ha az egyébként fiatalos struktúrájú faluban a jövő generációjában nem a szegénység termelődik újra. Ha egy értékalapú, értékteremtő, jövőképpel rendelkező fiatal generáció nő fel, akik be tudják fejezni az iskoláikat és ezzel munkaerőpiaci értéküket is növelni tudják. Ennek érdekében számos projekt indult el és működik a tanodától kezdve az óvoda- és iskolafejlesztésig. Ami a gazdasági fenntarthatóságot illeti, ezt a célt a falu akkor érheti el, ha a nagytérségi infrastrukturális közlekedés-hálózatfejlesztés áldásait közvetlenül is megtapasztalja majd. Ez ugyanis növeli a tőkevonzóképeséget, és az elérhetőségek javulásával a munkaerőpiaci lehetőségek is javulnak. A falu környezeti fenntarthatóság irányában is tett lépéseket. A szegénység térbeli szegregációja ugyan nem számolódott fel, de a prognózisokkal ellentétben nem nőtt. Az is kedvezőnek tekinthető, hogy a 2014-ben még tömeges romház-probléma láthatóan kisebb lett. Igaz, ezen életveszélyes építmények eltűnésével elnéptelenedett utcák maradtak vissza.

Átány úgy vélem tisztában van az adottságaival, a lehetőségeivel, és a hátrányos helyzetével is. Tisztában van azzal, hogy az itt maradtak, itt élők számára nem egyszerű biztosítani az élhető jövőt, de nem is lehetetlen. A falu menedzsmentje munkásságán is jól látszik, hogy komplexen igyekszik a komplex problémákat orvosolni.

Irodalomjegyzék

- Bogárdi T.* (2023) A helyi oktatás, szociális és egészségügyi ellátórendszer vizsgálata Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]
- Böhm Zs.* (2023): Átány jövedelmi, munkaerőpiaci helyzetének vizsgálata. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]
- Fél E. – Hofer T.* (2010): „Mi korrekt parasztok” – Hagyományos élet Átányon. Korall Kiadó.
- Gerencsér I. – Bálint Cs.* (2023): Közösségi attitűd, civil szervezetek és szerepük Átányon. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]
- Kátai B. E.* (2023): Átány mentális térképe. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]
- Kovács Cs.* (2023): A református egyház vallási közössége és helyzete Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]
- Bálint Cs.* (2023): Társadalmi szükségletek és megoldások, innovációk Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]

Lőrinc B. (2023): Korstruktúra és munkaerőpiaci trendek Átányban. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]

Molnár M. (2014): Átány kétarcúsága. *Acta Regionis Rurum*, 8. 210–2015.

Nagy A. (2023): Az átányi fiatalok megélhetési lehetőségei. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]

Nagyné Molnár M. – Nagy K. (2023): A tér értéke: átányi térvizsgálatok. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]

Ritter K. – Erdélyi D. (2023): A mezőgazdaság helyzete és szerepe Átányon. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]

Tóth B. (2023) A fiatalodó korstruktúrához kapcsolódó fejlesztés Átány községben. *Acta Regionis Rurum*, 17. [megjelenés alatt]

Vitéz B. (2014): Átányi utcakép. *Acta Regionis Rurum*, 8. 76–85.

Egyéb forrás

„Lakhatási diagnózis és beavatkozási terv – Átány” (2022) Magyar Máltai Szeretetszolgálat

www.fete.hu

[Fete program](https://fete.hu/a-programrol): <https://fete.hu/a-programrol>

Interjú

Jámbor Dénes polgármester 2022

1. kép. A megújult polgármesteri hivatal (Fotó: Nagy Kamilla)

Eddig megjelent kötetek:

- Acta Regionis Rurum 1. (2007): *Siklód 1.*
- Acta Regionis Rurum 2. (2008): *Siklód 2.*
- Acta Regionis Rurum 3. (2009): *Bag 1.*
- Acta Regionis Rurum 4. (2010): *Komlóska 1.*
- Acta Regionis Rurum 5. (2011): *Baks 1.*
- Acta Regionis Rurum 6. (2012): *Tiszaladány 1.*
- Acta Regionis Rurum 7. (2013): *Pázmánd 1.*
- Acta Regionis Rurum Special Issue No.1. (2013):
Multifunctionality and regional development
- Acta Regionis Rurum 8. (2014): *Átány 1.*
- Acta Regionis Rurum 9. (2015): *Hollókő 1.*
- Acta Regionis Rurum 10. (2016): *Egercsehi 1.*
- Acta Regionis Rurum 11. (2017): *Bag 1.*
- Acta Regionis Rurum 12. (2018): *Komlóska 2.*
- Acta Regionis Rurum 13. (2019): *Baks 2.*
- Acta Regionis Rurum 14. (2020): *Tiszaladány 2.*
- Acta Regionis Rurum 15. (2021): *Pázmánd 2.*
- Acta Regionis Rurum 16. (2022):
Faluszemináriumi kutatások- szintézis